

проф. д-р Оливер БАКРЕСКИ
проф. д-р Јасмин АХИЌ
проф. д-р Иван НАЃ

**ПРИВАТЕН БЕЗБЕДНОСЕН СЕКТОР
ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА**

случајот С. Македонија,
Босна и Херцеговина и Хрватска

проф. д-р Оливер БАКРЕСКИ

проф. д-р Јасмин АХИЌ

проф. д-р Иван НАЃ

ПРИВАТЕН
БЕЗБЕДНОСЕН СЕКТОР
ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
случајот С. Македонија,
Босна и Херцеговина
и Хрватска

Скопје, 2019

проф. д-р Оливер БАКРЕСКИ
проф. д-р Јасмин АХИЌ
проф. д-р Иван НАЃ

**ПРИВАТЕН БЕЗБЕДНОСЕН СЕКТОР
ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА**

случајот С. Македонија, Босна и Херцеговина и Хрватска

Рецензенти:

проф. д-р Гордан КАЛАЈЦИЕВ

Правен факултет – Скопје

проф. д-р Неџат КОРАЈЛИЌ

Факултет за криминалистика, криминологија
и безбедносни студии – Сараево

проф. д-р Драган ТРИВАН

Факултет за бизнис студии и право – Белград

Издавач Комора на РСМ за приватно обезбедување
За издавачот м-р Верица Милеска Стефановска

Лектор д-р Лилјана ПАНДЕВА
Графички уредник Билјана ИВАНОВА

Печати
Тираж

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски», Скопје

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	9
ВОВЕД	11
ГЛАВА 1	
КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА НА БЕЗБЕДНОСТА	15
1. Поим и определување на безбедноста	17
2. Потреба за безбедност	23
3. Промените во современиот свет што влијаат на безбедноста	25
4. Казнени дела со елементи на насилство како безбедносен проблем	27
5. Организиран криминалитет	40
6. Тероризам	45
ГЛАВА 2	
БЕЗБЕДНОСТА И БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР	49
1. Политички и правни предуслови за остварување на безбедноста	51
2. Основни компоненти на безбедносниот сектор	56
2.1. Сегментот одбрана	56
2.2. Полициски сегмент	59
2.2.1. Модерни полициски сили	65
2.3. Разузнавачко-безбедносен сегмент	68
2.4. Сегментот приватна безбедност	72

ГЛАВА 3

ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ	77
1. Општо за приватната безбедност	79
2. Теориско одредување на приватната безбедност	85
3. Карактеристики на приватната безбедност	88
4. Развој на приватната безбедност	92
5. Трендови и тенденции во позиционирање на приватната безбедност	100
6. Приватната безбедност во заштита на критичната инфраструктура	103
7. Приватната безбедност денес и утре	105

ГЛАВА 4

ГЕНЕЗА И ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ	109
1. Антички и библски периоди	111
2. Римска империја (100 п.н.е. – 500 н.е.)	114
3. Англосаксонски период (500-1066 н.е.)	115
4. Среден век (1066-1500)	118
4.1. Нормански период (1066-1199)	119
4.2. Постнормански период (1200-1500)	121
5. Современ период (XVI, XVII И XVIII век)	123
6. Ера на индустријализација	126
7. Втора светска војна и поствоен период	128

ГЛАВА 5

ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ КАКО РЕЗУЛТАТ НА ОПШТАТА БЕЗБЕДНОСТ	131
1. Процесен модел на организација на приватната безбедност	133
1.1. Процеси на оперативните работи на приватната безбедност	135

2. Деловни процеси на приватната безбедност	143
2.1. Деловно-разузнавачка дејност	147
3. Политиката за безбедност на компаниите	154
4. Безбедност на деловните објекти	157
5. Загрозување на безбедноста на компаниите	162
6. Процена на ризик и процена на безбедноста на компанијата	167

ГЛАВА 6

ЈАВНО-ПРИВАТНО ПАРТНЕРСТВО И СОРАБОТКА ВО БЕЗБЕДНОСТА

1. Демонстрирање институционална ефективност	175
2. Јавно-приватна дихотомија	179
3. Односот меѓу јавната и приватната безбедност	185
4. Разлики меѓу јавниот и приватниот систем на заштита	191
5. Правилата за приватна безбедност што ги утврдуваат приватните агенции	193
6. Потребата од соработка и партнерство при глобална мигрантска криза	195
6.1. Јавни-приватни партнерства во безбедноста во справувањето со мигрантската криза	199
6.1.1. Применлив пристап	202

ГЛАВА 7

КОМПАРАТИВЕН ПРЕГЛЕД НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

- случај С. Македонија, Босна и Херцеговина и Хрватска	205
1. Општи напомени	207
1.1. Овластувања на приватната безбедност	209
1.1.1. Компаративен прегледна овластувањата на приватната безбедност	216
1.2. Одговорности на приватната безбедност	237
1.2.1. Одговорноста на приватната безбедност што ја диктира пазарот	243

2. Приватна безбедност во С. Македонија – историски контекст	244
2.1. Потреба од регулирање на дејноста приватно обезбедување	247
2.2. Придобивки од регулирање на дејноста приватно обезбедување	258
2.3. Приватната безбедност низ призмата на стратегиските цели на Стратегијата за развој на приватното обезбедување	265
2.3.1. Професионализацијата како стратегиска цел	267
2.3.2. Обезбедување квалитетна работна сила	271
2.3.3. Јавно-приватно партнерство	273
2.3.4. Обезбедување на критична инфраструктура	275
2.3.5. Градење доверба со заедницата	278
3. Приватната безбедност во Босна и Херцеговина – историски контекст	280
3.1. Приватна безбедност во Федерацијата Босна и Херцеговина	283
3.1.1. Физичка заштита	286
3.1.2. Техничка заштита	288
3.1.3. Евиденција	288
3.1.4. Обука за добивање сертификати	289
3.2. Приватна безбедност во Република Српска	290
3.3. Придобивки од развојот на приватната безбедност	295
4. Приватната безбедност во Хрватска	298
4.1. Нормативна поставеност на системот за приватна заштита	303
БИБЛИОГРАФИЈА	305
ЗАКОНСКИ И ПОДЗАКОНСКИ АКТИ	325

ПРЕДГОВОР

Општествените процеси се многу динамични во нивната вокација, а општествената заедница не е секогаш способна да обезбеди високо ниво на безбедност и заштита на своите граѓани. Во такви околности граѓаните логично и природно се обидуваат да се заштитат себеси. Кога „јавната“ безбедност на ниско ниво, постои појава и пораст на „приватната“ безбедност.

Изминатите децении тие сесведоци на брзиот раст и развој на приватната безбедност, како и на консолидација на приватниот безбедносен сектор. За неговата консолидација делумно придонесе и неопходноста за спречувањето на конвенционалниот криминал во руралните и во урбаните средини што се влоши како резултат на социо-економски услови, социјалната и економската маргинализација на одредени етнички групи, континуираната депопулација итн.

Очигледно стана дека полицијата не може да биде сеприсутен елемент од неговата синтетизирана основа, односно реално и објективно нема можност да оствари своја присутност на сите места каде што ќе дојде до штетен настан за да ја репродуцира и да ја продолжи идејата за традиционален државен монопол во безбедносниот сектор. Секако дека во такви околности очекувањата се дека ќе дојде до демонополизација на безбедносните услуги, во кој нивното давање ќе биде споделена обврска и одговорност и за јавната и за приватната безбедност.

Во современи околности, полицијата и приватниот безбедносен сектор треба да одговорат на корпусот прашања поврзани за нивниот антиципативен однос преку вертикална специјализација и процес на поврзување, што ќе овозможи да се заснова соработката на адекватни основи врз основа на зајакнати партнерства. Станува збор за надминување на бариерите на овие два значајни субјекта во поглед на интероперабилната комуникација и хармонизација на стандардите, што според одредени аналитичари добива нова димензија.

Водејќи се од овие многу интересни и одлучувачки параметри, а поаѓајќи од фактот дека прашањата за приватна безбедност се многу актуелни и значајни и во современото општество, изборот на предметот на ова истражување (институционализација на приватната безбедност) навистина беше несомнен.

Значи, оваа акциолошко-критиколошка поставеност на некои многу важни и интересни сегменти на приватната безбедност, како што се: меѓусебните влијанија и односи со полицијата, соработката и партнерството, можноста за нивно професионално поврзување нè упатува на можноста за институционализација.

Оттука, текстуалната стратификација на прашањата поврзани со приватната безбедност и со приватниот безбедносен сектор посочуваат дека истражувањата се состојат од условно неколку конституирачки и профилирачки компоненти, и тоа: прво, се анализира ретроспективната реконструкција на историската генеза и факторите за појава на приватната безбедност како хронометриска фактографија на концептуализацијата на безбедноста и второ, се прави систематска елаборација и експликација на поимната структура на приватната безбедност за да се согледа референцијалната поврзаност со полицијата.

Пред книгата да се соочи со судот на јавноста им изразуваме благодарност на рецензентите проф. д-р Гордан Калајчиев, проф.д-р Неџат Корајлиќ, проф.д-р Драган Триван и на проф. д-р Денис Чалета, за професионалната легитимирачка компетентност и нивната целосна упатеност во состојбите на приватната безбедност што овозможи обликување на рецензија на високо професионално ниво. Изразуваме благодарност и на колегите д-р Николчо Спасов и на м-р Лета Барџиева Миовска за соработката во пишаното дело. Голема благодарност е наменета за нашите семејства, за нивната континуирана поддршка и за нивното разбирање на проклетото тешко пишување за да следи лесно читање, а најголемата благодарност ѝ ја должиме на Комората за приватно обезбедување којашто овозможи книгата да биде лесно достапна до научната, до стручната и до пошироката јавност.

ВОВЕД

Анализирањето на состојбите во приватната безбедност и во приватниот безбедносен сектор е исклучително важно бидејќи ги синтетизира вкупните состојби од аспект на прокламираните цели кои во основа значат обезбедување на потребната заштита за луѓето, за имотот и за работењето во безбедносна смисла на зборот.

Синтетичкиот пристап кон проблемскиот аспект, исто така, наметнува голем број дилеми и прашања, како што се: „Дали постои во политичко-безбедносната стратегија и доктрина теориско втемелување на приватната безбедност и во кој обем“?, „Какви приватни безбедносни сектори градат државите“?, „Кои се позитивните и негативните компоненти на концептуализациските репери на репозиционирањето на јавната и на приватната безбедност“?, „Која е корелативноста меѓу симболичката и динамичката компонента на соработката“?, и „Дали полицијата и приватниот безбедносен сектор го подобрија супстанцијалното јадро во борбата против криминалот?“. Последното прашање е особено важно ако се знае дека криминалитетот сè повеќе станува еден од главните проблеми со национални и со меѓунационални димензии, кој, преминувајќи ги националните граници, го нарушува економскиот, општествениот и културниот развој на луѓето, ги загрозува човековите права и слободи, правните добра на граѓаните и темелните вредности на општествената заедница со различните форми на повреди. Следејќи го историскиот развој на општествените заедници и на државите воопшто, паѓа в очи дека луѓето во тие заедници во даден историски момент определени вредности ги сметаат за особено важни и настојуваат да ги заштитат со определени методи и средства. Таа заштита, пред сè, се реализира со создавање определени правила на однесување, што ги нарекуваме правни прописи. Правните прописи им забрануваат на поединци, или на групи, да повредуваат определени вредности, така што пропишуваат санкции во случаите

кога ќе дојде до нивна повреда. Создадените правни прописи ја содржат категоријата заштитени вредности, како и казните што ќе следат ако дојде до нивна повреда.

Во текот на изминатиот период во сите држави на Југоисточна Европа се бележат напади на имотот со најтешки последици. Таквите настани недвосмислено упатуваат на неопходноста од поинаков пристап во безбедносната култура на однесување на фирмите, компаниите, институциите и секако и на граѓаните како крајни реципиенти на безбедносни услуги. Следствено на тоа, сите субјекти мора да влијаат на својата безбедност со низа превентивни мерки и активности, со што можноста за остварување на која било форма на закана и на загрозување ќе се сведе на најмала мера. Имплементирањето на заштитата на лицата, на објектот и на имотот во фирмата е исклучително важно. Имотот во станбените и во деловните простории често претставува значителна вредност што треба да се обезбеди и да се заштити на соодветен начин. Заштитата на лицата, на објектите и на имотот, вклучува стручно и професионално планирање на безбедносната политика во фирмата, нејзина примена, процена на ранливоста, како и формирање посебни тимови коишто во заштитата ќе реагираат соодветно на кризната ситуација.

Нападите врз интересите на фирмите, а со тоа и на објектите во нивна сопственост, се насочени кон критичните точки, односно оние точки што имаат најслаба безбедност, а со тоа претставуваат најмал ризик за напаѓачите. Дополнителен проблем предизвикува фактот што имплементирањето на безбедноста во фирмата претставува трошок, во некои случаи и мошне голем, така што на менаџментот овој трошок може да му изгледа неоправдан. Меѓутоа, сосема е сигурно дека подобро е да се издвојат определени средства за заштита на објектите или на имотот, отколку да се потрошат значително повеќе средства за надомест на штетата и за дополнително имплементирање на заштита. Од изнесеното произлегува дека приватното обезбедување има важна улога, особено во подигнувањето на степенот на безбедноста, како и во спречувањето на можните загрозувања на лицата и на имотот во сообразност со своите законски овластувања. Оттука произлегува дека заштитата на приватниот имот е темелна причина за постоењето на приват-

ната безбедност. За жал, без разлика на порастот на насилствата и на другите форми на криминалитет, праксата покажува дека денес приватно обезбедување, по правило, ангажираат само институции и фирми кои ќе се доведат во непријатна состојба. И покрај брзината и интензитетот на промените во нашето опкружување, слободно може да се каже дека развојот на безбедносната култура на подрачјето на Југоисточна Европа сè уште е на почетокот во процесот на тие промени.

Организација на книгата е поделена во неколку тематски целини. Во првите делови се обработуваат концептуализацијата на безбедноста, безбедносниот сектор, а направена е и ретроспективата на траекториите на развој на приватната безбедносна парадигма. Во овие делови се содржани и повеќесложните значења на поимите безбедност и на приватната безбедност за да може да се разбере нивното значење низ интерпретацијата со која се продира и се расплетува мрежата на значењата креирани од академската заедница. Концептуализациските репери на елаборацијата и експликацијата на приватната безбедност се конкретизираат и се верификуваат преку систематска анализа и егзегеза на трудовите на бројни автори што се цитирани во книгата. Во наредните тематски целини од книгата, се објаснува контекстот во кој се развива приватната безбедност, низ бројните општествени настани, однесувања и институции. На тој начин, се поаѓа од опишувањето на појавата, за да се стигне до потенцирање на соработката како значајна артикулација на барањата на општеството за изградба на соодветен модел на партнерство. Дополнително, се обезбедуваат бројни примери, студии на случај, за да им се помогне на читателите да се запознаат со актерите и со проблемите што се присутни. Со оглед на важноста на книгата за начинот на кој размислуваме за приватната безбедност, оваа дебата е пожелна, повеќеслојна, неопходна и отворена.

Глава I

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА НА БЕЗБЕДНОСТА

1. ПОИМ И ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА

Низ историјата, концептите за безбедност подразбираа разни содржини. Политичката филозофија и доктрина различно го дефинира овој поим. Етимолошки гледано, терминот безбедност потекнува од латинскиот збор *securitas-atis*, што значи безбедност, отсуство на опасност и сигурност, самодоверба, бестрашност, заштита (лат. *securus* – безбеден, безгрижен, сигурен, бестрашен, стабилен, цврст, лојален). Определениот термин служи како основа за употреба во многу други земји. Така, на англиски, се користат два изрази: *безбедност* и *заштита* (*security* и *safety*). Терминот безбедност (*security*) се користи во смисла на „национална безбедност“ – *national security*, што подразбира достигнување и зачувување на државниот национален интерес, додека поимот сигурност (*safety*) значи способност да се дејствува за да се избегне несакана безбедносна ситуација или можности што може да предизвикаат безбедносни импликации. Во француски јазик постојат и се користат изразите *securite* и *surete*, додека на руски јазик се користи терминот „безбедност“ и значи отсуство на материјална беда, а во италијанскиот јазик *sigurezza* (*siciramente* – сигурно), додека во Германија овој термин се врзува со синтагмата *sicherheit*. Во нашето говорно подрачје два термина се користат подеднакво. Тоа се изразите безбедност и сигурност. Тие се речиси идентични, иако не се синоними. Имено, терминолошки анализирано, поимот безбедност е изведен од зборот безбедно, што во суштина претставува сигурност обезбедена со најголема доверба, цврсто, решително без флукуација, постојано без прекин. Од друга страна, поимот „сигурност“ подразбира состојба, односно карактеристика на оној што е безбеден, односно значи дека не претставува закана за некој или нешто. Поконкретно, значи отсуството на опасност, определување, цврстина, сигурност, јасност, одлучност, конзистентност итн.

Во литературата постојат голем број дефиниции за тоа што е безбедност. За потребите на овој труд ние ќе издвоиме само

неколку од широката лепеза дефиниции без притоа понатаму пошироко да ги разгледуваме и да ги анализираме сите одделно. Така, безбедноста е повеќезначна и во теоријата и во практиката и таа се користи за да се означат разновидните елементи и односи.

Според дефиницијата за безбедност изработена во рамките на ООН во 1986 година, „безбедноста е состојба во која државите сметаат дека нема опасност од воен напад, од политички принуди или од економски присили, така што можат слободно да се развиваат и да напредуваат“.¹

Во тој контекст, се и размислувањата на Фискер кој идентично како и во претходното елаборирање смета дека „безбедноста е состојба во која државите сметаат дека нема опасност од загрозувања, па така тие можат слободно да се развиваат“. Исто така, во понатамошната елаборација тој наведува дека „безбедноста на индивидуите и на заедниците од кои се состојат државите е осигурана со гаранции за ефикасно почитување на индивидуалните слободи, политички, социјални и економски права, како и со заштита или обнова на поволната животна средина за сегашните и за идните генерации. Безбедноста, исто така, имплицира дека основните човекови потреби, пред сè, во делот на исхраната, образованието, домаќинството и јавното здравство, се осигурани на трајна основа, и дека е потребно да се одржува адекватна заштита од евентуални опасности за безбедноста. Начините и средствата за добивање ваков вид безбедност се дефинирани во национални, во меѓувладини, во невладини и во глобални услови“.²

Според Јан Лодер и Нил Вокер, безбедноста е драгоцено јавно добро, односно нужен елемент на секое „добро општество“, и дека нужна и доблесна задача на демократската држава е да го создаде и да го одржува ова јавно добро.³

¹ *Conception de la sécurité*, Série d'études 14, Publication des Nations Unies, 1986, A/40/533.

² Fischer, D., *Nonmilitary Aspects of Security: A Systems Approach*, Aldershot: United Nations Institute for Disarmament Research, 1993, стр. 10.

³ Ian Loader and Neil Walker, *Civilizing Security*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, преземено од Ванковска Б., Меѓународна безбедност оп.цит.

Во аргументацијата на Манголд стои дека безбедноста е изразена преку високиот степен на неприкосновеното право за опстанок и за одбрана на виталните интереси на државата. Со тоа безбедноста тежнее кон осигурување на стабилноста на државата преку насочување на своите потенцијали за справување со заканите.⁴

Гризолд поимно определува дека безбедноста е состојба во која е обезбеден урамнотежен физички, духовен и материјален опстанок на поединецот и на општествената заедница во однос на други поединци, на општествената заедница и на природата. Следејќи ја развојно, безбедноста е вградена како биолошки механизам, односно како стремеж на организмот за опстанок и за адаптирање на организмот на заканувачките влијанија на опкружувањето. Во модерните времиња поимот безбедност почна да се употребува речиси во сите подрачја на човековата дејност и на неговото опкружување. Иако тоа е еден од најчесто употребуваните поими, одделни автори истовремено сметаат дека тоа е еден од најмалку објаснетите поими.⁵

Според Таталовиќ-Биланџиќ, поимот безбедност најдобро го изразил Волферс, кој ги има спроведено најквалитетните истражувања за безбедноста и за националната безбедност. Притоа тој предупредува на повеќедимензионалноста и на сложеноста на поимот безбедност, па го определува како „неопределен симбол“ (ambiguous симбол) кој, според него, може, но и не мора да има некое значење.

Иако постојат голем број дефиниции за безбедноста, а нема универзална и општо прифатена, сепак прифатливо е

⁴ Mangold P., *National Security and International Relations*, Rotledge, London and New York, 1990.

⁵ Безбедноста е интердисциплинарно научно и стручно подрачје, како и мултидисциплинарно подрачје, зашто претставува ново поле во кое постојат многу научни дисциплини што меѓусебно се надополнуваат и се преклопуваат. Види: Grizold., A: *Međunarodna sigurnost, Teorijsko-institucionalni okvir*, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1998, стр. 28 и Tatalović, S., Bilandžić, M: *Osnove nacionalne sigurnosti*, Ministarstvo unutarnjih poslova, Zagreb, 2005, стр.1.

размислувањето на Јаворовиќ, кој смета дека безбедноста е состојба и степен на отпорност и на заштитеност од загрозеност и од опасност. Значи, тоа е состојба во која е можно нормално одвивање на сите процеси (природни и општествени), витални и развиени (вообичаени, достигнати) функции во справување со стекнатите вредности.

Една од дефинициите за безбедноста застапува Милан Вршец кој смета дека безбедноста е „еден од централните фактори на општествениот живот и работа“ и дека безбедноста се сфаќа и како еден од егзистенцијалните човекови проблеми кои доаѓаат до целосен израз дури тогаш кога човек ќе се најде во критични (кризни) околности.⁶

Една општа дефиниција за безбедноста кажува дека безбедноста всушност претставува отсутност на штетни загрозувања и како таква има негативен аспект на определување зашто безбедноста најчесто се дефинира како состојба без опасност, односно

⁶ Односот спрема безбедноста зависи и од погледот на светот, сублимиран во поимот време. Низ разни историски епохи, во разни цивилизации различно се гледало на безбедноста. Во последно време на безбедноста сè повеќе се гледа како трошок, како нужно зло, а со време станува сè поважна. Подрачјето на загрозувањето е многу сложено, а во него се јавуваат различни појавни категории, како што се: предметот на загрозувањето; изворите на загрозувањето; носителите на загрозувањето; формата на загрозувањето; методите на загрозувањето; средствата на загрозувањето; траењето на загрозувањето; интензитетот на загрозувањето; последиците од загрозувањето. Зад секоја од наведените категории се крие натамошна поделба. Предметите на загрозувањето во делокругот на работењето за телесна заштита на објектите, на лицата, на просторите и на имотот се делат на субјекти и на објекти на загрозувањето. Субјекти на загрозувањето во заштитата на објектите, на лицата, на просторот или на имотот се лицата (работниците во фирмата, клиентите на фирмата), додека имотот (парите, средствата и вредностите на фирмата) и работните процеси (прекин на работниот процес) претставуваат објекти на загрозувањето. Види: Introduction to Risk Analysis :<http://www.security-risk-analysis.com>, и Jurak, F: „Sigurnost i razvoj“-osnove teorijskog pristupa, Zbornik radova nastavnika i suradnika Više škole za UP-e, MUP RH, Zagreb, 1991, стр. 71.

без загрозување, како чувство за безбедност, значи како активност, односно систем за создавање безбедност.⁷ Оттука произлегува дека безбедноста подразбира услови полни со рамнотежа меѓу човекот (општеството) и природа и нејзината интеракција, која нè води до дерогирање на природата и на квалитетот на животот на човековата заедница. Безбедноста е темелна категорија како на поединецот така и на општествената заедница и е можност за нивни опстанок и егзистенција, но ја подразбира и дејноста, односно процесите и активностите со кои се операционализира опстанокот, и тоа наспроти другите поединци, наспроти социјалните, етничките и интересните групи на некое општество, наспроти другите општества и наспроти природната средина.

Со оглед на субјектите што придонесуваат за безбедноста, односно коишто во согласност со законските овластувања ги спроведуваат мерките и дејствата што обезбедуваат определено ниво на таа безбедност, безбедноста може да класифицира како јавна и приватна безбедност.

Прашањето за субјектот или објектот на кој се однесува безбедноста, е основно прашање за разгледувањето на ова проблематика, т.е. барањето одговор на прашањето на кого или на што се однесува безбедноста, а може да го вклучува, на пример, човекот како поединец, одделни општествени групи, општеството, односно општествената заедница, државата, меѓународната заедница, природата воопштено, светот како целина, безбедноста на сопственоста итн.

⁷ Безбедноста е услов за нормален живот и работа. Апсолутна безбедност не постои, но има исклучително значење за нормалната работа и живот, а создавањето и одржувањето на потребното ниво на безбедност е гаранција дека без вонредни и непредвидливи настани нема да дојде до настрадавање на луѓе, до оштетување на имотот или до прекин на деловните процеси. Со оглед на различните нивоа и различните подрачја на општествено и работно организирање на кои се спроведуваат животните и деловните функции, се дефинираат и различни видови загрозувања. Безбедноста може да се класифицира како глобална и локална, меѓународна и национална, колективна и индивидуална, телесна и психичка итн.

Покрај тоа, потребно е да се определи и за каква безбедност се работи, т.е. дали станува збор за безбедност на субјект или на објект општо, што подразбира опстанок или развој, или станува збор за безбедност од специфични видови загрозување. Овде треба да се имаат предвид степените на можната ранливост во однос на различните загрозувања.

Важно прашање е и пред кого и/или пред што треба да се заземаме за безбедноста на определен субјект. Токму одговорот на ова прашање претставува вовед во проблематиката на загрозувањето, која е незаобиколен фактор при разгледувањето на феноменот безбедност (безбедноста постои зашто постои загрозување). Во врска со тоа се поставуваат и прашањата што се нужни за анализирање, како на пример: кои се изворите на загрозување, видовите загрозување, непосредноста или посредноста на загрозувањата, временската или просторната близина на загрозувањето, веројатноста за остварување на заканата и степенот на нејзината сериозност.

2. ПОТРЕБА ЗА БЕЗБЕДНОСТ

Неизвесноста и постојаната ранливост претставуваат постојан придружник на човекот во современи услови за живеење. Како рационално суштество, човекот постојано е опкружен со техничко-технолошки и општествени состојби. Токму тоа опркужување ги создава изворите на својата ранливост во форма на процеси кои, според нивното постоење, го загрозуваат општествениот поредок, материјалните добра и еколошките системи воопшто. Ако човекот не е во состојба да се заштити, тој станува жртва дури и со најмал интензитет на ранливост. Поради сето ова, човекот се залага за подобра заштита, бидејќи ќе биде подобро и побезбедно со неа.

Всушност, безбедноста и заштитата се еден од основните предуслови за постоење на општествена заедница. Од настанувањето, па сè до денес, човековите заедници поминуваат низ различни политички, економски, воени и безбедносни конфликти чиј интензитет, манифестации и последици попримаат катастрофални размери во светски рамки. Во такви услови на живот на општеството постои одредена политичка и безбедносна нестабилност. Разликите што постоеле низ историјата и што сè уште постојат помеѓу државите, ја создаваат потребата од одмерување на силата на политички, воен, идеолошки и економски план, со цел да се промени рамнотежата на моќ и наметнување на соодветен систем на вредности, така што ова е време на големи политички, национални, економски, безбедносни и други процеси со различни ставови за решавање на прашања што се од значење за судбината на човекот. Имајќи ги предвид претходно изнесените констатации, треба да биде јасно дека безбедноста и заштитата се предуслов, неопходност и цел на секое општество и заедница.

Во секое организирано демократско општество, политичките, безбедносните и другите интереси на граѓаните од ден на ден се моделираат, се трансформираат и добиваат различна содржина,

во согласност со општите цивилизациски трансформации. На овој пат постојат бројни предизвици и разни форми на уништување, различни извори на ранливост што добиваат глобален карактер и го доведуваат во прашање постоењето и опстанокот на човештвото. Покрај тоа, различните форми и инструменти на насилство како тероризам, организиран криминал, наркотици, средства за масовно уништување и деструкција, недвосмислено укажуваат на сложеноста на денешната општествена реалност. На почетокот на XXI век, барањата на општеството станаа „многу сложени“ и јасно обликувани, како поради целосната непредвидливост, така и поради сложеноста на безбедносните можности. Градењето модерно, транспарентно општество, бара соодветна рамнотежа меѓу потребата од заштита на политичкото и уставното право од една и принципите на владеењето на правото за почитување на фундаменталните права и слободи на граѓаните од друга страна. Меѓутоа, ако основните институционални претпоставки не се утврдени со универзалните принципи на демократијата кои ја гарантираат безбедноста на поединецот и заедницата, тогаш не можеме да зборуваме за подобро утре за човечката раса и за човечката заедница. Со други зборови, променетите внатрешни и меѓународни односи произведуваат сосема нови пристапи во обликувањето на политичко-безбедносната филозофија и практика. Цената на слободата и безбедноста е застрашувачка, а безбедноста на луѓето, државите и меѓународната заедница, со развојот на високософистицираните технологии, станува многу комплексна и сложена со бројни и непредвидливи предизвици.

3. ПРОМЕНИТЕ ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ КОИ ВЛИЈААТ НА БЕЗБЕДНОСТА

Човековата цивилизација во новиов милениум, од една страна се одликува со голем напредок во техниката и во технологијата која е насочена кон доброто за човештвото, а од друга страна тоа создава цела низа појави и феномени што имаат деструктивен, самодеструктивен, дури и деградирачки карактер. Богатата феноменологија (социјално-патолошки појави) на казнени дела со карактеристики на насилство покажуваат дека човековата креативност може да се манифестира на крајно негативен начин. Во групата такви појави сигурно спаѓаат кражбата, тешката кражба, разбојништвото, разбојничката кражба, како и убиството како чин со крајно иреверзибилни последици.

Според Сингер,⁸ криминалитетот како општествена појава и поединечните деликти како индивидуален настан се причина за растечко вознемирување на државите, на нивните претставнички и претседателски тела, но и за загриженост, за чувство на загрозеност и на непријатност на секој одделен граѓанин. Криминалитетот сè повеќе се согледува како проблем со национални

⁸ Во информацијата за состојбата со криминалитетот во светот на 11. Конгрес за превенција на криминалитетот и за казненото правосудство на ООН (2005) се наведува дека генералната слика на криминалитетот покажува присутност и влијание на криминалитетот во сите делови на светот, со различно учество и со различни трендови. Така, во периодот од 1995 до 2002 година се забележува благо зголемување на пријавениот криминалитет (вкупното зголемување изнесува 12%). Телесните напади пораснале 22%, а позначително зголемување е забележано кај казнените дела во врска со дрогата (47%) и кај разбојништвата (41%). Провалите, убиствата и кражбите на возила се намалуваат, а силувањето и измамите покажуваат стабилни стапки. Види: Kovčó Vukadin, I.: Stanje i kretanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 12, broj 2/2005.

и со меѓунационални димензии што го нарушува економскиот, општествениот и културниот развој на луѓето и ги загрозува човековите права и темелните слободи.

Деликтите на насилство во едно цивилизирано општество претставуваат група деликти чие негативно влијание не поттикнува да ги истражуваме, за да можеме преку модалитетите на извршувањето на казнените дела, опсегот и дистрибуцијата, како и преку карактеристиките на тие дела да се приближиме до причините за таа појава и да поведеме што поуспешна борба на општеството против тие деликти.⁹

Една од основните форми за можно загрозување на објект што е во непосреден домен на приватната безбедност се различните облици на казнени дела во стопанството, терористички дејствувања, провали, кражби, кражби на опрема и на податоци, компјутерскиот криминалитет како специфичен облик на извор на опасност, како и разбојништвата и разбојничките кражби.

Тероризмот станува еден од најголемите проблеми на современото општество кој како средство и метод за остварување на своите цели го наметнуваат различни групи, организации итн., при што како директна последица се јавува интересот на поединци, на сили и на структури за промена на односите во некоја заедница со примена на сила или со насилство против лицата или имотот.

Современиот тероризам има некои карактеристики што го прават различен од другите извори на загрозување, а се однесуваат на: тајност при работата, подготвеност за извршување радикални акции, добра подготвеност за извршување акции, често страдање на случајни цивилни жртви, голема материјална штета, а сè со цел во што поголема мера да се заинтересира целокупната јавност (меѓународната и домашната) и да се оствари големо медиумско внимание.

⁹ Dujmović Z.: Pristupi otkrivanju i rješavanju pljačke, Policija i sigurnost br. 34/94., MUP RH, Zagreb, 1994, стр. 447.

4. КАЗНЕНИ ДЕЛА СО ЕЛЕМЕНТИ НА НАСИЛСТВО КАКО БЕЗБЕДНОСЕН ПРОБЛЕМ

Во сите држави на Југоисточна Европа, а според анализите на сторените имотни казнени дела, утврдено е дека најзагрозени објекти се: бензинските пумпи, продавниците, обложувалниците, дуќаните за скапоцености, киосците и другите затворени објекти од трговски тип и тие објекти преовладуваат во вкупната маса сторени казнени дела кражби и разбојништва во однос на другите објекти во кои се ракува со готови пари. Сторители на таквите казнени дела се аматери и професионалци, или, подобро речено, покрај случајните престапници, тука се забележуваат и сите категории престапници од доменот на имотниот криминал.

Кражбите и разбојништвата се извршуваат поединечно или во групи. Средствата за извршување се разновидни. Сторителите на овие деликти ја користат телесната сила, како и ножеви, палки, разни спрејови, направи за електрошок, пиштоли на гас, па сè до вистинско огнено оружје, особено пиштоли. Овде исто така се појавуваат шприцеви наполнети со црвена течност со закана за жртвата дека станува збор за крв зарамена со сида. По правило, престапниците избираат објекти со мал број вработени, без техничка и телесна заштита, со релативно поголем промет. Времето на нападите варира, меѓутоа, по правило, тоа се вечерните часови пред затворањето на објектот. Тие напаѓаат одненадеж, го земаат пленот и бегаат.

Во тие критични мигови, загрозувани се вработените, комитентите, странките, чуварите и сите други лица што врз која било основа ќе се најдат на местото на настанот. Кај таквите криминални дела материјалната штета не ја претставува само непосредната загуба во пари или штетата на опремата, што се јасно препознатливи и мерливи, туку тука настануваат и посредни штети (загубени работни денови, загубени врски со клиентите, со странките и со купувачите, психолошките проблеми на вработените, последич-

ните парници, губењето на деловниот углед и сл.), коишто често достигнуваат еднаква, или дури и поголема, сума од непосредната штета.

Таквата состојба недвосмислено бара опсежно и континуирано преземање превентивни мерки за безбедност заради навремено утврдување и отстранување на можните фактори за загрозување. Организацијата на превенцијата, пред сè, треба да биде насочена кон одвраќање и кон забавување на потенцијалниот сторител на кривични дела, потоа кон негово рано откривање и кревање тревога, кон навремено известување на полицијата, кон спречување на можните заложнички ситуации, кон стеснување на просторот за бегство, како и негово идентификување и апсење. Тоа бара квалитетна безбедносна процена на конкретниот објект со план на мерките за заштита. Во спроведувањето на таквите мерки голема улога има приватната безбедност, која практично е незаобиколна во тој ланец на постапување. Тука, исто така, доаѓа до израз стручноста, компетентноста и професионализмот на обезбедувачите, нивната промисленост во предвидувањето и во препознавањето на можните сомнителни околности, како и способноста за брзо приспособување кон настанатата ситуација. Покрај тоа, тука е незаобиколното поттикнување и развојот на безбедносната култура на вработените со едукација за нивното однесување пред, за време и по криминалниот настан.

Во продолжение вниманието ќе биде насочено кон елаборација на најчестите казнени дела како што се кражбите и разбојништвата.

Историски гледано, кражбата спаѓа во едно од најстарите казнени дела или, подобро речено, кражбата постои од кога постои и човекот. Стремежот за присвојување туѓи предмети отсекогаш бил присутен кај човекот. Најзастапени објекти за заштита, по правило, се стопанските објекти, деловните простори со разни намени, трговските центри, складиштата и машинските простори. Во рамките на тие објекти и простори, покрај заштитата на вработените лица, основна задача на работниците за обезбедување е заштитата на имотот. Како резултат на тоа, согледувајќи ја деловната намена на стопанските објекти и на трговските центри, како и целите на заштитата, сосема е разбирливо тоа што во текот

на извршувањето на својата работа работниците за обезбедување (обезбедувачите) во најголемиот број ситуации се среќаваат со казнените дела кражби. Тоа е и разбирливо, бидејќи кражбите, според бројот, го заземаат централното место во вкупната маса на криминалитетот, без разлика дали станува збор за рурално или за урбано подрачје. Секако, тоа ја подразбира нужноста од познавање на основните функции на тоа казнено дело, како и начините за примена на мерките и дејствата во спречувањето на неговото извршување или при фаќањето на сторителот.

Во казнените закони на државите од Југоисточна Европа, кражбата е вброена во казнените дела против имотот, или во така-наречениот имотен криминалитет. Кражбата спаѓа во класичниот криминалитет, што значи дека таа има непроменлива форма на казнено дело, кое како такво егзистира во сите општествени епохи и во сите општествени слоеви. Основни елементи на кражбата се: туѓ подвижен предмет како објект на кражба; одземањето како дејство на извршување и намерата на сторителот противправно да го присвои.¹⁰ Ако има отсуство на некој од наведените елементи, тогаш не се работи за казненото дело кражба. Меѓутоа, до кражба може да дојде и под други околности во ситуации кога покрај наведените елементи постојат и други елементи што според законската определба, со оглед на начинот на извршувањето или на материјалната штета, кражбата ја прават тешка кражба, разбојничка кражба и разбојништво. Ваквата класификација на кражбата не е случајна. Ако подлабоко се анализираат елементите што на одделните видови кражба им даваат посебна законска форма, тогаш веднаш паѓа во очи дека тие други елементи, заедно со својата специфичност, укажуваат и на специфичноста на сторителот. Имено, ако при извршувањето на казненото дело кражба, лицето е подготвено да се изложи на поголем напор и ризик, или ако постапува дрско и безобразно, тогаш таквото лице недвос-

¹⁰ Според многумина истражувачи, општата дефиниција за кражба гласи „кражбата е одземање од друг туѓи подвижни предмети заради нивно противправно присвојување“. Ова е казненоправната дефиниција на казненото дело кражба, која е позната како „обична кражба“.

мислено претставува поголема опасност за општеството. Поради тоа, целта на класификацијата е за таквиот начин на однесување во општеството да се предвидат и посебни, јасно – построги санкции, при што со изрекувањето построга казна таквите лица ќе се изолираат од општеството на подолго време што е потребно за нивно превоспитување. Според тоа, класификацијата на кражбата, гледајќи од тој аспект, е нужна, а како таква е прифатена во повеќето закони во светот.

Кражбите во сите форми главно се казнени дела кај кои во мигот на сознанието сторителот е непознат. Овој факт јасно упатува на заклучокот дека полицијата најмногу е насочена кон спречување и разоткривање на тој вид криминалитет. Според масовноста, најчести се обичните кражби. Тука спаѓаат: џебните кражби, кражбите по продавници, кражбите од куќи и од станови, кражбите од канцеларии во фирмите и установите, кражбите по училиштата, кражбите од угостителските објекти, кражбите по градилиштата, кражбите по работничките живеалишта, кражбите на велосипеди, кражбите од моторни возила, кражбите на средствата за јавен сообраќај, кражбите на моторни возила и други кражби. Притоа, мора да се води сметка дека сторителите на кражби може да бидат случајни или сторители од навика (професионалци), а самиот напад може да дојде „однадвор“ или „однатре“.¹¹

Кражбите од продавници ги подразбираат сите кражби извршени на штета на трговските дуќани во текот на нивното работно време. Кражбите од продавници не се од понов датум. Тие почнале истовремено со формирањето на првите трговски дуќани и паралелно со развојот на продавниците крадците го усовршувале и својот начин на извршување на кражбите. Се краде

¹¹ Двајца вработени во службата за обезбедување во Меморијал болницата се уапсени под обвинение дека украде три пи-си дискети кои содржеле попис на илјадници пациенти заболени од sida. Полицијата објавила дека благодарение на апсењето, стравувањето на заболените од евентуалното уценување или објавување на листата може да престане. Уапсените ја признале кражбата, но останале упорни во инсистирањето дека не знаеле што има на дискетите. Види го изворот: <http://www.bbc.com/news>.

од сите трговски дуќани, без разлика на типот и специјалноста. Од полициските статистики може јасно да се заклучи дека структурата на сторителите (староста, полот, занимањето, општествената позиција) ги опфаќа сите кругови на општеството, односно ниту една група посебно не отскокнува според бројот. Единствен исклучок во тоа е полот на сторителот, кој јасно зависи од видот на стоката што ја продава определен трговски дуќан. На пример, во трговските центри со градежна и техничка стока како сторители главно се појавуваат мажите, додека во дрогериите главно се појавуваат жените. До пред десетина години бројот на извршените кражби од продавниците варираше незначително од година во година. Меѓутоа, со отворањето на сè поголем број трговски центри, бројот на овие кражби значително порасна. Случката се одвива речиси секогаш според истиот пример. Изложените предмети во таквите центри се на дофат на раката на секој муштерија што ги разгледува, ги допира, ги фаќа предметите наменети за продажба. Ако се работи за крадец што решил да украде определен предмет, или повеќе предмети, тој крадешкум демне во продавницата, го набљудува персоналот и другите купувачи во негова близина и кога ќе утврди дека не е „под контрола“ и дека со своето однесување не предизвикал некаков сомнеж, предметите ги става по џебовите, ако се соодветни за тоа со оглед на големината, или ги става под облеката, во чадорот, под капата, во торбата што ја носи, или му виси под облеката. Кај овие кражби треба да се знае дека криењето на стоката во сопствената облека е најчесто користениот метод. Меѓутоа, овде не смеат да се запостават и другите начини, на пр. употребата на количка за деца како скривалиште за украдената стока. За да излезе непречено низ маркетот, крадецот трудејќи се тоа да го забележи персоналот, намерно зема други помалку вредни предмети, што ги става во количката или во кошницата и оди до касата. Патем, треба да се истакне дека за извршување на вакви кражби често се решаваат и лица што порано не се огрешиле во законот, зашто стоката им е на дофат на раката, самите ја избираат, таа просто ги поттикнува и ги доведува во искушение, па ако се работи за лице со полабилен карактер, со текот на околностите станува „случаен“ крадец. Овде исто така спаѓаат ситните крадци, сторителите на повеќекратни кражби, болните крадци

„клептомани“, децата и малолетниците како престапници. Што се однесува до асортиманот на украдената стока, може слободно да се каже дека се краде секој вид стока што може незабележано да се скрие. Меѓутоа, видот на стоката сепак зависи од полот и од возраста на сторителот. Кај сторителите мажи тоа се: алкохолни пијалаци, тутунски производи, прибор за автомобили, одредени алати за домаќинство, разна техничка стока, жилети, часовници и сл. Кај сторителите жени тоа се: козметички производи (лакови за нокти, моливи за бојадисување веѓи, парфеми, предмети за облекување, накит, облека за деца и сл.).

Факт е дека бројот на извршените кражби не само по трговските центри и по маркетите, туку воопшто и по трговските дуќани генерално далеку го надминува бројот од пријавените кражби, зашто ако сторителот не се фати на дело или подоцна на излегување, тешко е да се забележи исчезнувањето на некој предмет. Покрај трговските центри и маркетите, на нападите на крадците изложени се и помалите трговски дуќани од класичен тип, каде што купувачите директно ги послужува продавач. Се краде непосредно од тезгата. Од продавачот се бараат поголем број предмети со различен квалитет и додека тој се труди да го задоволи вкусот на „купувачот“, поради што често е принуден да се врти кај рафтовите, да се наведнува под тезгето, или да се качува на скала, бидејќи бараниот предмет не му е на дофат на раката, крадецот ги искористува тие моментални отсутности на продавачот и зема еден од покажаните предмети, или од предметите што од порано биле изложени на тезгето, го става под облеката, во торбата што ја носи со себе или пак украдениот предмет му го додава на помагачот, кој потоа брзо го напушта дуќанот. При извршувањето на овие кражби, особено се користат кабините наменети за проба на облека. Обично, при одењето во кабината со предметот што му го дал продавачот, сторителот патем незабележано зема и друго парче облека, кое во кабината го облекува под својата облека, или пак го става во торба. Ако решил да го украде предметот, што продавачот му го дал за да го проба, сторителот речиси и не влегува во кабината, туку од врата или отстрана го демне продавачот и кога ќе забележи дека тој во моментот е зафатен со друг муштерија, или со помагачот на сторителот кој глуми муштерија, го користи

тој момент и со предметот многу брзо ја напушта продавницата.

Особено се опасни крадците од продавници, таканаречени тројки, од кои едниот секогаш по правило носи торба. Одлично се уиграни и секој си има своја задача. Наведените кражби по правило ги извршуваат професионални крадци што со кражбите се занимаваат како со занает. Тие главно добро и плански се подготвуваат за секоја кражба. Нивниот мотив за кражба исклучително е определен со намера да се збогатат. Од тие причини, професионалните крадци ѝ даваат предност на стоката со која може да се постигне голема заработувачка на црниот пазар. По правило, тоа се скапите алкохолни пијалаци, скапоцениот накит, козметиката, облеката со заштитен знак, технички и електронски уреди, специјалните алати и други скапоцени предмети. Професионалните крадци се специјализираат за определени дуќани и видови стока. Пресудна важност во таа специјализација имаат подготовките, средствата и начинот на извршување на кражбите. Подготовките опфаќаат изработка на соодветни места за криење на стоката. Тоа се дополнителни внатрешни џебови на облеката и распарани места во поставата на горните делови од облеката. Потоа изработката на посебни трикторби со двојно дно, што се обложува со алуминиумска фолија за да се избегнат електронските системи за заштита. Професионалните крадци спроведуваат и посебни мерки во обезбедувањето на сопствената безбедност. Тука во прв ред спаѓа внимателното набљудување на објектот заради утврдување на мерките за заштита, начинот на функционирањето како на тие мерки така и на спречувачките мерки што намерно ги спроведуваат учесниците во заштитата. Во планското постапување на професионалните крадци спаѓа и изработката на план за бегство, кој опфаќа отпор и примена на сила против вработениот персонал или против персоналот за безбедност во случај да бидат фатени или откриени. Практиката покажа дека во такви ситуации, заради обезбедување на бегството крадците се склони кон употреба на сурова сила, на пиштоли на гас, на разни спрејови со гас или на ножеви.

Посебна категорија крадци од продавници се зависници од дроги, иако суштествено не се разликуваат од професионалците. Нивниот начин на постапување практично секогаш е ист. Стоката

главно ја кријат во сопствената облека. Потоа по најкраток пат ја напуштаат продавницата. Меѓу наркоманите многу се ретки крадците што се служат со некој трик.

Од опишаново очигледно е дека крадците се адаптабилни, смели и вешти. Нивната фантазија е неисцрпна. Го забележуваат и го користат секој недостаток или пропуст во мерките за заштита. Меѓутоа, еден голем број кражби сигурно може да се спречи со стручна едукација на вработениот персонал, со квалитетна видеонадзорна заштита и со користење различни уреди за електронска заштита. Видеонадзорната заштита и електронските системи за заштита денес треба да бидат основа на сите малопродажни продавници. Тие видови на заштита, во комбинација со телесната заштита сигурно даваат целосен ефект во спречувањето како на кражбите, така и на повеќето други штетни појави.

За разлика од кражбите, разбојништвото или разбојничките препади на установите што работат со пари – обложувалници, бензински пумпи, продавници или на други затворени објекти каде што се држат или се собираат пари – долги години претставуваат проблем за субјектите на безбедноста во стратегијата за нивно спречување. Иако последните години континуирано се забележува опаѓање на разбојничките препади на установите што работат со пари, стручњациите посебно ги загрижува сè поголемата организираност и бруталност на сторителите, бидејќи сè почесто доаѓа до животно трагични последици. Покрај тоа, повеќекратните анкети потврдуваат дека чувството за безбедност кај населението во голема мера зависи од даден насилнички деликт. Затоа воопшто не е чудно што тие настани по правило имаат голем публицитет.

Меѓу казнените дела со елементи на насилство, отсекогаш се истакнувало казненото дело – разбојништво. Треба да се потсети дека делото има карактеристики на кражба, што значи: одземање туѓ подвижен предмет со употреба на сила или на закана со директен напад врз животот или телото од лицето од кое се сака да се одземе предметот, со цел тој противправно да се присвои. Дека ова дело претставува исклучително голема општествена опасност, видливо е по високите казни што се пропишани во казнените закони на многу земји. Ова подеднакво се однесува и на казненото дело разбојнички кражби, кое од разбојништвото се разликува по

тоа што силата или заканата што ја применува лицето фатено при кражба не е насочена кон одземање, туку кон задржување на веќе украдениот предмет и тоа спаѓа во најтешките имотни деликти и видливо е дека разбојништвото според својата правна конструкција навистина е сложено казнено дело – од принуда и од кражба.¹²

Друго слично казнено дело е разбојничка кражба.¹³ Станува збор за две слични казнени дела кај кои сторител може да биде секое лице. Исто така, заедничко им е и тоа што според конструкцијата се сложени казнени дела составени од две дејства – принуда и кражба, од кој секоја за себе претставува казнено дело.

Принудата мора да се врши со употреба на сила или со закана дека непосредно ќе се нападне врз животот или телото. Под сила се подразбира примена на сила спрема некое лице со намера тоа лице нешто да направи или да не направи. Таа сила може да биде телесна или психичка. Под сила се смета и примената на хипноза или на замајувачки средства. Според интензитетот, силата може да биде неодолива (*vis absoluta*) или компулзивна (*vis compulsiva*). Апсолутна е ако лицето спрема кое се применува воопшто не е во можност да донесе одлука, или не е во можност донесената одлука да ја реализира, на пример, кога со физичка сила се совладува некое лице и се применува хипноза или зашеметувачки средства. Силата е компулзивна ако лицето спрема кое е применета може да донесува одлуки, но тие одлуки се изнудени со психичка принуда, како на пример, при разбојнички напади во кои се земаат заложници и се врши уценување на местото на настанот со барање за предавање пари.

Заканата исто така е насочена кон спречување не само на слободата за акција, туку и на слободата за донесување одлука и за движење. Појавата на опасност од закана мора да биде непосредна и истовремена, а заканата мора да биде таква што оној спрема кој е упатена ја сфаќа сериозно. Притоа, не е важно дали лицето што се заканува може и да ја реализира таа закана (на пример,

¹² Види: Pavišić, B., Veić, P: Komentar krivičnog zakona R. Hrvatske, MUP RH, Zagreb, 1996, стр. 540-560.

¹³ Исто., стр. 549.

закана со пиштол – оштетеното лице не е свесно за каков пиштол станува збор).

Казненото дело разбојништво не постои само во случај кога сторителот со употреба на сила или на закана самиот го одземе подвижниот предмет, меѓутоа постои и во случај кога оштетениот непосредно под влијание на сила или на закана му го предава подвижниот предмет на сторителот. Казненото дело разбојништво е завршено со одземањето на предметот. Ако не дошло до одземање на предметот, иако се употребени сила и закана, се работи само за обид за разбојништво. Употребата на сила со цел да се прекине физичката врска на предметот со некое лице (се разбира, со намера тој да се присвои) не претставува казнено дело разбојништво, туку казнено дело тешка кражба.

Принудата како карактеристика на казненото дело разбојништво ќе постои и кога употребената сила не е изречна закана од непосреден напад, туку ако е само таква закана на сторителот што со неа изразува закана од непосреден напад врз животот и телото. Во извршувањето на казненото дело разбојништво често учествуваат повеќе лица, особено во денешно време, при што има и такви ситуации кога некој од нив употребува сила, некој закана, а некој зема пари или други предмети. Разликата во тие улоги при извршувањето разбојништво не влијае врз квалификацијата на казненото дело за одделните учесници, зашто сите се сторители на разбојништво. Токму фактот дека разбојништвото е извршено во состав на банда, го претставува квалификаторниот елемент на тоа казнено дело.

Разбојничката кражба од разбојништвото се разликува по тоа што кај лицето што е фатено во кражба употребува сила или закана дека непосредно ќе нападне врз животот и врз тело дури откако ќе го одземе предметот. Значи, при разбојништво силата и заканата му претходат на одземањето на предметот, а кога станува збор за разбојничка кражба тие следат по одземањето на предметот, со намера да се задржи украдениот предмет. Тоа е суштествениот момент за овие две казнени дела.

При извршувањето на наведените казнени дела, со умисла може да му биде нанесена тешка телесна повреда на некое лице, или некое лице со умисла може да биде лишено од животот.

Ако при извршувањето на казненото дело разбојништво кај оштетениот настапи лесна телесна повреда, нема услови за стекнување на казнени дела. Ако сторителот при разбојништво или при разбојничка кражба му нанесе тешка телесна повреда или смрт на лицето, ќе се работи за стекнување на условите. Кај казненото дело разбојничка кражба сторителот е фатен како го извршува казненото дело кражба на местото на извршувањето на кражбата, или во непосредна близина, и тоа во ситуација која јасно укажува дека тој ја извршил кражбата. Кај разбојничката кражба, принудата ја користи сторителот со цел да задржи туѓ предмет. Разбојничката кражба е довршена во моментот на принуда, без разлика дали сторителот успеал да го задржи предметот.

Од полициски аспект, разбојништвата опфаќаат широк распон на случаи – од напади на малолетни насилници по игралиштата до вооружени напади на банки и на институции. Разбојништвата по продавниците опфаќаат многу разновидни форми. Целта кај организираните разбојништва обично е поголема од земањето пари од касата, на пример, парите во сефот или внатрешните големи залихи на валута. Овие разбојништва вклучуваат значителна употреба на сила со повеќе од еден сторител. Сторителите обично имаат оружје како ножеви, метални прачки, бејзбол палки, а може да носат дури и огнено оружје. Во некои случаи, овие разбојништва се прават во моментот кога овластените субјекти за тоа ги собираат парите од продавниците заради нивни пренос во банка или во друга финансиска установа.

Напад на „пари во транзит“ се случаите на разбојништво чија цел е персоналот што не користи фирма за транспорт на пари и што сам ги носи парите (приходите) во банка (обично за да ги депонираат во сеф). И во ваквите случаи, обично се вклучени повеќемина сторители, што најчесто се вооружени со кратко огнено оружје. Постојат уште две форми на напади.¹⁴ Тоа се нападите

¹⁴ Статистиките за криминалитетот за Англија и Велс покажуваат дека вкупниот број разбојништва (вклучувајќи ги и сторените против трговци) бил 57.845 во 1993 година и дека нивниот број се зголемил за три четвртини од 1999 година. Во Англија, повеќето разбојништва се прават во подрачјата на метрополата. На десет разбојништва, четири се

што се однесуваат на трговците, а може да бидат класифицирани како разбојништва и кога лицата треба да се познаваат. Тоа се случите кога до принуда на персоналот дошло надвор од продавницата, односно кога управителите или носителите на клучевите се присилени да се вратат и да им овозможат на сторителите да го извршат делото во продавницата надвор од работното време.¹⁵

Во последниот период се потврдија нови средства за извршување, т.е. закани со бомба, со инјекција, со долго и со кратко огнено оружје, зашто голем е бројот на жители што поседуваат оружје, па и затоа висок е процентот на казнени дела извршени со огнено оружје. Непреземањето мерки за самозаштитно однесување кај доминантните објекти за напад или, пак, недоволните или неадекватни мерки за техничка или за лична заштита во установите што се занимаваат со пари во готово се фактор што пресудно влијае врз зачестеноста за извршување на казненото дело разбојништво. Покрај тоа што таквите објекти често мора да се обиколуваат во критичното време, според т.н. извршена процена, нужно е приватната и јавната безбедност да имаат задача повремено да ги обиколува објектите, да ги познава начините на извршување, да ја знае опремата на сторителите, како и да има обврска да презема и други активности коишто произлегуваат од процената за загрозеноста на одделни локации и објекти над кои се претпоставува можноста за извршување казнени дела. Од праксата е познато дека жртвите на разбојништво често со својот начин на живот, со непретпазливото однесување, со лесно склопување познанства под влијание на алкохол, со расфрлањето пари или други вредности, го привлекуваат вниманието на потенцијалните сторители и така самите придонесуваат за извршување на разбојништво чии

сторени на подрачјето на лондонскиот Метрополиан полис дистрикт. Разбојништвата над трговците во Лондон претставуваат 45% од сите комерцијални разбојништва. Натпросечна опасност исто така постои во Вест Мидлендс, Грејтер и Мерсејсајд и во Вест Јоркшир. Види: Статистики за криминалитетот за Англија и Велс: <http://www.uninv.homeoffice.gov.uk/cpr.htm>, посетена на 2/2/2010.

¹⁵ Dujmović, Z.: *Pristupi otkrivanju i rješavanju pljačke*, Policija i sigurnost br. 34/94., MUP RH, Zagreb, 1994.

жртви се самите тие. Ова го покажуваат и го потврдуваат податоците за местото, за времето, за потесната локација на сторените разбојништва, за алкохолизираноста на сторителот и на жртвата.

Денес голем број практичари нагласуваат дека за општото чувство на безбедност на граѓаните, спречувањето на извршувањето разбојништва и разбојнички кражби е од големо значење. Спречувањето на тој негативен феномен успешно заеднички можат да го спроведат единствено вработените во приватната безбедност, во полицијата, граѓаните и јавноста во целина. Без заедничко дејствување на приватната и на јавната безбедност, без размена на информации и без меѓусебна доверба, нема да биде можно намалување на извршувањето разбојништва, а и на другите казнени дела.

5. ОРГАНИЗИРАН КРИМИНАЛИТЕТ

Организираниот криминал претставува сериозна закана за државите. Глобалните структурни промени во светски рамки во целост на површина исфрлија еден несомнено поразителен факт: челна позиција во криминалната орбита зазедо организираниот криминал и тоа тргнувајќи според општествената опасност и тежината на овој вид криминал. Со својата разорна моќ организираниот криминал веќе се наметна како сериозна закана за функционирање на правната држава и за развојот на демократијата во оние земји во коишто овој опасен современ облик на криминал длабоко ги пуштил своите корени. Тој веќе не е „привилегија“ само за високоразвиените земји (во кои константно опстојува, повеќе или помалку, речиси еден век). Во последните две децении од XX век, а особено во времето на распаѓот на социјализмот, организираниот криминал ги пушти своите корени како во средноразвиените така и во оние земји со низок степен на развој. Политичките и општествено економските процеси во целост ѝ оеа во прилог на експанзијата на организираниот криминал, кој и во каков и да е облик „ѝ се заканува и на безбедноста на државата“¹⁶ и ја загрозува „не помалку од политичкиот криминал или од тероризмот“.¹⁷

Денес очигледно е дека богатството и силата на индивидуалните криминални организации се зголемува и сè поочигледни стануваат меѓусебните врски меѓу различните криминални организации. Криминалните организации во основа се занимаваат со „бизнис“ и во тој контекст тие се слични на легалните фирми, односно нивните активности се одвиваат во услови на конкуренција или меѓусебна соработка.¹⁸

¹⁶ Ješke J., „Organizirano kriminalno djelovanje stranaca i međunarodna suradnja na primjeru kriminala vezanog za drogu“, *Izbor*, Zagreb, 1/1989, стр. 39.

¹⁷ Исто., стр. 39.

¹⁸ Christie N., *Crime Control as Industry*, London & New York: Routledge, 1994.

Државата во која организираниот криминал зема замав, станува општество на корумпирани институции на државната власт на сите нивоа, општество на непродуктивни претпријатија, на нарушен јавен ред и поредок, држава каде живеат несигурни и исплашени граѓани што ја губат довербата во државата и нејзината моќ да ги заштити. Притоа се губи довербата во правото како современа и цивилизациска рамка за реакција на државата на криминалот,¹⁹ а притоа политичките авторитети работат и се во блиски релации со организираниот криминал. Тука се наметнува прашањето каква е контролата над криминалниот пазар. Нема сомневање дека секогаш постојат можности корупцијата да се прошири во пошироки рамки за да можат да се збогатат итрите државни апарати. Државата може да биде ограбена, а организираниот криминал е синоним не само за ограбувач на мирољубивата политика, туку и при обидот на нејзино градење.²⁰

Значи организираниот криминал претставува сериозен безбедносен предизвик за националните и општо за меѓународните интереси. Оттука, кон анализата за феноменот на организираниот криминал треба да се приоѓа студиозно и објективно, без емоции и преувеличување на обемот на неговите закани врз стабилноста на државите. Од извонредно значење за таквата анализа е да се разбере и да се „измери“ вистинската природа и содржина на таквите закани.²¹ Дури и модерните ефикасни, легитимни, демократски држави може да бидат опишани како несакано-предизвикани во смисла дека тие не можат да контролираат кој или што ги поминува нивните граници. Повеќето држави во светот несакајќи се преносители на нелегални, регуларни или украдени производи на нивниот пат до националните пазари во кои тие го имаат највисокиот возврат.²²

¹⁹ *Правната држава и организираниот криминал* (група автори), Правен факултет, Скопје, 1996, стр. 5.

²⁰ *Non-State Threats and Future Wars*, Bunker J.R., (ed.), Frank Cass & Co.Ltd, 2003, стр. IX-X.

²¹ Magnus Hornqvist, “Risk Assessments and Public Order Disturbances: New European Guidelines for the Use of Force?”, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, Vol 5, 2004, стр. 4–26.

²² Исто., стр. X.

Организираниот криминалитет е присутен во сите држави, како во членките на Европската унија, така и во сите држави на Југоисточна Европа. Групите за организиран криминал стануваат сè поразновидни со динамично структурно уредување и со сè полабава вмреженост, а ги напуштаат и хиерархиските пирамиди. За своите криминални работи ги ангажираат легитимните деловни структури за да ги прикријат имотот и добивката остварени со криминал, а исто така расте и нивото на специјализираноста на нивните активности. Голем број од нив се во состојба да влијаат на надворешните субјекти, без разлика дали се работи за деловни партнери, за органи од јавната управа или за вработени во органите за спроведување на законите. Насилството е составен дел од многу казнени дела, па би можело да се каже дека, воопштено, претставува и составен дел од организираниот криминал, без разлика дали се манифестира јавно или преќмолчено, тајно. Групите за организиран криминал сè повеќе владеат со ефикасни противмерки со кои им се спротивставуваат на активностите на службите што се задолжени за спроведување на законите.

Што се однесува до видот на криминалот, во Југоисточна Европа криминалот континуирано се развива, но во споредба со состојбата во изминатите неколку години не доаѓа до ненадејни и неочекувани промени. Слично на динамиката на подрачјето на групите за организиран криминал, интернационализацијата и ширењето имаат голема улога и во самите криминални подрачја. Насилството е составен дел од голем број различни видови криминал, без разлика дали станува збор за криминал насочен кон лица или кон имот. Слично на тоа, и корупцијата се користи во многу криминални подрачја. Понатаму, другите хоризонтални прашања на кои треба да се обрне внимание, го опфаќаат користењето на фалсификувани документи, на различни технологии и на транспортниот сектор како олеснителни фактори за извршување злосторнички дејства. Дополнителните олеснувачки фактори што му одат во прилог на организираниот криминал ја вклучуваат сè посилната глобализација, како и непостоењето или постоењето граници, без разлика дали се работи за политички, за културни или за некои други граници. Ова прашање главно се однесува на можностите што се отвораат со намалувањето на

граничните контроли и покрај задржувањето на административните граници.

Трговијата со дрога најчесто е основна активност на групите за организиран криминал. Консумирањето дроги во Европската унија ги следи утврдените општи трендови, со благи отстапувања меѓу државите-членки. Во пораст е и истовремената употреба на повеќе различни видови дроги. Основниот проблем кај трговијата со дроги е тоа што подрачјата од кои доаѓаат повеќето дроги не се под контрола на Европската унија, а често ниту под контрола на односните влади. Исклучок се синтетичките дроги, чиј најголем производител во светот најверојатно е токму Европа. Покрај дрогите, треба да се истакне дека сериозен проблем е и трговијата со луѓе, првенствено заради сексуално искористување. Таа бара сложена организација и е поврзана со олеснителни фактори на криминалот како што е фалсификувањето документи. Истото важи и за незаконската продажба на автомобили. Некои држави-членки се транзитни земји за автомобилите наменети за земјите од поранешниот Советски Сојуз, за Средниот Исток и за Африка, а многу други истовремено претставуваат и изворни земји и земји-дестинации за возила што дополнително се рециклираат на внатрешниот пазар. Украдените автомобили обично се опремуваат, се набавуваат лажни документи и им се продаваат на непознати купувачи, понекогаш се расклопуваат во резервни делови што поединечно се продаваат, а понекогаш им се враќаат на сопствениците со наплаќање откупнина. Измамата опфаќа голем број различни криминални активности што се темелат на лага. Најмногу се спомнуваат измамите со кредитни картички, а најчесто ги изведуваат групи за организиран криминал од Источна Европа. Друга честа форма на измама претставува неплаќањето данок на додадена вредност, или неоправданото враќање на данокот на додадена вредност. Вообичаени се вклучени и формите во финансиска измама, кои се движат во опсегот од двојно фактурирање до избегнување на акцизите за алкохол. Интернетот сè повеќе се користи за вообичаените измами. Како еден од начините за работа од понов датум кај измамите преку интернет е формирањето лажни привремени фирми што се користат во електронската трговија.

Генерално, призната е клучната улога на перењето пари во организирианиот криминал. Границите сè уште даваат заштита за активностите на перењето пари и ги попречуваат истражните постапки. Вообичаена е праксата валканите пари да се вложуваат во земјите каде што не е сторено изворното криминално дејство. Перењето пари често е поврзано со измама, со шверц, со корупција, со фалсификување документи и со кражба на идентитетот. Перењето пари, разбирливо, најмногу го погодува финансискиот сектор.

Производството на лажни производи е форма на криминал што забрзано се шири. Напредната технологија го олеснува порастот на овој вид криминал со овозможување брза репродукција на висококвалитетна лажна стока. Речиси сите производи што се продаваат може да се фалсификуваат – и се фалсификуваат, а покрај значителната економска загуба важно е да се земе предвид и сериозната закана по здравјето и безбедноста што може да претставуваат лажните лекови, алкохолните пијалоци, храната, цигарите, како и резервните делови за автомобили или за авиони. Групите за организиран криминал од Источна и од Југоисточна Азија се чести сторители на овие криминални активности, но се појавуваат и домашни групи за организиран криминал. Злосторниците на сите нивоа се занимаваат со производство на лажни производи, што и можеше и да се очекува, имајќи ја предвид високата заработувачка, нискиот ризик за откривање и често благите казни за оние што се фатени на дело.

6. ТЕРОРИЗАМ

Во секојдневниот живот, па и во стручните кругови, често се употребуваат зборовите „тероризам“, „грабнување заложници“, кои може да имаат прилично нешто заедничко, но и значително може да се разликуваат. Зборувајќи за тероризмот, независно од неговата конкретна легална дефиниција – тероризмот секогаш е злосторство против човекот. Терористичкиот чин има правилна политичка природа која различно се изразува. Насилството е составен дел од терористичкиот чин, тоа е средство и механизам за неговото користење, кое во криминалистиката вообичаено го нарекуваме „modus operandi“. Заплашувањето е поврзано со тероризмот, а преземеното дејство мора да создаде страв, неспокојство кај граѓаните. За терористички чин можат да се сметаат: грабнувањата, земањето заложници, пожарите, експлозиите, вооружените напади, запоседнувањето и преземањето на власта над транспортни средства, убиствата, саботажите, намерните загадувања со опасни материи, лажни закани и измами заради предизвикување масовни нереди, кражби и провали заради вознемирување на поширок круг лица.

Под меѓународен тероризам подразбираме осмислени, внимателно подготвувани и насилно изведени акции со нанесување човечки жртви и материјални штети на некоја држава или на меѓународна институција, како и штети во формата на комуникација со намера за остварување на прокламираните политички цели. Таа активност зема сè поголем замав, а сведоци сме на секојдневни закани и напади. Настаните на 11 септември 2001 година во САД кога терористите патничките авиони ги претворија во проектили се најдобрата потврда за тоа. Потоа, настаните во Русија од 2004 година кога се случи терористичкиот напад во московското метро како и случајот од 24 јануари 2011 година кога беше изведен самоубиствен напад во кој загинаа 35 лица, а биле ранети и 150 лица на најголемиот меѓународен ае-

родром „Домендедово“ во Москва. Овие настани доволно говорат за тероризмот, за неговата бруталност и за злосторот што го носи во себе. Меѓународната заедница сè уште нема јасни ставови и стратегија како да го спречи и да го искорени. Генералното собрание на ООН ги повика сите членки да ја анализираат темата за тероризмот и на Генералното собрание на ООН да му ги дадат своите мислења и предлозите за негово спречување. Предлозите на државите содржани се во Резолуцијата 32/147 од 16. XII 1997 година на Генералното собрание на ООН, и од неа е видно дека сите држави се единствени во ставовите дека тероризмот е неприфатлив и злосторнички чин, како и дека против него треба да се борат. Меѓутоа, ставовите за причините на настанувањето на тероризмот и за методите за негово спречување се различни. Повеќето држави сметаат дека треба да се пресметаат со терористите со спречување на терористичките последици. Друга група држави сметаат дека тероризмот треба суштински да се проучи и да се отстранат неговите причини. Многу држави денес имаат акциски планови за стратегија за спречување на тероризмот, а имаат и закони во кои се разработени мерки за негово спречување.²³

Постоеше мега-тероризам, на концептуално ниво, уште од 70-тите години на минатиот век, кога експертите од овој феномен се обиделе да најдат семантичко покривање за ситуации кои одредени организации, групи, терористички или екстремистички секции биле на дофат да добијат оружје за масовно уништување. Актерите од мега-тероризам, односно нивните мотиви немаат намера да се стекнат со популарност, туку нивната едноставна логика се материјализира во системското уништување на непријателот, кој повеќе не претставува политичка власт или влада, туку цела „корумпирана“, „неверна“ популација рамнодушна кон желбите на мега-терористите актери. Новата димензија против мегатероризмот не се одредува само преиспитување на тоа како да се борите против него, туку и реализација на концептуална законска рамка и мерки

²³ Pavišić, B., Veić, P.: Komentar na kazneni zakon, MUP RH, Policijska akademija, Zagreb, 1999.

воспоставени за да се материјализира политичката одлука.²⁴ Во 2006 година кварталниот преглед на одбрана на САД покажа обновена загриженост дека најсмртоносната предизвици не може да дојдат директно од државите, туку може да има „конфликти во кои непријателски борци не се редовни воени сили на нации држави“ и во кои може да се спроведе „катастрофален тероризам со оружје за масовно уништување“.²⁵ Примерман смета дека стремежот на противникот за асиметрични стратегии може да вклучува не само употреба на оружје за масовно уништување, туку и измама. Од една страна, ова би можело да вклучи нескриено преговарање како покрите за развивање на такво оружје, нешто што Советскиот Сојуз го направи во поглед на биолошкото оружје во врска со договорот за заштита на нуклеарната непролиферација. Од друга страна, тој посочува дека противникот може да го насочи таквото оружје против сопствените граѓани со цел да ја обвини другата страна. Непријател кој апсорбира конвенционален воздушен напад врз објектите за нуклеарно, хемиско или биолошко оружје, може, на пример, да шири контаминација за да го обвини напаѓачот за убиство на своите цивили.

Тероризмот по природа е неправилен, иако не секогаш асиметричен. На пример, Ал Каеда и нејзините соработници од 2004 година ги концентрираа нападите врз американската војска во Ирак, каде што концентрацијата на американското оружје и воздухопловната поддршка им дава на американските сили компаративна предност во однос на помеките цели на друго место, како што се неповредените училишта, трговски центри, или јавен превоз.

Тероризмот е и тактика. За време на Студената војна, Советскиот Сојуз ги спонзорираше и терористичките и сепаратистичките групи. Аналитичарите би можеле да ги сметаат

²⁴ Daniel Andrisan, *The Mega-Terrorism-The Challenge of the Third Millennium*, ACTA Universitatis Danubius, Vol 2, No. 1, 2011.

²⁵ U.S. Department of Defence. *Quadrennial Defence Review Report*, February 6, 2006, 1. Full report available at: www.defenselink.mil/qdr/report/Report20060203.pdf. Hereafter, QDR (2006).

терористичките групи слаби само ако ги извлекоа од нивниот целосен контекст. Грчката влада помогна да ја поддржи и да ја снабдува Курдистанската работничка партија (ПКК) не затоа што Атина беше слаба во споредба со Анкара, туку затоа што едноставно се обидуваше да дејствува од страна на терористички посредник за да го ослабне конкурентот. Стефан Слоан, експерт за тероризам на Универзитетот во Оклахома, истакнува дека иако тероризмот традиционално има за цел да се спротивстави на државното угнетување однатре, денес државите користат тероризам за да ја зголемат силата.²⁶

Со државно спонзорство терористите стануваат повеќе смртоносни. Исто така, треба да се земат предвид и два други главни фактори кои се интересни за анализа. Прво, историски тероризмот главно се користи како помошен апел во конфликтот кој вклучува тероризам, бунт, асиметричен конфликт. Второ, треба да се знае дека употребата на терор како оружје за контрола од страна на диктатури е генерално многу поефикасно од употребата на теророт како оружје на бунтот, главно поради тоа што диктаторските режими генерално имаат повеќе безмилосни и моќни домашни агенции на репресија со која ќе се потисне секоја опозиција.

Приватниот безбедносен сектор има важна улога во заштитата на објектите и на имотот, посебно на имотот од особено знаење за државата – како што се аеродромите, хидроцентралите, разните складишта за оружје и слични објекти. За заштита на таквите објекти, обезбедувачите мора да бидат дополнително оспособени да можат да ги препознаат можните загрозувања, за да можат соодветно да постапуваат. Обезбедувачите, во согласност со своите законски овластувања, мора да создадат услови за доаѓање на посебно обучени полициски службеници во случај на терористички напад на објектот или на имот што го заштитуваат.

²⁶ Stephen Sloan, *Terrorism and Asymmetry, Challenging the United States Symmetrically and Asymmetrically*, Strategic Studies Institute of the US Army War College (SSI), Carlisle, United States, crp.176.

Глава II

БЕЗБЕДНОСТА И БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР

1. ПОЛИТИЧКИ И ПРАВНИ ПРЕДУСЛОВИ ЗА ОСТВАРУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА

Со развојот на општеството доаѓа до видливо зголемување на комплексноста и на меѓузависноста на безбедносните проблеми, па оттука општеството неизбежно покрена барања до безбедносните структури, со цел да ги спречи и да ги елиминира сите негативни појави и однесувања кои водат до нарушување на состојбата во оваа област. Понатаму, општеството како тоталитет и функционална организирана целина, со низа на потсистеми и социјални групи, се стреми да ги постигне своите цели и егзистенцијалните интереси на граѓаните. Тоа барање неопходно го следи колизија и контрадикција што го опфаќаат целиот општествен живот на една заедница. Треба да се напомене дека ниту една организација на политичка моќ не може да се воспостави или уредува, така што сите граѓани ќе бидат задоволни. Ова води кон социјални и безбедносни конфликти. Посочените антагонизми со безбедносни карактеристики со нивната природа, острината и комплексноста го детерминираат развојот и обликувањето на безбедносните системи и безбедносниот сектор, кои се должни, во согласност со Уставот и со законите да придонесат за создавање политичка и безбедносна средина за решавање на присутните проблеми, кои меѓу другото, може да доведат до усложнување на безбедносните услови. Преку безбедноста како фундаментална потреба на модерното демократско општество, можеме да го следиме и политичкото расположение и позицијата на граѓаните. Имено, демократизацијата на политичкиот живот секогаш неминовно бара нов пристап во образованието и во работата на безбедносните институции, а со тоа и зголемување на одговорноста на граѓаните да учествуваат во обликувањето на општествените и на превентивни програми, така што силата на принудата од страна на државата што се одвива во едно општество во основа е одраз на нејзината демократија. Секако, ова првенствено зависи од политичкиот систем и од уставниот поредок.

Во новите плуралистички демократски околности, безбедносниот систем со неговите потсистеми како извршен орган на политичка моќ станува суштинска поддршка во создавањето и во одржувањето на посакуваниот безбедносен амбиент и е активен придружник за реполитизација на животот. Во оваа смисла, процесот на организирање на посочениот систем, како и секој друг креативен процес мора да биде интегрален и треба да служи како инструмент за одржување на безбедноста. Тоа подразбира вклученост не само на научно-стручната, туку и на пошироката јавност во концептот за безбедност, туку и верификација и обезбедување на сите неопходни предуслови за успешна операционализација во секојдневната општествената стварност бидејќи главната цел на секоја современа држава е да се обезбеди високо ниво на безбедност. Секоја јавна институција, вклучувајќи го и системот за безбедност, има за цел да ги постигне своите безбедносни цели, односно да ги заштити основните општествени вредности од надворешни и од внатрешни закани, во согласност со уставот и со законите на сите правно уредени современи демократски држави.

Безбедносниот систем кој е организиран од редица потсистеми нуди услуги со највисока општествена важност за граѓаните. Затоа, една од главните задачи на секоја правна заедница е грижата и одржувањето на сите сегменти на безбедност, што е исто така одлучувачка детерминанта на современата цивилизација. Достигнувањето на овие цели може да се постигне само преку законски дозволените средства, но само во оние рамки кои не ги доведуваат во прашање загарантираните слободи и права на граѓаните. Меѓутоа, со цел овие активности да се засноваат на клучни научни постулати, објективната безбедносна реалност треба егзактно и суштински да се разбере. Попрецизно кажано, деталното оперативно познавање на латентните извори на закана се солидна основа на којашто се прават планови за тактичко-технички и оперативни активности со потребните средства за навремена превентивна реакција.²⁷

²⁷ Masleša P., *Teorije i sistemi sigurnosti*, Magistrat, Sarajevo, 2001, стр.124.

Овие неколку индикации експлицитно укажуваат на целокупната одговорност на демократските институции, кога станува збор за дизајнирање на безбедносните филозофии и практики, кои во стратегиско-оперативна смисла треба да постигнат соодветна рамнотежа помеѓу потребата за безбедност и заштитата на слободите. Накусо кажано, една рамнотежа ќе осигури дека активностите на безбедносните органи и служби, се засноваат и се спроведуваат исклучиво врз основа на дозволените правни овластувања, и дека тие се манифестираат преку програмите за социјална превенција, особено во оперативниот и практичен третман кон граѓаните. На овој начин, безбедносниот систем ќе ја легитимизира својата моќ, но на сосема нова демократска основа.

Денес безбедносните органи ги извршуваат своите функции во една голема политичка, историска, културна, социјална и друга разновидност со меѓусебна зависност и влијание. Сепак, нивната задача не е само да ги елиминираат изворите на загрозување на вредностите на општеството, туку мора да ја покажат способноста соодветно да одговорат на сите безбедносни предизвици, особено во спречувањето и сузбивањето на криминалот. Во овие прилики, безбедносните субјекти мора навремено да формулираат и практично да артикулираат соодветен корпус на научни принципи што ќе произлезат од соодветните барања и потреби на општеството. Само на таков начин ќе се обезбедат потребните политички, безбедносни, економски, социјални и други околности што се неопходни за постоење и благосостојба на сите граѓани во една држава. Сето ова доволно укажува дека денешните безбедносни системи се соочуваат со големи предизвици и одговорности, аналогно на тоа и настојуваат да обликуваат и да градат автономија на нивните постапки до степен до кој тоа е предвидено со Уставот и со законот. Доктрината и стратегијата на јавна, транспарентна и законски заснована безбедносна активност обезбедува демократски простор за функционирање на другите законски основани институции на власта. Сето тоа укажува дека безбедносниот систем е воспоставен за да се постигнат трајни цели. Затоа, не можеме да зборуваме за општествениот систем и за безбедносниот систем, ако ги немаме поставените цели и стратегијата за реализација со организационата структура преку која се спроведуваат потребните мерки што ќе

резултира со оптимално ниво на безбедност. Бидејќи безбедноста во општеството претставува фундаментален интерес и потреба, гаранција за извршување на сите активности и највисока општествена вредност, логично е безбедносниот систем во развојот на општеството да поминува низ еволуција и приспособување. Така, безбедносниот систем е во фаза на организациски и други трансформации, под влијание на правните и на политичките промени во општеството, како и темпото на развој на современите процеси, проследени со потребата за постојано преиспитување и потрага за поефикасни начини за реорганизација и структурни промени. Целта е давање ефикасен, брз и соодветен одговор во сложени безбедносни ситуации. Сепак, промените и процесите мора да се одвиваат во согласност со принципите и со вредностите на демократското општество. Токму поради тоа основниот проблем на секоја демократска држава е да создаде динамичен, приспособлив и ефикасен безбедносен систем на нови основи.

Организацијата на безбедносниот систем во новите глобализациски и политички промени, како и секој друг општествен систем со посебна субкултура, според анализите, сè уште е прилично затворен во својата внатрешна структура, а со развиена професионална одговорност, настојува да стане потолерантен и отворен за граѓаните. Во таа смисла потребно е да се обезбедат одредени организациски структурни и кадровски претпоставки.

Несомнено е дека во овие услови треба да се дојде до примена на научни теоретски знаења во пракса, да се има оперативна контрола и поддршка за ефективното функционирање на системот за безбедност, бидејќи тоа бара и соодветна научна подготовка, со цел да се исполнат барањата на општеството и на граѓаните за добро организиран систем, приспособен на новите потреби на општеството. Ова ќе се обезбеди со нагласената внатрешна интеракција и кохезивност, а системот на контрола и организација на работата ќе значи дека ќе ги почитува основните принципи на уставноста и законитоста. Така, за создавање и развој на успешни мерки за безбедност во работата на релевантните органи и институции во идните барања и потреби тоа бара постојана поширока научна и професионална разработка и развој на сите аспекти на безбедноста. Ова со сигурност ќе придонесе за меѓусебна поврзаност и

кохерентен третман на сите хиерархиски нивоа како легитимни механизми на државата.²⁸

Значи, наведената содржинска ориентација треба да се базира на научни системски методи, со постојана анализа и преиспитување на организацијата и целокупните мерки и активности, како и нивниот однос со другите системи и околината. Ова дава можност потсистемите да нудат иновативни програми за безбедност во формулирањето на безбедносната политика, бидејќи безбедноста е првенствено потреба и интерес на граѓаните. Граѓаните преку нивните законски избрани претставници имаат влијание врз усвојувањето на виталните закони, а тогаш тие поставуваат општествени цели, меѓу кои, секако се и клучните цели на безбедносниот систем.²⁹ Така, ако слободата е цел на секое општество, и ако таквото слободно општество сè повеќе ја искажува способноста да егзистира преку демократски процеси, без пренагласена улога на принудниот апарат во регулирањето и одржувањето на основните внатрешните односи, тогаш и граѓаните со нивниот конструктивен однос треба да придонесат во обликување на целите и создавање клима за зачувување на сите сегменти на безбедноста. Само на овој начин тоа ќе стане потребно и пожелно, со цел да се изгради високоотворено и хуманизирано општество. Воочливо е дека ова се многу комплексни, динамични и специфични прашања што несомнено бараат научен и студиозен пристап, синтеза, критичка и компаративна анализа. Во овој контекст, многу општествени субјекти, државни и стручно-професионални тела во рамките на Уставот и законите, со соодветен степен на меѓусебна поврзаност, ги извршуваат поставените задачи, како основна гаранција за зачувување на безбедноста во општеството.

²⁸ Исто., стр. 128.

²⁹ Исто., стр. 129.

2. ОСНОВНИ КОМПОНЕНТИ НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР

2.1. Сегментот одбрана

Одбраната како дел од безбедносниот сектор во современи услови има посебна одговорност кога станува збор за дизајнирање и за спроведување на одбранбената политика на државата. Познати се историските околности на појавата и развојот на воената сила во процесот на формирање на современите држави. Така, денешните севкупни воени потенцијали се важен инструмент за постигнување на глобалните национални цели на државите. Како релативно автономна структура и институција на политичката власт, во согласност со Уставот и со законите постојат конкретни цели и задачи што се постигнуваат со употреба на соодветна воена сила. Сегментот одбрана, во корелација со другите елементи на безбедносниот сектор, треба да одговори на сите предизвици и закани што се фокусирани на заштитата на основните вредности на едно општество. Првенствено се работи за заштита на надворешната безбедност на државата, додека полицискиот систем и другите заштитни механизми се одговорни за внатрешната безбедност. Од претходно наведеното произлегува дека вооружените сили како релативно автономна институција и инструмент на политичките структури на моќ, или како дел од општеството има специјална воена технологија и други ресурси и се задолжени за заштита на темелните вредности на земјата (независноста, самостојноста, територијалниот интегритет, суверенитетот) од надворешна агресија и други облици на загрозување од странски воени и други сили што се насочени на наведените вредности. Ова јасно укажува на важноста на уставните функции на одбраната.³⁰ Покрај тоа, вооружените сили како внатрешно-организациска и централна

³⁰ Исто., стр. 323.

компонента на одбраната ја имаат наведената функција, но тие исто така се одговорни и за заштита на уставниот поредок и на внатрешно поле во многу сложени внатрешни безбедносни прилики, со кои може да се доведе до загрозување на уставно-правното функционирање на власта, но само во оние ситуации кога цивилните структури на политичка власт ќе оценат дека е неопходно нивното вклучување, заедно со полициските и другите сили да се зачува амбиентот за потребното функционирање на другите институции во државата и општеството.

Меѓутоа, во политичката теорија, можеме да забележиме дека постојат голем број различни погледи за местото и улогата на војската, што зависи од обликот на политичкиот систем. Воената сила имала различна улога во различни историски периоди и различни форми на владеење. Во овој дел, како што е веќе наведено, ние сме заинтересирани првенствено за организацијата, улогата и позицијата на одбранбениот систем во едно демократско општество и карактерот на неговата внатрешно-организациска структура, со соодветни институционални форми на контрола од страна на политичките структури. Во самото обликување на одбранбената политика и целите на системот за одбрана, тие треба да произлегуваат од глобалниот концепт за безбедносна и одбранбена политика. Без разлика што целите на одбраната се различни, што зависи од карактерот, односот меѓу политиката и воениот естаблишмент, неговата моќ (сила) се толкува како „одбранбен механизам воспоставен за да се заштити територијата и националната државна безбедност, и како средство за заплашување кое ќе ги одврати противниците од напади; значаен елемент на националниот престиж на државата на меѓународен план, како во односите со соседните земји, така и пошироко; организирана сила во рацете на владејачката класа или група, која треба да го одржува редот на внатрешен план и да помогне да се оствари прокламираната политика; организирана сила за спроведување воени операции, инструмент што ќе ги одврати противниците од напади при што ќе се бараат можности за мирољубиви решенија поврзани со оваа област“.³¹

³¹ Grupa autora, „*Stručni leksikon osnovnih vojnih i ratnih političko pravnih pojmova*“, Ministarstvo odbrane BiH, Sarajevo, 1996, стр. 134.

Со цел вооружените сили да ја исполнат својата уставна и законска функција во современи услови, тие се изложени на потребната организациска и оперативна рedefиниција во поглед на сите промени што се случија во периодот по Студената војна. Покрај тоа, развојот на научно-технолошките и другите достигнувања, особено на полето на воената технологија, ја става под сомнеж оправданоста за одржување голем број припадници на вооружените сили. Исто така, надминувањето на разликите и отстранувањето на други конкурентски интереси меѓу земјите во европскиот регион како и институционалното воспоставување и развојот на механизмите за одбрана, се причините за рационализација на компонентите за одбрана. Споменатите и другите релевантни фактори и причини доведоа до ставот дека во перспектива исклучителните масовни вооружени сили не може да претставуваат гарант на националниот суверенитет и безбедност. Многу поголемо внимание се посветува на нивната рационализација, професионалност, обука, оперативна мобилност, воено-технолошко опремување итн. Сепак, сите овие организациски и други активности не смеат да ја доведуваат во прашање способноста на вооружените сили да ги постигнат поставените цели.

Во тој контекст, многу важна е структурата на вооружените сили, која има поконкретни специфичности во однос на полициските сили. Во организациска смисла, тоа е класичен бирократски модел на внатрешна организација со централизирано хиерархиско командно ниво и неопходна воена субординација. Овие елементи во организациска, управувачка и оперативна смисла се од суштинско значење за подготовката на воениот естаблишмент во извршувањето на одбранбената функција во современото општество. Станува збор за строга дисциплина, послушност, одговорност и контрола. Затоа, тие мора да бидат многу компактна општествена организација, со вградени внатрешни хиерархиски нивоа, со строга дисциплина и неприкосновена послушност и неопходна контрола на сите нивоа, за да не се дозволат дисфункционални тенденции, кои можат да влијаат врз оперативната способност. Затоа од овие припадници се бара максимална лојалност, чувство и важност на воениот повик во одбрана на сопствената држава, посветеност итн. Целосна идентификација со организациската структура, висока

дисциплина, безусловно извршување на задачите е, исто така, карактеристика на строго централизираните елементи.

За остварување на сите наведени обврски, важен услов е професионалната и оперативна подготвеност, особено за управување со персоналот (старешинство). На овој начин, вооружените сили добиваат перформанси на рационална, подготвена и ефикасна професионална општествена организација. Во тој контекст, вооружените сили, во согласност со своите општо прифатени и редефинирани форми на образование, се обидуваат да го специјализираат персоналот и максимално да го употребат неговото стручно знаење, со што се обезбедува и се постигнува потребната хиерархиска функционалност, а со тоа и ефикасност на оперативно-стратегиските цели и конкретни задачи. Бидејќи ова се многу сложени и специфични внатрешно-организациски односи во рамките на системот на одбраната, како и во дизајнот на неговите цели, содржани во одбранбената филозофија и политиката за развој, стратегија и тактика, како и изборите на севкупните чинители, насочени кон извршување на уставните функции и на цивилниот надзор над системот за одбрана е од суштинско значење за решавање на сите релевантни воени и цивилни прашања. Во секоја демократски развиена држава, посебен акцент е ставен на влијанието на цивилната демократска структура на власт на одбранбениот систем, но во уставна и законска рамка, односно преку парламентарен надзор.

2.2. Полициски сегмент

Историјата на полицијата покажува дека таа е една од најстарите служби во човечкото општество или државата. Како елементарна форма на општествена контрола, полицијата е постава од самата држава. Сепак, достапниот материјал ни сугерира на заклучок дека досегашните информации за полициските сили во најраните времиња (едноставни заедници) се многу ограничени. Тие главно се однесуваат на значајни настани со малку информации од суштински карактер за нивните операции. Етимолошки набљудувано, изразот полиција (англиски – police германски – polizei, француски – la police) доаѓа од грчкиот збор polis, politea,

што значи администрација на градот, државата, односно самиот термин *polis*, кој означува град – држава е изведен од терминот *politea*, што ја претставува целата државна активност, законодавството, судството и администрацијата.

Првата активност која имала форма на полициска работа започнува со одржувањето на јавниот ред и мир во племињата, потоа полицијата во времето на Грција и Рим, како и развојот на полицијата во Европа, особено во Англија, а значително е влијанието кое оваа земја го имаше и во формирањето на модерната полиција во САД. Еден од најстарите примери за работата на полицијата е да се одржи редот и законот во рамките на кланот или племето и се применуваат неформални и обичајни правила или стандарди на однесување. Однесувањето што отстапувало од нормата често било брутално казнувано (на пр. со отсекување на рацете за крадење или ставање на усвитено железо на челото на сторителите). Во суштина, секој член на групата имал некое овластување да применува неформални правила.³²

Начинот на одржување на редот и мирот во рамките на кланот и племето почнал да се менува со настанувањето на Римското царство и градовите-држави во Грција. До 594 п.н.е. во Грција и третиот век п.н.е. во Рим, одржувањето на јавниот ред и мир била одговорност на назначените судии, приватни лица што не биле платени за тоа. Првите платени државни службеници за одржување на редот и мирот, биле *praefectus urbi*, функција која се појавила во Рим околу 27-та година п.н.е. Во 6-та година од н.е., Рим имал голема државна полиција која патролирала по улиците дење и ноќе. По падот на Римската империја, анархијата преовладувала на европскиот континент до XII и XIII век, кога кралевите ја преземале одговорноста за спроведување на законот. Нивниот пристап вклучувал зголемена работа на ноќните стражи составена од група граѓани кои ноќе патролирале по улиците во потрага по пожар или други проблеми во текот на ноќта и назначување

³² Nelson-Hall Berg, „Law Enforcement: An Introduction to Police in Society“, Allyn and Bacon, Boop, W. J. 1977, според O. W. Wilson „The Search for a Police Profession“, Port B. L. Boston, 1992, стр.15-16.

поединци за спроведување истраги, апсења и наплата на даноци. Во некои земји, како што е Франција, исто така биле ангажирани и воени коњички патроли. Во XII век во Англија, кралот назначувал шерифи да изрекуваат парични казни и да го надгледуваат системот за чување на редот и мирот при што секој член во округот на десет куќи е одговорен за однесувањето на другите членови на округот. Таквиот систем на одржување на редот и мирот постоел со векови и бил заснован на поделба во групи од десет фамилии или десет групи од десет фамилии. Со текот на времето, овие заедници израснале во парохии од десет пати по десет куќи, а неколку стотици такви заедници станале познати како грофовии. Денес, подрачјето од неколку стотина такви заедници е слично на област. Во овој систем, мажите постари од петнаесет години го формирале *posse comitatus*, група задолжена за гонење на одметнати криминалци. Во 1285 година, Вестминистерскиот статут пропишувал дека секоја парохија мора да назначи двајца офицери што ќе му помогнат на шерифот во справување со криминалот. Бирокуратите, како и шерифот, ги истражувале прекршоците (спроведувале истраги), делеле судски покани и наредби, се грижеле за затворениците и ја надгледувале работата на ноќната стража.³³

Во XII век законот го спроведувале судиите назначени од кралот, како и шерифот и редарите. На крајот на XIII век, во Англија била отворена Канцеларија на судии за прекршоци. Окружниот шериф бил одговорен за одржување на законот и редот во областа и бил помогнат од судија за прекршоци и суд на кој му помагале редари. Таквиот систем бил основа за развој на систем за спроведување на законот што останал во функција до XIX век. Сите овие луѓе, освен шерифот, доброволно ја извршувале својата работа. Нивната работа не била популарна, па затоа станало вообичаено да платат некој друг да го направи тоа. Во многу случаи, му плаќале на некое лице од година во година да ја извршува работата наместо тие кои биле назначени за тоа, но тие не сакале да го прават тоа. Често тие луѓе што ја извршувале работата наместо нив, биле недоволно

³³ Royberg R., „*Rad policije u zajednici*“, prevod Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004, стр. 42.

платени, а згора на тоа, биле и постари лица што биле слабо образовани и неефикасни. Овие недостатоци оневозможиле создавање подобра слика за полицијата во очите на средината.

На крајот на XVIII век илјадници семејства почнале да мигрираат во новоиндустријализираните градови во потрага по работа. Начинот на живот се променил и дошло до невидени социјални немири. Постојниот систем за спроведување на законот, првенствено судиите за прекршоци и редарите, не можел соодветно да одговори на проблемите што произлегувале како резултат на овие промени. Таму каде што се применувал систем на одржување на редот и мирот со помош на редари – ноќни стражари, редарите што биле именувани од локалните судии патролирале низ улиците на парохијата и во текот на денот. Редарите имале ограничени овластувања и кога ќе побарале помош од граѓаните преку организирање „хајка“ за фаќање на сторителите на злодела, тие обично им се потсмеваале, наместо да им помагаат. Во текот на ноќта, должност на редарите било да патролираат по пустите улици и да ја одржуваат исправноста на уличните светилки. Меѓутоа, овие лица по прво можеле да бидат затекнати како спијат во крчмите, наместо да ја вршат својата должност.

Во такви околности криминалците во Лондон не морале да се плашат од овој систем за спроведување на законот и слободно шетале по улиците. Потенцијалните жртви на кривични дела, доколку биле „добро ситуирани“, биле заштитени од нивните слуги и придружници (слични на телохранителите или на приватната полиција). Сиромашните граѓани немале таква заштита. Доколку некое лице сторило кривично дело поврзано со имотот, вообичаената постапка на жртвата била да ангажира личност што ќе го фати крадецот. Ова лице, обично редар, што имал искуство со светот на подземјето, често се обидува да врати дел или целиот украден имот за одреден надомест. Често ова лице задржувало дел од украдениот имот, наместо паричен надоместок. Тие не биле заинтересирани за апсење и за гонење на криминалците. Единствено важно за нив било да бидат платени и да ги вратат сите или дел од украдените предмети.³⁴

³⁴ Исто., стр. 43.

Оние што го критикувале овој пристап за спроведување на законот предложиле други методи, веќе во 30-тите години на XVIII век. Во 1748 година, Хоми Филдинг (Homy Fielding) ја напишал студијата „Истражување за причините на неодамнешното зголемување на крадците“, додека Patrick Colquhoun ја објавил студијата „Експозе за полицијата на метрополата“ во 1798 година. Авторите на двете книги се залагале за поефективен пристап во спроведувањето на законот.³⁵

Како реакција на предлозите дадени во овие книги, биле основани неколку здруженија на граѓани, како што се Bow Street Horse и Foot Patrol, со задача да го спроведуваат законот во одредени области. На почетокот на XIX век имало најмалку девет такви организации во Лондон. Нивната задача била да ги открие и да ги уапси сторителите на престапи. Меѓутоа, овие асоцијации честопати не ја синхронизирале потрагата по криминалците, така што нивната работа не била координирана.

Во 1822 година Сер Роберт Пил,³⁶ британскиот министер за внатрешни работи, го критикувал слабиот квалитет на полициската работа во Лондон. Во 1829 година, тој помогнал да се донесе Законот за подобрување на квалитетот на полициската работа во и околу главниот град. Оваа мерка довела до формирање на првата организирана полиција за спроведување на законот во главниот град. Пил се залагал полициските службеници ширум градот да спречат појава на кривични дела или да бидат во непосредна

³⁵ Henry Johnson, „*History of Criminal Justice*“, Anderson Publishing Co., Cincinnati, 1988, стр. 173-175.

³⁶ Во 1882 година Роберт Пил е именуван за министер за внатрешни работи, односно личност одговорна за внатрешната безбедност на државата. Една од неговите заложби била воспоставување ефикасни полициски сили кои би ги решавале проблемите со кривичните дела и нередот. Пил бил и заговорник за концептот на цивилна (а не воена) полиција која не би била вооружена, туку би патролирала за спречување криминал. Овие нови полициски сили биле познати како Боби (Bobby) по личноста која ја формирала полициската управа. Види: H. A. Johnson, *History of Criminal Justice*, стр. 173-175; D.R. Johnson, *American Law Enforcement: A History* Anderson Publishing Company, Forum Press, St Louis: Cincinnati, 1988, стр. 20-21.

близина кога е извршено злосторството, за да можат да го уапсат сторителот и да ѝ помогнат на жртвата. Таквиот пристап станал важен елемент во развојот на полицијата во Англија. Исто така, биле користени и други методи за развој на нови полициски сили. Првично, имало дванаесет методи, но некои од нив се однесувале на истите проблеми. Врз основа на овие принципи се појавил денешен модел на современа полициска работа.

Во почетокот Чарлс Роуан (Charles Rowan)³⁷ и Ричард Мејн (Richard Mayne)³⁸ биле решени да формираат полиција која во својата работа ќе се заснова врз воени принципи и побарале да ги вработат најспособните луѓе. Сепак, Британците дале значителен отпор на воспоставувањето на оваа нова полиција. Тие се плашеле од злоупотреба на власта и формирање тајна полиција што постоела во други земји, како што е Франција, што ги довело до ограничувања на индивидуалните слободи. Во минатото, како и многу други земји, Англија имала такви проблеми.

Со текот на времето, граѓаните почнале да ја прифаќаат полицијата, главно поради тоа што нејзините водачи, Роуан и Мајн, биле многу строги при изборот на вработување и во строгите поимања на правилата на однесување. Во средината на XIX век секој град и област бил должен да формира сопствена полиција. Полицискиот систем во Лондон станал пример низ цела Англија и, до одреден степен, на САД.

³⁷ Чарлс Роуан бил еден од првите комесари во новата полиција во Лондон. Роуан имал воено искуство што му помогнало за таа служба. Во почетокот на XIX век во служба бил генерал мајор Sir Johna Moorea чии однос со војниците најверојатно влијаел на силното влијание на Роуановата претстава за тоа како треба да изгледа полицијата. Види: H. A. Johnson, *History of Criminal Justice*, стр. 173-175; D.R. Johnson, *American Law Enforcement: A History* Anderson Publishing Company, Forum Press, St Louis: Cincinnati, 1988, стр. 20-21.

³⁸ Мејни бил ирски адвокат кој ја извршувал функцијата полициски комесар од 1868 година. Тој придонел со својата работа на лондонската полиција граѓаните да се однесуваат со почитување. Johnson H. A., *History of Criminal Justice*, стр. 173-175; D.R. Johnson, *American Law Enforcement: A History* Anderson Publishing Company, Forum Press, St Louis: Cincinnati, 1988, стр. 20-21.

2.2.1. Модерни полициски сили

Појавата и развојот на модерната наука за администрацијата отвори простор за појава на науката за полицијата. Промените што се случија во XVIII и XIX век под влијание на граѓанската класа, како и развојот на политичко-правната мисла, резултираа со изразен акцент на граѓанските права. Тука можат да се изведат неколку релевантни заклучоци. Така, државата е ставена под политичка контрола на колективните тела што ја претставуваат општата колективна волја на граѓаните. Преку принципот на национална сувереност (суверена нација) и зајакнување на принципот на поделба на власта се спречува апсолутизмот на политичката власт во однос на носителот на суверенитет. Трансформацијата на власта треба да е во спрега со владеење на правото за да се стесни просторот за криминално однесување. Затоа вниманието на мислителите од тоа време (Русо, Монтескје и други) ги привлече политиката за криминалитет, кривичното законодавство и кривичното право. Монтескје напишал „слобода значи безбедност, и никогаш и никаде не е слободата толку загрозувана, како во судовите.“³⁹

Улогата на полицијата била во служба на режимите на апсолутна монархија од тоа време. Врз основа на своите активности, исто така, била именувана како политичка полиција (тајна полиција), чија главна улога била сведена на одржување на постојниот поредок со сите достапни средства за принуда кон припадниците на заедницата. Целокупниот административен апарат на полицијата, кој во својата организациска и оперативна смисла, самостојно ја презема целата заштитна улога во државата, заедно со војската, претставува пирамидална организациска структура што е единствено одговорна на монархот.

Историскиот развој на полицијата и нејзиното формирање во модерни полициски сили недвосмислено укажува на сложеноста на поимот и на концептуалната определба на полицијата. Сложеноста и тешкотиите во научно-егзактното проучување на полицијата честопати доведуваат до едностран пристап со недоволно јасна дефиниција и улога на полицијата во општеството.

³⁹ Pusić Eugen, *Društvena regulacija*, Globus, Zagreb, 1989, стр. 59.

Одредени концепти, со ограничен карактер, со прецизирање на одредени аспекти релевантни за дејствување на полицијата, донесоа различни пристапи кон полициската теорија со мулти-димензионална, контроверзна и тешко прифатлива одредница. Таквите пристапи треба да се бараат во изразената сложеност на полициската работа, особено во оперативната динамика и варијабилноста на акцијата, во согласност со барањата и потребите на општеството. Според тоа, на динамиката на делокругот за полициска акција влијаат сите противречности и промени во едно општество кои во безбедносна смисла се рефлектираат во полицискиот систем. Научните размислувања за полицискиот систем подразбираат историски диференцирана реалност набљудувана во корелација со општествените и со политичките процеси, со цел егзактно научно вложување во сите аспекти на организацијата и на функционирањето на полицијата во едно демократско општество. Доколку ги прифатиме само регистрираните сувопарни факти што се однесуваат на предметот на истражување, научната вистина ќе биде на ниво на нејасност, со проблеми, како што се: недоследност, неточности, па дури и контрадикторност во перцепцијата на полицијата. Без разлика на терминолошките дивергенции и различните теоретски пристапи во студијата на полицијата, останува фактот дека „оваа општествена улога на контрола зависела од политиката и од државата. Како државна институција, полицијата секогаш е под политичка контрола, бидејќи државата е политички ентитет, а кој има држава секогаш ќе ја има полицијата како средство за регулирање на своите политички ставови.“⁴⁰

Поаѓајќи од изнесените повеќедимензионални концепциски определби, можеме да констатираме дека во преден план се истакнуваат организациските и функционалните, што ја објаснуваат полицијата на два различни пристапи. Во овој случај, политичката наука ја смета државата за една политичка реалност со „монопол на легитимно физичко насилство“, што ја спроведува преку полицијата како нејзин извршен орган. Неоспорно е дека овие кон-

⁴⁰ Pečar J., *Slovenska policija u novim društvenopolitičkim prilikama*, во Izbor, broj 2, Zagreb, 1991, стр. 108-109.

цептуални дефиниции ја претставуваат основата, но тие се недоволни и непрецизни за поцелосно теориско објаснување на полицискиот систем. Формалната дефиниција на полицијата се заснова на нејзиниот авторитет, организациските форми, авторитетот во општеството, која, како општествено тело, под одредени безбедносни услови ги спречува сите феномени и однесувања што можат да доведат до негативни последици. За разлика од формалниот, материјалниот пристап во преден план ги става основните цели на полицијата, како што е одржувањето на внатрешната безбедност. Во рамките на заедничките дефинициски елементи, статичкиот приод имплицира на полицијата како традиционално крут затворен полициски систем, со децидно утврдена позиција, која во согласност со неговата улога строго се применува.⁴¹ Тоа е легитимна функција што служи како практична операционализација на усвоените регулаторни правила во општеството. Од друга страна, полицијата се смета за динамичен, категоричен и транспарентен систем. Тоа е концептуална дефиниција според која полицијата се смета за составен дел на општеството, што со приспособување на своите активности кон современите и демократски општествени промени строго води сметка за сензибилно постапување во одредени конфликтни ситуации со цел градење оптимален интерактивен однос и придобивање на довербата на граѓаните. Полицијата, исто така, е дефинирана како орган на власта и како јавна служба, што зависи од обликот на организацијата во општеството. Укажаните заеднички дефинициски концептуални елементи, во обидите за дефинирање на полицискиот систем, ја рефлектираат сета мултидисциплинарност при изборот и селекцијата на општите теоретски определби. Конечно, неопходно е да се заклучи дека современата полиција е „дел од една општествена организација што е директно задолжена за одржување на поредокот, односно за спречување и откривање на повредите на тој поредок.“⁴²

⁴¹ Masleša R., *Policija i društvo*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1999, стр. 22.

⁴² Mawby R.I., *Comparative policing issues: The British and American System in International Perspective*, London, Unwin Hyman, 1990, стр. 2, преземено од Milosavljević B, *Nauka o policiji*, Beograd, 1997, стр.10-11.

2.3. Разузнавачко-безбедносен сегмент

Анализата на политичките, безбедносните, економските, воените и други услови за време на формирањето на модерните држави, јасно укажува дека тоа време е оптоварено со сите облици на несигурност и закани. Овие историски, политички, социјални, економски и доктринарно-теоретски духовни димензии на развојот на цивилизацијата со различни ставови за решавање на клучните егзистенцијални прашања, доведоа до деградација, исклучивост, наметнување на сопствените вредносни системи, дехуманизација на политичките и други односи, со имплементација на најгруби методи од репресивен карактер спрема луѓето. Затоа опасноста од различни форми на насилство и конфликти со низок интензитет никогаш не исчезна. Со цел современите држави да можат да се спротивстават и да ги отстранат ваквите закани по безбедноста, тие обликувале свои доктрини и стратегии на дејствување во областа на меѓународните односи и безбедноста. Само на овој начин би можело да се создадат основи за постигнување глобални цели во надворешната политика и заштитата на нивните внатрешни вредности. Овој став укажува на минатото однесување на меѓународната заедница кога станува збор за меѓународната безбедност и безбедноста на одделните држави. Имено, иако сите досегашни воспоставени системи на колективна безбедност се создадени по тешки воени страдања и уништување, ниту еден од овие системи на меѓународно и регионално ниво не успеа да спречи кршење на меѓународниот мир и безбедност со колективна акција.

Внимателната анализа на сите документи што се занимаваат со прашањата на меѓународната безбедност укажуваат на тоа дека сите држави се одрекуваат од какви било права и барања за присвојување туѓи територии. Особено беше нагласена реафирмацијата на принципот на суверена еднаквост и заштита на внатрешната и на надворешната безбедност на државите. Сепак, донесените документи повеќе претставуваат обид да се изнајдат нови начини за постигнување национална, регионална, меѓународна и глобална безбедност. Така официјалното обликување на глобалните и националните стратегии со издиференцирани приоритети носи со себе голем број предизвици од безбедносен карактер, кои

не може адекватно да се контролираат. Ова, меѓу другото, доведе до многу чест политички и воен интервенционализам, а со тоа и до загрозување на виталните вредности на одделни држави. Во остварувањето на наведените глобални надворешно-политички цели, сè повеќе релевантност добиваат невоените стратегиски активности. Со оглед на политичките, економските, воените, демографските, научно-технолошките, еколошките, социјалните и регионалните нееднаквости, како и информатичките, биотехничките, етничките и други противречности во дизајнирањето на посакуваниот безбедносен простор, тие денес претставуваат голем предизвик како за националната така и за меѓународната и за глобалната безбедност. Ако ги додадеме на ова и промените на геополитичката карта на светот, глобализацијата, невоените димензии, притисоци, потенцијалните закани за националната безбедност манифестирани преку разни форми на тероризам, организиран криминал, криминал и наркотици, нуклеарната закана од низок интензитет, комуникациските достигнувања, како и достигнувањата во областа на технологијата во сообраќајот итн., неизбежно се наметнува нов системски пристап во дизајнирањето и функционирањето на разузнавачките служби. Промените на меѓународно и на глобално ниво, создадоа перманентен притисок за ефикасно функционирање на националните држави. Ова отвора низа прашања и дилеми. Без да навлезе во конвенционални кризи и конфликти, секоја држава има намера да ја зголеми својата моќ. Впрочем, присутните разновидни тензии резултираа со тоа севкупната глобална политика во рамки на државата, особено значење да посветува на сите аспекти на националната безбедност. Особено ако се знае дека во зависност од околностите, секоја држава сè повеќе своето тежиште на гравитација го префрла на невоени, поперфидни и посуптилни ефекти на дејствување спрема другите држави, но со разорни притисоци, што служат како поддршка во реализацијата на долготрајни, значително организирани и планирани процеси, кои во себе ги сублимираат сите антицивилизациски детерминанти, со цел да ја загрожат стабилноста на општествата и нивните безбедносни системи. На карактерот, широчината на дејствувањето со цел дестабилизација на политичко-безбедносната ситуација и создавањето на неповолна средина за развој и

демократизација на односите во општеството, влијаат суштински комбинирани облици, особено политичко - дипломатските, раз-узнавачко-субверзивните, психолошко-пропагандните, економските, еколошките, и особено – терористичките, што во себе ги сумираат сите одредници за загрозување и дестабилизација на државата. Сите овие предизвици, во рамките на пошироките и разновидни комплекси на утврдените стратегиско-тактички и конкретни оперативни активности во остварувањето на целите на надворешната политика, државата со специфичните форми на притисок и насилство, секогаш како последица добива одржување и дополнително продуцирање на кризата во таа државата во која се спроведуваат наведените мерки.

Овие неколку индикации за актуелните форми на манифестација на загрозување на безбедноста во општеството и нивното евидентно присуство, укажуваат на сета сериозност и предизвик на заедницата. Се поставува прашањето како да се соочиме со овие неприфатливи општествени феномени и како да се дизајнира раз-узнавачко-безбедносната заедница која заедно со другите сегменти успешно ќе одговори на актуелните предизвици. За да може да биде на ниво на своите должности, а со оглед на сите облици и извори на загрозување, има потреба разузнавачката заедница од организациско, функционално, кадровско, материјално-техничко, образовно и професионално усовршување. За да се постигне тоа, неопходно е на состојбите да им се приоѓа со научно-стручен и со оперативно-искуствен пристап и разузнавачки да се истражуваат различните области. Оттука и потребата за воспоставување на повеќе разузнавачки и контраразузнавачки служби со соодветни специјализации. За да не дојде до заемно мешање во оперативните активности, потребна е соодветна централизација и координација со унифицирано раководење. Ова високо ниво на насочување на работата на сите разузнавачки служби се одвива преку разузнавачко-безбедносниот систем. Денес често се користат поимите разузнавачки систем, разузнавачка заедница, разузнавачко-безбедносни системи итн., што е резултат на различен организациски и терминолошки пристап. Сепак, треба да се знае дека разузнавачката и безбедносната активност се пошироки поими од разузнавањето, контраразузнавањето и безбедноста. За да биде појасно, безбеднос-

ната активност се базира на примена на полициски овластувања, при што се користат и посебни методи и средства за работа. Основните терминологички разлики меѓу безбедносните и разузнавачките служби се дека безбедносните служби, во согласност со законски дозволените овластувања, спречуваат, пресекуваат и откриваат нелегални активности, додека во надлежност на разузнавачките служби е да соберат, да документираат, да систематизираат, да анализираат информации и други релевантни податоци, обезбедени од страна на релевантни извори. Сепак, треба да се нагласи дека функцијата безбедност не ја вршат само полициските органи, туку исто така и другите министерства и органи, што се директно или индиректно одговорни за безбедносната ситуација во таа област за која се обучени. Денес во современиот свет има широк спектар на безбедносни предизвици што стануваат закана за националната безбедност. Овој широк спектар на извори на загрозувања, со сите облици и видови на закани и насилство, се јасен повик и определба на современите демократски држави да се воспостават повеќе разузнавачки и контраразузнавачки организации со соодветен внатрешен систем на организација и управување, но во согласност со политичките, правните и безбедносните промени што се одвиваат на национално и на глобално ниво.⁴³

На разузнавачко-безбедносната заедница во новите плуралистички демократски околности со низа противречности, им се наметнуваа потреба од нов пристап, особено кога станува збор за политичка и парламентарна контрола над апаратот на државната власт. Во таква општествена реалност, научниот пристап и разузнавачките истражувања на проблематиката е приоритет во конкретната активност. На ова треба да се додаде и потребната интеракција во рамките и помеѓу ресорните и централните служби со цел адекватно обликување и операционализација на задачите што треба да бидат одраз на содржината на стручно-научните и оперативни процени. Во овие заемни односи податоците добиени од повеќе служби придонесуваат за поголем интегритет и безбед-

⁴³ Abazović M., *Državna bezbjednost*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2001, стр. 89.

носна објективност. Покрај тоа, воспоставувањето соодветни информациски системи, со единствена методологија за прибирање, систематизација и анализа на добиените информации и податоци, земајќи ја првенствено предвид нивната точност и сигурност, е основа за да може да се предложат и да се донесат клучни одлуки што се од витално значење за националната безбедност.

Значи разузнавачко-безбедносниот систем на државата во согласност со неговата надлежност, одговорност и делокруг на работа, имајќи ги предвид меѓусебните права на сите разузнавачки, контраразузнавачки и безбедносни органи и тела, ги координира нивните активности што се насочени кон прибирање, систематизација, анализа, евалуација и дисеминација на информации и податоците (разузнавачки компоненти), откривање, проверување и оневозможување од намерите на странски разузнавачки служби спрема својата земја (контраразузнавачка компонента) и користи специфични методи и средства за работа на откривање, спречување и истражување на сите појави и однесувања што се закана за безбедноста во општеството (безбедносна компонента). Кога станува збор за разузнавачките информации, научната компаративна анализа покажа дека во земјите со различни уставни и законски прописи се воспоставени повеќе разузнавачки служби. Така што може да се зборува за централни разузнавачки служби, додека другите се ресорни служби, задолжени за областа на одбраната, надворешната политика, економијата, внатрешните работи, нуклеарната и информатичка технологија, екологијата итн. Меѓутоа, покрај споменатите рамки на општо прифатените видови разузнавачки служби, во историскиот развој биле формирани служби на политички партии, движења, па дури и иселенички организации за разузнавање и контраразузнавање. Причините за нивно формирање се помалку или повеќе познати, па затоа не е потребно да се елаборираат.

2.4. Сегментот приватна безбедност

Дали приватната безбедност е нов феномен или не? Во повеќето академски трудови се тврди дека во текот на последните децении приватна безбедност расте по важност и по обем. По

години академско заостанување, приватната безбедност ги покажа почетоците на доминација на централната арена во науката. Постојат различни теоретски насоки што укажуваат за растечката доминација на приватната безбедност.⁴⁴ Исто како развојот на човештвото во целиот свет, така и приватната безбедност ја добила својата форма и облик во одреден временски период.⁴⁵

Приватната безбедност е резултат на бројните идеи, концепти, историски услови и општествени ситуации, а денес е составен дел во секојдневното работење на институциите, бизнис-заедницата, индустријата и воопшто при организирањето на општеството.⁴⁶ Таа денес го опфаќа вкупниот конгломерат на компании што се активни во целокупниот општествен контекст. Така таа ја има клучната улога во однос на овозможување идеална состојба, во која преовладува стабилност, сигурност, безбедност. Токму затоа тенденцијата кон зголемување на опсегот на приватната безбедност е во постојан раст, а и бројот на лица вклучени во севкупните активности енорно се зголемува, со оглед на фактот дека безбедноста и понатаму ја задржува и ја продлабочува главната улога во елиминирање на сите безбедносни закани и воспоставување трајна состојба на безбедност, која реално никогаш не може да го достигне идеалното ниво на рамнотежа. Иако преовладуваат различни размислувања за зголемување на степенот на приватизација, а со самото тоа и зголемување на акцентот на приватната безбедност, според некои аналитичари главната причина лежи во слабата држава, што е претставена со висока неефикасност на системот за безбедност поврзан со неспособноста на владата да ги задоволи основните безбедносни потреби. Постојат различни ставови за тоа кои се основните причини што доведуваат до зголемување на приватизацијата на безбедноста. Според некои аналитичари, се смета дека слабата држава е основ-

⁴⁴ Johan S. Dempsey, Introduction to private security (second edition), USA, 2011, стр.2.

⁴⁵ Edward J. Maggio, Private Security in the 21st Century: Concepts and Applications, 2008, USA, стр.1.

⁴⁶ Бакрески О., Контрола на безбедносниот сектор, Филозофски факултет, Скопје, 2008, стр. 141.

ната причина за приватизација на безбедноста. Во државите со развиена демократија зголемувањето на развојот на приватните компании доаѓа по Студената војна кога се напушта концептот на големите војски и либерално-демократските држави спроведуваат радикални реформи на вооружените сили со желба да се намали нивната бројност, да се зголеми техничката опременост, да се зголеми нивната способност за брзо реагирање на современите ризици и закани. На ова влијае и брзиот развој на процесот на приватизација на секторот на безбедност, бидејќи повеќето припадници на вооружените сили своето искуство од областа на безбедноста го валоризирале во приватните компании. Сосема е друга ситуацијата со слабите држави во кои безбедносниот сектор се обликува, се насочува и се финансира од страна на државните институции, но на еден изразит неефикасен начин. Неефикасноста на системот на безбедноста е во директна врска со неспособноста на владата да ги врши основните безбедносни функции. Оттука се наметнува потребата за приватизација на безбедноста и за поголема улога на компаниите што ќе нудат „безбедност“ ставајќи се во улога на сериозен партнер заедно со државните безбедносни структури во обезбедувањето на потребното ниво на безбедност.⁴⁷

Зголемувањето на бројот и значењето на приватните компании што даваат услуги од воен и безбедносен карактер и услуги во делот на физички – технички обезбедувања, претставуваат глобален феномен кон крајот на XX и почетокот на XXI век. Со тоа државата и нејзините институции не се веќе единствени субјекти што се грижат за надворешната и за внатрешната безбедност на своите граѓани.⁴⁸

Затоа приватната безбедност, насочена кон ова ниво на потреба, е проориентирана индустрија што обезбедува персонал, опрема и процедури за да се спречат загубите предизвикани од човечка грешка, вонредни состојби, катастрофи или

⁴⁷ Исто., стр. 141.

⁴⁸ Schreier F., and Caparini M., *Privatising Security: Law, Practise and Governance of Private Military and Security Companies*, Geneva, DCAF, 2005, стр. 1.

криминални дејства. Како што подразбира името, приватното обезбедување ги задоволува потребите на поединците, бизнисите, институциите и субјекти што бараат поголема заштита отколку што е обезбедена од јавните полициски службеници. Потрошувачот на приватни безбедносни услуги може да биде секој поединец, јавен или приватен субјект, голем или мал. Богатите поединци можат да ангажираат приватна безбедносна услуга за нивните резиденции или во некоја фирма, компанија итн. Покрај заштитата на имотот, приватното обезбедување има за цел да обезбеди стабилна, безбедна средина во која вработените во некоја фирма или компанија можат да ја извршуваат својата работа без нарушување или штета, а определува кои други посетители можат безбедно да ја посетуваат фирмата.

Значи приватни лица и компании почнаа да бараат дополнителна заштита како средство за спречување на пристапот до себе или нивниот имот. Приватното обезбедување еволуирало од човечката желба за дополнителна, индивидуална заштита за себе и за нивниот имот. Во овој контекст, Харовиц забележува по 2001 година „безбедноста сега е зголемена звезда во корпоративниот пазар. Луѓето одговорни за безбедноста станаа многу повидливи за врвот на бизнисот, што е многу поважно за самиот бизнис“.

Глава III

ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ

1. ОПШТО ЗА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Во однос на етимологијата, поимот приватна безбедност потекнува уште од првобитната човекова заедница, со дистинкција на карактеризацијата на термилошкиот концепт на безбедност. За разлика од популарното мислење, приватното обезбедување, особено како професија, но и како вокација, не е релативно нов феномен, ниту професија што се развила во последните неколку векови. Историјата покажува, дека од самиот почеток на човештвото, заштитата на животот и имотот е една од најстарите задачи во која се затекнал, но и морал да ја преземе човекот.

Приватните безбедносни актери (платеници, приватните војски итн.) постојат уште од првите конфликти и војни, а нивните активности може да се сметаат за трет најстар занает, по проституцијата и по шпионажата. Поединци, колективи, општества или држави што не можеле да ја обезбедат својата територија, имотот или животот го решавале тоа со ангажирање приватни војници или единици. Промените се случија со појавата на модерната „Вестфалска“ држава во 1648 година, кога концептот на државата како единствен столб на безбедноста стана дефиниција за модерната државност.

Владите ги регрутирале или ги регистрирале своите граѓани за да обезбедат сувереност над внатрешните или надворешните закани. Таквиот капацитет за остварување безбедност во рамките и надвор од нејзините граници им овозможи на државите да придонесат кон колективната безбедност воопшто.

До средината на XIX век, поголемиот дел од полициските функции во Велика Британија биле извршувани од група позната како „Здружение за фаќање крадци“. Овие групи го спроведуваат законот, вршеле заштита од криминал и давале безбедносни услуги за своите членови.

Малку понеодамна се случил растот на индустријата за приватна безбедност најнапред во Велика Британија, во САД и во

Канада. Во секоја од овие земји во моментот има повеќе приватни обезбедувачи од официјални полициски службеници.

Растот на приватното обезбедување не може да се објасни само во смисла на намалување на трошоците за јавната полиција или пренесување на функциите врз основа на договори кон приватниот безбедносен сектор.

Во текот на првата половина на XX век, сè повеќе и повеќе јавниот живот преминува кон приватна сопственост. Природниот домен на јавната полиција се намалува, а приватното обезбедување и заштита се шират. Луѓето денес сè повеќе сакаат да го поминат своето слободно време, да работат, да купуваат и да живеат на места што се заштитени од приватната безбедност отколку од јавната безбедност. Токму поради тоа ќе се обидеме да го одредиме феноменот на приватната безбедност, кој со својата комплексност првенствено проникнува во развојниот сегмент во рамките на државата, како и во меѓународни рамки, особено кога станува збор за воените дејства.

Приватната безбедност најлесно може да се објасни како делегиран орган во безбедносниот сектор, кој инаку претставува ексклузивен домен и монопол на политичките структури на државата или на државната заедница и како таква е во рацете на поединец или поединци, во согласност со законските решенија и овластувања што ги дава државата, односно според Гил и Харт, приватниот безбедносен сектор е еден од најголемите трговски друштва и зафаќа широко подрачје на комерцијалната дејност. Во тие рамки тој вклучува производство и монтажа на безбедносна опрема, надзор, патролни и транспортни услуги на пари, како и разни видови консултантски услуги врзани за заштитата и ризикот.⁴⁹

Какалик и Вилдхорн⁵⁰ го истражувале делокругот на работењето на приватната безбедност и на приватното обезбедување

⁴⁹ Gill M., Hart J: Način poboljšanja korporacijske zaštite korištenjem privatnih istražitelja, prijevod u: Izbor članaka iz stranih časopisa, Ministarstvo unutarnjih poslova RH, broj 1-2, 2003.

⁵⁰ Kakalik, W., S. Wildhorn: Private Police in the United States (The Rand Report, 5 vol), Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, 1971, стр. 72-78 и Jones, T., Newburn T: Private Security and Public Policing, Oxford, Clarendon Press.

во подрачјето на САД во втората половина на XX век, при што утврдиле дека е забележан значителен пораст на барањата на подрачјето на САД за давање услуги од областа на приватната безбедност. Исто така, на оваа појава големо внимание и обрнуваат Цонс и Њубрм,⁵¹ кои спровеле истражување за приватното обезбедување и за работата на државната полиција во Велика Британија, при што заклучиле дека и во Велика Британија многу е зголемено барањето услуги од областа на приватната безбедност, а во истражувањето назначиле дека истата појава е регистрирана и во другите држави од сиот свет.

Според истражувањето на Зореит,⁵² последните неколку години видливо е дека е голем порастот на приватната агенцијска практика во Европа, и напомнува дека литературата што го третира ова подрачје е многу слаба, но авторот констатира дека подеднакво важните развој и улога на приватното обезбедување во помалку развиените земји останале многу запоставени како во истражувањата така и во придружната литература. Додека голем број автори, меѓу нив Оглијати и Ногала ја опишуваат оваа појава како приватно обезбедување, при што ја нагласуваат неговата поинаква улога од онаа на полицијата, и често го употребуваат терминот приватен безбедносен сектор или приватна безбедносна индустрија и дејност. Факт е дека и покрај очигледните разлики меѓу приватната безбедност и државната полиција, постојат и голем број сличности, пред сè фактот дека и двете служби се занимаваат со полициска дејност на овој или на оној начин.

⁵¹ Zarate, J., (1998), The Emergence of a New Dog of War: Private Internacional Security Companies, Intenational Law and the New Wordl Disorder, Stanford Journal of International Law 34: 1998, стр. 75-162 и Ogliati, V.: Control for hire: private securit agencies in Italy, objavlјeno u knjizi (Findlay, M i Zekić, U.), Alternative Policing Styles: Cross- Ćultural Perspectives, Deventer/Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1993, стр. 181–202.

⁵² Nogala, D.: Was ist eigentlich so privat an der Privatisierung sozialer Kontrolle? Anmerkungen zu Ercheinungen, indikatoreн und Politokonoieder zivilen Sicherheitsindustrie, u knjizi Privatisierung staatlicher Kontrolle: Befunde, Konzepte Tendence, Baden-Baden: Nomos, 1995, стр. 243–260.

За потребите на трудот се користат термините „приватна безбедност“ и „дејност за приватна безбедност“, со оглед на тоа што со наведените истражувања се сака да се спореди одговорноста на приватната безбедност и на државната полициска дејност. Од таа причина, може да се нагласи фактот дека за разлика од приватната дејност, работата на повеќето државни полициски организации физички е многу тешка, т.е. ја вклучува употребата на полициски персонал и на техники што ги обезбедува државите со цел да се извршуваат безбедносните работи. Односот меѓу државната полиција и приватните безбедносни агенции почесто е комплементарен отколку конфронтирачки, така што сè потешко е да се идентификуваат полициските задачи и одговорности што исклучително се во надлежност на државната, а не на приватната безбедност.

Со досегашните анализи на приватната безбедност се сака да се утврди улогата на државната полиција и на приватната безбедност со помош на географските показатели во коишто тие дејствуваат.

Според истражувањата на Стинчкомб,⁵³ се наведува дека полициската дејност на јавните места исклучително е во надлежност на државната полиција и дека таа се презема во јавен интерес, додека улогата на приватната безбедност исклучително се врзува за заштита на приватната сопственост во интерес на сопствениците. Денес е многу тешко да прифати една ваква дефиниција, и тоа од две причини. Прво, улогата на државната полиција не го вклучува само зачувувањето на редот и мирот на јавно место, иако една од основните дејности на државната полиција е рутинската патрола која се врши на јавните места (по улиците, по плоштадите и сл.) и нејзина одговорност и законска обврска е независно од локацијата да реагира на криминалитетот, без разлика дали се работи за негово спречување или надминување. Од таа причина, полицијата добива и посебни овластувања за нарушување на приватната

⁵³ Stinchcombe, A: Institutions of Privacy in Determination of Police Administrative Practise, American Journal of Sociology, 69: 1963, стр. 150–160.

сопственост заради исполнување на поставениот мандат. Така, во почетокот на XX век, веќе се забележуваат можности и овластувања на полицијата да стапне на приватна сопственост и да ги наруши приватните односи, а тоа се разви посебно поради напредувањето на технологијата, како што се прислушување телефонски разговори и други посебни мерки што државите ги пропишуваат со свои закони за казнената постапка.

Следно, и помалку очигледно, во текот на последните четириесет години, се забележуваат значителни промени во означувањето на сопственоста особено во урбаните средини, што доведе до ситуации во кои не може да се претпостави дека приватната сопственост секогаш може да се смета за приватно место. Јавните места (т.е. местата што редовно ги посетува јавноста) сè повеќе се наоѓаат во приватна сопственост. Таквите места што во стручната литература се наведуваат како примери за масовна приватна сопственост ги вклучуваат и локациите како што се големи трговски центри, згради, спортски сали, стадиони, како и други објекти за рекреација и за забава. Таквите локации кои денес заземаат значителен дел од јавниот простор на голем број градски подрачја, често, па дури и исклучително ги надгледува приватниот безбедносен сектор и покрај јавниот карактер, бидејќи се во приватна сопственост. Од оваа причина, јавниот живот сè почесто е под надзор на приватната безбедност, со што конвенционалното објаснување на разликата меѓу државната и приватната безбедност станува двосмислено.

Поради ваквиот развој, и обидот јасно да се утврдат и да се раздвојат улогите, одговорностите, функциите и задачите на државната од приватната безбедност, станува сè побезуспешен и неуверлив, дури и во рамките на конвенционалните ставови за улогата на државата. Меѓутоа, со развојот на новата неолиберална и постмодернистичка конфигурација на улогата на државата и нејзините односи со граѓанството, и задачата за дефинирање и за разликување на улогата и одговорноста на државната полиција дополнително се комплицира.

Терминот преземање на одговорноста, т.е. дека поединците, организациите и заедниците мора да понесуваат сè поголема одговорност за сопствената безбедност, како и за обезбедување и

чување на редот и мирот во соработка со заедницата, што беше доминантна тема во расправите за полициската дејност во текот на последните четириесет години, едноставно уште повеќе ги искомплицира конвенционалното разликување на улогата на државната полиција од улогите на приватните субјекти во обезбедувањето на јавниот ред и мир, како и во другите услуги што некогаш се сметаа за примарна, ако не и за исклучителна одговорност на државата. Исто така, веќе неколку години наназад, податоците за политиката на полициското дејствување укажуваат на растечкиот тренд на приватната безбедност.

Значи, улогата и одговорноста на државната и на приватната безбедност во современото демократско општество важно е да се разликуваат и да се разбираат нивните овластувања и одговорности.

2. ТЕОРЕТСКО ОДРЕДУВАЊЕ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Во последните три до четири децении на Запад се јави еден интересен општествен, но може да се каже и политичко-безбедносен, како и правен феномен. Имено, сè поприсутниот стремеж на граѓаните за еманципација во дејствувањето на државата како заедница, како и појавата на финансиски и институционално силни корпорации, но и поединци, доведе до тоа државата да одлучи еден дел од активностите, кои претходно беа ексклузивен монопол на државниот апарат, постепено да го препушти на недржавниот сектор. Ова не треба да се гледа како ненадејна промена и не треба да биде сфатено како форма на децентрализација на државната власт. Сепак, предизвиците на современото општество, трендот на глобализацијата, но, исто така, и модерните форми на загрозување на безбедноста, ја примораа државата да го ревидира постоечкиот систем на вредности, како начин на функционирање на државната заедница. Големите мултинационални компании во она што се нарекува јавен сектор видоа голем пазар, и соодветно на тоа преземаа чекори за да добијат барем дел од тој пазар.

Значи, долго време, прашањето за безбедноста беше ексклузивен монопол на државната власт, и секое мешање во тој сектор од страна на други лица беше најсериозно осудено. Сепак, феноменот на тероризмот, организираниот транснационален криминал, урбаниот и малолетничкиот криминал, рекетирањето и слични криминални активности покажаа одреден степен на импотенција на полицискиот апарат на државата да се соочи со современите закани по безбедноста. Со цел да ги заштити своите граѓани, државата исто така почна да разгледува нови модалитети за решавање на акумулираните безбедносни прашања. Во овој контекст, се пристапи кон усвојување на законските решенија за она што, мора да се признае отворено, веќе одамна и во пракса и постоело. Не е тајна

дека богатите поединци ангажираат луѓе, обично со полициско или воено искуство, со цел да ја заштитат нивната лична безбедност, но исто така и приватната или корпоративната сопственост. Големите корпорации ангажираат лица што ги обезбедуваат вработените и имотот на компанијата. Државата, всушност, веќе имаше изграден модел кој требаше да се легализира и да се легитимира – да му даде организациска смисла, а со тоа и на некој начин и да се стави под контрола. Во такви политички и економски услови, државата одлучи да го направи она што некогаш се сметаше дека е речиси невозможно – да се откаже од ексклузивниот монопол во областа на безбедноста и да довери еден нејзин дел на приватните претприемачи и компании, а во исто време да утврди строги законски ограничувања за активностите во оваа област.

Јасно е дека концептот на полицијата како орган на извршната власт никогаш нема да е надминат, но тој до одреден степен доживува еволуција. Имено, преку овозможување на интеграцијата на приватни агенции во областа на безбедноста, владата на некој начин ги олеснува активностите на полицискиот апарат кои се непосредно поврзани со одржување на безбедноста на најниско ниво и овозможува реструктурирање и прераспределба на капацитетите за решавање на проблемот со тероризмот и организираниот криминал.

Меѓутоа, теоретски постои проблем да се дефинираат новите феномени, па така приватната безбедност сè уште во некои кругови се меша со полициските активности. Всушност, проблемот со дистинкцијата помеѓу јавната полициска апаратура и приватната безбедност се манифестира во употребената терминологија. Имено, и во приватната безбедност исто така се користи *„спроведување на законот, патрола, превенција и спречување на кривични дела“*. Сето ова води до конфузија, а една од причините за оваа ситуација е што е тешко да се најдат други термини за овие активности. Потребно е веднаш да се нагласи и јасно да се позиционира дека приватната безбедност, односно работите што агенциите и лицата вработени во нив ги извршуваат не се задачи на полицијата, а повеќе од очигледно е дека тие и никогаш нема да бидат. Може да се заклучи дека концептот на приватна безбедност претставува специфично дополнување на полицискиот систем на една држава.

Гледано од политолошки и државно-правен аспект, приватната безбедност може да се дефинира како специфичен и динамичен систем на општествена контрола, што со цел да се обезбеди повисоко ниво на индивидуална сигурност на граѓаните, како и економските интереси, го презема политичкиот апарат на една општествено- политичката заедница, на начин на кој се откажува од дел од монополот на секторот за јавна безбедност, и на комерцијален начин, како економска активност, го препушти на поединци, агенции и компании, во исто време ограничувајќи го доменот на нивната дејност во областа на секторот за приватна безбедност со донесување закони и подзаконски акти, како и преку воспоставување на код на етичко и професионално однесување на вработените во приватниот безбедносен сектор.

3. КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Во светот определен од процесот на глобализација, опасноста за објектите, вредностите и луѓето повеќекратно се зголемува на многу начини, со различни видови и форми на загрозување. Безбедносната состојба е значително изменета, што се должи на постојаните промени, особено во областа на физичко-техничката заштита на луѓе и објекти. На тоа, исто така треба да се додадат сложените економски и општествени односи, социјални превирања, транзицијата и акумулацијата на капитал, што неизбежно води до појава на најсериозни кривични дела. Зачестени се вооружените кражби на банки, на бензински пумпи, на трезори и на пошти, провали во станови, киднапирања, уцени и други кривични дела врз луѓе и имот. Начините и средствата за загрозување на лицата, објектите и просторот постојано се модернизираат и се подобруваат. Поради горенаведените причини, државата се обидува да воспостави соодветен и регулиран систем за заштита на лица и објекти, а правилното уредување на безбедносниот систем ги создава основните претпоставки за успешна организација и функционирање на приватните безбедносни агенции.

Брзиот развој на приватната безбедност во индустриски богатите земји, како и во некои други, е поврзан со зголемување на криминалот, несигурноста на граѓаните и неможноста на јавната полиција да го обезбеди потребното ниво на заштита во сите ситуации. Може да се каже, дека тоа е тенденција на приватизација во областа на безбедноста, која е силно поддржувана од индустријата на производители на оружје, опрема и уреди за безбедност. Се забележува и дека владите на некои земји (САД, Холандија, Германија) го фаворизираат приватниот сектор за безбедност, тврдејќи дека државата нема монопол за сите прашања од безбедноста и дека некои од овие работи треба да се остави на

приватниот безбедносен сектор, и на овој начин да се олеснат буџетите во делот на издвојување за јавната полиција.

Приватната безбедност и обезбедувањето, всушност ја предводат индустријализацијата. Европа моментално се соочува со раст во областа на приватната безбедност, бидејќи постои зголемена потреба да се обезбеди сигурност од можни кривични дела, а луѓето бараат како локална, така и лична услуга. Иако постои тенденција приватните безбедносни компании да прават бизнис на национално, па дури и меѓународно ниво, ќе има тенденција за раст во овој сектор.⁵⁴

Општо земено, приватната безбедносна индустрија е инкорпорирана во полициска активност што се извршува на приватна база и ги вклучува оние активности што ги спроведува група или заедница, на комерцијална или на доброволна основа. Во сè поголем број, приватните безбедносни фирми користат овластувања за заштита на сопственост или контрола на луѓето. Обезбедувањето училишта, религиозни собири, спортски настани и разни видови масовни забави се примери за ситуации во кои може без помош на полицијата да се осигура сопствена безбедност. Оваа „самопомош“ – на пр. самозаштита и спречување на криминалот го одразува ставот на заедницата дека луѓето во сферата на приватната безбедност можат да бидат одговорни за своите активности и дека веројатно можат да ја сработат таа работа подобро од полицијата. Сепак, приватниот безбедносен сектор како професионална и комерцијална индустрија треба да се разликува од полицијата на одредена заедница. Функциите, перформансите и целта на операциите се сосема различни.

Во контекст на зголемување на потребата од заштита останува потешкотијата да се разликуваат активностите на приватниот и јавниот сектор. Во споредба со полицијата, приватниот безбедносен сектор, според повеќето теоретичари, е опишан како пасивен сектор во однос на активната полиција или како проактивна и превентивна дејност, наместо реактивна; каде што јавната полиција

⁵⁴ Jones and Newburn, *Private security and public policy*, Policy Studies Institute, Oxford, 1998, стр. 56.

генерално реагира на криминал, а приватната безбедност, преку следење и спроведување, го оневозможува криминалот.

Сепак, таквите стереотипи се дискутабилни. Работата на приватниот безбедносен сектор можеби воопшто не е премногу продуктивна. Во угостителството, на пример, се смета дека не постои мешање на проактивни и реактивни функции. Истражувањето на Vanque Hotel во Викторија (Велика Британија) покажа дека 53% од инцидентите може да се опишат како проактивни и 47% како реактивни во потребата за одговор на ситуации од страна на безбедносниот персонал.⁵⁵ Инцидентите како што се: проверка на багажот и проверка на внатрешноста на зградата се сметаат за проактивни, а работата со изгубените работи, алкохолизирање на малолетници и отстранувањето на непожелни лица се сметаат за реактивни.

Генерално, разликата помеѓу функциите базирани на јавна и приватна безбедност може да биде произволна. Не постои јасна разлика помеѓу спречувањето на криминалот и реакцијата, или пасивните и активните функции на јавната безбедност и на приватната безбедност. Двата сегмента ги извршуваат овие функции. Затоа, можеби е подобро да се направи разлика помеѓу приватната и јавната безбедност според целта или фокусот.

Полицијата вработува полициски службеници и тие се вработени за општото добро на општеството. Приватниот безбедносен сектор има за цел елиминирање приватен криминал и се занимава со заштита на приватни интереси и интересите на корпорациите. „Комерцијална правда“ или „приватна правда“ се адекватни изрази. За да бидеме сигурни, во овој контекст, ние ќе го рedefинираме криминалот како активност што ги спречува компаниите да прават профит или да го заштитат својот имот или јавниот имиџ. Алкохолизмот, крадењето или дури и штрајковите може да бидат работа за приватната безбедност. Поентата е дека приватниот безбедносен сектор, надвор од соодветни регулативи и одговорности, останува прашање на самодефиниција и ниту

⁵⁵ Исто., стр. 60.

еден едноставен модел не може адекватно да ја опише улогата или менувањето на природата на полициските служби.

Ова секако подразбира дека приватниот безбедносен сектор станува автономна институција во нашето општество. За употребата на приватната безбедност, постојат јавни и практични ограничувања на моќта и можностите на истата. Ако постои ситуација која бара апсење или истрага за криминална активност, граѓаните или корпорациите сè уште се должни да ја повикаат јавната полициска служба. Според тоа, постојат многу околности кои бараат од приватниот безбедносен сектор да соработува со истрагите и активностите на јавната безбедност.

Кога станува збор за односот на *јавната* наспроти приватната безбедност, се воочува дека до одреден степен полицијата прифати партнерство со приватниот безбедносен сектор (особено во областа на превенција од криминал) но исто така, дека, со повремена добра соработка, во пракса преовладува некој вид на конкуренција, која се карактеризира со релативно честа конфронтација. Меѓу основните проблеми во однос на јавната полиција доаѓа до судири околу информации, аматерски пристап кон проблемите од страна на приватните детективи, како и одлевање кадар, персонал од јавната полиција во подобро платениот приватен сектор за безбедност (преку кои подоцна доаѓа до излегување („протекување“) информации од јавната полицијата.

4. РАЗВОЈ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

За да се согледа што придонело за развој на приватната безбедност најнапред е потребно да се разбере во општи црти детерминиращкиот фактор на економските услови што претходеа на најновата експанзија на приватната безбедност. За ова е потребно накратко да го свртиме вниманието кон средните децении на XX век кои често се доживуваат како историскиот зенит на државните безбедносни услуги насекаде во светот. За време на овој период, зголемената побарувачка на приватното обезбедување во многу земји било обично проследено со пропорционално зголемување на понудата на државно-полициското обезбедување, со што се создала една релативно стабилна рамнотежа каде државата имала тенденција да доминира во давањето безбедносни услуги. На пример, Брајтвајт⁵⁶ (Braithwaite), истакнува дека „во идеологијата на кејнзијанизмот, реакцијата на секое избувнување немир беше да се зголемат централните државни „полициски ресурси“. Ајлинг (Ayling), Грабовски (Grabowsky) и Ширинг (Shearing) слично коментираат дека „ресурсите беа помал проблем во тоа време бидејќи владите беа прилично дарезливи кон полицијата“. Поборниците на економското четиво тврдат дека значајна последица од овој монополски договор била побарувачката за приватни безбедносни услуги што некогаш била само номинална и тоа во најдобар случај, бидејќи државата имала тенденција да го задоволи поголемиот дел од какви било безбедносни потреби на населението.⁵⁷

Важно е да се спомене дека распадот на овој монополски договор во децениите кои следат ја формира основата за развој

⁵⁶ Braithwaite, J., “The New Regulatory State and the Transformation of Criminology”, in D. Garland and R. Sparks (eds) *Criminology and Social Theory*, Oxford University Press, 2000, стр. 49.

⁵⁷ White, A. *The Politics of Private Security, Regulation, Reform and Re-Legitimation*, Palgrave Macmillan UK, 2010, стр. 25-140.

на приватната безбедност. Овој распад обично се припишува на некоја комбинација на промени во понудата и побарувачката во приватниот безбедносен сектор. Една истакната група научници, таканаречени теоретичари што се залагаат за фискално ограничување, ги преферираат факторите на страна на понудата во нивната економска анализа.⁵⁸ Овие теоретичари тврдат дека за време на 70-тите години на минатиот век, државите низ сиот свет биле соочени со два силни притисоци што ги присилиле да го намалат обезбедувањето на јавни услуги. Првиот притисок била неповолната меѓународна економска клима што предизвикала многу национални економии да западнат во ера на рецесија и буџетски ограничувања.⁵⁹ Вториот притисок бил неодржливиот пораст на јавните безбедносни услуги за време на кулминацијата на повоената кејнзијанска држава на благосостојба, што потоа резултирало со државно „преоптоварување“ и соодветен период на намалување на јавните услуги.⁶⁰ За теоретичарите што го поддржуваат фискалното ограничување, овие притисоци значеле дека многу држави веќе не поседувале доволно ресурси за да ја задоволат растечката побарувачка за државни безбедносни услуги. Ова намалување во снабдувањето резултирало со поттикнување на побарувачката на приватни безбедносни услуги која, според одредени теоретичари, извршните директори на приватните компании за обезбедување брзо ја експлоатирале.⁶¹

⁵⁸ Jones, T. and Newburn, T., “The Transformation of Policing? Understanding Current Trends in Policing Systems”, *British Journal of Criminology*, 42(1), 2002, стр. 129–46.

⁵⁹ Marglin, S.A. and Schor, J.B. (eds), *The Golden Age of Capitalism: Reinterpreting the Postwar Experience*, Oxford: Clarendon Press, 1991.

⁶⁰ Crozier, M., Huntington, S. and Watanuki, J., *The Crisis of Democracy*, New York University Press, 1975, преземено од White, A. *The Politics of Private Security, Regulation, Reform and Re-Legitimation*, Palgrave Macmillan UK, 2010, стр. 25-140.

⁶¹ Bowden, T., *Beyond the Limits of the Law*, Harmondsworth: Penguin, 1978, преземено од White, A. *The Politics of Private Security, Regulation, Reform and Re-Legitimation*, Palgrave Macmillan UK, 2010, стр. 25-140.

Завршувањето на Студената војна е еден од настаните што се оценуваат како важни за развој на приватната безбедност. Трендот на појава и континуирано зголемување на бројот на приватни агенции за обезбедување започна поради последиците на Студената војна и веќе се шири низ сиот свет. Крајот од војната се карактеризирал со масовни намалувања на персоналот во одбранбениот сектор, односно бил потребен мал персонал и помали вооружени сили за да се намалат државните трошоци поврзани со безбедноста. Намалувањето на безбедносните сили ја зголемило понудата од обучена и од висококвалификувана работна сила што потоа со нетрпение била барана од страна на приватните компании заинтересирани за безбедносниот бизнис. Истовремено, појавата на нови војни во земјите во развој во текот на 90-тите години на минатиот век и тенденцијата за користење услуги од воено обучените лица резултирале со вклучување на приватните агенции за обезбедување во безбедносниот сектор и нивно прераснување како клучен актер во него.⁶²

Во тој контекст, приватните компании за обезбедување прераснале во структурирани корпорации што го комерцијализираа обезбедувањето на безбедносни услуги, правејќи огромни напори да се разликуваат од обичните платеници или незаконските принудни групи. Овие корпорации се состоеле главно од приватни агенции за обезбедување што со текот на годините стекнаа голема популарност меѓу државите, меѓународните организации, корпорациите и физичките лица докажувајќи дека можат да бидат поефикасни и поефективни од јавната безбедност и дека во многу случаи можат да понудат повисоко ниво на безбедност во споредба со нивните колеги од сферата на јавната безбедност.⁶³

Значи, правните лица во оваа сфера биле брзи во искористувањето на можностите што ги понудиле владите за приватизација на иницијативи. Во срцето на приватизацијата

⁶² Nyamuya Maogoto, Jakson Sheehy Benedict, *Private Military Companies & International Law: Building New Leaders of Legal Accountability & Responsibility*, 2009, стр. 99-104.

⁶³ Macias Andres, *Privatization of Security: a Strategy for Peace or War?* 2001, стр. 2-4.

на иницијативите (главно во западните земји) беше да се рационализираат владините и да се намалат воените трошоци. Тоа резултирало големите светски сили – главните актери во регионалните и во државните конфликти за време на Студената војна да го намалат своето влијание во повеќето конфликтни подрачја.⁶⁴ Последица е тоа што геополитичката сила постепено дифузира, оставајќи вакуум на силите, и дозволувајќи им на компаниите за приватно обезбедување златна шанса да се размножуваат и да го пополнат тој вакуум.⁶⁵

Генерално, зголемувањето на бројот и на значењето на приватните компании што даваат услуги од воен и од безбедносен карактер и услуги во делот на физичко-техничките обезбедувања претставуваат глобален феномен кон крајот на XX век и на почетокот на XXI век. Со тоа државата и нејзините институции не се веќе единствени субјекти што се грижат за надворешната и за внатрешната безбедност на своите граѓани.⁶⁶ Во тој контекст, постојаната ерозија на државниот монопол над сите форми на организирано насилство е предизвикано од неможноста државата на традиционален начин ефикасно да одговори на современите предизвици, ризици и закани настанати по завршување на Студената војна.⁶⁷

Анализирајќи ги наведените фактори, сепак, ова го наметнува следното клучно прашање: Зошто побарувачката за приватно обезбедување толку рапидно се зголемила во поново време? Тука се нудат неколку меѓусебно поврзани одговори на ова важно прашање.

⁶⁴ Zarate J.C., The Emergence of a New Dog of War, p. 76, во *Legal Control of the Private Military Corporation*, Polgrave Macmillan, Now York, 2009.

⁶⁵ Garmon T., Domesticating International Corporate Responsibility, стр.325-327 во *Legal Control of the Private Military Corporation*, Polgrave Macmillan, Now York, 2009.

⁶⁶ Schreier F. and Caparini M., *Privatising Security: Law, Practise and Governance of Private Military and Security Companies*, Geneva, DCAF, 2005, стр. 1.

⁶⁷ Small M., *Privatisation of Security and Military Functions and the Demise of the Modern Nationstate in Africa*. Durban, African Centre for the Constructive Resolution of Disputes, 2006, стр. 4.

Прво, најочигледниот одговор е дека стапките на криминал во повеќето индустриски земји значително се зголемиле во изминатите неколку децении. Второ, плурализацијата на социоекономските односи од типот на класа, пол, етничка припадност и религија во постмодерната ера, послужила во стимулацијата на побарувачката за обезбедување во повеќе насоки. Оттука и тезата дека јавните полициски сили, кои се развиле во ера што се одликува со релативно јасни класни општествени односи, едноставно немаат капацитет на ресурси и институционално знаење за да се справат со сложеноста на овие новонастанати трендови што резултира со зголемување на побарувачката за приватно обезбедување.⁶⁸ Трето, сериозна е дискусијата според која јавните полициски сили и приватните компании за обезбедување во обидувањето да ги задоволат овие растечки барања за обезбедување, всушност генерираат уште поголема побарувачка за обезбедување и на тој начин предизвикуваат бескрајна спирала на зголемени барања за обезбедување,⁶⁹ што го објаснува овој тренд осврнувајќи се на „длабоката иронија на ситуацијата каде со алармирање на граѓаните за заканата од криминал се зголемува субјективната несигурност“, односно полицијата и приватните обезбедувачи се натпреваруваат за да ја наметнат својата супериорна способност да понудат обезбедувачки услуги, односно побарувачка која тие заеднички ја поттикнале. Четврто, има тврдење дека промените во имотно-правните односи во последните децении ја подобриле способноста на граѓаните да изберат помеѓу јавни и приватни безбедносни услуги.⁷⁰

Ако се разгледуваат заедно, овие фактори на понуда и побарувачка ќе се констатира дека тие ги формираат главните контури на економиката на приватното обезбедување. Иако постои

⁶⁸ Reiner, R., “Policing a Postmodern Society”, *Modern Law Review*, 55(6), 1992, стр. 761–81.

⁶⁹ Zedner, L., “Too Much Security?”, *International Journal of the Sociology of Law*, 31, 2003, стр. 155–84.

⁷⁰ Zedner, L., “Liquid Security: Managing the Market for Crime Control”, *Criminology and Criminal Justice*, 6, 2006, стр. 267–88, преземено од White, A. *The Politics of Private Security, Regulation, Reform and Re-Legitimation*, Palgrave Macmillan UK, 2010, стр. 25-140.

дебата околу релативната тежина на овие фактори,⁷¹ се смета дека е постигнат консензус во рамките на постојната литература дека задачата на бележењето на подемот на приватното обезбедување бара малку повеќе од составување на некоја комбинација на овие трендови.⁷² Исто така, се смета дека постои консензус за да се одговори на секое клучно истражувачко прашање кое е поставено погоре. Сè што треба да се направи е да се извлече некое правило од ова четиво, кое ќе води до следниот одговор на прашањето: „Како приватните компании за обезбедување се наметнале во толкав обем?“ Одговорот е дека тие реагираат на честите промени во понудата и побарувачката што се случуваат во рамките на домашните безбедносни сектори ширум светот. Второто прашање е: „Што ги мотивира приватните безбедносни компании?“ Секако дека тоа е зголемувањето на профитот, а најмногу што можат да прават е тоа што го бараат нивните клиенти сè додека тоа не вклучува прекршување на постојната правна рамка. На прашањето: „Каква е нивната врска со државата?“ одговорот е дека државата е истовремено и конкурент во безбедносниот сектор (т.е. полицијата) и извор на работа (т.е. владини договори). Како можат да се контролираат приватните безбедносни компании е следното прашање. Секако дека државата може да оствари увид во нивната работа преку различни форми на законска регулатива. И последно прашање: „Какво ќе биде нивното присуство во новиот век и која ќе биде иднината на безбедносните услуги?“ Приватните безбедносни услуги го најавуваат почетокот на една нова (постмодерна) ера на плуралистички безбедносни договори која брзо го заменува претходниот систем на монополски безбедносни услуги. Со ваквиот начин на размислување, економиката на приватното обезбедување стана стандардна рамка за анализирање на современиот развој во областа на приватните безбедносни услуги.⁷³

⁷¹ Види: Hope, T., “Inequality and the Clubbing of Private Security”, in T. Hope and S. Sparks (eds), *Crime, Risk and Insecurity: Law and Order in Every Life and Political Discourse*, London: Routledge, 2000.

⁷² Jones, T. and Newburn, T., “Understanding Plural Policing”, in T. Jones and T. Newburn (eds), *Plural Policing: A Comparative Perspective*, London: Routledge, 2006, стр. 1–11.

⁷³ White, A. *The Politics of Private Security, Regulation, Reform and Re-Legitimation*, Palgrave Macmillan UK, 2010, стр. 25–140.

Полицијата, како дел од безбедносниот сектор, на некој начин е скептична за ваквиот развој на настаните. Со признавање на легитимноста на приватните агенции за обезбедување со ограничена улога во спречувањето на криминалот и заштитата на сопственоста, смета дека недоволно квалификуваните работници од приватното обезбедување, не можат доволно квалитетно да ги извршуваат овие услуги, како што ги извршува полицијата. Со цел да се намалат трошоците за одржување и заштита на јавниот ред и безбедност, државите се подготвени да ја поддржат повисоката стапка на вработеност во приватните агенции за обезбедување и да дозволат дури и пониски стандарди на услуга, наместо да продолжат да ги одржуваат на постојното ниво ресурсите во многу скапите полициски сили.

Одреден број луѓе се против мешањето на приватниот безбедносен сектор со полицијата и кривичното право, тврдејќи дека зачувувањето на законот и редот е одговорност на државата. Таквата позиција заборава да го земе предвид потеклото на правата. Во либералните демократии, се смета дека правдата е во рамките на секој поединец. Обврската за извршување на законите се пренесува на државата, за истите права да може да бидат што поефикасно заштитени. Државата не го поседува правото да го спроведува законот, туку само посредува во спроведувањето на ова право во име на народот. Затоа нема посебна причина зошто на некои поединци не треба да им се пренесат полициските должности, само доколку се одговорни за истиот правен систем врз чијашто основа функционира државата. *„Иако полицијата е вкоренета во уставните принципи, владината одговорност да обезбеди безбедност не мора да значи дека мора да ги обезбеди сите безбедносни услуги сама“*.⁷⁴ Оние што заговараат став против приватниот безбедносен сектор честопати имплицираат дека само полицијата е онаа што гарантира дека воопшто се спроведуваат законите, и дека постои остра линија на поделба помеѓу полицаец и граѓанин. Ова ја предвидува улогата што ја имаат поединците во зачувувањето на редот, со тоа што луѓето ги извршуваат своите секојдневни рутински задачи. Како што вели безбедносната аналитичарка Џејн Џејкобс

⁷⁴ James Stewart, директор на „Американскиот национален институт за правда“ во интервјуто за списанието „Securitas“ - br. 11., November, 2005.

(Jane Jacobs): „Првото нешто што треба да се разбере е дека јавниот мир – уличниот мир – градовите, не се чувани само од полицијата. Овој мир се зачувува првенствено од, речиси не-свесно, мрежата на доброволна контрола на стандардите меѓу самите луѓе, и се изведува од самите луѓе“.

Значи, приватните корпорации сега имаат правен простор и економски ресурси за да извршат сопствена заштита. Ова се смета дека е комплетна мрежа на моќ, во чиешто рамки моќ не се остварува само од еден субјект, бидејќи не постои централен извор на команда и практичен центар на политичкиот живот. Многу е веројатно дека во иднина владеењето ќе биде помалку монополизирано од страна на националните држави, и многу е веројатно дека тоа ќе биде во рацете на локалните заедници или поверојатно во рацете на корпоративните интереси. Крајната цел на приватната заштита е да се спречи загубата, а не криминалот.

Сите теоретичари што се занимаваат со овие прашања акцент ставаат на зголемување на приватниот безбедносен сектор во контекст на структурните промени во капиталистичките општества. Кога го истражуваме растот на приватната сопственост, тогаш зборуваме за реструктурирање и на најновите општествени промени.

Многу услуги преку договор се остваруваат во приватниот сектор, а како приватните лица стануваат повлијателни, тие покажуваат поголема подготвеност да осигураат дополнителна заштита. Постојат докази дека приватните фирми за обезбедување честопати можат да ја извршуваат истата работа како и полицијата многу поефикасно и многу поевтино. На пример, низ САД, различни видови полициски услуги се склучени со договор со приватни фирми. Во Амарило, Тексас, локалната полиција овластила приватна компанија за обезбедување и за реагирање на алармни повици. Речиси три четвртини од американските градови по пат на склучен договор со приватни безбедносни компании вршат отстранување на непрописно паркирани возила. Едно истражување од 1986 година што беше спроведено од страна на Hallcrest Incorporated открива дека 44% од официјалните полициски сили на САД имаат договори со приватни компании во патролирање на јавни места.⁷⁵

⁷⁵ Green and Farber, *Introduction to Security*, Los Angeles, California: Security World Publishing Co., Inc., 1988- 2nd Edition, стр.58.

5. ТРЕНДОВИ И ТЕНДЕНЦИИ ВО ПОЗИЦИОНИРАЊЕ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Безбедноста како современ концепт што претставува консолидација на аспектот на јавно добро и јавен монопол, дополнително збогатен со современиот тренд на приватизација на безбедноста претставува процес на поврзување и трансформација.

Приватизацијата на безбедноста е следствен елемент на промената на односот територија – овластувања – права. Тековните околности не се само едноставна ерозија на употребата на моќ од страна на државата, стојалиште што не е реткост кога се анализира концептот на приватната безбедност. Терминологијата што преовладува во овој дискурс содржи концепти како дерегулација, финансиска и трговска либерализација, приватизација итн., за да се опише променетото овластување на државата во оваа економска сфера. Оттука, оваа терминологија го акцентира повлекувањето на државата, иако е потребно да се стави дополнителен фокус на сите начини на кои државата партиципира во поставувањето на новата рамка со која глобализацијата дополнително се проширува, а напоредни трансформации настануваат и во рамките на самите држави.⁷⁶

Овој процес може да се анализира во три насоки на движење на современите политичко-економски структури:

- процес на расчленување во кој претходно јавните функции се трансферираат на приватните актери;
- развој на капацитети од страна на приватните безбедносни актери со кои се овозможува нивна активност на глобално ниво и

⁷⁶ Основни податоци на DCAF, преземени од: http://psm.du.edu/media/documents/reports_and_stats/think_tanks/dcaf_background_private_military_companies_mac.pdf, посетена на 22/03/2019.

– процес на повторно формирање, односно опкружување во кое новите актери, со интероперативноста што ја постигнуваат во процесот на глобализација, оперираат и се дел од горливите безбедносни проблеми.

Во основа, и во услови на префрлување на надлежностите од државниот апарат на приватниот безбедносен сектор, овој трансформиран домен на активности и надлежности претставува конституиент на поинаков вид уредување што подлежи на јасна дефиниција и регулација. Со современиот концепт на безбедност, во кој приватната безбедност претставува неизоставен дел од целокупниот концепт за безбедност, државата го задржува територијалниот суверенитет, со својата географска фиксираност и ексклузивност, располага со збир на капацитети, кои во одредени услови овозможуваат развој на конкретниот безбедносен систем, со цел придонес во националната и во глобалната безбедност.

Во овој процес е потребно да се истакнат два значајни параметри, и тоа: првиот – трансформацијата и вториот – трансферот на надлежностите кој е парцијален, што не значи дека државата ги губи надлежностите, или пак дека концептот за национална безбедност бледее. Поточно, може да се каже дека станува збор за процес на реартикулација низ којшто проаѓаат одредени компоненти на државата. Прецизно, расформирањето на еден дел од државата има импликации врз други делови, истовремено менувајќи ги односите на моќ помеѓу различни институции, агенции и организации во самата држава. Тука не станува збор за процес врз кој влијаат исклучиво надворешни сили што предизвикуваат ерозија на државата, туку сплет на реструктурирање на институциите и односите на моќ и овластувања во самиот државен апарат.

На полето на безбедноста, конкретно, меѓусебно поврзаните процеси на делумно расформирање, развојот на приватните капацитети и реорганизацијата може да бидат доловени преку ретроспектива на три промени во безбедносните практики, кои еволуираа низ периодот на изминатите неколку децении: *неолиберализмот*, *комодификацијата* и *ризикот*. Безбедносниот сектор иницијално беше поотпорен на неолибералниот етос за разлика од другите јавни сектори, но сепак, не остана имун на притисокот, така што во изминатите години, безбедноста се трансформира и се обезбедува врз принципот на нео-либералниот модел на владеење.

Полициските сили во многу држави како резултат на тоа беа соочени со потребата за адаптација на новиот вид менаџерски трендови и стратегии што ќе придонесат за ефективност на трошоците, на резултатите и на зголемена ефективност. Исто така, јавните-приватни партнерства се појавуваат како форма на извршување на полициските работи, при што постои придвижување кон договорни активности меѓу професионалците од јавните полициски служби и општествена мрежа на актери со цел превенирање на нарушувањето на поредокот и сузбивање на криминалот.⁷⁷

Понатаму, во однос на одредувањето јавни средства за потребите на внатрешната и надворешната безбедност (полиција и војска), поради фискалните ограничувања што беа наложени во изминатата економска рецесија се дојде до зголемување на профитот на приватната безбедност, иако не може да се стави знак на равенство помеѓу намалувањето на јавните буџети и порастот на побарувачката за услугите од приватниот безбедносен сектор. Исто така, политиката на *аутсорсинг* и доделување средства за вршење државни работи на приватни ентитети, не подразбира автоматско повлекување на државата од осигурување на безбедноста, односно повеќе се однесува на релокација при извршување на таа функција. Во овој сегмент, покрај фискалните ограничувања, неизоставно е да се спомене и комплексниот процес на комодификација, односно напорите безбедносните активности, покрај државата, да бидат преземени и од корпорации, поединци, заедници, итн., што придонесува за нивната инволвираност во осигурувањето на безбедноста на сите нивоа.

Зголемената улога што ја добива приватната безбедност во сите општествени сфери, со други зборови, претставува дел од генералното интензивирање на безбедносните активности низ општествените сегменти. Овие процеси неретко се поттикнати од самата држава, кои се одговор на зголемената побарувачка, која пак произлегува од концептот на комодификација и постојаното чувство на изложеност на ризик.

⁷⁷ Licenciranje u oblasti privatnog obezbeđenja, Svet Bezbednosti, broj 2, godina 1, Beograd, Septembar 2014, преземена од: <https://www.ceas-serbia.org/images/prilozi/Svet-bezbednosti-2-2014.pdf>, посетена на 18/3/2019.

6. ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО ЗАШТИТА НА КРИТИЧНАТА ИНФРАСТРУКТУРА

Безбедноста на критичната инфраструктура е под закана од два фактора. Првиот е природниот фактор и тука спаѓаат опасностите од земјотреси, пожари, поплави, епидемии и сл., и вториот фактор се однесува на намерното предизвикување штети (крајби, вандализам, тероризам итн).⁷⁸ Значи, заканите за критичната инфраструктура може да бидат вештачки, како резултат на тероризам или други криминални активности, но може да бидат и природни, предизвикани од временските услови, како што се бури, поплави или други еколошки катастрофи. Исто така, критичната инфраструктура може да биде загрозувана и од болести, пандемии, а сето тоа да влијае врз голем број критичен персонал.⁷⁹

Во основа, државите се одговорни за заштита на населението и обезбедување одредено ниво на социјална функционалност и безбедност, но фактот дека дел од критичната инфраструктура е во државна сопственост, а дел е во приватна сопственост (домашни или странски компании) и дека постојат сопственици што не поседуваат исти вредности и ставови на обезбедување на системот на критичната инфраструктура се наметнува потреба од еден мултиваријантен пристап на државата и на операторите. Многу западни земји го имаат поголемиот дел од критичните инфраструктури во приватна сопственост, а државата со цел да обезбеди непречено работење и функционирање на критичните инфраструктури⁸⁰ – вложува

⁷⁸ Flammini, F., *Critical Infrastructure Security: Assessment, Prevention, Detection, Response*, 2012, стр.9.

⁷⁹ Critical Infrastructure Security and Protection: The Public-Private Opportunity White Paper by CoESS – Confederation of European Security Services © December 2010.

⁸⁰ National critical infrastructure protection – regional perspective-Belgrade, December 2013 UDC726.9:75.041.5, ID176374796, Mihaljević B., Toth I., Stranjik A., Impact of Critical Infrastructure Ownership on the National Security of the Republic of Croatia.

големи напори за да обезбеди соработка на државните структури и приватните лица.⁸¹

Заштитата на критичната инфраструктура е предуслов, претпоставка за заштитата на други пошироки општествени вредности, а самата критична инфраструктура може да се смета за инструментална и средствена вредност. Тоа подразбира дека критичната инфраструктура би можеле да ја одредиме како нешто што е од суштествено значење за економијата, за државата и за општеството, најчесто идентификувани како сложени материјални и нематеријални системи, чие нарушување во функционирањето или уништувањето би можело да создаде долгорочни штетни последици врз основните вредности на економијата, на државата и на општеството во целина. Значи, критичната инфраструктура претставува „крвоток“ за непречено функционирање на базичните елементи на општеството, и аналогно на тоа нивната заштита претставува приоритет за секое општество, затоа што таа е и неопходна и суштинска и секако животно важна.

Оттука, концептот на приватната безбедност во заштитата на критичната инфраструктура е широко прифатен концепт штој се однесува на подобрување на начините на работа и функционирање на одделните сектори, односно вклучува широка платформа за реализација и конкретизација на одредени задачи за подобрување и заштита на виталните инфраструктурни објекти.

Што се однесува до заканите и ризиците врз критичната инфраструктура во урбаните средини нема дилема дека заканите се директно поврзани со глобалните безбедносни предизвици, вклучувајќи го и современиот тероризам. Оттука, потребно е преземање соодветни чекори во однос на превенција, подготвеност и одговор на терористички напади врз критична инфраструктура во урбаните средини, што ќе бидат во согласност со Европската програма за заштита на критичната инфраструктура.

⁸¹ Во Германија 4/5 на критичната инфраструктура се во приватни раце. Во САД околу 85% од критичните инфраструктури се во приватна сопственост, но реалноста е дека пазарните сили сами за себе не се доволни да ја предизвикаат потребната инвестиција во заштитата. Види: P. Auerswald, L.M. Branscomb, T.M. La Porte, E.Michel – Kerjan – *The Challenge of Protecting Critical Infrastructure – issues in science and technology*, 2005, стр. 77.

7. ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ ДЕНЕС И УТРЕ

Приватната безбедност добива неприкосновена позиција во националната и во меѓународната безбедносна средина.⁸² Нејзината активност се протега на секој континент, и според статистичките податоци, половина од глобалната популација живее во држави во која бројот на вработените во приватниот безбедносен бизнис е поголем од бројот на државни полициски службеници.⁸³

Во овој контекст, важно е да се истакне дека владиниот „*outsourcing*“, односно склучување договори со приватни фирми за услуги не е единствениот мотиватор што ја поттикнува приватната безбедност, односно, државите, според фактичките податоци, не се примарните нарачателите на безбедносни услуги, туку клиенти од индустријата, кои претставуваат околу 70% од вкупниот број клиенти во Европа.

Во голем број земји во транзиција и развој, личното обезбедување како и резиденцијалните безбедносни услуги се гледани како статусен симбол и показател на богатство, со што се обезбедува заштита и општествен статус. Физичкото обезбедување, конкретно, во многу земји во развој е поисплатливо и евтино отколку инвестирање во современа технологија за истите потреби, пред сè поради повисоките трошоци, ракувањето и одржувањето.

Значи, зголемената потреба и присутност на приватната безбедност претставува предизвик за фундаменталните политички претпоставки што се базираат на постулатот дека идејата за безбедноста е во суштина јавно добро и е во сржта на модерното

⁸² Baljak, Miroslav (2015). The Role of Private Security Agency in the 21st Century. Ministry of Defense BiH. <https://pdfs.semanticscholar.org/a281/43f22ce9a40028eed8a78febe684163600f2.pdf>.

⁸³ Provost, C.: The Industry of Inequality. Why the world is Obsessed with Private Security. The Guardian, may 12, 2017. [online] <https://www.theguardian.com/inequality/2017/may/12/industry-of-inequality-why-world-is-obsessed-with-private-security>.

поимање на суверенитетот. Монополот врз употребата на сила од страна на државата претставува показател за степенот на сувереност. Сепак, во ерата на постмодернизам, подемот на приватната безбедност и намалувањето на диспаритетот јавна безбедност – приватни безбедносни агенции во осигурувањето на мирот и редокот, и контрола на криминалот и владеење на правото, како и одржување на внатрешната безбедност го предизвикува длабоко вкоренетиот политички дискурс дека монополот на употреба на сила – припаѓа на државата, но сепак целокупниот процес е израз на јасната синергија и дијалектика во вршењето на основната функција што е споделена одговорност на јавната и на приватната безбедност и дека овој процес единствено обезбедува етички пристап во вршењето на оваа општествена функција.⁸⁴

Денес фокусот кој е насочен кон приватната безбедност доби голем дел од вниманието на јавноста преку политички и експертски дебати за легитимноста на самата активност, измена и носење нови законски регулативи што ја ставаат во рамка модерната форма на платеништво, како и решавање на дилемата околу тоа дека употребата на сила се префрла на еден помалку помпезен, но конзистентен процес на безбедносна трансформација во работата на комерцијалната безбедност.

Ефектите од оваа безбедносна трансформација во доменот на приватната безбедност покренуваат прашања што се однесуваат на легалитетот и оправданоста во спроведување на конкретни задачи. Во однос на импликациите од приватизацијата на безбедноста, неизбежно е да се погледнат и општествените фактори што придонесуваат за пораст на потребата од услугите на приватната безбедност.⁸⁵

Глобалниот пазар за приватна безбедност, од физичко обезбедување, до алармни системи, вооружен транспорт и други

⁸⁴ Бакрески, О., Славески, С., Гацоски, Ж.: Безбедноста низ призмата на приватната безбедност, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2018.

⁸⁵ Кековиќ, З., Бакрески, О., Стефаноски, С., Павловиќ, С.: Планирање и процена на ризик во функција на заштита на лица, имот и работење, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2016.

услуги за комерцијални, владини и резиденцијални купувачи, се очекува да достигне вредност од околу 240 милијарди долари до 2020 година. Исто така според статистиката на меѓународно ниво, приватната безбедносна индустрија бележи пораст од 6%, што претставува повисок пораст и од самата глобална економија. Најбрзо растечките пазари се наоѓаат во азиските земји, меѓу кои Индија и Кина се најголеми побарувачи.⁸⁶

Водечките компании што нудат безбедносни услуги дејствуваат во повеќе десетици земји, и нивниот годишен профит варира од 3 милијарди, до 8 милијарди долари, а бројот на вработени просечно изнесува по неколку илјади лица и се ангажирани во 80% од компаниите што се на листата највлијателни според Fortune 1000.⁸⁷ Со тоа, приватните безбедносни компании имаат значителен удел и големо влијание во економската сфера, но и во политичката сфера. Нивните услуги може да вклучуваат и советодавна улога при реформи на државните безбедносни институции (како случајот на приватната воена компанија MPRI во Ирак), при изработка на доктрини и концепти, како и при набавка на вооружување (случајот со Република Грузија).⁸⁸ Исто така, субјектите од областа на безбедноста, во зависност од својот организациски облик, можат да нудат воени програми за образование и обука, вклучувајќи и поддршка во форма „армија-армија“, обука за ефективност при управување оклопни транспортери, тенкови и артилерија, теориска и практична обука за процеси на команда и контрола на ниво на баталјони и бригади, како и инструкции и развој на програми на одбранбени-информатички системи.⁸⁹

⁸⁶ Ethical Challenges of Security Privatization. Converging and Conflicting Values in the Internal/External Security Continuum in Europe. European Commission, 7th Framework Programme.

⁸⁷ Map and List of Fortune 1000 Companies for 2018. November 13 2018 [online] <https://www.geolounge.com/map-and-list-of-fortune-1000-companies-for-2018>.

⁸⁸ Kemeroff, A.: War for Money. Leading Private Military Companies of the World. Feb 16 2018 [article] <https://medium.com/smartaim-tech/war-for-money-leading-private-military-companies-of-the-world-eab9f9fe2de8>.

⁸⁹ Централен регистер на Република Северна Македонија. Збирни податоци – трговски и други правни лица 2018. <https://www.crm.com.mk/DS/default.aspx?MainId=1&CatID=90>

Според организацискиот облик и регистрирана дејност, овие субјекти можат да нудат услуги за едукација и обука на силите за спроведување на законот, развој на лидерство, организациона процена, како и стратегиско планирање. Дополнително, според дејноста на овие субјекти, тие придонесуваат кон екипирање, стратегиско безбедносно интегрирање и зголемување на нивото на безбедноста на комерцијалните бизниси и сл.⁹⁰

Употребата на приватните безбедносни компании за повеќе намени дома и во странство е очигледно дека ќе остане. Сепак, и покрај оваа присутност во меѓународните конфликти и заштита на локални имоти, институции и индивидуи од страна на приватни безбедносни компании, постои отворена дебата за нивната употреба во академската заедница, правните експерти, воени професионалци, итн.⁹¹

Кога станува збор за анализа на индустријата за приватни безбедносни услуги на национално ниво, фокусот се насочува кон следните аспекти: а) економски аспект: пазари за приватна безбедност, приватни безбедносни договори, приватни безбедносни компании, приватни безбедносни лица: б) правен аспект: законодавство на приватната безбедност, контрола и санкции, колективни договори, услови за вработување и рестрикции, посебни услови, овластувања и надлежности, вооружување и К9, обука и поврзани подготовки, јавно-приватно партнерство итн.⁹² Во доменот на националната безбедност, исто така, фокусот е ставен на спроведување на законот, изградба на капацитети, прашања поврзани со екологијата и животната средина, како и меѓународниот развој.

⁹⁰ Company Overview of MPRI Inc. [online] <https://www.bloomberg.com/research/stocks/private/snapshot.asp?privcapId=681407>, посетена на 22/3/2019.

⁹¹ Infamous Private Paramilitary Firm Blackwater Planning Comeback. First Stop: Syria. *HAARETZ. Middle East News*. Israel News. <https://www.haaretz.com/middle-east-news/syria/.premium-blackwater-looks-to-trump-for-a-comeback-in-syria-1.6850563> (29.03.2019)

⁹² Private Security Services. CoESS Facts and Figures. Private Security in Europe. <https://www.coess.org/newsroom.php?page=facts-and-figures>, посетена на 29/3/2019.

Глава IV

ГЕНЕЗА И ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО СВЕТОТ

1. АНТИЧКИ И БИБЛИСКИ ПЕРИОДИ

Приватната безбедност, како што ја знаеме денес, еволуираше како резултат на многу идеи, концепти, историски настани и идентификувани поединци и личности. Причината за нејзината модерна основа е дека приватната безбедност стана неопходна состојка во секој модерен бизнис, индустрија и општество и затоа генезата и историскиот развој на оваа безбедносна појава е од најголема важност.

Археолошките ископувања и историските докази покажуваат дека најпримитивниот човек бил загрижен за неговата безбедност и дека развил рудиментарни безбедносни техники. Пештерните цртежи и други докази јасно демонстрираат дека заштитата и примената на првобитни општествени норми навистина постоела од почетокот на човештвото. Со задоволување на овие потреби, од тогаш па натаму, човекот ја развил наједноставната модерна јавна безбедност и приватна безбедност. Развојот на двете од овие форми на безбедност, денес различни и одделни функции, покажува дека во минатото често се испреплетени, дури и неразделни.

Во племенските општества, потребите (физиолошки и биолошки) беа основни, а безбедноста веројатно не ја надминувала границата на чување на домашните животни од други луѓе и животни додека тие спијат. Додека не постоеле „закони“, не може да се тврди дека овие граници биле утврдени и дека имало некои средства и методи на идентификување и приведување на престапниците на овие граници пред појавата на племенските поглавари (лидери) за нивно азнување.

Поради фактот што приватната безбедност и јавната безбедност имаат заеднички корени, нивниот развој не може јасно да се дефинира како посебен до „модерното време“. За да се разберат овие појави, треба да се разбере самиот концепт на законите и правото, што само по себе е многу сложена тема, како и тоа дека треба да се дефинира самиот концепт на правото. Според „Black

Law Dictionary“, законот е „применлив, даден или воспоставен и поддржан од сите граѓани, според неговите санкции или правни последици“. ⁹³ Се разбира, треба да се има предвид дека законот е заеднички поим и може да се користи во различни концептуални рамки. Различната термилошка употреба во различни сегменти на човековата активност може да доведе до конфузија. На пример, имаме закон за гравитација, природни закони, кривични закони, социјални закони, закони на џунглата итн. Нашата употреба на терминот „закон“ е поврзана со тие закони (кодови, стандард, однесување) што ги сметаме за неопходни за регулирано општество. Не смеаме да го помешаме „законот“ во рамките на значењето (однесување што носи санкции) со моралот, иако во многу случаи законот се развива според моралните норми, или се базира на морални концепти и верувања. На пример, моралниот концепт „не кради“ е дефиниран и рedefиниран во разни кривични закони од страна на соодветни авторитативни органи, што ги пропишуваат таквите норми на однесување, носат санкции, го одредуваат нивото на повреда на таквото однесување: ситен грабеж, тешка кражба итн. Во други области, моралните закони, како што се „не лажи“, се ограничени во нивната примена само под одредени околности. Само кога лажењето е под заклетва (лажно сведочење) и под одредени специфични околности само тогаш е лагата „не-легална“ или „противзаконска“ и санкцијата е применлива, ако се докаже дека било преземено такво однесување.

Утврдиме дека воспоставувањето на законите и начинот на кој тие се спроведуваат се од суштинска важност за добро организирано општество. Ова е, всушност, еден од клучните елементи на демократските форми на владеење. ⁹⁴

Најраните закони веројатно биле комбинација на племенски обичаи и желби на племенските водачи. Се пренесувале усно, односно од генерација на генерација, тие не биле во каква

⁹³ Henry Campbell Black, *Black's Law Dictionary*, West Publishing Company, St. Paul, Minnesota; 1951, стр.1028.

⁹⁴ Green and Farber, *Introduction to Security*, Security World Publishing Co., Inc. Los Angeles, California, 1975, стр. 27.

било писмена форма, и нивните санкции и имплементација во повеќето случаи биле или желба на племенските лидери или на целото племе, што секако било од личен карактер и со нив се правеле обиди да се обештети жртвата. Најстарите писмени докази не може точно да се идентификуваат и да се утврдат, сè до Хамурабиевиот законик, што датира околу 2000 години п.н.е. Во тоа време, царот на Вавилон, Хамураби донел законик со кој се решавале односите и однесувањето помеѓу самите поединци, како и нивните обврски кон заедницата во целина.⁹⁵ Законикот на Хамураби ги запишал веќе одамна воспоставените обичаи што се однесуваат на меѓугрупните и меѓусебните односи, го дефинирал неприфатливото однесување и ги изразувал казните за таквото однесување. Пресудите во најголем број случаи биле одраз на традицијата и прастарите филозофски претпоставки „око за око, заб за заб“, односно, во многу случаи, насилникот или прекршителот добивал казна слична на неговото извршено дело. Стариот завет е реплика на Законикот на Хамураби, кој се однесува на меѓугрупните и меѓучовечките односи. Законите што се однесуваат на имот, наследство, робови и криминално однесување (кражба, убиство, и меѓу другото, проституција) исто така може да се најдат во Стариот завет.

Следниот значаен развој од историско-хронолошкиот аспект, правото и заштитата на животот и имотот се јавува некаде околу 600-500 години п.н.е., кога грчките градови-држави (*полиси*) развиваат системи за чување (заштита) на патишта и други стратегиски важни делови на инфраструктурата на градовите и заштита на нивниот владетел, а најраните докази од тој период се блиската лична заштита на владетелот (денешен телохранител).

⁹⁵ Marko Višić, *Zakonici Drevne Mesopotamije*, Svjetlost, Biblioteka Krugovi, Sarajevo, 1989, стр.95.

2. РИМСКА ИМПЕРИЈА (100 п.н.е.-500 н.е.)

Можеби најзначајните настани поврзани со развојот на правото, безбедноста и спроведувањето на законите се одиграле во развојот на Римската империја. „Дванаесет плочи“ опфаќале широк спектар на постојните тела на римските закони. Август (63 п.н.е – 14 н.е.), император на Рим, формирал воена единица што го штитела градот и во историјата е позната како „Кохорт“. Членовите на Кохортот биле „Преторијанци“ познати како членови на славната и познатата „Преторијанска гарда“. Според мислењето на многу академски авторитети во областа на историјата и историјата на безбедноста, за овие единици се смета дека биле првите полициски сили, иако нејзините членови имале т.н. воен статус, односно тие биле припадници на воените сили.⁹⁶ Подоцна, во текот на неговото владеење Август ги формирал „Римски бдејачи“, кои биле цивили и чија функција била да ги контролираат бунтовниците и да помогнат во контрола на криминалот, како и да се грижат за јавниот ред и мир во градот Рим. Можеби најзначајниот римски полициски артефакт е оној од византискиот император Јустинијан (483-565 н.е. што го сумирала римското право (римските закони) во првата во светот позната правна книга „Телото на граѓанското право“ (Corpus Juris Civilis).

⁹⁶ John H. Christman, *History of Private Security*, Part 1, Security World Publishing Co., Inc., Los Angeles, California, 2005, стр.18.

3. АНГЛОСАКСОНСКИ ПЕРИОД (500-1066 н.е.)

Во периодот од 500 до 800 години од новата ера, Англија била најблага речено земја на нестабилност и конфузија. Колапсот на римското освојување на Англија предизвикало нестабилност и турбуленции, кои траеле неколку стотици години, што довеле до неволност и општа незаинтересираност за цврсто државно владеење и раководство во Англија. Оваа состојба се задржала сè до кралот Алфред (872-901 н.е.), кога се забележале почетоците на правниот развој во Англија, кои во континуитет и ултимативно го менуваат влијанието и структурата на правните концепти од тоа време, прво во Англија, а подоцна и на други места во светот.

Влијанието на Алфред е значајно поради два аспекта: прво, тој го воспоставил концептот на „Кралски мир“ – кој спречува неограничена приватна војна меѓу разните англиски благородници, кои ќе му наштетат на Кралството Англија и кои повеќе нема да се толерираат, и второ, тој воспоставил нов законски кодекс што поставува стандардизирани форми на казнување, вклучувајќи ги и оние специфични за конкретни кривични дела.

Англосаксонскиот период оставил мноштво обичајно-традиционални права и практики во заштитата на граѓаните, коишто се видливи и препознатливи во денешната правна практика и наука. На пример, превенцијата на криминалот и спроведувањето на законот биле задача на заедницата, па затоа во случаи кога некој прекршок ќе предизвикал „лелек и плач“, сите лица биле обврзани да помогнат во фаќањето и притворањето на сторителите. Терминот „лелек и плач“ е познат и денес, а концептот на цивилно апсење (или помош во апсењето), а кој за прв пат се бележи во овој историски период, сè уште е во употреба и денес. Исто така, во текот на овој период, англиските кралства биле поделени, со цел да се задоволат и земјоделските и општествените функции. Една од повеќекратните географски поделби се нарекува „грофуска поделба“, управувана од назначен раководител, кој носел титула

граф. Друга поделба, на т.н. „Стотици“ е управувана од лице што се нарекувало редовник (управник).

Кралот брзо назначил и човек штој ги надгледувал окружоците, т.н. надокружник, и како што може да се забележи, денешниот шериф во Соединетите Американски Држави е етимолошки изведен од окружокот.⁹⁷ И денешната канцеларија на шерифот (Sheriff's Office) и еден дел од овластувањата имаат голема сличност со тогашниот надокружник. Неговите должности се состоеле во собирање даноци и служба за спроведување на законот, како и обврска да биде кралски претставник, по потреба. Во овој период се појавуваат првите примитивни и едноставни судски системи. Земјопоседниците и кралските службеници, повремено се среќавале да расправаат за сумирање и решавање на недоразбирањата во работите на окружоците и грофовите што имале криминална конотација. Додека седеле и расправале за овие прашања, службениците станале познати како судии, и секој од нив имал надлежност над областа од која доаѓал и којашто ја застапувал.

За оние што биле осомничени за кривични обвиненија, вината или невиноста биле одредувани или како тешко искушение (прочистување) или како заклетва (проколнување), и ниту една од нив не морало да има врска со фактите, туку повеќе со некои привиди и манифестации на Божјата упатеност на вината. Прочистувањето имало многу форми. На обвинетиот можело да му се даде казна да носи вжарен јаглен во своите раце на одредена далечина. Ако неговите раце зацелеле во одреден временски период, тоа било знак од Бога дека тој е невин, и во спротивно, ако не зараснувале, тоа значело дека тој е виновен.

Судењето за клетва првенствено се потпирало на доволен број сведоци што сведочеле за вистинитоста или лагите на обвинетиот. Како што може да се претпостави, колку е повисок социјалниот ранг или бројот на сведоци, толку бил поголем товарот на сведочењето или клетвата дадена под заклетва. Сведоците (*eng. Compurgators*) по својата природа биле очевидци, и

⁹⁷ Исто., стр. 24.

не било потребно никакво знаење за настаните што се случиле. Смртната казна некогаш била користена, додека жигосувањето, осакатувањето и паричните казни биле многу чести форми на казнување за тој период. Паричните казни се одредувале на градациска скала за оценување: мали казни за мали прекршоци и / или личности од понизок ранг, и се зголемувале за посериозни прекршоци и повисок ранг или класа.

Алнглосаксонскиот период, со почитување на правото и правдата, треба да се карактеризира како период во кој преовладувал законот на приватна (лична) одмазда и во кој библиските Мојсиеви закони, кои криминалот го сфаќале како кривично дело против поединецот, пред прекршок против заедницата како целина се целосно заобиколени. Оној што бил повреден од страна на друг, или бил оштетен, можел да бара надомест на штета, односно станувало обврска и право на неговото опкружување да ја обештети жртвата за она што го направил некој негов припадник.

4. СРЕДЕН ВЕК (1066-1500 н.е.)

Средниот век (1066-1500 н.е.) започнува со успешна (и последна во историјата) инвазија на Англија на Вилијам Освојувачот и неговото стапување на престолот на Божиќ 1066 година и завршува со почетокот на современото време, на крајот од владеењето на Хенри VII (1485-1509 година) – првиот од династијата Тудор. Во текот на овој период забележуваме развој на одредени форми на насилство.⁹⁸

Според Томсон, маркетингизацијата („продавањето“) и интернационализацијата на насилството започнале со комерцијализацијата на војната во Северна Италија уште во XI век. За време на овој период, воената моќ била вистински маркетингизирана, демократизирана и интернационализирана.⁹⁹ Мекнил (McNeill) пишува дека ова се случувало како последица на олеснувањето на транспортот и комуникацијата кај градовите-држави во тој дел на Европа.¹⁰⁰ Ова овозможувало подготвен увоз на „вештини“ од блиски, поразвиени области, вклучувајќи ги Отоманската империја и поширокиот муслимански свет. Овој увоз на вештини им овозможил на градовите-држави забрзано да ги прошират своите комерцијални интереси ширум Европа и, како дел од овој процес, се создало дополнително богатство што им овозможило на нивните жители да плаќаат професионални војници кои, место нив, ќе ги водат нивните војни. Така, се случил

⁹⁸ Исто., стр. 6.

⁹⁹ Thomson J., *Mercenaries, Pirates, and Sovereigns*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994, стр. 21-41, во Kinsey Christopher, *Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, Routledge, London and New York, 2006.

¹⁰⁰ W. McNeill, *The Pursuit of Power*, Oxford: Basil Blackwell Publishers Ltd, 1984, стр. 66 во *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, Routledge, London and New York, 2006.

пресврт во социјалната рамнотежа во Северна Италија којашто ги фаворизирала трговците-капиталисти пред врската на витезите со феудалните заедници, што продолжило во следните двесте години. Во војните во овој период доминирале, и бројно и како стил, швајцарските копјаници и/или шпанската *tercio* (вид тактичка поставеност), а Европа продолжила да биде сведок на сè поголеми концентрации на платенички дружини.¹⁰¹

Надмоќта на витезите во војна претрпила смртоносен удар кога, како што објаснува Мекнил, „армија на германските витези претрпела неочекуван пораз во Северна Италија кај Легнано (1176 година) кога без никаков ефект јуришале против копјаници коишто биле поставени на бојното поле од страна на сојузот на градови-држави од Северна Италија“.¹⁰² Како резултат од овој пораз, се случил пресврт во воената предност кон оваа нова форма на војување над нејзиниот стар ривал, како и промени во областа на социјалното водство. Преку купувањето на професионалната воена сила со којашто витезите не можеле да се натпреваруваат на бојното поле, граѓаните на градовите-држави започнуваат да го доведуваат при крај периодот на витезите-коњаници, заедно со нивните тешки феудални даноци и „наметнувања“.¹⁰³

4.1. Нормански период (1066-1199)

Еден од концептуалните модели на државно-правно уредување, кој е воспоставен со норманските освојувања е и феудализмот во Англија. Феудализмот е реципрочна и договорна обврска или односот меѓу лордовите (сопствениците на земјиштето)

¹⁰¹ Kinsey Ch., *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, Routledge, London and New York, 2006, стр.35-36.

¹⁰² McNeill W., *The Pursuit of Power*, Oxford: Basil Blackwell Publishers Ltd, 1984, стр. 66 во *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, Routledge, London and New York, 2006.

¹⁰³ Kinsey Christopher, *Corporate Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, Routledge, London and New York, 2006, стр.35.

и вазалите (кметови или селани). Обете страни имаат свои права, обврски и одговорности. Една од обврските на вазалот е на пример, да поднесува извештај до Лордовскиот суд и да му помага на Лордот во извршувањето на правдата.

Мора да се напомене дека во овој период постоеле две посебни правни јурисдикции: Лордовскиот суд и екласитичниот (*црковен*) суд. Црквата имала елаборирани кодекси на закони (*топовски закони*) што ги регулирале животите на свештенството и некои цивили што живееле на црковни имоти. Лордовскиот суд имал надлежност над нецрковните работи, иако имало и случаи кога доаѓало до мешање на јурисдикцијата. Норманското освојување оставило зад себе три многу важни работи во Англија, и сите три биле инкорпорирани во денешниот англосаксонски правен систем: феудализмот, централизација на моќта и реорганизација на црквата.

Директниот производ на ова се рефлектира во создавањето на судски систем со формирање на *Кралскиот суд* (*Curia Regis*) и институцијата *патувачка правда*. Самиот Кралски суд имал јурисдикција над поголемите прекршоци и сериозни напади, како што се убиствата и грабежите. Кралскиот суд бил во движење и бил секогаш функционален, имал свои процедури, униформи и однесување и се обидел да биде понепристрасен од локалните судови.

Како резултат на овие фактори, Кралските судови станале популарни кај граѓанството. Кралските судови патувале со кралот на неговите постојани патувања и било многу тешко да се знае или да се претпостави кои се потенцијалните престапници на локацијата на Кралскиот суд. За да се реши овој проблем, кралот често испраќал членови на судот во различни делови на земјата да одржат судење. Оваа практика станала позната како *патувачка правда*.

Крајот на ерата на Норман ја видел Хенри II (1154-1189) на тронот. Кралот Хенри II поттикнал јавна расправа за недостатоците на англискиот закон и може да се забележи дека за прв пат се увидува јасна дистинкција помеѓу сторителите на тешки кривични дела и оние извршени од небрежност. Во текот на овој период се случиле значајни промени и тоа: зголемување на јурисдикцијата на

кралските судови; зголемување на јурисдикцијата на овој суд при тешки крајби; проширен е пишаниот процес со што се осигури дека секој слободен човек кој има работа има право на кралско сослушување; проширување на патувачката правда; запишување на судските одлуки и користење на претходни одлуки како примери за иднината.

Најважниот сегмент од овој период е воведувањето на Предсудскиот совет и поротата како стандардни процедури на Кралскиот суд. Во случај на приватна сопственост на земјиштето, секој слободен човек имал право на судење пред порота. Во исто време, случаите кои биле решени со изјава биле поништени. Поради овие причини, Хенри II бил општо прифатен како основач на модерниот судски систем со порота.

4.2. Постнормански период (1200-1500)

Се смета дека 1215 година можеби претставува просветление во средниот век во развојот на модерните правни концепти. Во оваа година, Главниот совет го суспендира судењето по сведоштво, Кралот Џон “Lackland” ја издава Magna Carta, која не направила значајни промени во однос на круната (државата) спрема луѓето во областите на оданочување и практиката на кралската моќ, туку повеќе во спроведувањето на правдата. Magna Carta Libertatum (Голема повелба за слободите) содржи јазик кој е сличен на одредбите од Петтиот амандман на Уставот на САД, кој гарантира дека никој нема да биде „лишен од живот, слобода или имот без правен процес“.

Големата повелба за слободите (Magna Carta Libertatum) е од исклучителна важност. Таа укажува дека кралот не бил над законот и дека воспоставил механизми за казнување, како и за злоупотреба на кралската власт.

Едвард I (1272-1307) е заслужен за: објавување на Статутот на Винчестер (исто така, познат како Вестминстер) кој го инкриминира и го заштитува обвинетиот; издавање на вториот Стаут од Вестминстер со кој е утврдена практиката за правните работи да одлучуваат судовите, а прашањата поврзани со фактите се во надлежност за решавање на поротата; започнува учеството на

граѓаните во спречувањето на криминалот преку „барање да се вика и лелека кога се врши злосторство и е видно од страна на граѓаните“; утврден е принципот дека игнорирањето на кривичното дело не е изговор; воспоставување на концептот на „жешка потрага“; забрането е ноќе да талкаат странци – предвесник на законот за скитништво; воспоставен е систем на „види и воспостави“ кој ги повикува ноќните стражари од редовите на граѓаните да го одржуваат редот и да го спречат криминалот; регулирана е проституцијата во градовите; побарал мажите да бидат вооружени и да бидат подготвени да го заштитат својот живот и можностите што им ги дозволува законот; го проширил и формализирал судскиот систем и локалната одговорност за спроведување на правдата; наредил слободни избори; им забранил на судиите да поднесуваат коруптивни пријави за гонење.

Во времето на Едвард II (1327-1377) се забележува именување на правдата и мирот, како и првата употреба на гробари или експерти во истрагата на необјаснета смрт. Едвард III, пак, донел принцип за предавство, што подразбира дека давање помош или прикривање непријатели значи предавство на Кралството или на Круната.

Средниот век завршува со Хенри VII и евидентно е дека овој период во развојот на Англија, или човештвото во целина, бил најпродуктивен за развој и заштита на човековите права и обврски, кои се базирале на основната потреба и желба на човекот – безбедност.

5. СОВРЕМЕН ПЕРИОД (XVI, XVII и XVIII век)

Владеењето на Хенри VII се карактеризира со општествени турбуленции и појава на нова класа, средна класа во Англија, која профитира на сметка на пониските класи и на повисоките класи. Хенри станал „Големиот полицаец“ поради значителните обиди за воспоставување на законот, особено во моменти на општествено-социјални немирни времиња и можни бунтови. Анализирајќи ги и проверувајќи ги судските процеси, констатирал дека многу судски процеси биле наместени, открил корупција меѓу судиите и ја основал Судската комора што била задолжена за истраги за корупција. Судството и законите ја вратиле вербата на народот во државата, а и Круната ја вратила толку посакуваната моќ и достоинство, а духот на индивидуализмот и индивидуалните права бил во вистински замав.

Промените во администрацијата на судството и судскиот систем се забавиле во текот на следните неколку века. Треба да се нагласи дека 1600-та година била година на основање и развој на „приватната полиција“ за заштита на имотот на сопственикот. Формирана била парохиска полиција за да ги заштити парохииите или окрузите во градовите. Нокните патроли за спречување на криминалот и за рано предупредување и спречување можни пожари во градовите биле многу популарни. За време на владеењето на Чарлс I (1625-1645), нокните патроли биле причина за постојани проблеми со Парламентот поради нивното одбивање соодветно да ги финансираат неговите полициски структури. Исходот од нефинансирањето на патролите го натерало Чарлс I да ја претвори Судската комора во инструмент на кралска тиранија и угнетување. Судската комора станала позната по методот на „три нивоа“, што значело ако сте обвинети, тогаш исто така сте и осудени. Казните често биле сметани за „сурови и невообичаени“. Чарлс конечно бил принуден од Парламентот во 1628 година да

потпише *Декларација за правата (Petition of Rights)*, која има свои основи во Големата повелба за човекови права.¹⁰⁴

Во 1641 година Чарлс бил принуден да ја укине Судската комора. Неговата тиранска власт резултирала со граѓанска војна и тој бил обезглавен.

Познатиот англиски писател и крал Оливер Кромвел (Oliver Cromwell) продолжил да владее по егзекуцијата на Чарлс и станал познат како Лорд Заштитник повеќе од крал. Кромвел го задржал и утврдил редот на т.н. брачен законик и од власта бил сменет од Чарлс II во 1660 година. Под Чарлс II, Парламентот имал повеќе законодавни овластувања и функции од кралот. Во 1679 година Парламентот го усвоил *Habeas Corpus Act*, законот кој барал од спроведувачите на законот да го донесат осомничениот пред судија и да образложат зошто затвореникот бил уапсен и притворен.

Континуираниот развој на приватната безбедност на сопствениците на земјиштето резултирало со првото воспоставување на платена единица за постојана заштита на имотните права во текот на денот и ноќта од 1663 година. Оваа приватна единица за безбедност станала позната како „буден надзор“ (страв и трепет, shiver and shake). Во доцниот XVII век, се забележало зголемувањето на бројот на приватните безбедносни единици во форма на сопствена приватна полиција, Парохиска полиција, Крајбрежна полиција, Полиција за складишта и сл. Исто така, се појавиле првите „награди“ за граѓаните ако обезбедуваат информации и учествуваат во контролата на криминалот.

Во XVII век се развила приватната полиција во Соединетите Американски Држави, која била речиси идентична со онаа во Англија. Шерифи и високи крунски полицајци биле назначени за претставници на англискиот крал. Учеството на граѓаните во спроведувањето на законите добило форма според англискиот модел на ноќна стража во Бостон, Филадельфија и Њујорк.

Интересно е да се спомне дека во XVIII век се карактеризирал со зголемување на загриженоста за индивидуалните права.

¹⁰⁴ Masleša R., *Policija i društvo*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1999, стр. 52.

Поединци повеќе не биле регрутирани во ноќни стражи, туку од даноците се издовјувало за плаќање стражари. Концептот дека кривичното дело е прекршок против Круната и државата или целата заедница, пред личното дело против поединечна жртва кој полека се развил во текот на XVII-от век, бил целосно воспоставен. Во 1748 година адвокатот и романсиер Хенри Филдинг (Henry Fielding) бил назначен за надзор на II округ во Лондон во областа Вестминстер. Во 1750 година, Филдинг ја објавил книгата „Истрага во случаи на неодманешното зголемување на грабежите“, што веројатно било првото безбедносно истражување и анализа во светот. После тоа, Филдинг ја презел полициската станица Bow Street и продолжил да прави значителен напредок во полициските структури на Лондон, позната била и формацијата „Детективи со долги мантили“ познати како *Bow Street Runners*, бидејќи нејзините членови трчале кон местото на настанот за да ги фатат сторителите.

6. ЕРА НА ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА

Во основа, 1829 година се зема како година во која потекнува вистинскиот модерен систем за полициско работење. Таа година Сер Роберт Пил, државниот секретар на Англија, раководен од страна на Парламентот го донесол „Актот за унапредување на полицијата во и во близина на Метрополис“. Оваа легислатива ја овластила новоуниформираната единица како постојано вработена и платена полициска сила.

Заедно со некои други идеи, следел ригорозен подготвителен период, полувоени принципи, дисциплина и доживотно вработување, што доведе до зголемување на полициските сили до бројка од 3200 во три години.

Историски факт е дека седиштето на оваа нова и високо обучена полиција беше избран да биде лоцирана во една мала лондонска улица наречена Скотланд јард (Scotland Yard), а терминот „боби“ бил надимак за службениците на лондонската полиција.

Во Соединетите Американски Држави познати луѓе од законот формирале неколку форми на полициски служби. Вистинските полициски агенции, врз основа на примерот на Пил (Peel), почнаа да никнуваат во првите години од XIX век. Полициските канцеларии се основани во Њујорк (1844), Чикаго (1850), Синсинати (1852), Филадельфија (1855) и Детроит (1855).

На национално или државно ниво, криминалот, исто така, бил сè поголем проблем и може да се воочи дека државната влада формирала истражни единици. Поштенската истражна единица била формирана во 1828 година, Вооружениот оддел за државен трезор 1864 година, а американското Министерство за правда во 1902 година, со опремување на она што денес го знаеме како ФБИ (од 1932 под James Edgar Hoover денешно ФБИ).

Кон крајот на XIX-от век (1880) бил почетокот на модерниот приватен безбедносен систем. Алан Пинкертон¹⁰⁵ е роден во Шкотска и имигрирал во САД, а неговиот татко бил убиен како полицаец додека Алан бил уште мало момче. Во 1850 година, по четири години како заменик-шериф во Cane County во Илиноис, Пинкертон бил назначен за заменик на округот Cook County во Чикаго. Подоцна станал специјален агент на Американското поштенско одделение и прв и единствен полициски детектив во Чикаго. Тој ја напуштил полицијата и ја формирал првата приватна детективска агенција, специјализирана за обезбедување истражни услуги и безбедносни услуги за железницата и индустриските организации.

Репутацијата на Пинкертон како „главен детектив“ го довела до ниво на државна, а подоцна и до светска популарност. За време на Граѓанската војна, Пинкертон и неговите агенти организирале систем за разузнавање и контраразузнавање за Унијата и исто така воспоставиле лична заштита за претседателот Линколн.

По Граѓанската војна Пинкертон се вратил во приватната безбедност, делумно поради малиот број на јавни агенции за спроведување на законот, кои биле ограничени во делот на јурисдикцијата, и тој ја изградил единствената истражна агенција со реални државни способности.

Во 1889 година, Brink Incorporated формирала агенција за заштита на имот и пари. Во 1909 Вилијам Ј. Барнс. формирал приватна детективска агенција и станал истражна рака на Американското банкарско здружение. Компаниите *Pinkerton*, *Brinks and Burns* сè уште работат на пазарот и денес.

Во исто време со воспоставување и развој „на оригиналната тројка“ различни железнички здруженија добиле политичка моќ и државната структура го носи „Полицискиот акт Railroads“, кој давал можност железниците да воспостават свои безбедносни сили со целосни полициските овластувања. До 1914 година, во САД имало над 12.000 железнички офицери. Овој чин е предвесник на она што денес во терминологијата на приватна безбедност го нарекуваме *внатрешна служба за заштита*.

¹⁰⁵ Privatna sigurnost u SAD, стр.111.

7. ВТОРА СВЕТСКА ВОЈНА И ПОСТВОЕН ПЕРИОД

Втората светска војна била стимулација и вистински извор за модерната, комплексна индустрија на приватно обезбедување. Во една смисла, приватната безбедност е и родена заради војната, помина низ адолесценцијата за време на Студената војна и созреа во 60-те години на минатиот век и продолжува да расте и да се развива сè повеќе и повеќе во специјализација и софистицираност на своите услуги.

Воената служба во Втората светска војна обучуваше илјадници луѓе за спроведување на законот (воена полиција, специјална полиција, разузнавачка полиција) и разни разузнавачки служби. Во исто време, ФБИ и Имиграциските служби, како и Натурализациските служби и други федерални (државни) служби и нивни одделенија и сојузници во Алијансата очекувале тие да се спротивстават на контрашпионажа и слични закани.

На крајот, илјадници луѓе биле обучени како помошна полиција или чувари за психолошка безбедност дома и во одбранбените редови. До 1945 година имало илјадници индустрии, полиња, фабрики и сл., кои во себе имале „тајни“ информации и за секоја од овие институции била потребна физичка заштита што морала да има одредено безбедносно знаење.

По војната, големите ресурси на воената полиција, разузнавачките служби, помошните полицајци и чувари биле вклучени во пазарот со желба да го стават своето воено минато зад себе како цивили.

Студената војна ја продолжила потребата за постоење на тајни воени договори во производните објекти и на тој начин се барало од приватниот сектор да задржи одредено ниво на безбедносно знаење. Многу цивили кои работеле во овие инсталации требало да поминат низ безбедносни проверки, што создаде потреба за поголема моќ и поголеми истражни единици за да се гарантира проверка и можност за издавање безбедносни дозволи.

Конгресните комисии и владините агенции од сите видови почнале да ги истражуваат аспектите на „војна“ и конспиративните домашни активности, за кои биле потребни повеќе од стотици истражители. Така, Втората светска војна довела до потреба за обука на различен персонал обучен за безбедност и истраги, а по повоениот период, им се обезбедила можност она што го научиле во војната да го применат во мир.

Трендот на раст во употребата на безбедносните бирократи од Втората светска војна продолжил како од владите, така и од цивилните приватни агенции, но овој тренд никогаш не бил статистички потврден. Не дека трендот се зголемил само во тие години, но и во годините на мирот од Студената војна поради некоја друга причина. Како што еродирала приказната и сериозноста во случајот на Студената војна, и потребата за приватна безбедност требало да се намали. Но зголемената конкуренција за уличен криминал и ескалацијата на криминалот на белите јаки биле причина за зголемување на потребата за приватна безбедност во нејзиниот голем број специфични гранки. До средината на седумдесеттите години на минатиот век, најсигурните статистички извори покажуваат дека над 500.000 луѓе работеле или биле вклучени во приватното обезбедување во САД, и овој број е далеку над јавниот сектор.

Глава V

ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ КАКО РЕЗУЛТАТ НА ОПШТАТА БЕЗБЕДНОСТ

1. ПРОЦЕСЕН МОДЕЛ НА ОРГАНИЗАЦИЈА НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Под организација често се смета секоја група луѓе и средства со утврдени одговорности и овластувања. Услуги се сето она што може да ги задоволи потребите и желбите на купувачите и што е подготвен да го плати купувачот, како што се: софтвер, хардвер или материјален производ итн. Така, организацијата станува групен назив за трговски друштва, претпријатија, корпорации, компании, фирми и добавувачи.

Организацијата живее на пазарот заедно со други организации и заинтересирани страни. Како заинтересирани страни, покрај купувачите и конкуренцијата, обично се појавуваат добавувачите и партнерите, сопствениците, државата, општествената заедница и вработените. Добавувачите и партнерите со своите услуги често учествуваат во процесите за реализација на услугите. Организациите во своите услуги ги користат добавувачите, или дел од своите процеси за реализација на услугите ги спроведуваат во соработка со организациите на партнерите, а таквите услуги на безбедносните фирми често ги користат при интервенциите на објекти ако оддалеченоста на објектот каде што се дава услугата е таква што добавувачите побрзо ќе можат да дадат услуга.

Сопственици на организациите се поединци, акционери или други организации, вклучувајќи ја и државата, која за вложениот капитал очекува добивка. Државата – преку законодавната, извршната и судската власт – ги организира инфраструктурата и редот на пазарот, а за возврат од организацијата наплатува даноци и други давачки пропишани со закон.

Внатрешната структура на организацијата ја сочинуваат ресурсите и услугите. Ресурси на организацијата се човечките ресурси, ресурсите во знаење, опрема, инфраструктура, згради, работниот простор, финансиите. Во организацијата дејствува системот од процеси кои меѓусебно се зависни и тешко може да

се разделат. Сепак, во структурата на организацијата се препознаваат некои специфични процеси што може независно да се анализираат, како што се маркетингот, процесите за реализација на услугите, за управување со ресурсите, процесите на интерната и на надворешната комуникација, процесите за управување со податоците, процеси за управување преку целите и процесите за подобрување.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Injac, N.: Mala enciklopedija kvalitete, Upoznajmo normu ISO 9000, I dio, Oskar, Zagreb, 2002. Според авторот, процесите за реализација на услуга, барањата на купувачите ги претвораат во услуга. Тоа е редица од меѓусебно поврзани процеси – од истражување и развој, до набавка на делови и услуги, изработка, испитувања и испорака. Во реализацијата на услугата во организацијата не мора да бидат присутни сите наведени процеси. Исто така, сите услуги во организацијата не минуваат низ сите процеси. Процесите за управување со ресурси првенствено се однесуваат на прибирање на ресурсите или на нивно оспособување кога не учествуваат во процесите. Кај човечките ресурси тоа се процесите за вработување, како и за учење и одржување на знаењата и вештините. Кај останатите ресурси, тука спаѓа набавката на ресурсите и нивното одржување. Процесите за интерна и за надворешна комуникација овозможуваат размена на податоци и на информации меѓу вработените и меѓу организационите единици во рамките на организацијата или меѓу организацијата и заинтересираните страни. Процесот на управување со податоците се однесува на нивното прибирање, чување и обработка, и тоа на оние што пред сè се врзани за купувачите и за другите заинтересирани страни, ресурси и процеси. Податоците првенствено служат за континуиран надзор, за управување и за подобрување на процесот и на целата организација. Процесите за управување преку целите се процеси низ кои се поставува организацијата, се планираат, се остваруваат и се мерат резултатите од остварувањето на поставените цели. Организацијата врз основа на усвоената визија, мисија и политика, земајќи ги предвид условите на пазарот и односите со заинтересираните страни, ги поставува долгорочните или стратегиските цели и програмата за нивното остварување. Програмата за спроведување на целите најчесто се планира во рамките на една половина од годината низ годишниот план на организацијата, а спроведувањето се надгледува месечно. Процесите за подобрување се процеси на континуирано учење на организацијата за да се постигне подобра ефикасност и делотворност на процесот и на целата организација и за брзо приспособување на организацијата кон промените во околината.

Оптималната организација, сообразена со нормите на ISO 9001:2008, би требало да се темели врз осум принципи за управување со квалитетот: насоченост кон купувачите, водење на процесот, учествување на сите вработени, процесен пристап, системски пристап кон управувањето, трајно подобрување, фактички пристап кон донесувањето одлуки и заемно корисен однос со добавувачите. Во таквиот модел, организацијата е во постојан контакт со своите сегашни и со потенцијалните купувачи, разменувајќи ги нивните сегашни и идни потреби, желби и очекувања. Организацијата соработува со купувачите заради подобрување на постојните производи и заради креирање нови во својот развој.

Вистинските организации, со еволуциското приспособување кон условите на пазарот и кон промените во општествената околина, развија многу различни форми на своите структури; од едноставни организации со неколку вработени, до мошне сложени концерни со повеќе десетици фирми во кои работат илјадници вработени. Сепак, меѓу самостојните организации со средна големина што се стремат кон сообразување со нормата ISO 9001:2008, вообичаената структура на организацијата ја претставуваат неколку производствени и продажни сектори, заедничките служби и управата. Секторите се ориентирани кон сопствените или кон заедничките купувачи.

1.1. Процесите на оперативните работи за приватната безбедност

Приватната безбедност има за цел да обезбеди квалитетно давање услуги за физичка и за техничка заштита на лица, објекти, простор и имот. Оперативните работи за приватна безбедност го

Барањата за континуирано подобрување се главните барања на редица норми од ISO 900x поврзани со системите за управување со квалитетот. Барањата за континуирано подобрување се засноваат врз идејата на кругот P-D-C-A, од англиски: Plan-Do-Check-Act (планирај-спроведи-провери-презemi), што во 1920 година ја развил Валтер Шурт (Walter Shewart), а ја популаризирал Едвардс Деминг (Edwards Deming) и според кој денес тој метод е познат како Демингов круг.

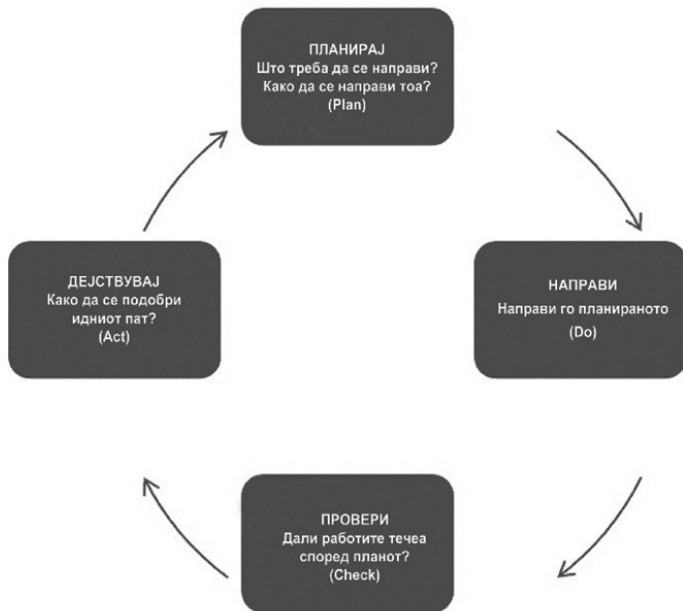
пропишуваат начинот за извршување на процесите за работа: физичка заштита, следење и преглед на активностите, анализа на податоците од прегледот на активностите и извршување на сите придружни дејства за унапредување на системот, а што сето заедно е предуслов за квалитетно давање услуги.

Телесната заштита¹⁰⁷ подразбира одржување поволна состојба на безбедноста во рамките на заштитуваниот простор, одржување на пропишаниот ред и мир, ограничување на пристапот на неовластените лица, навремено откривање на штетните појави и на противправните дејства кои би можеле да ги загрозат лицата, објектот, просторот и имотот, интервенции по тревоги на аларми и други интервенции во согласност со договорените обврски.

Работите околу телесната заштита, дозволените средства за работа, како и начинот на нивното користење, во сите земји на Југоисточна Европа се пропишани со закони кои се однесуваат на приватната заштита, со правилници за условите и за начинот на спроведувањето на телесната заштита и со други законски и подзаконски прописи. Употребата на дополнителни средства за извршување на работите е пропишана во интерните правилници, во упатствата и во процедурите за постапување во зависност од барањата на нарачателот на услугите, средства за врски, рачни детектори на метал, батериски светилки и др.). Средствата што се користат при извршувањето на работите за телесна заштита мора да бидат со определен квалитет, што е пропишано со меѓународни норми, односно со прифатени правила на техничката струка кога не постојат норми.

¹⁰⁷ Под телесна заштита на лица се смета: обезбедување на лица, исклучиво при извршување определена работа; обезбедување лица за време на одржување на јавни собири; обезбедување лице/-а на патување; обезбедување лице за време на континуиран престој или во некој определен период на определен простор, како и работи што не се исклучително во функција на заштита, туку комбинирани со други обврски во рамките на работниот или станбено животниот простор. Во согласност со пропишаните упатства или со донесените подзаконски акти, работите за телесна заштита можат да ги извршуваат само врз основа на прописно пополнет работен налог издаден од работодавецот.

Слика број 1. Примена на Деминговата P–D–C–A методологија во системот за безбедност

Врз основа на оперативните работи на дејноста приватно обезбедување ги опфаќа работите што имаат за цел заштита на лица, на објекти и на имот, а особено: обезбедување мирни протести и јавни собири; обезбедување на станбени и деловни простори; непосредна телесна заштита на лица; обезбедување и придружба на пари, вредносни хартии и скапоцености.

Агенциите за обезбедување можат да дават услуги за *обезбедување мирен протест и јавни собири*, во согласност со посебниот Закон што го регулира делокругот на јавните собири. Според законската регулатива, организаторот мора да го пријави одржувањето на јавниот протест или на мирниот собир во надлежната полиција на чие подрачје има намера да го одржи мирното собирање и јавниот протест. Пријава во зависност од законската регулатива од држава во држава се поднесува во определен временски период пред почетокот на одржувањето на собирот. По

исклучок, од оправдани причини, на организаторот му е дозволено пријавата да ја поднесе и во пократок рок пред почетокот на одржувањето на мирното собирање на јавниот протест. Пријавата ја содржи целта, местото, денот и времето на одржувањето на мирното собирање и на јавниот протест, податоците за организаторот или за неговиот застапник, личните податоци за лицето што е организаторот на мирното собирање на јавниот протест, бројот на редари и очекуваниот број посетители. Организаторот не е обврзан да ги пријави состаноците, трибините, тркалезните маси или собирањата на регистрирани политички партии и синдикални и други здруженија кои се одржуваат во затворени простори соодветни за тие цели или на простори каде што според Законот е дозволено јавно собирање. За секој собир чие одржување бара преземање на потребните безбедносни мерки на јавни прометни површини, организаторот е должен да ја извести надлежната полиција. Јавните приредби од спортски, културен или забавен карактер, во повеќето држави на Југоисточна Европа, организаторот е должен да ги пријави во рокови предвидени со законот пред почетокот на одржувањето. Во пријавата, меѓу другото, мора да ги наведе податоците за организаторот на јавната приредба, структурата на редарската служба и бројот на редарите, целта, местото, денот и времето на одржувањето на јавната приредба, преземените мерки за обезбедување на редот и мирот и проценка за бројот на учесниците. Организаторот на мирни протести и на јавни собирања, или на јавна приредба, должен е да обезбеди ред и мир на собирот и за наведената дејност да обезбеди доволен број редари. Извршувањето на редарските работи, организаторот може да му го довери и на трговско друштво регистрирано за вршење на работите на приватна заштита, што има можност да дава стручна помош при одржување јавни собирања.

Во случајот со македонската држава јавните собирања се однесуваат на правото на мирно собирање и јавно изразување. Во членот 3 од Законот за јавните собири се предвидува можност организаторот да го извести Министерството за внатрешни работи за одржувањето на собирот и за мерките коишто ги презел за неговото одржување, а како причини се наведени „интересите на безбедноста“. Тргувајќи од одредбите содржани во член 4 став 1 од посочениот закон, во коишто се утврдува обврска за обезбедување

на редот на собирот и организирање редарска служба од страна на организаторот, законодавецот како да исклучил можност од спонтано собирање. Колку што е помасовен собирот, толку и обезбедувањето на собирот станува реално посложена задача за граѓаните кои се собрале за да изразат интереси или протест. Ваквата ригидна одредба на Законот за јавните собири е повеќе на страна на безбедноста, отколку на човековите слободи и права, без разлика што токму човековите права се посочени како причина поради која организаторот мора да го обезбеди собирот. Од друга страна, токму ваквиот пристап кон слободата на собир и јавно изразување, заедно со слободата на здружување, отвора големи можности за ангажирање на правни лица за обезбедување (на собири). Ваквата можност клиентите ќе ја користат само доколку можат финансиски да ја покријат. Иако, во ставот 2 од членот 4 од законот за јавните собири се вели дека полицијата може да го обезбеди собирот, по барање на организаторот, и таквиот ангажман е всушност на финансиски терет на организаторот, на кој во стварноста му се остава да процени од каде ќе ја обезбеди потребната услуга.

Давањето услуги во областа на обезбедувањето на јавни собири е во одреден степен, уредено и во Законот за спречување на насилството и недостојно однесување на спортските натпревари. Во членот 4 од овој закон се предвидува обврска на организаторот на спортскиот натпревар да прави процена на можноста за случување на насилство и недостојно однесување на спортскиот натпревар и да преземе соодветни мерки за нивно сузбивање и спречување, пропишани со закон. Во процената на опасноста и при преземањето на потребните мерки за нивно сузбивање и спречување, организаторот е должен да соработува со надлежните органи и да обезбеди доволен број лица, вклучувајќи ја и полицијата, на просторот на спортскиот објект и во неговата непосредна околина. Без разлика на присуството на полицијата, законот го става товарот на обезбедување на натпреварите, особено оние со висок ризик, на страната на организаторот. Во член 5 од овој закон, експлицитно се споменува дека организаторот на спортскиот натпревар може да ги користи и редарските услуги на агенциите за обезбедување кои вршат дејност на заштита на имоти и лица. (Законот за спречување насилство и недостојно однесување

на спортските натпревари оперира со стариот назив „агенции за обезбедување лица и имот“).¹⁰⁸

Оваа формулација (редарски услуги и редарски служби) е апсурдна бидејќи Законот за приватно обезбедување не оперира ниту со редарски услуги, ниту со редарски служби што само по себе продуцира одговор во насока дека фактички на организаторите на спортски настани им е оставена можноста да користат услуги кои ќе ги добијат со ангажирање на правни лица за обезбедување. Се смета дека редарските служби и редарските услуги од терминолошко-формален аспект остануваат во една сива зона, која остава простор за различни толкувања, и што е најважно таа не е докрај регулирана ниту со Законот за спречување на насилството и недостојното однесување на спортските настани, ниту во Законот за приватното обезбедување.¹⁰⁹

Обезбедувањето станбени и деловни простори и непосредната телесна заштита на лица, најчесто се извршува во согласност со интерни упатства или со донесените подзаконски акти за условите и начинот на спроведување телесна заштита. Мерките што се преземаат имаат за цел првенствено превентивна задача во текот на заштитата на лица, на нивниот имот, на објекти или простори.

Обезбедувањето пренос на пари, на вредносни хартии и на скапоцености се извршува пешки, со патничко возило и со сите видови јавен превоз. При преносот на пари, на вредносни хартии и на скапоцености, мора да се користи соодветен сигурносен куфер за пренос на пратката. Фирмата за обезбедување која има посебно одобрение од полицијата за извршување на работата пренос на пари, на вредносни хартии и на скапоцености, мора да има сигурносен куфер за пренос на пари, на вредносни хартии и на скапоцености изведен и опремен така што нивото на заштитата да одговара на техничките барања што се утврдени со меѓународните норми или со признатите правила за техничка пракса. Сигурносните куфери мора да бидат опремени така што со

¹⁰⁸ Бакрески О., и др. (уред.): Коментар на Законот за приватно обезбедување, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2014.

¹⁰⁹ Коментар на законот.. оп цит.

својата конструкција да го спречуваат нивното насилно отворање и оттуѓување на содржината, а обидот за насилно отворање да го јавуваат со звучен и светлосен или друг технички сигнал.

Во текот на преносот на пари, на вредносни хартии и на скапоцености, сигурносниот куфер не смее да биде механички врзан за лицето што го пренесува, освен во случај кога станува збор за изведба на сигурносен куфер кај кого при одделувањето од лицето се активира системот за техничка заштита. При вршењето работи за придружба на преносот на пари, на вредносни хартии и на скапоцености, работникот за обезбедување мора да биде вооружено со пропишаниот вид огнено оружје и опремено со радиотелефон (систем за јавна комуникација), или со систем за радиоврска (систем за телекомуникации за сопствени потреби).

За извршувањето на работите превоз на пари, на вредносни хартии и на скапоцености, фирмата за обезбедување мора да има специјално возило изведено и опремено на пропишан начин. Внатре во блиндираното возило мора да постојат најмалку два одвоени простори (простор за возач и за придружници простор за товар).

Блиндираното возило мора да биде опремено со:

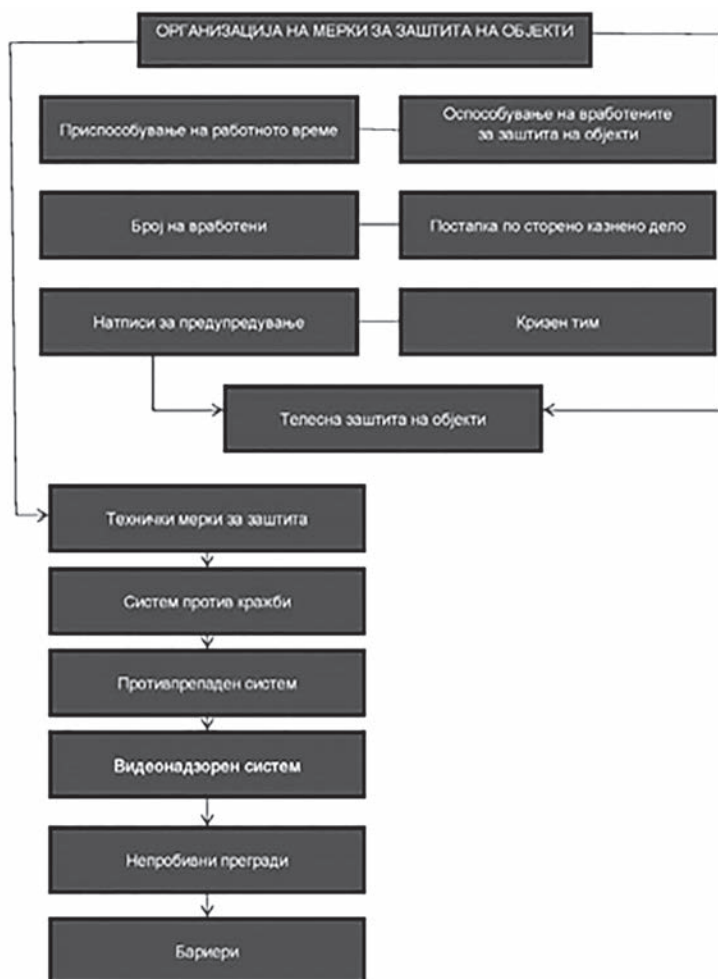
- систем за техничка заштита, кој спречува неовластено влегување во возилото и ги открива, ги бележи и ги јавува обидите за неовластено или за насилно влегување во возилото;
- телекомуникациски систем (мобилен телефон и систем за стабилна и за преносна радиоврска);
- средства за гасење пожар итн.

Според македонските прописи правно лице кое врши приватно обезбедување во вид на давање на услуги може да врши обезбедување пренос на пари и други вредносни пратки без посебно опремено возило, доколку поседува сигурносен куфер чија конструкција е така изработена да може да спречи насилно отворање и отуѓување на содржината, а обидот за насилно отворање да го алармира или дојави со звучен, светлосен или друг сигнал. Преносот на пари и други вредносни пратки без посебно опремено возило го вршат најмалку двајца работници за обезбедување опремени со балистички елек-панцир, од кои најмалку еден од нив е вооружен со соодветно огнено оружје и е опремен со мобилен телефон или со систем на преносни радио врски за сопствени потреби. Сигурносниот куфер во кој се пренесу-

ваат пари или други вредносни пратки не смее да биде механички врзан за лицето кое го носи.

Транспортот и преносот на пари и други вредности се работни задачи од областа на приватното обезбедување се дејности кои секогаш носат висок ризик, па затоа секогаш се вршат со огнено оружје и мора да се планираат и изведуваат со висок степен на тајност.

Слика 2. Организација на мерки за заштита на лица, на објекти и на имот

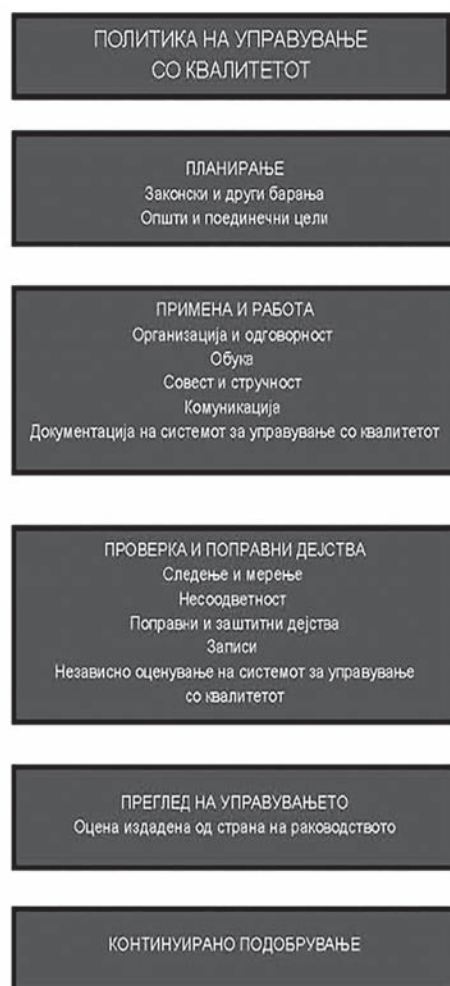

2. ДЕЛОВНИ ПРОЦЕСИ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Во организационите единици за оперативни работи може да се формираат деловни единици за организирање на давањето услуги за телесна заштита на подрачјето што територијално го покриваат. За планирање, организација, координација, надзор и извршување на работите за телесна заштита, одговорни може да бидат: раководителот на оперативните работи, раководителите на дежурствата, оперативниот раководител на одделот за телесна заштита, координаторите за оперативни работи и надзор, раководителите на деловните единици, оперативните раководители на деловните единици, раководителите на смена, оператерите на информатичкиот систем и работниците кои ги вршат работите за телесна заштита.¹¹⁰

¹¹⁰ Приватната безбедност се остварува заради заштита на фирмите од загрозувања и напади на луѓето и на имотот, односно заради преземање на потребните мерки за непречен процес на работа и за заштита на имотот. Работите на приватната безбедност може да ги извршуваат правни лица и приватни детективи поединци ако се регистрирани за таа дејност кај надлежен суд. Покрај регистрација на фирмата/агенцијата, мора да имаат и одобрение за вршење на дејноста што го издава полиција.

Слика 3. Систем за управување со квалитетот според нормата ISO 9001:2015

Извор: Според нормата ISO 9001:2015

Табела број 1. Деловните процеси на приватната безбедност

ЕЛЕМЕНТИ НА ДЕЛОВНИТЕ ПРОЦЕСИ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ 1. Генерален деловен процес. Општ деловен процес на организационата единица за оперативни работи 2. Распределба на вработените Планирање и контрола на распределбата на вработените 3. Процес на движење на документацијата. Движење на документацијата меѓу организациските единици, а поврзано за оперативните работи 4. Преземање нови работи. Работи за договарање нови работи од делокругот на работата за телесна заштита на лица, на објекти и на имот 5. Планирање и организирање на редовните работи за телесна заштита на лица, на објекти и на имот. Работи за планирање и за изработка на работни налози и на неделни извештаи 6. Примопредавање на должноста – преземање на работите. Работите на примопредавање и за преземање на работите 7. Извршување на работите. Работите на примопредавање и нивното извршување 8. Примопредавање на должноста по завршувањето на работите. Работите на примопредавање и нивно извршување 9. Обработка на работните налози и подготовка на спецификацијата на извршените услуги. Процеси за обработка на работните налози, внесување податоци и креирање спецификации/наплата на услугите.	Ходограм на активностите за оперативни работи <pre> graph TD A([Почеток]) --> B[Генерален деловен процес] B --> C[Распределба на вработените] C --> D[Процес на движење на документацијата] D --> E[Преземање нови работи] E --> F[Планирање и организација на редовните работи] F --> G[Примопредавање на должноста] G --> H[Обработка на работниот налог] H --> I[Подготовка на спецификацијата за наплата] I --> J([Крај]) </pre> Извор: Собствен
---	---

**Табела број 2. Генерален деловен процес на
приватната безбедност**

ГЕНЕРАЛЕН ДЕЛОВЕН ПРОЦЕС НА ОПЕРАТИВНИТЕ РАБОТИ ДИЈАГРАМ НА ДЕЛОВНИТЕ ПРОЦЕСИ	
1. Постојани договори. Веќе постојните договори се користат заради планирање на изработката на нови и за разработка на постојните активни договори, со цел да се изврши анализа. 2. Изработка на годишен план. Со анализа на постојните договори и на договорениот план, се креира годишниот план на активностите на Секторот за оперативни работи. Одобрение на планот – креираниот годишен план, откако ќе се креира, се одобрува од страна на раководителот. 3. Одобрување на планот. Креираниот годишен план, откако ќе се креира, се одобрува од страна на раководителот. 4. Разработка на понудата. 5. Надополнување на понудата. Новите разработени понуди, по потреба, се дополнуваат како последица на анализата. Влезни документи за разработка и за дополнување на понудата се: Понуда (од Секторот за комерцијални работи), Порачка на нарачателот (од Секторот за комерцијални работи). Овде се создаваат следниве документи: Барање за измена на договорот (по утврдената состојба), што се праќа во Секторот за комерцијални работи; Барање за набавка; Барање за материјалнотехнички средства (МТС), што се креираат по утврдувањето на потребните и на расположливите МТСа. Креираните документи се праќаат во Секторот за комерцијални работи. Се составува интерен документ – Упатство за одделен објект, упатство од раководителот на Одделот до работниците за одделен објект. Ако постои потреба, може да се состави документот Барање за пополнување работни места – документ за Секторот за кадровска евиденција. 6. Договарање. Раководителот на Одделот за телесна заштита излегува на самото место за да ја утврди фактичката состојба, т.е. основните услови за работа и другите важечки информации, како постојната инфраструктура, сите специфични параметри директно врзани за односната локација (клучеви, противпожарни апарати, постојни алармни системи итн.) Во овој процес се прават следните документи: Упатство за одделен објект; Услови за работа кај корисникот; Документација за објектот / мапа со сите специфични документи врзани за објектот (на пр., скица). По потреба се прави барање за измена на договорот, што се проследува до Секторот за комерцијални работи. Документот е последица на дополнително утврдените фактори што не биле познати во мигот на креирањето на договорот. 7. Подготовка за извршување на услугата 8. Дополнување на понудата	<pre> graph TD Start1([Старт]) --> H1[Примопредавање на должноста на работникот] H1 --> H2[Примопредавање на оружјето] H2 --> H3[Примопредавање на должноста на работникот] H3 --> A1[Јазување на работникот на должноста] A1 --> D1[Должности на работникот] D1 --> N1{Надзор} N1 --> O1[Обврски на работникот] O1 --> O2[Обврски на работникот] O2 --> Start2([Старт]) KB[Книга за примопредавање] --> H1 KB --> H2 KB --> H3 EJ1[Евиденција за оружјето] --> H2 EJ2[Евиденција на работната] --> D1 UZ[Упатства и законски акти] --> N1 SP[Спецификација] --> O1 </pre>

Извор: Сопствен

2.1. Деловно-разузнавачка дејност

Поимот деловно-разузнавачка дејност (Business Intelligence) се однесува на разузнавачка активност во деловниот свет што ја планираат, ја организираат и ја спроведуваат деловни субјекти, при што таа активност го подразбира процесот за легално прибирање јавни и други достапни податоци со легални средства, нивна анализа и претворање во готови деловно-разузнавачки анализи („знаење“) заради давање поддршка на раководителите на деловниот субјект со цел да се донесат и да се реализираат што поквалитетни деловни одлуки насочени кон задржување на постојната позиција на деловниот субјект во деловната средина, избегнување какви било закани и, на крајот, вкупен квалитативен напредок на деловниот субјект.¹¹¹

Значи, деловното разузнавање е легална активност што се состои од два вида активности, и тоа: прибирање податоци и изработка на безбедносни информации.¹¹²

Како и разузнавачката дејност во општата смисла на зборот, така и бизнис- разузнавањето внимателно се подготвува, се планира и систематски се спроведува. Резултат на тоа е „производ“ што се содржи во готов деловно-разузнавачки извештај што, во спрега со мисловната активност на менаџментот, се претвора во „деловно знаење“ и служи како поддршка во процесот на донесување одлука.¹¹³

¹¹¹ Javorović, B., Bilandžić, M.: Poslovne informacije i Business Intelligence, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2007, стр. 205.

¹¹² Bilandžić, M.: Poslovno obavještajna i protuobavještajna aktivnost -Business Intelligence-Counterintelligence, knjiga XIV, „Business Intelligence i zaštita tajnih i osobnih podataka i informacija, Defimi 2005, стр. 32.

¹¹³ Со сфаќањето на поимот „разузнавање“ (Intelligence) и неговото поврзување со поимот Business (англ. работење), може да се констатира дека „бизнис-разузнавањето“ во најширока смисла означува разузнавачка дејност во деловниот свет. Генеричка дефиниција на поимот „разузнавачко“ не постои. Тој сложен поим, од една страна, подразбира информација за другите, а, од друг астрана, дејност за прибирање такви информации, односно организација која, спроведувајќи таква дејност, има задача да прибере информации за другите. Види: Bilandžić, M., Poslovno obavještajna i protiv-obavještajna aktivnost – Business Intelligence-

Безбедносните анализи овозможуваат поцелосна слика за политичките, за општествените, за безбедносните, за макроекономските, за правните, за стратегиите и за намерите на директните конкуренти и нивната реална моќ, за стратегиите и намерите на добавувачите и за нивната позиција на пазарот, за навиките и преференциите на потрошувачите, за состојбата во фирмите коишто се потенцијални деловни соработници, како и за вкупните трендови, што на деловниот субјект му овозможуваат не само прецизно да ја определи позицијата на пазарот, туку и пред другите да ги препознае и да ги искористи повољните деловни шанси и да избегне какви било опасности и закани.

„Бизнис-разузнавањето“ е активност со цикличен карактер и тој циклус има неколку темелни фази: планирање и управување со циклусот; прибирање податоци; обработка и анализа на податоците; дистрибуција на готовите разузнавачки производи (анализи) и употреба на тие производи.

Успешноста на целокупниот процес на „бизнис-разузнавањето“ зависи од успешноста на секоја одделна фаза, при што следната фаза може да почне дури откако целосно е завршена претходната. Како и целокупниот процес, секоја фаза бара внимателно планирање и систематско спроведување.

За да може системот успешно да одговори на барањата на центрите за донесување одлуки, мора да има јасна претстава за тоа какви податоци треба да прибере. Ова подразбира дека е нужно да се определат целите, што е во надлежност на раководството на деловниот субјект. На лицата коишто се задолжени за извршување на системот на „бизнис-разузнавањето“, раководството мора да им ги презентира конкретните цели и да им ги постави барањата што претставуваат конкретен интерес. Потоа се изработува план за задоволување на тој интерес, со доделување задачи и со воспоставување механизми за координација на процесот за прибирање податоци ако во него учествуваат повеќе субјекти.¹¹⁴

Counterintelligence, книга XIV, „Business Intelligence i zaštita tajnih i osobnih podataka i informacija, Defimi 2005, фуснота 4, стр. 32.

¹¹⁴ Штетните последици (директни и индиректни) од деловните или конкурентските шпионажи за одделна фирма или компанија, која е изложена на нив, може да бидат: губење на пазарот, послаб пласман

Во рамките на процесот „бизнис-разузнавање“ може да се разликуваат два пристапа, односно нивоа: општ и конкретен. Во рамките на општиот пристап во прибирањето податоци и инфор-

на сопствените производи, намалување на бројот на работните места, намалување на профитот, а во подрастични случаи може да доведе до банкрот на фирмата. Меѓутоа, проблемот е далеку посложен кога се работи за стопанска шпионажа, бидејќи последиците може да ги почувствува комплетното стопанство на одделна држава, односно одделни стопански гранки, а може да доведе и до намалување на БДП. Аналитичарите и стручњаци на Запад веќе со години ги анализираат причините за тие штетни последици (финансиските загуби) што се случуваат во националните стопанства поради странска стопанска шпионажа. Странските компании настојуваат да остварат што поголеми профити и затоа во своето работење ја применуваат деловната шпионажа за да ги остварат своите цели, а истовремено да ги забават или да ги оневозможат националните фирми во остварувањето на деловните или други цели. Информациите може да бидат повредни од опремата, па важно е да се обезбедат и да не се загубат – било по физички (на пример, пожар, кражба) или по електронски пат (сигурносни дупки во системот). Цел на нападот не е физичко уништување на системот, туку пробивање во системот, копирање и изнесување на информациите. Внатрешните и надворешните напаѓачи можат да извршат кражби и измами. Оние внатрешните, коишто се авторизирани корисници на системот, обично се извршители на најмногу измами што остануваат неоткриени. Со оглед на фактот што тие имаат легитимен пристап, имаат стекнато доверба, добро ги познаваат ресурсите со кои располага системот, потоа системите за контрола и слабите точки и пропусти, и тие се во најдобра позиција да извршат злосторство. Поранешните работници исто така може да претставуваат закана, особено ако не им бил забранет пристапот до ресурсите по нивното заминување. Информациите може да се украдат од незаштитени или од украдени компјутери. Тие може да бидат продадени, да се користат како средство за уцена или за компромитација на системот. Цел на напаѓачите може да им биде да го запрат нормалното одвивање на процесот во организацијата. Причина за тоа може да биде пакоста на деградиран работник од самата фирма или на надворешен напаѓач кој има желба да ги наруши виталните процеси во фирмата. Напаѓачите може да користат различни методи, алати и техники за да влезат, да ги изменат или да ги украдат информациите од системот. Заштитата на информатичкиот систем, компанијата мора да ја организира самата, со донесување Правилник за заштита на информатичкиот систем, како и со надзор при неговото поставување, а потоа и со начинот за негово користење, за да не дојде до злоупотреба од страна на неовластени лица или вработени.

мации со професионалните припадници на системот „бизнис-разузнавање“, континуирано или повремено, може да учествуваат сите вработени во организацијата. Прибирањето податоци и информации се одвива во границите на општите цели и насоки, без конкретизирање на прецизни, поединечни задачи. Конкретниот пристап, пак, подразбира прецизни интереси и поединечни задачи, при што носители на активностите за прибирање податоци и информации се стручни работници. Независно за кое ниво се работи, процесот се извршува според однапред утврдени рамки и правила што не дозволуваат импровизации. На општо ниво не постои стандардна категоризација на податоците. Податоците е можно да се категоризираат според различни критериуми; на пример, со оглед на карактерот, тие се јавни и тајни податоци, потоа според средствата и начинот на прибирање, според изворите, содржината и сл. Без разлика на овој факт, логично е можно податоците да се структурираат во три општи категории:¹¹⁵ јавни, отворени (за сите достапни податоци); приватни (персонални) податоци што ги поседуваат поединци, односно поединците имаат определени знаења (тајни податоци).

Прибирањето податоци се однесува на собирање јавни и на сите достапни податоци и на прибирање податоци во контактите со поединци кои поседуваат определени знаења. Во поглед на средствата што се користат за прибирање податоци, односно на „зоните“ во чии рамки може да се прибираат податоци, исто така постојат три категории: „бела зона“ ја подразбира употребата на законски и етички средства при прибирањето податоци; „сива зона“ подразбира користење на неетички, но законски средства; „црна зона“ подразбира користење на незаконски и неетички средства.

Треба да се нагласи дека „бизнис-разузнавањето“ приоритетно е ориентиран кон дејствување во рамките на „белата зона“, но некои активности укажуваат и на факти за дејствување во рамките на „сивата зона“, додека дејствувањето во рамките на „црната зона“, би претставувало преземање активности во рамките на деловната шпионажа, којашто ги преминува рамките на законско и етичко дејствување.

¹¹⁵ Bilandžić, M., *Poslovno obavještajno djelovanje, Business Intelligence u praksi*, AGM, Zagreb, 2008, стр. 74

Според тоа, „бизнис-разузнавањето“ не е нелегална активност и не е шпионажа.¹¹⁶ Значи тоа е легална активност којашто подразбира прибирање јавни, достапни за сите (објавени и необјавени) податоци. Карактеристиките на современиот пазар (отворена и слободна конкуренција и соработка), нужно условуваат „изнис-разузнавањето“ да има и етичка димензија, т.е. при прибирањето податоци да се користат не само легални, туку и етички средства. Меѓутоа, современите стопански движења и денешниот свет уверливо докажуваат дека често многу тешко е да се повлече граница меѓу легалната „Бизнис интелеџенс“ и нелегалната деловна шпионажа.¹¹⁷

Постојат три најважни општи категории податоци што претставуваат интерес на „бизнис-разузнавањето“, кои всушност прет-

¹¹⁶ Поимот шпионажа може да се разгледува на две нивоа: политичко и правно. Политичкото ниво претставува дејност за прибирање податоци што некој ги крие, додека правната дејност ја означува онаа дејност што со правните одредби на националните законодавства е означена како казнено дело шпионажа.

¹¹⁷ Bilandžić, M., op.cit. стр. 35.. Тој наведува дека „Здружението на професионалци“, „competitive intelligencea“ (The Society of Competitive Intelligence Professionals/SCIP), кое инаку е основано во 1986 година и ги обединува професионалците што се занимаваат со разузнавачка дејност во деловниот свет, ги прифатило принципите (етички кодекс) за остварување на „Competitive intelligence“, а што е применливо и на „Бизнис интелеџенс“. Елементи на овој кодекс се: континуирани настојувања за зголемување на степенот на почит на професијата; грижи во извршување на обврските со задржување висок степен на професионализам и со избегнување на користењето неетички средства; чесно да се прикажуваат реалните препораки и заклучоци при остварувањето на должноста; искрено придржување и организирање кон и со политиката и целите на компанијата; при остварувањето на професијата придржување до правните норми на националното и на меѓународното право; при прибирањето информации да се откриваат сите релевантни информации, вклучувајќи го и сопствениот идентитет и припадноста кон организацијата (се однесува на професионалната организација за вршење бизнис-разузнавање, но применливо е и на други субјекти); целосна почит на сите барања за доверливост на информациите; при остварувањето на професионалните задачи да се избегнува судир на интереси, да се промовира и да се почитува остварувањето на овие етички стандарди во рамките на сопствената компанија, во другите деловни субјекти и во рамките на целата професија.

ставуваат обид за одговор на прашањето што деловниот субјект треба да знае за да работи успешно, односно за да ги оствари своите цели, а тоа се однесува на податоците поврзани: за опкружувањето во кое дејствува деловниот субјект, за пазарот и за конкуренцијата. Според тоа, квалитетна деловна одлука не може да се донесе врз основа на минатото и на сегашноста. За квалитетна деловна одлука нужно е да се располага и со податоци за она што ќе се случи во иднина. Во таа смисла, само „човековиот извор“ е тој кој може да каже што ќе се случи во иднина (на пример, кои се идните деловни планови на конкурентите).

„Бизнис-разузнавањето“, покрај внатрешните извори на податоци и на информации, а кои се однесуваат на податоците во подрачјето на финансиите, на развојот, на кадрите, на вработените, на подготовката за работа и на работењето, на производството и услугите, на комерцијалните работи, на маркетингот, на складовите, користи и надворешни податоци за тие информации. На надворешните податоци и информации се однесуваат состојбите и процесите во дејностите со кои се занимава организацијата, оние за состојбата на пазарот, за купувачите и за добавувачите, односно за корисниците на производите и на услугите, за деловната конкуренција и за нелојалниот натпревар, за деловните соработници и за нивните организации, за реалните и за можните опасности и ризици.¹¹⁸

Податоците и информациите до кои доаѓа „бизнис-разузнавањето“ најчесто можат да се најдат во следните извори: средствата за јавно информирање (весници, списанија, радио, телевизија...); деловните разговори и информации добиени од деловните соработници и партнери, како и од други организации преку дописи, проспекти, информативни материјали, каталози, и сл.; литературата, особено научната и од стручни дела, списанија; приватни разговори и средби со деловни луѓе; научни и стручни собири; размена на стручњаци, специјалистички престои и други фирми; учество во заеднички истражувачки и други деловни про-

¹¹⁸ Bilandžić, M. i dr.: Business Intelligence i zaštita tajnih i osobnih podataka i informacija“, Knjiga XIV, Defimi, Zagreb, 2005, стр. 68.

екти; забележани или запомнати податоци од сопствената дејност, сопствени пронајдоци и сл.; бази на податоци од други деловни организации; податоци од самостојни и вмрежени информатички системи; интернет; дипломатски извори; разузнавачки служби итн.

Обработката и анализата на податоците (Processing and Analysis) подразбира употреба на различни методи (анализа, синтеза, компарација, индукција, дедукција итн.) Имено, во текот на прибирањето податоци се собираат голем број различни податоци кои како такви претставуваат „суровина“ за „производство“, односно за изработка на квалитетна анализа врз чија основа раководството може да донесе соодветни деловни одлуки. Вака собраните податоци, треба да се расчленат, да се одделат важните од неважните, противречните податоци треба да се категоризираат, идентичните да се систематизираат и да се вреднуваат и што пообјективно и поточно да се протолкуваат, т.е. да се интерпретираат. Поради динамиката и сложеноста на современите движења, финалниот аналитички производ, заедно со информациите, мора да понуди и соодветни одлуки, заклучоци и проекции за идните движења и алтернативни можности за решавање на одделно прашање или проблем, при што е важно навреме да биде доставен во однос на одделен проблем. Според тоа, готовата разузнавачка информација е одговор на потребите на крајните корисници, односно на оние кои ги донесуваат одлуките, кои во првата фаза ги определиле целите, прецизните барања и интереси.¹¹⁹

¹¹⁹ Javorović, B., Bilandžić, M., op.cit.. стр. 210.

3. ПОЛИТИКАТА ЗА БЕЗБЕДНОСТ НА КОМПАНИЈАТА

Многу компании безбедноста на работното место традиционално го држат како прашање од понизок приоритет. Меѓутоа, современите трендови во светот, особено глобализацијата, тероризмот, сè поголемата присутност на организираниот криминал, како и проширувањето на работењето на голем број фирми/ компании надвор од матичната земја, па и во подрачјата каде што потенцијалната опасност по вработените е значително поголема, го зголемуваат значењето на безбедноста на работното место. Компаниите стануваат свесни за важноста на познавањето на опасностите и подготвувањето на вработените за појавите како што се: насилство на работното место, што може да го стори клиент, вработен или трето лице; семејно насилство, што може да се случи и на работното место; тероризам, на кој особено се осетливи воздушниот и поморскиот сообраќај, финансиските и некои други институции; противнички групи што може да бидат различно мотивирани за напад на фирмата; безбедност на патувањата на вработените; информатичка безбедност.

Со оглед на фактот што веројатноста за појава на безбедносен инцидент е сè поголема, неговата појава е можна каде било, и од таа причина вработените мора да се едуцираат, како што мора да им се зголеми и нивото на свеста за ранливоста на поединците и на фирмите. Вработените стануваат должни да одржуваат високи стандарди на деловна безбедност, зашто превенцијата е најдобар начин за намалување на веројатноста од инцидент и на тој начин ги штитат сопствените интереси и интересите на фирмата.

Должност на работодавецот се постојана ревизија и подобрување на способноста на фирмата во подрачјето на превенцијата, избегнување кризни ситуации, планови за одговор на кризни ситуации, како и планови за закрепнување по криза.

Често се поставува прашањето: „Зошто деловната безбедност е корисна за фирмата, кои се мотивите за трошење пари, ресурси и време за да се оствари деловна безбедност, да се обучат вработените и да се создаде сигурна деловна средина?“. Ова прашање има смисла во средина во која никогаш ништо не се случило. Тоа исто така е логично и кога ќе дојде до инцидент, зашто подготвената фирма ќе почувствува значително помали последици од инцидентот отколку фирмата која не е подготвена. Негативните последици што може да ги избегне подготвената фирма се: загуби на животи; трошоци за потенцијални тужби; прекин на работењето; оштетувања на објектите; губење на довербата во фирмата; создавање негативна слика за фирмата и можност за редица судски процеси.

Комбинацијата од неколку од наведените последици сериозно може да ја растресе, ако не и да ја уништи фирмата. При планирањето и воведувањето на деловната безбедност, важно е да се запомни дека евтиното понекогаш може да биде многу скапо. Имено, трошоците за планирање на деловната безбедност може да бидат само мал дел од штетата која би можела да ја претрпи неподготвената фирма.

Секоја деловна организација редовно треба да спроведува проценка на загрозености и да ги дефинира заканите кои најверојатно може да го загрозат деловниот интерес на фирмата. Врз основа на оваа проценка, се изработуваат соодветна безбедносна политика и сегментирани политики што ја следат општата безбедносна политика.

Пред планирањето и имплементацијата на деловната безбедност, треба да се разберат намерите и плановите на напаѓачите, без разлика дали тие се терористи, криминалци или некои трети. Важно е да се разбере која е крајната цел на нападите, а таа се разликува по секоја од наведените групи напаѓачи. Така, крајна цел на терористите може да бидат човечки жртви и материјална штета, додека крајна цел на криминалните групи е материјалната корист.

Многу е важна за соодветна превенција самата локација на фирмата, односно опкружувањето во коешто работи фирмата. Опкружувањето во коешто работи фирмата, во определена мера, го детерминира видот на потенцијалната закана. Важни фактори може да бидат: општото ниво на криминалитетот во подрачјето

каде што е лоцирана фирмата; близината на исплатливи цели за одделни напаѓачи и општата политичка ситуација во земјата во којашто работи фирмата.

Подрачјето на дејноста на фирмата, исто така, во определена мера, може да влијае за зголемување на ризикот од напад. Доколку фирмата се занимава со дејност што определени групи ја доживуваат како непријателска (на пример, воената индустрија), тогаш е значително поголем ризикот за напад на фирмата. Исто така, фирмите што се бвлиски со државата, може да бидат проценети како корисна цел од напаѓачите, цел што е полесно да се нападне отколку некоја државна институција, а нападот може да биде еднакво корисен од аспект на напаѓачот. Ако работењето на фирмата е значајно на национално ниво (на пр., морско или воздушно пристаниште, народната банка на државата, електрани и сл.), нападот врз нив може да предизвика последици на регионално или на национално ниво и тогаш се зголемува веројатноста за напад.

Веројатноста за напад е во директна врска со проценетата ранливост на фирмата. Значи, доколку напаѓачот процени дека фирмата е ранлива и дека ризикот за напаѓачот е релативно мал, веројатноста за напад врз таквата фирма значително расте.

Суштествени елементи се: безбедноста на фирмата мора да биде најмалку на исто ниво како и во другите установи во опкружувањето, и/или во други фирми кои се во истиот сегмент на работењето; штетите во фирмата не би смееле да имаат големо влијание врз околината (петрохемиската индустрија е особено чувствителна на ова прашање).

4. БЕЗБЕДНОСТ НА ДЕЛОВНИТЕ ОБЈЕКТИ

Со оглед на фактот што објектите претставуваат значителна вредност во вкупниот имот на фирмата, потребно е тие да се заштитат на соодветен начин. Оваа заштита вклучува планирање и соодветно на безбедносната политика, нејзина примена и процена на ранливоста, формирање посебни тимови што соодветно ќе реагираат во кризна ситуација, обука на вработените, контрола на пристапот и контрола на поштата.

Имплементирањето на безбедноста е исклучително важно за објектите. Проблемот многу често лежи во фактот што таа критична точка не е јасно видлива.¹²⁰

Во случај да е потврдено постоење бомба, потребно е итно да се евакуира просторот во радиус што ќе го определи надлежната служба.¹²¹

¹²⁰ Последиците од нападот врз објектот може да бидат повеќекратни, речиси катастрофални на национално, па дури и на регионално ниво. Од материјални и човечки загуби, преку еколошка катастрофа до повеќегодишно негативно влијание врз туризмот, кој е значителен извор на приходи на државно ниво. Штетите што може да настанат како последица од ненамерна несреќа или од намерен напад врз објектот би биле повеќекратни и негативно би влијаеле врз работењето на објектот и на самата компанија во чиј состав е објектот. Мозни последици врз основните форми на загрозување може да бидат: човечки жртви, потешко повредување на повеќе лица, штета по имотот, уништување на инфраструктурата, загадување на околината, здравјето, губиток на сировини, загуба на работни места, финансиска загуба, губење на пазарите, губење на довербата, негативно клима за вложувања, опаѓање на мотивираноста за работа, вербални и физички испади на поединци и на групи, повреди на лица, прекин на работата на дел или на целата постројка.

¹²¹ Лажните тревоги се светски феномен што ги зафаќа и сите земји на Југоисточна Европа, за поставените експлозивни направи и за пожари. Заканата за експлозивна направа мора да се сфати сериозно во секој случај, без разлика дали се работи за лажна или за вистинска закана. За да се заштити соодветно објектот од посебна важност за земјата, мора да

Процената на ранливоста е постапка што се спроведува во комплетниот деловен систем, со цел да се откријат безбедносните пропусти и да се изврши евалуација на постојните безбедносни процедури и опрема. Не постои стандардизирана проценка на ранливоста, туку треба да се спроведе во согласност со специфичностите на фирмата. Еднаш спроведената проценка дополнително периодично се евалуира, а секако е потребно да се процени нејзината исправност по големи промени во деловниот субјект. Процената е квалитетна само кога се спроведува во самата фирма. Најквалитетните процени ги изработуваат експерти од подрачјето на безбедноста, зашто поседуваат специфични знаења и искуство.

Постојат три темелни цели на процената: да се утврди постојната ситуација во деловниот субјект; да се утврдат постојните безбедносни пропусти; да се предложат мерки за подобрувања во системот за безбедност.

Класичната проверка ги покрива: опкружувањето, радиусот, осветлувањето, вратите, бравите, прозорците, алармите, информатичката и комуникациската безбедност и структуралните решенија. Процената, исто така, ги опфаќа и стандардните процедури што

се преземат определени превентивни мерки, за да се намали или да се сведе на минимум можното дејство на заканите. Во сообразност со тоа, неопходно е да се познаваат видовите и нивоата на заканите. Самиот чин на упатена закана е израз на намерата да му се предизвика, да му се нанесе штета некому или на нешто, а може да биде изречена, во пишана форма и прикажана со симболи. Заканата за експлозивна направа може да биде примена по телефон, во писмо или во пакет. Во случај на телефонска тревога за поставена експлозивна направа, важно е да процени дали заканата е вистинска или лажна и, по можност, да се идентификува лицето кое анонимно се јавило. Ако е во можност, лицето кое ја прима тревогата, би требало да поставува конкретни прашања и да прибере што повеќе податоци. За да се забрза и да се олесни постапката за прием на заканата, како и за да се намали заканата од експлозивната направа, треба да се користи однапред подготвен образец по кој ќе постапуваат и ќе дејствуваат стручните лица. Копија од образецот за примање закана од експлозивна направа треба да биде достапна за целиот персонал во установата и би требало да се наоѓа во непосредна близина на телефонот. Проблем е ако заканата од експлозивна направа се прими без да се спроведе водениот разговор низ предвидениот образец за тоа, па натамошната обработка се изведува врз основа на сеќавање.

постојат во фирмите, анализа на приемот на поштата и на пакетите, паркиралиштата, влегувањето и излегувањето од објектот и општата безбедносна ситуација во опкружението. Анализата опфаќа детални разговори со сите лица кои имаат задолженија во фирмата што може да бидат поврзани со безбедносните пропусти.¹²²

¹²² Огради и природни пречки – објектот треба да биде ограден со заштитна ограда или со природна пречка (море, река). При изработката на процена за загрозеноста потребно е да се утврди дали оградата има задоволителен квалитет и во каква состојба се наоѓа, која е височината на оградата и дали има на врвот бодликава жица што дополнително би го отежнала влезот во просторот на објектот. Доколку не е поставена механичка и електронска заштита, потребно е да се провери дали постои можност за нивно поставување. *Осветлување.* При изработката на процената за загрозеноста за објектите, треба да се утврди дали објектот, покрај јавното осветлување, во системот има сопствено осветлување и дали осветлувањето на објектот задоволува. Ако на објектот е поставен систем за техничка заштита, треба да се утврди дали е потребно да се подобри постојното осветлување за да биде на задоволително ниво системот за видео надзор и во ноќни услови. *Контрола на влегувањата, идентификација.* Основна намена на системот за контрола на пристапот е да се определи и да се контролира кој има право на пристап во определен обезбедуван објект, или право на влегување во обезбедуваниот простор во определен период. Покрај основната функција за надзор на пристапувањето, овој систем овозможува индивидуално доделување на правото за пристап, временско ограничување на правото за пристап, трајно чување на податоците за минување и за другите настани, како и лоцирање на лицата во реално време. *Видеонадзор.* Видеонадзорот како дел од системот за техничка заштита овозможува надзор, препознавање и реконструкција на настаните на просторите што се покриени со снимка од видеокамера. Постојниот систем за видеонадзор му овозможува на оператерот во реално време да ги следи настаните на просторот на обезбедуваниот објект. Системот овозможува сите настани дигитално да се снимаат на хард диск и на видео-сервер, а благодарение на дигиталната технологија за запишување – тие снимки дополнително може многу брзо и едноставно да се прегледуваат, притоа филтрирајќи ги снимките според местото, времето и настанот, а сликите од избраната снимка може едноставно да се отпечатаат на хартија. *Заштита на тајноста.* Деловните обврски поврзани со заштитата на тајноста на податоците во објектите се темелат на Законот, на подзаконски акти и прописи и на определени интерни акти што ја регулираат наведената проблематика. Безбедноста на податоците се остварува врз основа на Законот, со системска примена

Контролата при влезот во фирмата е примарна алатка во ублажувањето на опасноста од напад. Урбаните целини донесуваат низа опасности. И додека е можно детаљно да се прегледа возилото на паркинг-просторот од фирмата, во исто време не е можно да се спречи инцидент на јавен паркинг во непосредно соседство на фирмата. Ако фирмата поседува сопствени паркинзи, постојат низа начини за превенција на злоупотреба на возилата, како на пример: ограничување на бројот на влегувањата и на излегувањата на минималниот број што може да овозможи редовно работење; поставување надзорна станица на влезот во просторот на фирмата; да не се користат автоматски системи за влез; надзорните станици да бидат опремени со сите содржини и на тој начин да се елиминираат потребите на вработените; да се направат посебни влезови за критичните објекти во рамките на фирмата; да се вградат бариери за заштита од влегување возила, доколку ризикот е многу висок; да се изградат соодветни огради; да се воведат систем за видео-надзор. Многу често контролата при влезот не се применува, или не се применува доволно, од страв дека ригорозната контрола ќе се смета за непотребна и дека негативно ќе влијае на перцепцијата на фирмата. Контролата при влезот во фирмата е дополнителна гаранција за безбедноста на вработените и на посетителите и треба редовно да се спроведува. Мерки за контрола на влегувањето се: ограничување на бројот на влегувањата на минималниот неопходен и доволен број; воведување компјутеризиран систем за следење на влегувањата и на излегувањата; алармирање на вратите што не се

на пропишаните безбедносни и заштитни мерки и постапки за овластен начин на прибирање, обработка, користење и за чување, спречување и закрепнување од загуба или од неовластено објавување податоци. Заштитата на комуникациите и заштитата од евентуална деловна шпионажа треба да се извршува во согласност со Законот за заштита на тајноста на податоците и со Правилникот за заштита на тајноста на податоците. Документите што се особено важни за одбраната на земјата, во објектите мора да се чуваат во простории и во метални ормари определени за тоа. Под заштита на тајноста на податоците се подразбираат мерките и активностите што се преземаат со цел тајните податоци да не ги откриваат неовластени лица што според природата на работата не треба да ги знаат, без разлика на позицијата или на функцијата што ја вршат. Знаците за забранет пристап, надгледување и снимање на објектот мора да бидат поставени на тој начин што да бидат видливи и дење и ноќе.

во употреба; воведување систем на пропусници (идентификациски картички) за вработените; воведување различни нивоа на пристап за вработените; воведување систем за читање на идентификациски картички; воведување вртливи врати на влезовите за вработените; претрес на пакетите и на торбите што се внесуваат во фирмата и се изнесуваат од неа.

Просторот на фирмата најефикасно се заштитува со комбинација на надзорни мерки и со физичка безбедност. Еден од пристапите е да се раздели целокупниот простор на зони. Тие зони дополнително се делат според нивното значење за работењето на фирмата и за безбедноста на вработените. На овој начин се утврдуваат безбедносните ресурси соодветно според значењето на зоната. Во најзначајните зони треба да се вгради постојан видеонадзор и, евентуално, патроли од вработени во безбедноста.

Зоните со високо значење понекогаш ги вклучуваат: влезовите и излезите; просториите со компјутерски сервери; интерните центри; архивата; системите за греење и за климатизација; изворот за напојување; просториите што не се надгледуваат за време на работното време (на пример, тоалетите); просторите за влез на пошта и на пакети; физичко чување на складовите за горива и на изворот за напојување; замена на класичното стакло со полимерно; надзор на влезот во инфраструктурата (особено греењето и климатизацијата); надзор над вентилациските отвори; соодветно осветлување; забрана за паркирање непосредно крај зградата; чистење од несаканата вегетација.

Фирмата треба да воведо системи за идентификација за сите вработени, како и за посетителите. Вработените треба да бидат обучени за користење на картичките и запознати со обврската за нивно носење. Покрај тоа, вработените веднаш треба да информираат доколку забележат лица без идентификациски ознаки.

Овие идентификациски картички мора да содржат фотографија, интерен број, име и оддел каде што работи лицето. Вработените секогаш мора да ја имаат идентификациската картичка на видливо место и, по барање, да му ја покажат на персоналот од обезбедувањето. Загубената, украдената или исчезнатата картичка мора веднаш да се пријави кај вработените во обезбедувањето. Иако мнозинството посетители се добронамерни, во масата многу лесно може да се скрие, а злонамерен поединец може да ѝ нанесе штета на организацијата.

5. ЗАГРОЗУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА НА КОМПАНИИТЕ

Различната дејност со која се занимаваат фирмите/компаниите и институциите, нивната организациска структура, формата на сопственоста и просторниот распоред на објектите само до некаде влијаат врз опасностите на кои тие се изложени. Сите форми на загрозување неизбежно ги насочуваат потребите на фирмите или на институциите да ги заштитат своите вредности (лицата, имотот и работењето). За да можат успешно да им се спротивстават на предизвиците, мора да постои институционализиран систем што овозможува навремено забележување, спротивставување, минимализација или елиминација на изворите и на формите за загрозување на лица, на имот и на работење. Методите, начините и субјектите за заштита се во директна врска со изворите и со формите на загрозување. Институционализираната форма за спротивставување на фирмите, се спроведува низ воспоставувањето и функционирањето на системот за обезбедувањето на лица, на имотот и на работењето.

За да може заштитата на лица, имот и работење да ги даде посакуваните резултати, таа мора да се заснова на соодветна процена.

Методологијата за процена на безбедноста претставува збир на планираните дејства со кои се идентификуваат потенцијалните закани или форми за напад врз материјалните добра и врз инфраструктурата на просторот, на објектот или на лицето што е нужно да се заштити. Исто така, се идентификуваат слабостите на заштита на просторот или на објектот, вклучувајќи го и човековот фактор, ако не се придржува до правилата и до пропишаните процедури за работа. Врз основа на така утврдените недостатоци и слабости на системот за заштита, се избираат и се определуваат приоритетите на противмерки и на процедурални промени за да се намали ранливоста на просторот или на објектите. Почитувајќи го ваквиот пристап, нужно е процесот за изработка на процената на

безбедноста на лицата, на просторот или на објектот да се одвива низ четири етапи: подготовка на проектот, прибирање податоци, обработка на податоците и донесување заклучоци со предлог-противмерки за заштита. Секоја од овие етапи е составена од група активности кои се одвиваат по логичен редослед.

Етапата за *подготовка на проектот* опфаќа: формирање стручен тим, дефинирање на целите и на проблемите, утврдување на основните елементи за процена и на плановите, избор на методите, на техниките и на инструментите за прибирање податоци и нивна верификација. Во согласност со така планираните активности, се формира стручен тим кој е составен од експерти од различни профили, кои со своето стручно знаење и искуство можат да ги согледаат безбедносните проблеми и да предложат оптимални решенија за заштита.

Стручниот тим ја формулира општата цел на проектот, со која е нужно да се анализираат и да се утврдат можните извори на опасност и нивната штетност за просторот или за објектот и врз основа на добиените резултати, ги планира и ги предлага оптималните мерки за заштита. За да може да се реализира така дефинираната општа цел, потребно е во проектот првенствено да се одговори на следните прашања:

- Кои се одделните извори за загрозување на објектот или на просторот и каде е можно да се лоцираат нивните извори?
- Кои се можните видови опасности, нивната веројатност и фреквентноста за нивното појавување и нивната штетност, загубите или големината на ризикот што може да го предизвикаат?
- На кои извори на опасности е изложен просторот или објектот, со оглед на нивните градежни, просторно-локациски, технолошко-технички, организациски, кадровски и нормативни карактеристики, како и со оглед на начините и на ефикасноста за заштита.

При барањето одговор на овие прашања, неопходно е да се тргне од стручните претпоставки за можните причини и за последиците поради кои фирмата може да биде изложена на определени опасности, а потоа и на можните начини за нивно спречување.

Прибирањето податоци е особено важно, за да може да се одговори на поставените прашања за состојбата со безбедноста

и со заштитеноста на просторот или на објектот, потребно е да се утврди кој вид податоци треба да се приберат за да бидат релевантни за изработка на безбедносната проценка. Со методологијата, во принцип, се утврдуваат категориите и видовите податоци. Така, за процена на безбедноста мора да се приберат; општите податоци и основните карактеристики на објектот, фактите за постојната состојба за заштита на објектот, безбедносните проблеми од претходниот период и можното влијание на околината за нарушување на безбедноста, како и податоци за организацијата за заштита на објектите во услови на зголемена загрозеност. Изборот на оптималните начини, методи и техники за прибирање податоци, нужно е условен од нивната соодветност за предметот на истражувањето, а тоа значи дека избраните методи мора да бидат оптимално приспособени кон идентификацијата на видовите податоци кои најдобро ја илустрираат и ја одразуваат безбедносната проблематика на лицето, на објектот или на просторот и можните извори и видовите за загрозување, можните начини за спречување на нивното дејствување, како и настанувањето штетни последици. Поради тоа, методот за прибирање релевантни податоци е приспособен на овие барања. Тој се спроведува со систематско опсервирање на безбедносните карактеристики на просторот или на објектот од страна на членовите на стручниот тим кој учествува во изработката на документот, како и со анкетирање на компетентни вработени и на одговорното лице за безбедноста на фирмата преку однапред утврдени и формулирани прашања важни за безбедносната проблематика на просторот или на објектот.

При примената на овие методи за прибирање податоци се користат различни техники потребни за непосредно регистрирање и утврдување на фактите и на релевантните сознанија. Во текот на опсервацијата, се фотографираат просторите и објектите, се утврдуваат нивните карактеристики, начините за нивна заштита и постојните недостатоци. Врз основа на тоа, се изработува фотоелaborат и се наведуваат кратки констатации за воочените негативни карактеристики, со предлог за можни решенија. Составни делови на фото-елaborатот се определени скици и цртежи на најдената состојба и ситуација, како и завршни описи и констатации за состојбата со безбедноста на секој опсервиран објект. Потоа се води

разговор со однапред планирани и систематизирани прашања, со користење анкетен прашалник.

Прибраните податоци се обработуваат, односно се врши *обработка на податоците* и се анализираат заради утврдување на состојбата со безбедноста и, што е важно, се врши идентификација на критично загрозените точки, по што се препознаваат штетните појави или потенцијалните опасности што можат да влијаат врз безбедноста на просторот или на објектот. Врз основа на тоа се предлагаат мерки за заштита.¹²³

¹²³ Ефикасниот одговор на криза подразбира развој и имплементација на квалитетна стандардна процедура на одговор. Не постои единствена процедура, туку на секоја закана се одговара со поединечна специфична процедура. Овие процедури треба да бидат јасни и едноставни, вработените треба да ги познаваат и да ги увежбуваат. Закана од бомба – секој субјект мора да ги има развиено овие процеди колку и да се смета неверојатно дека некој ќе се закани на овој начин, зашто кога еднаш ќе се случи инцидентот, штетите, материјалните и човековите загуби може да бидат енормни. *Бомби во поштенски пратки*. Овие бомби главно се персонализирано оружје наменето за напад на точно определено лице. Појавата на поштенска бомба треба да ја зголеми претпазливоста, зашто тие никогаш не се изолиран инцидент. Поштенските бомба доаѓаат во сите форми (писма, пакети). Општото правило е никогаш да не се отвора сомнителен пакет, туку тоа треба да им се препушти на професионалците. Запалави уреди. Тие се наменети веднаш да предизвикаат пожар од поголеми размери и се користат против згради или возила. Таквите уреди може да предизвикаат големи штети и човечки жртви. *Хемиско и биолошко оружје*. Во неодамнешната историја има документирано настани во кои одделни организации се подготвени да користат и вакви видови оружја. Овие оружја се особено опасни во урбаните подрачја поради големата концентрација на луѓе. *Вооружени напаѓачи и заложнички ситуации*. Инцидентите коишто вклучуваат вооружени лица се различни. Различноста лежи во мотивите на напаѓачите, во оружјето, во подготвеноста на фирмата и во редица други фактори. Основен факт е дека не треба да му се спротивставуваме на вооружено лице. Се разбира, постојат исклучоци кога се работи за безизлезна ситуација, но организацијата не смее да им препорача на своите вработени да се обидуваат да му се спротивстават на напаѓачот во ваква ситуација. *Пожар*. Во случај на пожар треба да се евакуираат вработените користејќи

Слика 4. Приказ на етапите за изработка на процена на загрозеноста и на планот за заштита

ги стандардните процедури кои веќе се извежбани. *Земјотрес*. Мерки за намалување на ризикот во случај на земјотрес се: полиците треба да бидат прицврстени за сидот; тешките предмети мора да бидат на подот; телата за осветлување треба да бидат добро прицврстени; отпорноста на секоја зграда треба да ја процени статичар; во секоја просторија треба да бидат определени безбедни подрачја (крај сид-носач, под маса или бироа и сл.); да не се бега од зградата додека трае земјотресот, туку да се причека крајот на безбедно место; на отворено треба да се биде што подалеку од згради; во возило треба да се застане на отворено подрачје; треба да се оддалечите од оштетените згради.

6. ПРОЦЕНА НА РИЗИК И ПРОЦЕНА НА БЕЗБЕДНОСТА НА КОМПАНИЈАТА

Во современата литература не постои единствена дефиниција за тоа што е ризик. Одредени автори сметаат дека ризик претставува „ситуација во која постои можност од отстапување во однос на посакуваниот резултат“¹²⁴, за други тоа е „мерка на веројатност е дека последиците штетни по животот, здравјето, сопственоста и /или животната средина да се појават како резултат на некои одредени опасности“¹²⁵, трети дека ризик е „комплексната особина со која се опишува веројатност од настанувања штетни настани и очекувана големина на последици од тие настани за сиот систем и за време на утврдената должина на временскиот интервал или за време на одредена мисија“.¹²⁶ Одредени размислувања одат во насока дека тоа е „Мерка за веројатност на настанување на техногени или природни појави кои се карактеризираат со настанок, формирање и дејство на опасности, како и социјални, економски, еколошки и други видови загуби и штета“¹²⁷, додека други размислувања посочуваат дека тоа е „Можност потенцијалната опасност да се реализира во случај и во услови на користење и/или изложувања и можното значење на штетата“.¹²⁸

¹²⁴ Vaughan J. Emmett, *Risk Management*, John Wiley & Sons Inc, New York 1996., стр. 23.

¹²⁵ Sage P. Andrew, „Systems Engineering for Risk Management“, in: Beroggi E. G. Giampiero, Wallace A. William (eds), *Computer Supported Risk Management*, Kluwer Academic Publishers, Norwell MA 1995., стр. 4.

¹²⁶ Vukihević D., Vidović D., Moguћnosti optimizacije ulaganja u preventive i interes osiguravajuћih kompanija za ta ulaganja, *Preventivno inჟenerstvo*, god. III, br. 1, Preving, Beograd 1995., стр. 5.

¹²⁷ Chadaia D. Nikolai, Podosenova S. Nina, *Upravljenie bezopasnost truda*, Moskva 2008., стр. 9-10.

¹²⁸ Luković Slavobub, *Priručnik za procenu profesionalnih rizika*, Zaštita, Beograd 2000., стр. 10, преземено од Корпоративен безбедносен систем, оп.цит. стр. 62.

Според некои дефиниции ризикот претставува неможност да се предвиди резултатот од идните случувања со целосната сигурност. Во врска со тоа треба да се има предвид дека претприемачите и менаџерите на корпорациите по правило донесуваат ризични деловни одлуки врз основа на веројатноста од настанување во идните случувања. Ако е сигурноста ситуација во која нивните очекувања ќе бидат исполнети, тогаш несигурноста може да се мери како веројатност дека вистинскиот резултат ќе отстапува од очекуваното или од планираното.¹²⁹ Од тие причини, изработката и имплементацијата на процената на ризик и вградувањето резултати од процената и од одлуките од изборот на видот и начинот на функционирање на интегрираниот систем на безбедносна заштита на корпорациите сведочат за професионалноста на нејзиниот пристап кон проблемот за заштита на лицата, имотот и работата. Процената на ризик вклучува примена на повеќе логички и систематски методи за комуникација и консултација за време на овој процес, како и за воспоставување на организацискиот контекст за идентификација, анализа, процена, третман и контрола на ризикот врзан за активностите, производите, функциите и процесите, со цел адекватно известување и архивирање во врска со резултатите на процената.¹³⁰

Основна цел на секоја процена е настојувањето да се предвиди и делумно да се одреди иднината, односно да се предвиди, а во некои елементи и да се одредат идните случувања. Смеслата на тоа е со доаѓање до одредени информации и нивна анализа да се обезбеди влијание на насоката и интензитетот на одредени активности како сопствени, така и на што потекнуваат од носителите на загрозувањето.¹³¹ Во таа насока, безбедносна процена

¹²⁹ Fisher N. Irving, Hall R. George, „Risk and Corporate Rates of Return“, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 83, No. 1, Oxford University Press, Oxford UK 1969., стр. 79-80.

¹³⁰ Keserović D., „Оdreђивање контекста – клjučна фаза процене ризика корпорација“, во: *Naučnikup «Dani bezbjednosti» na temu: „Razvoj Sistema bezbjednosti i zaštite korporacija“ (Zbornik radova)*, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Univerziteta Sinergija, Banja Luka 2011., стр. 241, преземено од Корпоративен безбедносен систем, оп.цит. стр. 62-64.

¹³¹ *Vojna enciklopedija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1974, стр. 696.

претставува интегративно и логично поврзување на фактите и на сознанијата за одделни елементи на предметот (субјекти на процена) со цел стекнување сознание за можноста и веројатноста од настанување опасност, можност на спречување или, ако тоа не е можно, смалување (ублажување) и/или отстранување на штетата, односно контрола на опасноста. При разгледување на безбедносната ситуација се оценуваат разни латентни или моментни конфликтни состојби, нивните причини и можниот развој. Во заклучниот дел на процената потребно е да се искаже прогноза на идните однесувања и активности на носителите на загрозувачките дејности и задачите на надлежните служби во превенција и спротивставување на тие појави.¹³²

За време на вршење на безбедносни процени на загрозеност и процена на безбедното работење на корпорациите, се идентификуваат бројни закани и ризици со различно потекло. Во таа смисла, одговорноста на вработените, а особено на оние што се задолжени за безбедност на корпорациите врзана е за менаџмент на ризиците кои вклучуваат и анализи на ризикот, како средство кое го олеснува комплетирањето на следните задачи: идентификација на лица, објекти и имот кои вредат да се заштитат; идентификација на закани кои можат да доведат до загрозување на безбедноста на имотот, лицата и работењето на корпорацијата; процена на веројатноста да дојде до штетни случувања, влијанието на заканите на процена на; можноста за управување со заканите и идентификација на контрамерките на овие закани.¹³³

Идентификацијата на лицата, објектите и деловните ресурси е поврзана со утврдувањето на основаноста на заканите кон корпорацијата и дефинирањето дали нејзината загрозеност може битно да влијае на одредени појави на општеството и на државата.

¹³² Ђорђевић О., *Leksikon bezbednosti*, Privreda publik, Beograd 1989., стр. 380-381, преземено од Корпоративен безбедносен систем, оп.цит. стр. 62-64.

¹³³ Keković Z., Savić S., Komazec N., Milošević M., Jovanović D., op. cit. стр. 53, преземено од Корпоративен безбедносен систем, оп.цит. стр. 62-64.

Идентификацијата на екстерни и на интерни закани¹³⁴ опфаќа препознавање на намерите на способноста на потенцијалните носители на загрозувањето. Екстерните закани се движат од екстремно загрозувачки настани, како што се терористичките напади и киднапирањето, до нешто помалку драстични како провала во објекти. Интерните закани вклучуваат кражби, саботажи, насилство, вандализам и издавање на чувствителни информации. Екстерните закани, исто така, вклучуваат индустриска шпионажа, контаминација на производи, уцени, јавни немири, пожари, временски непогоди, земјотреси и други видови природни катастрофи. Процената на можноста да се случи настанот тргнува од прашањето колкава е можноста да се дојде до одреден заканувачки настан. Процена на можноста бара ментална концентрација и не се заснова на математички модели или формули. Прецизните бројки никогаш не се мерило кога се работи за фактор на кој влијае единствено човечкото однесување. Повеќето вакви анализи доаѓаат од познавање на природата на криминалните закани, искуството и здраворазумското размислување.

Анализата на безбедносните закани, загрозувања и ризици, претставува процена на секоја реална или потенцијална закана за корпорацијата која може да предизвика повреда или смрт на лица и/или уништување (губење) на имотот на компанијата и/или смалување на профитот, односно финансиски загуби без разлика на нивната големина. Се однесува на постепена и системска анализа на работата и постапки кои произлегуваат од процесот на работа на корпорацијата со цел идентификација на ризик или закана на компанијата и изработка на проактивни препораки, решенија и процедури за нивна елиминација и/или ублажување на последиците во случај на остварување на заканата во текот на работата на корпорацијата.¹³⁵ При анализа на секој ризик треба

¹³⁴ Заканата е индикација, околност или настан која може да предизвика загуба во работењето или штета на имотот, како и смрт, повредување или пречки во работата на високите раководители и други запослени во корпорацијата, преземено од Корпоративен безбедносен систем, оп.цит. стр. 62-66.

¹³⁵ Daničić M., Stajić Lj. op. cit. стр. 47, преземено од Корпоративен безбедносен систем, оп.цит. стр. 62-66.

да се одговори на следните критични прашања: „Дали сме свесни дека ризикуваме“?, „Заради што ризикуваме?“, „Колку и кога најмногу ризикуваме?“. Одговорите на овие прашања се значајни од повеќе аспекти, и тоа заради: договарање работи; трошоци и време на реализација на работите или на проектите; квалитет на производите и услугите; управување со буџетот; одлучување.¹³⁶

Секоја компанија може да се соочи со голем број ризици и кризи предизвикани од нив при што за менаџмент околу ризиците клучно значење има нивната идентификација, т.е. процената на веројатност на појава на кризата (невозможно, скоро невозможно, малку веројатно, можно, повеќе од можно/се случувало во конкурентските компании; многу можно/можно е и порано да се случувало во компанијата; предупредувачките знаци се евидентни) и големината на штетата која за корпорацијата може да настане (без штети и сериозни последици; мало оштетување кое лесно може да се поправи; извесна штета; значителна штета; значителна штета која е предмет на медиумите; разурнувачка штета која на насловните страни и во ударни вести може да ја уништи компанијата). По овие фази, следи контрола на ризикот и санирање на последиците од кризата.¹³⁷

Неопходно е внимателно да се анализираат условите во кои потенцијалниот извор на загрозување може да ја изврши својата замисла во однос на работата и мерките кои се преземаат заради заштита на корпорацијата. Ако безбедносно-заштитните мерки се неразвиени а кај изворите на загрозување постои позитивна процена дека без проблем може да ги реализира своите замисли, тогаш веројатно ќе се случи загрозување на безбедноста на корпорацијата. Ако по правилни безбедносни процени, мерките на обезбедување се правилно поставени, кај носителот на загрозување ќе се развие убедување дека не е можно да го спроведе замисленото, па постои можност од злонамерното дејствување да се откаже.¹³⁸

¹³⁶ Kekoviћ Z., Saviћ S., Komazec N., Miloševiћ M., Jovanoviћ D., op. cit. стр. 52, преземено од Корпоративен безбедносен систем, оп.цит. стр. 62-66.

¹³⁷ Petroviћ P., *Menađment rizicima na tržištu kapitala*, Institut ekonomskih nauka, Beograd 2000, стр.17-18.

¹³⁸ Mandiћ G., *Sistem obezbeđenja i zaštite*, op.cit. стр.42.

Процената на влијанието (последица) на заканата е субјективна проценка која се базира на историјата на нападот на корпорациската безбедност и искуството на сродни служби на безбедност во слични ситуации. Мерките на влијанието вообичаено се изразуваат со негативни последици за општеството и државата ако дојде до несакани настани, но се изразува и во пари. Тука спаѓаат и трошоците за замена, поправки, губење на продуктивноста, губење на државните и на деловните можности и друго. Ако последицата вклучува повреда или смрт, загубата се мери со скалата на траума, која не може да се изрази со пари.¹³⁹

Во последниот чекор на анализата на ризикот, безбедносните контрамерки се идентификуваат и потоа се проценуваат според соодветноста на трошоците. Изборот на контрамерки е заснован на две информации. Првата е добиена од процесот на анализа на ризик (податоци за идентификација на имот и закани, проценка од можноста дека нешто ќе се случи, проценка на влијанието и фреквенцијата, како и проценка на соодветното управување со ризик. Другата информација се однесува на природата на работата, целта и филозофијата на управување и културата на корпорациската организација. Истражувањето за контрамерките ја насочуваат управата да обрати внимание на следните релевантни прашања: „Дали е секогаш најдобро решение да се спречи настанот“?, „Дали е разумно да се преземат проактивни чекори за да се ублажи ефектот од настанот“?, „Дали е разумно да се комбинираат превенцијата и ублажувањето“?, „Дали е доволно да се биде свесен за заканите и да не се преземе ништо однапред за тие да се спречат или да се ублажат“?, „Дали превенцијата или ублажувањето се вредни“?. Културниот или општествените фактори може да бидат особено важни во објаснувањето зошто консултантите на менаџмент на ризикот понекогаш нудат неможност од препораки.¹⁴⁰

¹³⁹ Jegeš M., „Integrisani system bezbednosti naftne industrije A.D. Novi Sad“, во Prvi Međunarodni naučni skup „Privatna bezbednost – stanje i perspektive“ (Zbornik radova), Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad 2008., стр. 431-432, преземено од Корпоративен безбедносен систем, оп.цит. стр. 62-66.

¹⁴⁰ Dorfman S. Mark, *Introduction to Risk management and Insurance*, Prentice Hall, Englewood Cliffs NJ., стр. 393-396, преземено од Корпоративен безбедносен систем, оп.цит. стр. 62-66.

Глава VI

ЈАВНО – ПРИВАТНО ПАРТНЕРСТВО И СОРАБОТКА ВО БЕЗБЕДНОСТА

1. ДЕМОНСТРИРАЊЕ ИНСТИТУЦИОНАЛНА СОРАБОТКА И ЕФЕКТИВНОСТ

Кога се зборува за подрачјето на јавната безбедност, тогаш, пред сè, треба да се има предвид дека тоа како такво се однесува на подрачјето на внатрешната безбедност на некоја држава. Оваа безбедност, како и многу подрачја од општествениот живот, уредена е со определени правила на однесување, а нивното кршење претставува ризик од можна казна. Тука се поставува прашањето: „Кои се тие правила што претставуваат определен национален ризик“ што ги „определила“ државата, како што „определила“ и кој ќе биде „гарант“ за да се елиминира секој ризик кој ја загрозува таквата безбедност?“ Се подразбира дека во таа смисла од страна на државата се детектирани и вредности за кои таа е заинтересирана, а пред сè тоа се вредности што се прифатливи и почитувани од поголемиот дел на општеството – на пример, здравјето, интегритетот на човечкиот живот, слободата, мирот и сл.

Стекнувањето на вредностите во подрачјето на јавната безбедност, државите во Југоисточна Европа им го доверија на своите тела, односно на органите и телата на државната управа, а на Министерството за внатрешни работи токму ова подрачје, во согласност со Законот, му е пропишано во делокругот на неговата работа. Така, во сите држави на Југоисточна Европа, министерствата за внатрешни работи во својот делокруг се задолжени да ги извршуваат управните и другите работи што се однесуваат на: работите на полицијата и на криминалистичката полиција, и тоа заштита на животите и на личната безбедност на луѓето и на имотот, спречување и откривање на казнени дела; пронаоѓање и фаќање на сторителите на казнени дела и нивно притворање од надлежните органи и тела; одржување на јавниот ред и мир, како и заштита на определени лица, објекти и простор; вршење на криминалистичко-технички работи и вештачења; работи околу безбедноста на сообраќајот по патиштата; надзор на држав-

ната граница; контрола на движење и престој на странци, како и нивното прифаќање; евидентирање на патните документи за преминување преку државната граница; обезбедување јавни собири; работи поврзани со државјанството; издавањето лични карти, пријавувањето на престојувалиштето и на местото на живеење на граѓаните; издавањето возачки дозволи и регистрацијата на моторни возила; набавката, чувањето и носењето оружје и муниција, како и експлозивни материјали; давање нужна помош заради отстранување на последиците во случај на општа опасност предизвикана од елементарни непогоди и епидемии; дејствата за заштита од пожар; работите за цивилна заштита; работите на специјалната полиција; надзор над работата на безбедносните компании.

За разлика од јавната безбедноист, приватната безбедност е подрачје на дејностите кое ги опфаќа работите за физичка, за техничка и за други видови заштита на луѓето, на имотот и на работењето, а што ги извршуваат компаниите и агенциите за приватно обезбедување, како и сите субјекти чија цел е да ги заштитат своите вработени, имотот и работењето.

Со оглед на фактот што приватната безбедност, каква што ни е позната во денешно време, е развиена врз основа на разновидни идеи, концепти, историски настани и стана важен и нужен фактор на модерното работење на индустријата и општеството. Некои сознанија за тоа како се развивала таа, помагаат во разбирањето на појавата и на нејзината иднина.¹⁴¹

Примарна цел и на јавната и на приватната безбедност е одржување на редот и мирот, односно на безбедноста. Токму поради тоа, односот меѓу тие две „условно“ безбедности, таму каде што не е, би требало да биде партнерски заснована, затоа што во денешно време сè повеќе се приближуваат начините и средствата за постигнување на нивните цели. За проширувањето на делокругот на работата на приватната безбедност на јавно место

¹⁴¹ Nađ I: Sinergija javne i privatne sigurnosti, Zbornik radova I Konferencije hrvatskih menadžera sigurnosti, Sigurnost Educa, Zagreb, 2007, стр. 21.

придонесува преобразбата на сопственоста, но и јакнењето на безбедноста. Стадионите, салите и другите собиралишта на луѓе веќе не се државна сопственост, па поединци ја преземаат улогата за обезбедување на редот, што до неодамна претставувала монопол на државата. Ова тврдење често служи за докажување дека јавната безбедност има овластувања што и овозможуваат да ги принудат луѓето на исполнување на нивните законски барања, додека приватната безбедност такви овластувања има само незначително.

Со оглед на порастот на масовниот криминалитет и на порастот на насилствата, како неопходен се наметнува заклучокот дека нужно ќе расте и потребата од преземање заеднички активности на подрачјето на безбедноста. Имајќи предвид дека во денешно време се шират сè поголем број на т.н. „нетипични“ полициски работи, реално е да се очекува дека и потребите за ангажирање на субјекти на приватната безбедност ќе бидат во значителен пораст. Во таква ситуација незаобиколна е и потребата од подобра соработка меѓу јавната и приватната безбедност, за да може со синергија на овие две безбедности да се постигне задоволувачко ниво на безбедност, како на имотот во приватна сопственост така и во јавната безбедност воопшто. Во претходниот период оваа соработка сигурно ја немаше. Таа и денес не е на задоволително ниво, а причините за таквата состојба треба да се бараат во два факта: првиот се гледа во недоволно јасно воспоставената пракса на однесување, и второ, стереотипите и во недовербата во односите на приватна и јавна безбедност. Неоправдано преовладува мислењето дека подрачјето на приватната безбедност има пониски стандарди во споредба со јавната безбедност, што сигурно не е вистина. Подрачјето на приватната безбедност навистина е правно лимитирано, но има свое значење, особено во областа на безбедноста воопшто, на заедничката природа. Ова, пред сè, се однесува на подрачјето на транспортот, телекомуникациите, банкарското работење, пензиското осигурување итн. Овие подрачја, иако приватни или приватно-државни, многу влијаат врз перцепцијата на општата состојба со јавната безбедност. Токму поради тоа нема место за погоре назначените стереотипи, бидејќи овие безбедности не се конкурентни, туку, напротив, се комплементарни, а соработката меѓу овие безбедности треба постојано да се поттикнува.

Во основа кога преовладува дискусијата дека постои мала соработка меѓу јавната и приватната безбедност тогаш причините за недоволната соработка можат да се систематизираат како: недостиг на меѓусебно почитување; недостиг на комуникација, односно размена на информации; недоволно познавање на системот за приватна заштита и на нејзината одговорност, како и методите за работа; недостиг на образование; претпоставувана конкуренција; недостиг на програми и на правила за соработка и др.

Се разбира дека наведените причини немаат никаква основа, туку овие две безбедности треба да се разгледуваат од различни аспекти на методи за работа, при што кај приватната безбедност се истакнува сето она што влегува во превенција, додека репресијата се применува многу ретко (обезбедување на јавните собири и сл.), меѓутоа кај јавната безбедност, тој сооднос е приближно на највисоко ниво.

На крајот ќе наведеме дека никому не му е целта да го отстрани правото на државата да ја надгледува работата на приватната безбедност, повеќе или во еднаква мера како и на јавната безбедност, зашто нивната работа придонесува за безбедноста на сите граѓани. Раководејќи се од ваквото размислување, токму на овие поставки треба да јакне соработката меѓу двете безбедности, а која може да се види на различни подрачја – на пример, заедничка едукација, размена на информации заради спречување криминалитет и други противправни дејства, создавање заеднички проекти насочени пред сè кон превенција како на локално, така и на национално ниво.

2. ЈАВНО-ПРИВАТНА ДИХОТОМИЈА

Јавно-приватната дихотомија е исклучително важна за односите меѓу јавната и приватната безбедност и таа се однесува на елаборирање во контекст на развојот на безбедноста. Евидентно е дека најчесто користена формулација на јавна-приватна дихотомија се однесува на сè она што е многу попознато како јавен и/или приватен сектор. Ваквата конципирана категоризација на дихотомијата го спротивставува јавниот или владин сектор со „приватниот“ или пазарен сектор. Ова е поради фактот што владата во првиот случај ги осигурува услугите и тие се финансираат со законите во кој се дефинирани даноците, додека во вториот случај, корисниците ги купуваат услугите од фирмите чија мотивација е профитот. Вториот дел од дихотомијата, односно логичката поделба на „јавно-приватно“, се однесува на разликата меѓу тоа што е „отворено“ и јавно наспроти „скриено“ или ограничено. Всушност, тоа е она што во суштина ја означува разликата меѓу јавниот и приватниот простор. Едноставно кажано, основното значење на јавниот простор е неговата отвореност и достапноста на сите, насекаде и во секое време, и спротивно на ова толкување, приватните простори се оние во кои е ограничен пристапот и во кои управуваат тие кои всушност го „поседуваат“ тој простор и кои имаат право да го дефинираат и да го ограничат со одреден степен на негова јавност.¹⁴² Значи, основното прашање што треба да го поставиме е „Каде лежи границата помеѓу приватниот и јавниот сектор?“. Генерално, не постои едноставна граница за поделба туку постои мрежа на приватни и јавни организации што се занимаваат со одржување на редот.¹⁴³

¹⁴² Ahić J., *Sistemi privatne sigurnosti*, Sarajevo, 2009, стр.17-37 .

¹⁴³ Bruce George and Button Mark, *Private Security*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, стр. 115.

Во либерално-демократските општества, пазарната економија дозволува јавни-приватни партнерства. За разлика од тоталитарните уредувања остварувањето на безбедноста е во исклучивна надлежност на државата каде нема евидентирано одредени облици на коегзистирање со приватниот безбедносен сектор.¹⁴⁴

Постигнувањето соодветно ниво на развој на секторска „јавност“ или „приватност“ во одреден општествен систем и неговата форма зависи од одредени фактори, меѓу кои клучно место имаат: начинот на одлучување на положбата, местото и улогата на овие сектори во општеството; нивниот придонес и реално значење, начинот на финансирање на овие сектори; природата на односот, работниот статус на персоналот кој обезбедува услуги на одреден корисник итн.

Повеќето размислувања за разликата помеѓу јавниот и приватниот сектор произлегуваат од начинот на кој оваа поделба е концептуализирана во рамките на неокласичната економска теорија. Интуитивно, јасно е дека државната управа и независните приватни бизнис компании на слободниот пазар, или приватниот сектор за обезбедување ги детерминира состојбите и создаваат чувство на уреден општествен систем со кој се дефинира ограничената улога на државата за прашања од обезбедувањето на јавни добра и услуги во општеството.

Појдовната точка на економскиот модел, во суштина, е „слободната конкуренција“ поддржана од општеството кое се состои од поединци кои на прв план го истакнуваат максимизирањето на корисноста, т.е. „совршено конкурентен“, а регулиран пазар е местото каде купувачите и давателите на услуги се среќаваат да преговараат и да се договараат за квалитетот, квантитетот и вредноста на стандардните стоки или услуги. Тука, во оваа смисла, е многу важно да се напомене дека клучните карактеристики на јавното добро се врзуваат со определена колективна одлука, но, од практична и искуствена гледна точка, сосема е извесно дека тоа не значи дека секогаш мора да биде во форма на директни владини одлуки.

¹⁴⁴ http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/International%20Affairs/2011/87_2taylor.

Потребата да се дефинира безбедносниот сектор на чии темели се градат основите на системот на сопственост во компанијата е многу важна тема со која се остварува утилитаризмот или практичната корист за општеството, кои, всушност, веќе од почетокот на XIX век е поддржан како „првенствен модел“ на кој се заснива приватната безбедност во повеќе земји.

Вториот дел од дихотомијата, односно логичната поделба на поимите јавно – приватно, пред сè се однесува на разликата меѓу она што е „отворено“ и јавно, наспроти она „што се крие“ или е „ограничено“ и тоа е она што, во суштина, значи разлика помеѓу јавните и приватните простори.

Потполно јасно и едноставно кажано, основната функција на јавниот простор е во неговата отвореност и пристапност до сите, насекаде и во секое време, и, спротивно на ова толкување, приватните простори се оние чиј пристап е ограничен и се управувани од страна на оние што всушност се сопственици на тој простор¹⁴⁵ и дека тие имаат право да го дефинираат и да го ограничат нивото на својата јавност.

Во модерните градови каде е постигнат висок степен на развој на општествениот живот, е направена сосема јасна значајна поларизација помеѓу јавното „кралство“ (земјата, пазарот, бирократските организации, итн) и „приватното“, кое го сочинуваат царството на интимност и сензуалност во овие области. Кога го набљудуваме ова сфаќање подетално, лесно можат да се воочат неколкуте, може да се каже, вообичаени мотиви: некои традиции во многу случаи ја потценуваат важноста на домашната сфера, идејата дека разликата помеѓу приватно и јавно е втемелена врз основа на карактеристики на половите и дека жените традиционално се наменети за домашната сфера

¹⁴⁵ Поимот, односно терминот „простор“, најчесто ја подразбира физичката средина и начинот на кој тој е воспоставен, на пример, изградена околина на градот. Сепак, овој термин исто така се користи за да се означи меѓусебниот / реципрочен и искусвен простор кој, иако има некои физички атрибути, е резултат на општествените конвенции или општествен договор како таков, како на пример, фактот дека некој „упаднал“ на нашиот „приватен простор“.

и имаат инфериорна позиција во тие рамки и верувањето дека категоризацијата на домашната сфера како „приватна“ служи за да се скрие злоупотреба и доминацијата на полициските органи и судскиот систем, како и насилството во семејството, во кои некои од нејзините членови ги злоупотребуваат своите предности или недостатоци. Оваа перспектива на „приватниот простор“ има важни импликации во начинот на кој се врши, на пример, „семеен надзор“.

Значи, природата на имотно-правните односи, особено во однос на порастот на она што се нарекува „масовна приватна сопственост“, се главните теми и клучни прашања кои треба да се опсервираат. Основниот концепт за масовната приватна сопственост е комбинација на различни верзии на концептот на јавно-приватно и дека, од една страна, тој се занимава со просторната димензија на „јавното“, со фокус на промените во физичкиот и виртуелниот простор, од друга страна, исто така, се фокусира на дефинирање на секторот на приватна сопственост.

Во денешно време се одржува тенденцијата луѓето да живеат во големи приватни блокови, затворени заедници или кондоминуми (затворени населби), и во косоственост во одредена заокружена приватна сопственост, а не во куќи сместени во традиционално уредени урбани или рурални средини. Според оваа концепција и толкувања, луѓето го поминуваат поголемиот дел од своето време во приватни трговски центри, а значително помалку на традиционалните „јавни“ места. Значи, со оваа тенденција, своето слободно време луѓето сакаат да го поминуваат на големи приватни комплекси, а не во јавните паркови и отворените простори на нивната животна средина.

Многу е евидентен феноменот дека она што се нарекува „јавни места“ е преполн со невидливи знаци и предупредувања“ за „пониските класи-другите“, што многу значајно придонесува во наведената тенденција на однесување во општеството.

Врз основа на изнесеното, јасно се покажува дека, кога станува збор за модерна поделба на работата се влегува во доста проблематична област, особено кога во оваа област, се прават обиди да се дадат точни дефиниции за одредување на

терминолошките разлики за „јавно“ и „приватно“ со желба за целосно и конечно дефинирање на значењето и на разликата меѓу овие концепти.

Се смета дека јавно-приватното партнерство ЈПП (PPP-Public Private Partnerships) овозможува јасна спецификација на целите, правата и одговорностите во законско обврзувачка форма. Покрај тоа, долгорочните и скапи заложби на ЈПП можат да доведат до постигнување подобра распределба на ризиците помеѓу владата и извршителите во приватната безбедност. Во минатото, владата беше дизајнер, надзорник и добавувач на услуги. Преку „јавно-приватните партнерствата за безбедност“, полето е израмнето и владата и приватните безбедносни компании работат заедно на секое ниво, и тоа:¹⁴⁶ од регрутација и обука до воено распоредување, со што партнерствата за безбедност овозможуваат воени и безбедносни активности низ сиот развиен свет. Поради помалите буџети за одбрана, западните сојузници на САД можеби ги применуваат принципите на јавно-приватно партнерство особено темелно, со цел да се намали трошењето преку делење на финансиските ризици со добавувачите во приватниот сектор. Во замена, корпорациите добија прилично постојана основа во менаџментот на монополот на сила преку делумна сопственост на одбранбената и безбедносната инфраструктура или нивното работење или поддршка.¹⁴⁷

Од историски аспект односот меѓу јавниот и приватниот безбедносен сектор не бил секогаш најдобар. Некогаш полицијата го потценувала приватното обезбедување, кое пак почувствувало дека полицијата нема интерес за неговиот домен на дејствување. Меѓутоа во денешно време се тежнее кон остварување на овие партнерства, чија примарна цел е напредокот и развој на јавниот и на приватниот безбедносен сектор.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Ortiz Carlos, *Private Armed Forces and Global Security*, Praeger, An Imprint of ABC-CLIO, Santa Barbara, California – Denver, Colorado – Ohford, England, 2010, стр. 100-180.

¹⁴⁷ Исто., стр. 100-180.

¹⁴⁸ Dempsey S.John, *Introduction to Private Security*, Wadsworth, Cengage Learning, 2011, стр.360.

Во основа, најчестите активности на партнерства и соработка вклучуваат:

1. воспоставување на деловни и лични контакти;
2. проширување на ресурсите (полицијата може да им помогне на приватните обезбедувачи да извршуваат дел од нивната работа, вклучувајќи го и склучувањето договор за одредени некриминални и безопасни задачи за кои не е потребна полициската надлежност, но исто така и приватното обезбедување може да ѝ биде од помош на полицијата во соочување со бизнис криминалот);
3. програми за спречување криминал, здружено учество на безбедносното поле, развивање заеднички методи за спречување криминал и здружување на силите за остварување на општите интереси во справување со видео пиратерија, графити, лажна тревога и програми за надзор на соседство;
4. споделување средства односно, позајмување на техничката и на јазичната стручност;
5. обезбедување законска рамка што ја вклучува поддршката и нацртот на закони;
6. заедничко дејствување, како на пример, истрага на сложени финансиски измами или компјутерски престапи; носење заеднички безбедносен план за заштита од природни катастрофи, престрелки и насилства во училиштата како и насилство на работно место, и здружени операции за прекршоци, како на пример, улична кражба;
7. истражувања и изработка на водич за подготовка и преглед на: проучувања и протоколи во врска со лажна тревога, криминал со дрога на работно место, насилство на работно место, инфо-телевизија од затворен тип и слично.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Исто., стр. 360-362.

3. ОДНОСОТ МЕЃУ ЈАВНАТА И ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Во истражувањето на казнените дела и сторителите, на јавната безбедност и стојат на располагање различни технички средства, а постојат и модели според кои може да се мобилизира јавноста. Приватниот безбедносен сектор во таа смисла е инфериорен, што го става во позиција на поскупо ефикасност. Покрај тоа, на приватниот безбедносен сектор му се забранети многу средства што ги користи јавниот систем за заштита.

Во повеќето држави, подрачјето на јавната заштита функционира како кариерна служба. Тоа значи дека одделен службеник за своите знаења, искуства и за успешноста добива сè потешки улоги. Со оглед на широчината и на разновидноста на функциите што се исцрпуваат во подрачјето на јавната заштита, тоа функционира релативно едноставно. Со истакната успешност не може да функционира подрачјето на приватната безбедност, зашто по природата на нештата тоа бара релативно изедначено постапување поради суштествено намалената разновидност на работите што може да му припаднат.

Помош за јавната безбедност се очекува од сите, дури во таа смисла постои и законска обврска во определени ситуации. Од друга страна, постои интерес кај граѓаните да соработуваат со јавниот систем, зашто тој е гаранција за нивната безбедност.

Приватниот безбедносен сектор, по прашањето за соработка и за помош, е во суштествено понеповолна позиција. Тој мора, речиси исклучително, да се потпира врз сопствените сознанија во решавањето на конкретен случај. Приватниот безбедносен сектор нема дури ниту механизми за определена „тивка принуда“. На ваквата незавидна позиција, приватниот безбедносен сектор му се спротивставува на разни начини. Еден од нив според западната пракса е и формирањето фондови од кои се плаќаат информациите и истовремено се штити идентитетот на информаторот.

Често се поставува прашањето за одговорноста на приватниот безбедносен сектор во однос на одговорноста на јавната безбедност. Во таквата споредба на прв поглед голем број истражувачи заклучуваат дека не постои одговорност во приватниот безбедносен сектор. Меѓутоа, тоа е всушност и една од причините за потребата од истражувањата во овој труд – односот на јавната и на приватната безбедност во контекст на одговорноста.

Слика број 3: Односот јавна и приватна безбедност

Однос меѓу полицијата и приватниот безбедносен сектор често е комплементарен, партнерски, отколку конкурентски. Тоа не треба да нè чуди, зашто целта им е заедничка – зачувување на безбедност. Во денешно време, сè повеќе се приближуваат начините и средствата со кои се остваруваат целите. На проширувањето на дејствувањето на приватната безбедност на јавните места му

оди во прилог трансформацијата на сопственоста, но првенствено и јакнењето на капацитетите за безбедност. Стадионите, салите и другите собиралишта на луѓе веќе не се во државна сопственост, со што поединците ја преземаат улогата за обезбедување на редот, што до неодамна беше под полициски монопол. Од изнесеното произлегува заклучокот дека се доведува во прашање правилото дека работниците за обезбедување можат да ги преземаат само оние дејства спрема друго лице кои му припаѓаат секому. Ова тврдење обично служи за докажување дека полицијата има такви овластувања кои и овозможуваат да ги принудува луѓето да ги почитуваат нивните законски барања, додека работниците за обезбедување имаат такви овластувања само во поретки случаи.

Не помалку важно значење за безбедноста во определена држава заслужува истражувањето за оптималниот број полициски службеници и работниците за обезбедување, на што се однесува табелата број 3.¹⁵⁰

Во табелата број 3 се содржани податоците за односот на полициските службеници и работниците за обезбедување на 100.000 жители во одделни држави на Европската унија и во државите во Југоисточна Европа во 2017 година.

Со оглед на тоа што за многу анализи се користи односот еден работник за обезбедување или полициски службеник според бројот на жителите, таквиот однос во одделни земји го прикажуваме во табела број 3.

¹⁵⁰ Важно е да се истакне дека резултатите од споредбените истражувања за разгледуваните прашања понекогаш значително се разликуваат. Истражувачите сè уште имаат значителни проблеми во прибирањето на податоците. Види: Panoramic Over view of private Security Industry in 25 Member States of European, <http://www.Coess.org/Default.htm>.

Табела 3. Односот на полициските службеници и на работници за обезбедување на 100.000 жители

Држава	Број на жители	Број на полициски службеници	Однос на полициски службеници на 100 000 жители	Однос на работници за обезбедување на 100.000 жители	Број на вработени во безбедносни компании	Број на безбедносни компании
Австрија	8.300,000	20.000	241	120	10.000	200
Белгија	10.403,951	39.000	375	122	12.673	196
БиХ	3.766,579	20.000	435	44	2.000	41
Бутарија	7.585,131	47.000	647	808	58.703	1029
Велика Британија	60.943,912	141.398	232	410	250.000	1500
Германија	82.369,548	250.000	304	215	177.000	3500
Грција	10.722.816	50.000	466	280	30.000	1000
Данска	5.400,000	14.000	259	97	5.250	338
Естонија	1.400,000	3.200	229	429	6.000	242
Ирска	4.329,925	12.265	283	404	17.500	840
Италија	59.131,287	425.000	719	83	49.166	965
Кипар	792.604	3.000	378	214	1.700	60
Латвија	2.300,000	10.600	461	435	10.000	300
Литванија	3.565,205	20.000	561	280	10.000	67
Луксембург	462.000	1.573	340	476	2.200	10

Македонија	2.022,547	9.000	436	272	5.600	152
Малта	410.000	1.904	464	171	700	6
Норвешка	4.644,457	8.185	176	258	12.000	257
Полска	38.600,000	100.000	259	427	165 000	3600
Португалија	10.676,910	46.000	431	364	38.874	113
Романија	21.482,395	55.000	247	414	92.000	199
Србија	7.319,712	34.000	459	378	28.000	158
Словачка	5.455,407	21.500	394	315	17.200	1730
Словенија	2.000,000	7.500	375	311	6.211	100
Турција	71.892,807	145.000	202	49	35.263	937
Унгарија	10.000,000	40.000	400	1 051	105.121	11.308
Финска	5.244,749	7.500	143	191	10.000	200
Франција	64.057,790	250.000	390	248	159.000	4800
Холандија	16.645,313	49.000	294	199	33.158	320
Хрватска	4.432,001	19.000	423	356	16.000	246
Чешка Република	10.220,911	46.000	450	504	51.542	5629
Швајцарија	7.581,520	16.000	211	172	13.075	464
Шведска	9.045,389	18.000	199	149	13.500	250
Шпанија	40.491,052	223.000	551	205	83.000	1219
Вкупно	566.784.005	2.153.625	357	257	1.521.442	41.976

Извор: Panoramic Over view of private Security Industry in 25 Member States of European, 2017, <http://www.Coess.org/Default.htm>.

Имајќи го предвид порастот на масовниот криминалитет за околу 1% годишно во државите на Европската унија и порастот за повеќе од 5% годишно на криминалитетот и насилството, недвосмислено е дека бројот на работниците за обезбедување и натаму ќе бележи пораст.¹⁵¹

Друг факт кој говори во прилог на порастот на приватната безбедност е сложеноста на работите што таа ги презема поради откажувањето на полицијата од т.н. „нетипични полициски активности“. Наведениот развој ги поттикнува државите да бараат поевтини начини за решавање на безбедносните прашања, во таа смисла повикувајќи го приватното обезбедување.

Споредувајќи го односот на работниците за обезбедување спрема полицијата во Европа и во некои други држави, видливо е дека има значителен простор за ширење. Во Европа тој однос е околу 0.5, а во САД изнесува 1.80, додека во Австралија 2,31. Најголем број работници за обезбедување според бројот на жителите има во Јужна Африка, каде што на 100 жители има едно лице вработено во приватното обезбедување.¹⁵²

¹⁵¹ Prevencija kriminaliteta u Europskoj uniji, Ministarstvo unutarnjih poslova RH i Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Zagreb, 2005.

¹⁵² Waard, de J.: The private security industry in internacional perspektive, European Journal on Criminal Policy and Research, No.7., 1999, стр. 213–215, преводот на хрватски е објавен во Izbor članaka iz stranih časopisa, br. 3–4, MUP RH, Zagreb, 2002.

4. РАЗЛИКИ МЕЃУ ЈАВНАТА И ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Со оглед на изворот на надлежностите меѓу јавниот и приватниот систем за заштита, се забележува разлика. Јавната безбедност (јавниот систем за заштита) ја црпи својата власт од правата и обврските на државата да ги прогонува и да ги казнува сторителите на недозволените однесувања, но и да дејствува превентивно, за да не дојде до нив. Во случајот на приватната безбедност (приватен систем за заштита), изворот е во правото на поединецот на самозаштита, кое тој со договор му го пренесува на приватниот систем за заштита. Денес подрачјето на самозаштитата е ограничено и сведено на спречување на директните форми на загрозување во околности на неможност за интервенција на државата, но и на обврската на поединецот самиот да ја штити својата сопственост, како и неговата обврска да почитува определени безбедносни стандарди, кои му ја наметнуваат обврската за заштита на другите. Постапувањето надвор од наведените рамки претставува влегување во казнена зона.

Јавниот сектор има релативно мали, скромни ограничувања во барањето информации како извор на сознанија за недозволено однесување, односно во барањето докази; од друга страна, приватниот систем има значителни ограничувања, кои сè повеќе се прошируваат. Токму подрачјето за прибирање и за размена на информации меѓу јавниот и приватниот систем за заштита претставува перспективно подрачје. Појдовна точка за наведено-во тврдење е партнерството во остварувањето на безбедноста. И токму ова е едно од подрачјата каде што треба да се воспостави соработка, каде што не постои – треба да се прошири.

Додека јавниот систем за заштита се стреми за специјализација, за оспособување за определени работи, приватниот систем за заштита најчесто има општ карактер. Тоа значи дека често е подготвен да ги преземе сите видови работа

што се нудат. И во ова подрачје на приватната заштита нужни се специјализација и профилирање. Ова тврдење произлегува од меѓународните искуства.

Јавниот систем за заштита се базира врз власта, која материјално го згрижува и му овозможува да работи. Граѓаните обично реагираат на однесувањето на јавниот систем за заштита. За успешна работа и на јавниот и на приватниот сектор исклучително е важно јавното мислење. Кога се работи за незаконски постапки, од кој било сектор, тешко е да се процени критичноста на јавноста, зашто по правило таа е насочена кон незаконитост во постапувањето, а не кон делокругот на работењето на наведените сектори.

Образованието и перманентната стручна обука на јавниот систем за заштита е во пораст во сите држави на Југоисточна Европа. Многу институции кои се занимаваат со правничко и со полициско образование ги задоволуваат условите за таква обука. Припадниците на разгледуваниот систем така добиваат вид и степен на обука што кореспондира со обуката во другите делови на општеството.

Денес во многу држави постојат специјализирани установи за обука на припадниците на приватниот систем за заштита, а исто така забележителни се насочувањата на приватната заштита кон високообразовните институции, но сè уште преовладува мислењето дека приватниот сектор заостанува во однос на јавниот.¹⁵³

¹⁵³ Meško, G.: Policisti i varnosniki – sodelavci ali tekmeči, Zbornik posveta, Zasebno varovanje in detektivska dejavnost, Portorož, 1999, стр. 203–21.

5. ПРАВИЛАТА ЗА ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ ШТО ГИ УТВРДУВААТ ПРИВАТНИТЕ АГЕНЦИИ

Во рамките на професионалните здруженија, можат да се донесуваат различни стандарди за успешно функционирање на приватната безбедност. Стандардите за кои станува збор може да ги постигнуваат истите цели што ги постигнуваат прописите кои ги носи државата. Значителен недостаток на тие прописи е доброволноста во почитувањето на наведените прописи. Пресудна улога во формулирањето на таквите прописи имаат помоќните организации, така што прописите ги одразуваат нивните интереси.

Во литературата често се анализира и се споредува одговорноста на полициските службеници и на работниците за обезбедување и се истакнува дека одговорноста на вработените во приватниот безбедносен сектор е значително поголема.¹⁵⁴ Причината за тоа лежи во фактот што полицискиот службеник најчесто е сам со лицето на кое му ги крши правата и најчесто таквите лица често потекнуваат од пониските општествени слоеви, што оди во прилог на неодговорноста на службениците. Во случај на направена штета од страна на вработен во приватната агенција за обезбедување, можностите за докажување се значително поголеми.

Причината за таквото однесување можеме да ја бараме во функциите на сегментот приватна безбедност, зашто тој во прв ред, сепак, го штити приватниот интерес, додека вработените во јавната безбедност, го штитат јавниот интерес.

За штетата што на граѓаните и на правните лица им ја прават полициските службени лица со својата незаконска работа, одговорна е државата. Истото правило не важи и за одговорноста

¹⁵⁴ Bele, I.: Poklic zasebnega varovanja in kazenskoppravna odgovornost, Zbornik posveta, Zasebno varovanje in detektivska djelatnost, Portorož, 1998, стр. 45–56.

на вработените во приватниот безбедносен сектор. За да им се намалат штетите на фирмите што се занимаваат со приватна безбедност, тие склучуваат договори за осигурување со осигурителни компании, но и ги подучуваат своите вработени со содржините на пресудите што се однесуваат на надомест на штетите, за да се поттикнат на поодговорно однесување.

Трудовото правно законодавство и колективните договори исто така ја предвидуваат одговорноста на вработените во сегментот на приватната безбедност. Наведената одговорност може да опфати привремени блокади на работата, како и повреди на прописите во врска со безбедносните постапки. Во тој случај, оштетени може да бидат управата, организации, други вработени и синдикати.

Договорите што ги склучуваат агенциите за приватно обезбедување и заинтересираните за заштита се друго подрачје со кои се пропишуваат условите за одговорност на агенцијата. Договорите најчесто ги содржат минималните стандарди што се утврдуваат на различни начини од држава до држава. Исто така, се разликуваат и во содржината. Наведените стандарди клиентите ги користат како главна мисла-водилка при договарањето на услугите и како основа за утврдување на одговорности.

Иако последна што ја разгледуваме во овој контекст, одговорноста како последица на пазарните услови за работење е многу важна за опстојувањето на приватниот безбедносен сектор. Разгледуваниот вид одговорност опфаќа цела низа прашања поради кои една агенција можеме да ја сметаме за поуспешна од друга. Со други зборови, тоа значи дека поголем успех на пазарот ќе има онаа агенција која се занимава со приватна безбедност и која ќе оствари подобра заштита на добрата што ги заштитува. Ако една организација не се однесува одговорно, корисниците ќе је напуштат и ќе склучат договор со друга агенција.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Pečar, J.: Policija jutri iziv (bližnje) prihodnosti, Policija na prehodu v 21 stoletje, Zbornik posvetovanje, Viša škola za notarnje zadeve, Ljubljana, 1993, стр 269.

6. ПОТРЕБАТА ОД СОРАБОТКА И ПАРТНЕРСТВО ПРИ ГЛОБАЛНА МИГРАНТСКА КРИЗА

Во ситуации на зголемени ризици од безбедносни закани, особено потребата да се даде заеднички одговор на нелегалната миграција и шверцот на луѓе ја проширува одговорноста за миграциско управување и контрола надвор од централниот актер – државата и ја насочува и кон приватниот безбедносен сектор. Главното прашање што се поставува тука е дали приватниот безбедносен сектор е заинтересиран да се вклучи во ваквите партнерства за справување со потенцијалните ризици. Вообичаено, има краткорочни трошоци и безбедносни ризици, па затоа е важно да се земе предвид како тие да се поттикнат и да се охрабрат да „инвестираат“ во безбедноста и на ваков начин. Затоа се потребни јасни правила, дефинирани односи, јасно изразена волја за соработка и да се направат напори за да се објасни како подобрената безбедност е заеднички приоритет и предизвик и за јавната и за приватната безбедност. Овие партнерства и други форми на соработка имаат и една друга димензија. Таа типично е поврзана со понатамошното значајно намалување на трошоците за осигурување на безбедноста што особено е важно и за двата сектора. Соработката и партнерството во продолжение ќе се согледуваат низ призмата на улогата што ја имаат овие сектори во остварување на безбедноста, а безбедноста нема да биде согледувана како трошок, туку повеќе како придонес во заштита на безбедноста на заедницата.

Структурните промени настанати како резултат на политичките процеси и глобалните безбедносни закани го наметнаа приватниот безбедносен сектор како важен фактор и главен играч за помош и поддршка на државниот апарат и на граѓаните и како неопходен партнер во борбата со криминалот, тероризмот итн. Со тоа, овој субјект делумно ја презема одговорноста што традиционално ѝ припаѓаше на полицијата како највидлива

манифестација на сила во спроведувањето на безбедноста, а се однесуваше на ексклузивното право да ја осигура безбедноста на граѓаните и нивните имоти.

Достигнатото ниво на развој и соработка меѓу јавниот и приватниот безбедносен сектор во определен општествено-политички систем зависи од голем број фактори, меѓу кои: местото што го заземаат во општеството, начинот на одлучување за позицијата и улогата на овие сектори во државата, нивниот придонес и вистинско значење, начинот на финансирање на овие сектори, природата на односи меѓу корисниците на безбедност и тие што ја даваат, работниот статус на вработените што даваат услуги на одреден корисник итн.¹⁵⁶

Споредбата на јавната и приватната безбедност, како и експликацијата на природата на соработката меѓу овие два сектора, изразена преку актуелните јавни-приватни партнерства покажува дека постои простор за зближување на овие два сегменти и дека е јасна потребата за нивна кохабитација за остварување на заедничките цели.

Генерално, полицијата и приватното обезбедување се предодредени заеднички да соработуваат поради комплементарноста на задачите. Иако приватниот и државниот безбедносен сектор немаат идентичен интерес и пристап во борбата со криминалот, нивните интереси се надополнуваат. Додека приватното обезбедување им должи верност на клиентите и на вработените, полицијата работи сеопфатно за државата. Но сепак и полицијата и приватното обезбедување имаат заедничка цел – заштита и безбедност за сето општество. Од една страна, вработените во приватниот сектор за безбедност можат да ѝ бидат од голема помош на полицијата снабдувајќи ја со разбирливи и точни извештаи за одредени инциденти, а од друга страна полицијата може да даде предлози за тоа како да се спроведе одредена истрага. Услугите на државниот и на приватниот сектор може да се комбинираат со цел да се намали криминалот, а да се зголеми безбедноста.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Ahić J., *Sistemi privatne sigurnosti*, Sarajevo, 2009, стр.17-37 .

¹⁵⁷ Dempsey S.John, *Introduction to Private Security*, Wadsworth, Cengage Learning, 2011, стр. 355-356.

Од изнесеното следува дека терминот партнерство соединува неколку концепти: во однос на заемните цели, желбата за здружување на напорите за да се достигне целта и чувството за споделена одговорност во однос на посакуваниот исход. Партнерството не подразбира целосно согласување за сите прашања во секое време. Исто така, партнерството со кое се постигнува одредена заедничка цел не имплицира на понатамошно партнерство за решавање проблеми и за прашања од други области.¹⁵⁸

Треба да се истакне дека партнерството е повеќе од координација и соработка и подразбира механизам за консолидација на традиционалните мандати на управување и мобилизација на напорите на повеќе страни при што заедничките цели се вкрстуваат во мандатите на повеќе организации/страни.¹⁵⁹

Овој вид динамични партнерства произлегуваат од реалната потреба со која безбедносната и заштитната улога се гледаат низ сеопфатна призма и во себе инкорпорираат повеќе предуслови за исполнување, како што се:

- адресирање на фундаменталните причини што ја предизвикуваат мигрантската криза;
- мониторинг на почитувањето на човековите права;
- зголемување на капацитетите за одговор;
- системи за рано предупредување;
- чување и градење на мирот;
- осигурување процес на транзиција од хуманитарна помош до одржлив развој.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Public-Private Partnerships Reference Guide – Version 3: <http://www.oecd.org/gov/world-bank-public-private-partnerships-reference-guide-version-3.htm>, посетена на 14/4/2018.

¹⁵⁹ The UN Refugee Agency (2018) Partnership in Protection <http://www.unhcr.org/partnership-protection.html>, посетена на 6/4/2018.

¹⁶⁰ Brandt, J.: The Refugee Crisis Needs Concrete Solutions – Here Are Three. Series Cities and Refugees: The European Response. Brookings, September 20th, 2016 [article] <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/09/20/the-refugee-crisis-needs-concrete-solutions-here-are-three/>, посетена на 15/4/2018.)

Во основа, јавните-приватни партнерства се содржани во напорите на владите да ги надминат бариерите во справувањето со одредени ситуации, во кои политичките решенија не се доволни за справување со одредени општествени и безбедносни појави, како што е случајот со меѓународната мигрантска криза. Во овој контекст, јавните-приватни партнерства се воспоставуваат брзо и ефикасно, и поради овој факт тие се промовирани како инструмент за справување со ситуациите со мигрантската криза, и според одредени пресметки, тие чинат помалку од тековните операции на ЕУ.¹⁶¹

Значи, сè поголемата потреба за спречување на нелегалната миграција и појавите на насилан екстремизам, шверц на луѓе и елементи на тероризам на мигрантските рути и во мигрантските кампови ја редистрибуира и ја проширува одговорноста за миграциско управување и контрола надвор од централниот актер – државата.

Механизмите што ги употребуваат државите во однос на контролирањето на мигрантската криза од аспект на одржување на безбедноста на локално, на регионално, на национално и на меѓународно ниво опфаќа широк спектар на стратегии што вклучуваат актери од приватниот, од локланиот и меѓународниот сектор и се ставаат во функција на „чувари на границите“.¹⁶² Во тој контекст, важно е да се потенцира дека соодветна димензија има процената на влијанијата и последиците од развојот на настаните што произлегуваат од мигрантската криза и бегалците од страна на владите и актерите од приватниот сектор како можност за соодветно справување.¹⁶³ Најчесто, како што покажуваат и кон-

¹⁶¹ Prince, E. (2017): Financial Times: A Public-Private Partnership will solve Europe's Migrant Crisis <https://www.ft.com/content/d95057a2-c907-11e6-9043-7e34c07b46ef>

¹⁶² Department of Political Science, New York State University: Gallya, Lahav (2016): International, Third-State and Transnational Actors: http://www.un.org/esa/population/meetings/secoord2003/ITT_COOR2_CH16_Lahav.pdf

¹⁶³ PwC Global Crisis Centre: Managing the Refugee and Migrant Crisis: The Role of Governments, Private Sector and Technology: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/crisis-solutions/refugee-and-migrant-crisis-report.pdf>, посетена на 27/3/2018.

кретните искуства и примери, според обврските и ограничувањата што произлегуваат од меѓународните договори, овие актери се инкорпорирани од страна на државите или се ангажираат со склучен договор. Стимулациите за овој вид соработка се економски; додека рестрикциите се санкции и глоби. На овој начин, преку претходни инвестиции за обуки, приватните ентитети и агенции се во можност да земат учество во зголемената миграциска контрола и управување.¹⁶⁴ Преку соработката со владите, приватниот сектор добива можност за размена и трговија, профит итн.¹⁶⁵

6.1. Јавни-приватни партнерства во безбедноста во справувањето со мигрантската криза

Во основа, предизвиците за политичките гарнитуре во земјите на кои се одразува бегалската криза, одат рамо до рамо со можностите. Така што, освен што на мигрантската криза се гледа поволно од макроекономски план, за некои таа претставува закана за националната безбедност, за пристапот до работни места и за општествената хармонија и културата. Овој факт е видлив и во зголемениот број немири и тензии од страна на локалното население при напливот на мигранти, како и појава на антимигрантски пропагандни содржини и медиумска платформа што распространува ваков вид содржини.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Europe's People Party (EPP): Four Sustainable Solutions to Tackle the Migration Crisis. Brussels, 2016: <http://www.epp.eu/press-releases/four-sustainable-solutions-to-tackle-the-migration-crisis/>

¹⁶⁵ За илустрација, една од приватните гигантски фирми која беше ангажирана од страна на UNHCR е мултинационалната фабрика за мебел IKEA. Оваа компанија помогнала да се соберат 34 милиони долари за да се обезбеди обновлива енергија и осветлување за бегалските кампови во Африка. Види: News Deeply: Analysis: How the Private Sector Can Help Tackle the Refugee Crisis: <https://www.newsdeeply.com/refugees/articles/2016/10/03/analysis-how-the-private-sector-can-help-tackle-the-refugee-crisis> 03.10.2016, посетена на 27/3/2018.

¹⁶⁶ European Parliament> Security: Refugee and Migrant Crisis: The Financial Cost: <https://www.europarl.europa.eu/programme/security/refugee-and-migration-crisis-the-financial-cost>, посетена на 28/03/2018.

Поради комплексноста на проблемот со бегалската криза и надостатокот на капацитет од страна на владите и организациите од повеќе сектори за ефективно и долгорочно справување со него, со цел изнаоѓање заеднички прифатливи решенија, се отвора, од една страна, простор за претприемништво. Од друга страна, поради комплексноста на управувањето со мигрантската криза и прифаќањето и регистрирањето лица што се дел од мигрантските рути се создава реален притисок врз владите и владините агенции за да се овозможат основните услуги. Во овие случаи, бизнис-заедницата може да ја одигра клучната улога во континуираниот процес на мигрантска криза и да обезбеди поддршка преку финансирање или ангажман во јавни-приватни партнерства со релевантни владини тела. Како што покажува и праксата, бизнис-заедницата, односно приватниот сектор претставува суплемент за владата и невладиниот сектор при развивањето независни решенија и одржливи солучии.¹⁶⁷

Значи, глобалната миграција и мигрантската криза генерираат мноштво можности за бизнисите, кои се стимулирани со владина поддршка. Како што мигрантската криза и масовните мигрантски напливи што најчесто се несоодветно управувани се прошируваат и еволуираат, многу влади на глобално ниво прават напори да се справат со налетот на бегалци, економски мигранти и баратели на азил.

Потребата за хуманитарна поддршка во краткорочните решенија како и институционалните промени на долгорочен план ги осветлија ограничувањата во капацитетите и слабостите на организациско ниво, при што приватниот сектор се гледа како помошен актер кој може да има улога на олеснувач на два основни принципа, и тоа: меѓуагенциска координација и стратески планирање и внатрешна агенциска организација и програмски менаџмент. Дополнително, како дел од општествената димензија и одговорност на компаниите и корпорациите, и изнаоѓањето

¹⁶⁷ World Economic Forum (2017) Why There's Only One Real Solution to the Refugee Crisis: <https://www.weforum.org/agenda/2017/06/the-real-solution-to-the-refugee-crisis-the-private-sector>, посетена на 29/32018.

одржливи решенија за мигрантската криза наметнува потреба од ангажман на организации од јавниот и приватниот сектор.

Како одговор на актуелната мигрантска криза, компаниите ширум светот преземаат бројни активности што придонесуваат кон ублажување на влијанијата од овој општествен феномен и придонесуваат кон остварување и одржување на безбедноста на следниот начин:

- финансиски донации за поддршка на хуманитарните партнери во непосредната помош на мигрантите;
- употреба на капацитети од приватниот сектор за донација на производи и услуги (достава и логистика на производи, пристап до интернет и слично за мигрантите и персоналот што работи со нив);
- проширување на правната асистенција за организациите кои работат пробоно;
- поддршка на интеграцијата во општеството преку програми, обуки и настани од културен, спортски карактер и сл.;
- пристап до информации од јавен карактер.¹⁶⁸

Во однос на класичните безбедносни операции што се употребуваат како опција за справување со мигрантската криза, активирањето на приватни безбедносни и воени компании подразбира утврдување бази за набљудување и сузбивање рути за криумчарење и распоредување погранични сили долж границите на земјите од Блискиот Исток и од Африка, како и на надворешните граници на Европската унија.¹⁶⁹

Од идеалистичка перспектива, управувањето со мигрантската криза подразбира адресирање кон фундаменталните причини поради кои таа настана и луѓето беа принудени да се раселуваат, вклучително поради политичките репресии и граѓанските војни

¹⁶⁸ Public Private Partnerships. OECD Observer No.278. March 2010. http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/3228/Public-private_partnerships.html, посетена на 13/04/2018.

¹⁶⁹ Between Security and Protection: The EU's Refugee and Migration Policy Crisis. March 22, 2016, Middle East Institute. <http://www.mei.edu/content/between-security-and-protection-eus-refugee-and-migration-policy-crisis>, посетена на 15/04/2018.

од тој регион уште од 2011 година и Арапската пролет, кои придонесоа за појава на глад, уништена инфраструктура, болести, насилан екстремизам, тероризам и недостаток на витални ресурси, немање економски просперитет и вработувања, низок животен стандард итн.¹⁷⁰

На крајот би потенцирале дека покрај безбедносната димензија постои и една друга димензија поврзана со политичките импликации. Политичките импликации што произлегуваат од овој феномен претставуваат мноштво политички можности за владите – миграциите може да се искористат како демографски солүции за популации кои стареат, да се зајакне растот, како и да се промовира поголема соработка помеѓу државите и регионите за да се адресираат овие актуелни прашања.¹⁷¹ Исто така, миграциите може да овозможат економски бенефит, преку постигнување демографски диверзитет и зголемување на конкуритивноста и преку зголемување на потрошувачката, во услови на одреден степен на интеграција осигурена од државата.

6.1.1. Применлив пристап

Платформите на јавно-приватно партнерство во зачувување на безбедноста во услови на мигрантски кризи како потреба најчесто се идентификуваат во сферата на интегрираното гранично управување, сеопфатниот пристап во изнаоѓањето решенија за координирани истражувања и ангажмани, како и дефинирање нови механизми за операционализација.¹⁷² Државите чии грани-

¹⁷⁰ Population Reference Bureau (2008) Managing Migration: The Global Challenge <https://www.prb.org/managingmigration/>, посетена на 15/4/2018.

¹⁷¹ Sherwell, P.: Migrant Crisis is a Security Crisis says EU Foreign Policy Chief. The Telegraph, May 11th, 2015 [article] <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/eu/11597651/Migrant-crisis-is-a-security-crisis-says-EU-foreign-policy-chief.html>, посетена на 15/4/2018.

¹⁷² Приватна и јавна безбедност – Соработка и партнерство во организација, Јаневски, Б., Сител Телевизија, 26. 10.2017: <https://sitel.com.mk/privatna-i-javna-bezbednost-sorabotka-i-partnerstvo-vo-organizacija> (04.04.2018)

ци се под притисок од мигрантската криза имаат реална континуирана потреба од повеќе видови капацитети за флексибилен систематски одговор за оперативност во сферата на разузнавање и набљудување, потрага и спасување, идентификација, регистрација, идентификација и проверка и изградба на капацитети за управување со мигрантските бранови. Исто така, важно е да се напмени дека и покрај елементот на заштита на надворешните граници, и на внатрешен план, мигрантската контрола и управување од страна на приватен сегмент е подеднакво ефективна.¹⁷³

Јавните-приватни партнерства во овој контекст придонесуваат и за прецизирање на процедури, како и непосреден пристап до податоците од критичните точки. Дополнително, јавните-приватни партнерства се покажуваат како ефикасни во борбата против тероризмот, односно се создаваат платформи за споделување информации и дигитални разузнавачки податоци со цел да се зголеми ефективноста на сузбивањето на криминалот и елиминација на тероризмот. Овој вид партнерства претставуваат основа за употреба на аналитички методи и идентификација на полиња за ефективна соработка при што се избегнуваат националните бирократски прашања кои одземаат драгоцено време. Во однос на промоцијата на јавните-приватни партнерства, има простор за дополнителен акцент од аспект на подобрување на информирањето на граѓаните и релевантните актери за кризните ситуации и употреба на масовните медиуми за објавување насоки на дејствување и сл.

¹⁷³ OECD Migration Policy Debates. No. 13, 2017. <https://www.oecd.org/els/mig/migration-policy-debates-13.pdf>, посерена на 11/4/2018.

Глава VII

**КОМПАРАТИВЕН ПРЕГЛЕД НА
ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ
ЗЕМЈИТЕ НА ЈИЕ –
случај С. Македонија,
Босна и Херцеговина и Хрватска**

1. ОПШТИ НАПОМЕНИ

Приватната безбедност во денешно време стана неразделен дел од вкупната внатрешна безбедност на сите држави. Во таа смисла, проучувањето на приватната безбедност претставува дел од вкупната грижа во секојдневната безбедност на граѓаните во секоја држава. Приватните фирми што даваат услуги за обезбедување лица и имот сè повеќе се ангажираат во давањето помош на државата, особено во превенцијата на криминалитетот, а истовремено тие остваруваат нова вредност во вид на нови работни места и бизниси. Со експанзијата на Европската унија на исток, се претпоставува дека уште повеќе ќе се зголеми побарувачката за услуги од областа на безбедноста и дека ќе се заокружи процесот за интернационализација на безбедносните услуги на приватниот сектор. Еден од основните услови на тој процес е и хармонизација на националните легислативи во приватниот сектор. Во компаративниот приказ на приватната безбедност во одделни држави на Југоисточна Европа се дава приказ на законите што го регулираат делокругот на работа на приватната безбедност.

Едно од темелните прашања за реформата на правниот систем во ЈИЕ се однесува и на промените во сегментот приватна безбедност. Да се зборува за законски проекти што ги опфаќаат правилата за приватна безбедност значи да се нагласи, пред сè, дека тие закони се резултат на сериозните напори и на работата на претставниците на локалната и на меѓународната заедница. Тие се темелат како врз традиционалните, така и врз новите решенија за заштита на лица, на објекти и на имот. Тие закони настојуваат да одговорат на специфичностите на општественото и на безбедносното уредување на државата, на барањата на правната традиција, на движењето на криминалитетот и на програмата за негово спречување. Исто така, настојуваат да прифатат низа темелни принципи, карактеристични за современото и за развиеното законодавство.

Вен Стиден и Сори наведуваат дека последните години компаративните студии се едно од најважните истражувања што се спроведени во казненото право. Наведените истражувања утврдија разлики меѓу државите врзани за законодавството, меѓу развојот на криминалитетот и вложувања во човековиот потенцијал во рамките на системот на правосудство. Понатаму, наведуваат дека државите денес сè почесто мора да ги заштитиуваат своите демократски институции и отворени пазари од различните форми криминал. Интернационализацијата на криминалните активности станува сè посериозен проблем, а тој тренд веројатно ќе продолжи и во иднина како последица на високите стапки на емиграција, на олеснетото движење преку државните граници и сл.¹⁷⁴

Новиот пристап во спречување на криминалитетот и на неговите негативни последици отвора сложени прашања и во уредувањето на приватната безбедност. Целта на тие промени, во кратки црти, може да се претстави како: поефикасна борба против растечката корупција и организираниот криминалитет, вградување нови методи во борбата против сложените форми на современиот криминалитет и донесување нови прописи од делокругот на приватната безбедност.

Џонс и Њубрен наведуваат дека постои голема потреба од истражувања кои се однесуваат на состојбата со приватната безбедност, и тоа од причина што недостигаат информации за податоците за човековиот потенцијал, за бројот на фирмите, за законодавството, како и за условите за работа.¹⁷⁵ Во овој контекст, Де Ваард наведува дека обезбедувањето нема добро да се развива без добро дефинирани законски рамки, односно без дефинирање на законодавство кое бараа цврста соработка со јавните тела, со полицијата, со судските тела и со големиот број јавни и приватни установи.

Еден од начините за стекнување впечаток за тоа каква е ситуацијата во одделни држави, поврзано со прописите и зако-

¹⁷⁴ Van Steden R., Sarre R., *The growth of private security: Trends in the European Union*, Security Journal 20 (4), 2007.

¹⁷⁵ Jones, T., Newbrun, T. (eds), *Plural policing: A comparative perspective*, London, Routledge, 2006.

нодавството, е користењето на класификации врз основа на петте основни модели на законска регулатива. Џорџ и Батон за некои земји наведуваат кратки правила во рамките на петте модели (законска регулатива по принципот на невплеткување, минимална тесна регулатива, минимална поширока регулатива, сеопфатна тесна регулатива и сеопфатна широка регулатива).¹⁷⁶

1.1. Овластувања на приватната безбедност

Иако изминатите години е забележан значителен пораст на приватната безбедност, и мора да се истакне дека многу малку

¹⁷⁶ Првиот модел е законска регулатива по принципот на невплеткување. Според овој модел не постојат со закон пропишани национални стандарди за влегување во кој било од главните сектори на приватното обезбедување (Велика Британија, Грција и Република Ирска). Вториот модел е минимална тесна регулатива. Според овој модел се воведуваат минимални стандарди, а уредените сектори се протегаат само на делови од секторот за обезбедување лица или на приватните детективи (Австрија, Германија и Италија). Третиот модел е минимална, а поширока регулатива. Според овој модел, минималните законски одредби се применуваат и на секторите надвор од заштитата на лица и на приватните детективи, на пример, на лица или на фирми кои се занимаваат со инсталирање алармни системи, на консултантите во подрачјето на заштитата. Стандардите општо се однесуваат на карактерот на идниот вработен и не постојат минимални стандарди поврзани со обуката на вработените (Луксембург). Четвртиот модел е опфатна тесна регулатива. Според овој модел, опфатната регулатива се однесува на делови од секторот за обезбедување лица или на приватните детективи. Тој вклучува определување на стандардите за обука и за извршување на работите (Данска, Финска, Франција, Португалија и Шпанија). Петтиот модел е сеопфатна и широка регулатива. Овој модел сеопфатно го регулира приватното обезбедување како стопанска гранка, а не се однесува само на обезбедувањето лица или на секторот приватни детективи. Тој вклучува цела низа прописи поврзани за обуката и за оперативните прашања (Белгија, Холандија и Шведска). Постојат стандарди заради подобрување на квалитетот како за работодавците така и за работодавачите, а тие вклучуваат интензивна обука и испити за работниците за обезбедување. Види: George, B., Button, M., *Private security*, Leicester, Perpetuity Press, 2000.

истражувања се спроведени во врска со различните овластувања што им стојат на располагање на лицата што ги извршуваат работите за чување на имотот или за одржување на редот и мирот од делокругот на работата на приватната безбедност.

Во многу држави споредени се овластувањата на приватната безбедност со оние на полицијата и е констатирано дека приватната безбедност нема овластувања што ги надминуваат оние што ги има јавната безбедност.

Според истражувањето спроведено од Склански,¹⁷⁷ полицијата има значителни правни овластувања да ги принуди луѓето, додека приватното обезбедување ужива малку такви овластувања. Иако ова тврдење донекаде е точно, тоа наведува на погрешен заклучок, со оглед на фактот што претставува неразбирање на основните овластувања на јавната и на приватната безбедност, особено намалувајќи го значењето на приватната безбедност.

Во државите со висока демократија, правото на принуда и на нарушување на човековите права, повеќе или помалку подлежи на јасно дефинирани права и уставотворни ограничувања што се определени заради заштита на граѓаните од неоправдано нарушување на нивната приватност и од ограничување на нивната слобода. Во голем број држави, ваквата заштита е внесена во законските прописи и се темели врз идејата дека државата претставува базична основа за спроведување благосостојба. Сепак нејзините безбедносни органи, исто така претставуваат и најголема потенцијална закана за приватноста и за слободата на поединецот. Поради тоа, ограничувањето на обемот и на уживањето на правото на принуда од страна на полицијата на јавни места и особено во врска со приватната сопственост се смета за суштествено за зачувување на слободата во демократско општество. Извршувањето на таквите права од страна на полицијата обично мора да биде втемелено како нужна реакција на прифатливо и веројатно уверување дека државата, или нејзините граѓани, се изложени, или ќе бидат изложени, на посебна закана што треба да се спречи.

¹⁷⁷ Sklansky, D: The Private Police, UCLA Law Review 46(4): 1999, стр. 1156-1287.

Терминот „правна држава“ обично подразбира дека мерките за принуда (право на задржување, претрес на лица и простор, следење лица итн.), исклучиво мора да се одобрени и да се засноваат на донесените пропишани закони во државите каде што тие мерки се спроведуваат. Од оваа причина, полицијата законски е обврзана да ги чува редот и мирот, да ги спроведува законите, да ги фака сторителите на казнени дела или на прекршоци. Полицијата, за разлика од граѓаните, има исклучителни овластувања за применување мерки за принуда што и стојат на располагање во определени, повеќе или помалку, јасно дефинирани околности.

Овластувањата на полицијата секогаш бараат упатување на уставните или на правните прописи, како и на толкување на обичајното право и на тој начин се добива нивото и ограничувањата на службените правни овластувања на полицијата, но невозможно е да се добие јасна слика за обемот на практичната употреба на мерките за принуда.

Според Лодер,¹⁷⁸ полицијата во повеќето европски држави има средства што ѝ помагаат при нејзината работа во зачувувањето на редот и мирот; вклучувајќи физички и технички средства (оружје, палка, лисици, специјални возила, посебни евиденции, униформа и др.). Истиот автор наведува дека со години правните стручњаци и социолозите во своите истражувања особено внимание обраќаат на правните, на физичките и на личните инструменти што државата ги користи во својата работа, а дури неодамна во истражувањата поголемо внимание им обрнале и на другите активности на полицијата (статусот на нивната канцеларија, моќта на нивната униформа, возилата и сл.). Полициските службеници ги користат сите наведени средства на различни начини и во различни ситуации, а сè со цел да ѝ прикажат на јавноста дека се придржуваат на нивните законски барања, зошто во спротивно полициските службеници можат да ги употребат предвидените средства за принуда. Ефектот на употребата на средствата за принуда варира од лицата што ги применуваат, а утврдено е дека

¹⁷⁸ Loader, I: Private Security and the Demand for Protection in Contemporary Britain, *Policing and Society* 7, 1997, стр. 143–162.

средствата за принуда варираат и во текот на различните фази од кариерата на одделни полициски службеници.

Државните полициски организации, како и поединечните полициски службеници, различно му придаваат значење и на начинот на употреба на средствата за принуда при извршување на полициските работи. Според традиционалниот англиски став за полициската дејност, голем број автори го нагласуваат „одржувањето на редот и мирот со согласност“, според кој службениот став за правните овластувања на полицијата, како и употребата на физичка сила, се користат само тогаш кога другите средства за принуда не успеале да го обезбедат посакуваното придржување кон полициските барања. Сликата за „пријателски настроениот англиски полицаец“ што долго ја пропагираше англиската полиција, е одраз на таа филозофија и на интересен начин е во спротивност со американските карактеристики на полицискиот службеник. Таквиот став во Англија е одраз на долгорочниот отпор против рутинското носење огнено оружје во англиската полиција.

Во споредба со средствата на полицијата, средствата што ги користи приватна безбедност, обично содржат малку поинакви правни овластувања во споредба со оние во кои ужива полицијата.

Според Билек, А. и Ј. Клотер,¹⁷⁹ приватната безбедност главно ги нема посебните уставни права за принуда што ги користат полициските службеници, иако, се разбира, имаат пристап до истите правни овластувања (на пр., задржување лица), меѓутоа авторите истакнуваат дека во некои судски окрузи на САД, законодавството им одобрува посебни овластувања на приватната безбедност заради притворање на осомничени за ситни кражби.

Приватната безбедност, покрај средствата што ги користи, поседува и други овластувања во врска со мерките за принуда, а кои произлегуваат од различни извори. Во повеќето држави, приватната безбедност има посебни овластувања кога го штити имотот на нарачателот на услугите (може да забрани влегување во просторот, присилно да ги оддалечува непоканетите лица од објектот сл.).

¹⁷⁹ Bilek A., Klotter, J., & Federal, R.: Legal Aspects of Private Security, Cincinnati, OH: Anderson Publishing, C o., 1980.

Утврдената заштита со закон директно е осмислена да ги заштити приватноста и слободите на поединците, особено на сопственикот на имотот, од неовластено упаѓање на државата, што се сметаше за најголема закана кон тие демократски вредности.¹⁸⁰ Меѓутоа со современиот развој на приватната сопственост, самите сопственички права што се донесени заради заштита на приватноста и на слободите, предизвикаа инвазија врз себе, а уставната заштита ретко ја ограничува таквата инвазија, бидејќи таа се толкува на таков начин што се однесува на сопствениците на приватна сопственост, поради што и настана, и која сега претставува поголема закана за приватноста и за слободите отколку државата.

Правните овластувања што ги ужива приватното обезбедување во врска со сопственоста над која врши надзор произлегуваат од правниот однос што го има како со лицата кои ги ангажирале (сопствениците на имотот), така и со лицата со кои тоа го врши надзорот (со лицата која ја користат сопственоста), што се карактеризира како приватен однос. Имотно-правните односи ѝ овозможуваат на приватната безбедност правни средства, на ист начин како и правата што ги регулираат образовните установи, како што се училиштата и универзитетите. Посебните закони и прописи во врска со пристапот до различни форми на јавен и на приватен транспорт (на пр. оние форми кои од патниците бараат преглед на багажот и претрес на лицата пред качувањето во авион) слично претставуваат извор на правни овластувања за приватната безбедност.

Ефективната правна надлежност на приватното обезбедување често произлегува од приватните договори. Преку склучување договор се смета дека ќе се поддржи договореното меѓу слободните и донекаде рамоправни странки. Меѓутоа, реалната состојба со голем број современи договори меѓу поединци и фирми често не е одраз на таков идеален однос. Поради тоа, лицето што сака кредитна картичка обично мора да потпише договор, што се бара од него

¹⁸⁰ Мислење што англискиот адвокат од XVI век, сер Едвард Кок (Sir Edward Coke), го формулирал со својот став велејќи дека „куќата за човекот е негов дворец“.

како услов за да може да ја користи картичката, да се придржува кон низата услови пропишани заради заштита на безбедносните интереси на фирмата која ја издава таа картичка, иако тие услови често се наведуваат како безбедносни услови што се во интерес на сопственикот на картичката, што понекогаш и навистина се. Овие договори често му овозможуваат на приватниот безбедносен субјект во реагирањето против финансискиот криминал, да биде поефикасен од полицијата.

Важно е да се нагласи дека иако правните овластувања на приватната безбедност обично се различни во своите важни аспекти од оние на полицијата, тие подеднакво се интензивни и важни за ефикасно спроведување на дејноста. Правните овластувања на приватната безбедност често овозможуваат значително нарушување на приватноста и на слободите на поединецот, што обично не и е дозволено на полицијата во демократското општество.

Како и средствата за принуда на полицијата, така и средствата што ги користи приватната безбедност, не се толку принудни кога целта е гаранција за придржување кон нивните барања од страна на јавноста, но подеднакво се ефикасни заради зачувување на редот и мирот. Средствата на полицијата и на приватната безбедност содржат физички, лични и симболични инструменти, како и оние правните. Истражувачите помалку внимание им придаваат на околностите, на начините и на варијабилноста со која приватно-то обезбедување ги користи своите средства заради зачувување на редот и мирот, што е случај и со државната полиција. Една од причините поради што приватната безбедност има тенденција почесто да употребува средства кои не претставуваат правни инструменти врз кои на големо се потпира полицијата во извршувањето на своите задачи, е тоа што приватната безбедност помалку се потпира врз службениот казненоправен систем при извршувањето на задачите. Додека работата на полициските службеници и натаму се вреднува во рамките на стапката на криминалитетот и стапката за неговото решавање, тоа не е чест случај со приватната безбедност, чија работа главно се вреднува врз основа на законските исходи со мерење на загубите или ризиците.

Веројатно најважен и најнеефикасен инструмент за принуда на приватната безбедност е неможноста за спречување на приста-

пот до посакуваната стока и услуги ако не се исполнат определени барања. Така, на пример, додека купувачот слободно може да одбие да се подложи на физички претрес и на претрес на својот багаж пред влегувањето во авиот или на фудбалски стадион, во маркети – цената на повикувањето на оваа слобода е фактот што на тоа лице нема да му биде дозволено летање, гледање на фудбалскиот натпревар, или купување. А на лицето коешто не се придржува до редот и до безбедносните барања на приватното обезбедување во трговските центри може да му се наложи да го напушти објектот, принудно да се оддалечи или да им се забрани влегувањето на прекршителите на куќниот ред во таквите центри.

Полицијата и приватните безбедносни актери обично ги поттикнуваат своите вработени да ја избегнуваат непотребната употреба на принуда која им е достапна при извршувањето на нивните должности. Причината за ваквиот пристап е слична на она поимање на полицијата – желбата да се минимализираат непотребните отворени судири меѓу полицијата и оние над кои се врши надзор, а одржувањето на редот и мирот со согласност е поедноставно, помалку стресно, поевтино и помалку опасно отколку одржувањето на редот и мирот со употреба на сила. На-таму, полицијата е поизложена на критика кога сака да вложи во средства за посебни намени, особено за технологии за вршење на надзор.

Според Стенинг,¹⁸¹ приватните безбедносни актери често се под забележително влијание на ограничувањата во врска со употребата на правните овластувања врз основа на правниот режим што ги третира понеповолно отколку што ја третира полицијата. Поради редица причини, судовите често неволно ја сметаат полицијата за цивилно или за казнено одговорна за мерките што ги надминуваат нејзините правни овластувања, но ретко манифестираат дилема кога се работи за приватната безбедност. Заради тоа, на пример, голем број банки во Северна Америка престанаа да ги вооружуваат своите вработени со огнено оружје, што го

¹⁸¹ Stenning, P: Firearms and the Private Security Industry in Canada, Ottawa, Solicitor General Canada, 1979.

заменаја со статичен, одбранбен хардверд (надзор со екрани, со аларми и сл.), заради порастот на инциденти во кои дошло до случајни пукотници (на персоналот и на муштериите) и до скапи граѓански парници поради таквите настани, како и поради високите трошоци за обуката што би требало да се спроведе заради намалување на таквите инциденти. Се смета дека големата разлика во ставот на судот во врска со решавањето на граѓанските парници и казнените постапки против јавната и приватната безбедност потекнува од сучувствувањето што го имаат судовите спрема правната обврска на полицијата да ги одржува редот и мирот и нивното уверување дека е тешко да се извршува оваа обврска без повремено пречекорување на нивните правни овластувања. Се разбира, ваквиот став не доведува до расправа за споредување на одговорноста на јавната и на приватната безбедност.

1.1.1. Компаративен преглед на овластувањата на приватната безбедност

Во согласност со националните законодавства што го регулираат делокругот на приватната безбедност, се определуваат и овластувањата на лицата што ги извршуваат работите за телесна заштита на објекти, на простор, на имот или на лица. Тие овластувања, во сите држави на Југоисточна Европа (Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Црна Гора, Косово, Хрватска, С.Македонија, Молдавија, Романија и Србија), може да се групираат како: проверка на идентитетот на лица, давање предупредување и заповеди, привремено ограничување на слободата на движење; преглед на лица, на предмети и на сообраќајни средства; обезбедување на местото на настанот; употреба на дресирано-чуварско куче; употреба на телесна сила и употреба на огнено оружје.

Темелни принципи за примена на наведените овластувања се: просторната и временската заснованост на правата за примена на овластувањата, заштита на достоинството, на угледот, на честа и на другите темелни права и слободи, како и обврската за претставување.

Работите на приватната безбедност претставуваат комерцијализирана, селективно определена заштита на лица и на имот

базирана врз договори меѓу поединци, баратели и даватели на услуги, засновани со посебни и со општи правни прописи. Како дејност за приватна заштита може да се договараат само оној вид работи кои ги дозволуваат националните закони од делокругот на приватната безбедност, при што во текот на давањето услуги за телесна заштита може да се применуваат и утврдени овластувања.

Примената на овластувањата е нормирана со општи и со посебни правни норми, како и со општата норма во рамките на одделен правен извор и со посебните правни норми што детално ги пропишуваат овластувањата. За определени овластувања (привремено ограничување на слободата на движењето, преглед на лица, на предмети и на сообраќајни средства; како и употреба на средства за принуда), покрај самиот закон кој ги регулира овластувањата, важни се и други извори кои се содржани во: Уставот, Законот за казнената постапка, Законот за прекршоци, Законот за полицијата и Казнениот закон.¹⁸² Покрај наведените национални извори, при донесувањето на законските овластувања важни се и Меѓународниот пакт за граѓанските и за политичките права, како и Конвенцијата за заштита на човековите права и темелни слободи.¹⁸³ Законот за

¹⁸² Прописот содржи повеќе поими што е неопходно да се објаснат. Тоа се: човечко постапување, почитување на достоинството, на угледот и на честа на секое лице и други темелни права и слободи на човекот. Наведените поими се меѓусебно испреплетени, но, без разлика на тоа, тие имаат и полноправни содржини. Поимот човечко достоинство лежи во фактот што другите треба да ги сметаме за цел, а не за средство на дејствување. Тоа се гледа токму во тоа што лицето е субјект на автономно дејствување. Меѓутоа, во својата слобода тој мора да го признае правото на личност и на другите луѓе. Наведеново, од друга страна, значи човечко постапување. Честа е право на почитување кое на човекот, или на некој друг општествен субјект, му припаѓа врз основа на неговото постоење или на социјалната функција (чест во потесна смисла).

¹⁸³ Според Веиќ, примената на овластувањето за приватна заштита несомнено е ограничување на слободата и на правата на другите, поради што е нужно сразмерноста да биде водечки принцип во однесувањето на обезбедувачите. Според разгледуваниот принцип, преземеното дејство мора да биде сразмерно на потребата поради која се презема. Од друга страна, примената на овластувањата не смее да биде прекумерна, со оглед

казнената постапка во државите на Југоисточна Европа во своите одредби го овластува секое лице да го спречи бегството на лице фатено во казнено дело за кое се гони по службена должност. Исто така, ја овластува полицијата да уапси лице против кое постои налог за приведување и за лице против кое се извршува решение за определување притвор, лице фатено во казнено дело за кое се гони по службено должност, како и лице за коешто постојат основи на сомневање дека сторило казнено дело за кое се гони по службена должност и за кое постои некоја од причините за определување притвор. Исто така, со Законот за казнена постапка регулирани се и постапката при апсењето, како и темелните права на лицето и обврските на полицијата. Во повеќето држави, со Законот за полиција регулирани се прашањата преку одредбите за примена на средствата за принуда во текот на апсењето, како и постапувањето спрема уапсениот кој дава отпор. Покрај апсењето, Законот за казнена постапка ги регулира и другите форми за ограничување на слободата на движење, и тоа: ограничување на слободата на движење за неопходно потребното време и за задржување на лицето на местото на извршувањето на делото.

Според Законот што го регулира делокругот на работа на приватното обезбедување, овластувањата може да се применат заради: заштита на лица и на имот; обезбедување мирни протести и јавни собири, заради обезбедување станбени и деловни простории; непосредна телесна заштита на лица, обезбедување и придружба на пари, на вредносни хартии и скапоцености. Како темелно ограничување се определува дека работите за телесна заштита

на штетните последици кои би настапиле доколку обезбедувачите не ги применеле овластувањата, зашто тоа би било спротивно на праведноста. Затоа второто име за тој принцип е забрана на прекумерноста. Принципот, понатаму, е израз на општото барање за слобода на граѓаните спрема државата, во чиј состав основните права може да се ограничуваат во нужната мера која ја гарантира неопходно потребната заштита на јавните интереси. Без разлика на фактот што приватната заштита се занимава со заштита на приватните интереси, таа со тоа го заштитува и јавниот интерес. Види: Veić, P.: Priručnik za osposobljavanje osoba koje obavljaju poslove redara na športskim natjecanjima, Inter Sig, Zagreb, 2007.

може да се извршуваат само во внатрешноста на обезбедуваниот објект и околу обезбедуваното лице, што го омеѓува просторот на кој можат да се применуваат овластувањата. По исклучок, со посебни одобренија се дозволува работите да се извршуваат и на јавниот простор. При извршувањето на работите и при примената на овластувањата според Законот кој го регулира делокругот на работа на приватната безбедност, правното лице е должно да и ја надомести секоја штета што ќе ја направат неговите вработени во врска со извршување на работите на договорната странка или на трети лица, ако до штетата дошло поради пропуст на вработениот, што е во спротивност со одредбите на Законот и со другите прописи со кои е уредена дејноста на приватната заштита. Поимно гледајќи, овластувањата на работниците за обезбедување претставуваат нивни права и обврски кога се исполнети условите што се пропишани со закон. Примената на овластувањата не им е препуштена на волјата на обезбедувачите, туку тие се должни да дејствуваат. Тоа значи дека одлука за тоа дали тие ќе дејствуваат или не зависи исклучително од тоа дали се исполнети условите, а не од нивната волја. Прописот дозволува примена на овластувањата на обезбедувачот само во внатрешноста на објектот и околу обезбедуваното лице до границата на просторот за чие чување се задолжени обезбедувачите. Обезбедувачите можат да ги применуваат своите овластувања и надвор од наведениот простор и објект, но само заради одбивање на истовремен или директно претстоен противправен напад насочен кон него или кон лицето што го обезбедува. Така структурираниот пропис можеме да го толкуваме на два начина. Првиот е овластениот обезбедувач да употреби телесна сила и огнено оружје, што веројатно е *ratio legis*. Според екстензивното толкување, тоа би можело да биде секое овластување што може да биде поврзано со одбивање истовремен или директно претстоен противправен напад насочен кон обезбедувачот или кон лицето што го обезбедува. Во таа смисла, тоа би можело да биде, покрај наведените, и давање предупредување и наредба заради отстранување на опасноста по живот и заради личната безбедност на обезбедуваните лица, како и заради спречување на извршувањето на казнени дела и привремено ограничување на слободата на движењето заради спречување на извршувањето казнени дела.

Давањето *предупредување* претставува обраќање внимание од страна на работникот за обезбедување до лицето кое со своето однесување, дејствување или со пропуштање на должното дејство може: да ја доведе во опасност својата безбедност или безбедноста на друго лице; да ја доведе во опасност безбедноста на имотот; да ги наруши јавниот ред и мир; да направи или да предизвика друго лице да стори казнено дело или прекршок. Непридржувањето до предупредувањето, само по себе, не произведува негативни ефекти за лицето, но продолжувањето со недозволено однесување, следејќи го принципот за постапност, по правило доведува до негативниот ефект што погоре е опишан. Заповедта е наредба што му ја упатува работникот за обезбедување на лицето заради остварувањето на целите пропишани со Законот. По правило, наредбата е поенергично барање од предупредувањето што му се упатува на лицето, што би требало да предизвика и потешки последици во случај на нејзино непочитување. Работникот за обезбедување, по правило, по издавањето наредба, ќе го предупреди лицето.

Интересно е да се нагласи дека и работникот за обезбедување има обврска да ги почитува наредбите од претпоставените лица. Оттука, законите ја нагласуваат обврската работникот за обезбедување да постапи по наредба на овластено службено лице на Министерството за внатрешни работи имајќи го предвид фактот што токму Министерството за внатрешни работи врши надзор и контрола врз работата во оваа сфера и што со воведувањето и регулирањето на приватното обезбедување, токму дел од овластувањата на ова Министерство се делегирани на оваа дејност. Неизвршувањето наредба, на пример, дури претставува инкриминирано дејствие опишано во Кривичниот законик кое е сторено кога службено лице кое при вршење на должност што се однесува на спречување и откривање на кривични дела, фаќање на сторители на кривични дела или одржување на јавниот ред, мир и безбедноста на земјата не изврши или одбие да изврши наредба на претпоставен.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Кривичен законик на РМ, чл. 353-в.

Спречувањето да се извршуваат казнени дела и прекршоци е најопштата задача на приватната безбедност. Со неа е опфатено многу од тоа што е содржано во другите групи. Со секое казнено дело се повредуваат оние особено важни правни добра, без кои општеството не би можело да опстане, односно би била загрозена безбедноста, чијашто заштита се остварува со казненото законодавство. Со прекршоците се повредуваат јавниот поредок, општествената дисциплина или други општествени вредности кои не се заштитени со Казнениот закон и со други закони, во кои се пропишани казнените дела. Работникот за обезбедување има определена улога во спречувањето на општата опасност. Улогата се однесува на организациско-насочувачки карактер, а не на изведбен. Поврзано со начинот за издавање предупредувања и наредби, работниците за обезбедување се ограничени. Од законодавните одредби може да се заклучи дека тоа можат да бидат само директни односи, без разлика на тоа што предупредувањето и заповедта може да бидат издадени и во пишана форма.

Покрај предупредувањето, работникот за обезбедување има овластување со неговото постапување да создаде ситуација во која ќе настане *привременото ограничување на слободата на движењето или задржување*. Во согласност со законите што го регулираат делокругот на работата на приватното обезбедување, во сите држави на Југоисточна Европа може да му се ограничи движењето на лице, кога тоа е потребно заради: спречување во извршување казнени дела или прекршоци; фаќање на сторителот при вршење казнени дела или на прекршоци; обезбедување сведоци и докази коишто можат да послужат во казнената и во прекршочната постапка.¹⁸⁵

Наведеното овластување се применува исклучително на просторот и на објектите што се обезбедуваат. Тие во сво-

¹⁸⁵ По ограничувањето на слободата за движење обезбедувачот мора веднаш да ја извести полицијата за преземените мерки, по што натаму ќе постапува по налог на полицијата. Правното лице за кое работи работникот за обезбедување кој го применил соодветното овластување за ограничување на слободата, мора во пишана форма да ја извести полицијата за причините за привременото ограничување на слободата за движење.

ето изрекување, претставуваат суштина на заштитата, а тоа е спречување напад врз заштитената вредност и фаќање на сторителот на такви напади, кога спречувањето не било успешно, а нападите се оквалификувани како казнено дело или прекршок. Постои ситуација за преземање вакво дејство и кога е потребно заради разјаснување и докажување на сторени дела и прекршоци, да се приберат докази за казнена или за прекршочна постапка со дејства за обезбедување сведоци и докази. Ограничување на слободата на движење може да се примени за сите казнени дела, а не само за казнени дела што се гонат по службена должност. Токму таа можност ја гледаме како позитивна, зашто мноштво дејства за загрозување на имотот може да се извршат, и се извршуваат, со казнени дела за кои се презема дејства за гонење по приватна тужба, а другите органи и тела на државата, кои се насочени кон откривање и докажување казнени дела, во тоа подрачје не покажуваат голем интерес. Кај казнените дела за кои се врши гонење по службена должност, наведеното овластување треба да се толкува во согласност со општите прописи кои ја регулираат можноста за спречување бегство на лицето фатено при извршување казнено дело за кое се гони по службена должност, така што според одредбите од законите, апсење без налог може да изврши само полицијата во одредени ситуации.

Задржувањето претставува ограничување на слободата на движење на определено лице. Тоа во најширока смисла на зборот претставува лишување од слобода. Оттука, секое неовластено и противправно лишување од слобода повлекува одговорност за извршителот. Законите за приватното обезбедување ги овластуваат работниците за приватно обезбедување да извршат задржување на лице под строго определени законски услови, чие постоење ја исклучува противправноста на лишувањето од слобода. Така, работникот за обезбедување смее да задржи исклучиво лице кое е затечено во вршење на кривично дело за кое се гони по службена должност. Иако делата инкриминирани во Кривичниот законик доминантно се гонат по службена должност, работниците за обезбедување треба да внимаваат кога вршат задржување на определено лице да не се работи за дело за кое гонењето се презема по приватна тужба или по предлог. Така, на пример, гонењето за т.н.

ситна кражба¹⁸⁶ се презема по приватна тужба, па работникот за обезбедување не смее да го задржи лицето, туку може само да го легитимира. Противправното задржување всушност го исполнува битието на казнено дело противправно лишување од слобода според Кривичниот законик.¹⁸⁷ Со оглед на фактот дека работниците за обезбедување се третираат како службени лица, доколку го злоупотребат овластувањето за задржување, може да добијат и повисока казна од таа определена за основното дело, бидејќи законот предвидува квалифициран облик на противправно лишување од слобода кога тоа е извршено од страна на службено лице со злоупотреба на службената положба или овластување.¹⁸⁸

Поимот фаќање на сторителот на казнено дело или на прекршок треба да се толкува не само како процес за доведување на сторителот под условно власта на работникот за обезбедување, туку и како негово задржување. Наведените одредби на Законот за казнената постапка и на сродни закони таквата можност ја признаваат само кога се работи за сторител на казнено дело за кое се гони по службена должност, а фатен е при извршување дело за кое се гони по приватна тужба. Тоа значи дека соодветните закони за приватното обезбедување во сите држави на Југоисточна Европа излегуваат од принципиелното стајалиште дека лицата кои ги извршуваат работите за приватна безбедност можат да го преземаат само оно што смее да го преземе и секое друго лице, а единствената разлика е што притоа употребуваат средства, знаења и вештини се елементи кои другите граѓани не им стојат на располагање. Наведените спротивности може и мора да се утврдат со толкување на наведените одредби во согласност со општите институти на Казнениот закон, и тоа за нужна одбрана и за крајна нужда, а со тоа и за нужна помош.

За нужна одбрана се смета одбраната која неизбежно е потребна за да се одбие од себе или од друг сторителот на истовремен или на директно претстоен противправен напад. Тоа е општата причина за исклучување на противправноста. За нужна

¹⁸⁶ В. Кривичен законик, чл. 235, ст. 2.

¹⁸⁷ В. Камбовски, Н. Тупанчески, *op.cit.*, стр. 100.

¹⁸⁸ Кривичен законик, чл. 140, ст. 4.

одбрана може да се зборува само под темелна претпоставка дека во однесувањето на лицето кое се брани, се остварени основите на казнено дели или на прекршок. Правниот поредок како целина не може да биде објект на напад. Објект на напад во рамките на установата за нужна одбрана исто така не може да бидат општите правни добра, на пример јавниот поредок, јавната безбедност, безбедноста во сообраќајот, јавниот морал, здравјето на луѓето, економскиот поредок, освен ако не станува збор за напад на определен имот од лице во рамките на такви системи. Притоа, во доктрината не постои согласност за тоа кога правото на поединецот на рамноправно и непречено користење на општото добро (непречено користење имот, дел од пат и сл.), е толку загрозувано со постапки на друго лице за да може да се земе како напад. Ако делото е опишано во законот како казнено дело сторено во нужна одбрана, тоа не е казнено дело. Причина за тоа е исклучувањето на противправноста. Трите клучни состојки на нужната одбрана се: противправен напад; неопходност од одбрана и волја за одбивање на нападот. За нападот, пред сè, се бара да е насочен против правно-заштитено добро, што не значи дека мора да се работи за казнено-правна заштита. Нападот мора да биде стварен. Ако нападот не е стварен, тогаш не може да опстане како услов за нужна одбрана.

Нападот мора да има определена тежина. Иако постоењето на нападот се оценува поединечно, во однос на конкретно нападнатиот, сепак како напад не може да се прифатат определени постапувања со кои се загрозува доброто на поединецот, но тие се на самата граница на социјално дозволеното и забранетото.

За крајна нужда се зборува кога опасноста за правно добро се отстранува со остварување на обележјето на некое казнено дело со повреда на друго правно добро. За разлика од нужната одбрана, каде што е уреден односот на противправен напад и дејство на одбраната, овде станува збор за уредување на правото на повреда на туѓо добро заради отстранување на опасноста од себе или од друг.¹⁸⁹ Таквата смисла за крајна нужда бара постро-

¹⁸⁹ Крајната нужда во никој случај нема единствена структура каква што, на пример, има нужната одбрана. Содржина на крајната

ги, потесни рамки на подрачјето за нејзина примена. Законот определува дека не е казнено дело она дело кое е сторено заради тоа сторителот да ја отстрани од себе, или од друг, истовремената нескриена опасност која на друг начин не можела да се отстрани, а притоа стореното зло не е поголемо од злото што се заканувало. Суштината на опишаното дејство е спасување едно правно добро со спроведување друго. Крајната нужда вклучува меѓусебно различни ситуации. Типичен пример е спасувањето на сопствениот живот со жртвување на животот на друг (алпинисти, рудари и сл.), кога во иста ситуација се жртвува некое материјално добро, или

нужда се опасност и отстранување на таа опасност. Во случај на крајна нужда, дејството преземено заради отстранување на опасноста не е казнено дело. Затоа, на пример, таквото дејство не може да се земе како противправен напад, поради што против него не е дозволена нужна одбрана. Опасноста значи блиска, непосредна можност за повреда на добро која може да потекнува од различни извори. Барање е опасноста да биде истовремена. Тоа значи директно претстојна или настапувачки акутна, односно актуелна опасност како состојба на блиска можност за повреда. Според изнесеното, во прашање е конкретна опасност. Трајните состојби на опасност, состојбите на зголемен ризик, се смета дека самите за себе не би можеле да бидат опасност која би ја оправдале крајната нужда. Опасноста мора да биде стварна. Ако ја нема таа карактеристика, се работи за противправна крајна нужда, ситуација на која се однесува сè што беше речено за путативната нужна одбрана. Во подрачјето на примената на крајната нужда се сите правни добра што ги заштитува казненото право. Сепак, треба да се предупреди дека за крајната нужда е значајно разликувањето на ситуациите во кои се загрозува животот, телото, здравјето, слободата, од оние кај кои е загрозен имотот или некои други добра. Значи, секогаш мора да станува збор за истовремена или за непосредно заканувачка опасност за определено лице. Ако го нема тоа, нема ни крајна нужда. На крајна нужда не може да се повикува сторител кој е должен да се изложува на опасност. Обврската за изложување опасност може да потекнува од различни основи: законот, договорниот однос, стварната ситуација, претходен факт и др. Должноста за изложување на опасност има точно определена содржина и граници. Тоа не значи дека обврската за изложување на опасност важи без исклучок. Таа, пред сè, мора да биде содржински определена како специфична обврска: должност за изложување на специфични, и на јасно определени опасности.

кога станува збор за спасување материјално добро со жртвување некое друго добро.

Во надлежност на работникот за обезбедување е и *проверка на идентитетот*.

Во согласност со законите се определуваат месната и функционалната надлежност на работникот за обезбедување за вршење проверка на идентитет на лице и тоа: при влез или излез од имотот што работникот го обезбедува; кое се наоѓа во превозно средство кое влегува или излегува од имотот што работникот го обезбедува; кое е затечено во вршење на кривично дело или прекршок (месна надлежност) и по наредба на овластено службено лице на МВР (функционална надлежност).

Според одредбите на законите за приватно обезбедување произлегува дека работниците за приватно обезбедување ова овластување најчесто ќе го спроведуваат во објектот што се обезбедува или до границата на просторот што се обезбедува, но по исклучок, и на јавни места и тоа по наредба на овластено службено лице на МВР (кое може да биде реализирано и на самиот објект) како и при спроведување приватно обезбедување на објекти кои имаат јавен карактер на пример: продавници; ресторани; диско клубови; казина и други објекти доколку затечат лице при вршење кривично дело или прекршок.

Обезбедувањето на сведок и доказ во казнена или во прекршочна постапка е сосема нејасна постапка. Тоа може да се разгледува само низ другите овластувања што ги имаат работниците за обезбедување на определен простор или објект. Првенствено со примената на тие овластувања, со проверка и со утврдување на идентитетот на лицата кои влегуваат или го напуштаат обезбедениот простор, може да се дојде до податоци за сведокот, а спречувањето на уништувањето докази се спроведува со други мерки, како што се обезбедување на местото на настанот, ако некој активно ги уништува доказите. При излегувањето од обезбедуваниот простор, ако лицето по барање на работникот за обезбедување не сака да отвори затворен предмет или багажникот во сообраќајно средство, како и ако постои основано сомнение дека прегледуваното лице кај себе, во сообраќајното средство или во ташната што носи со себе, има предмети што можат да

послужат како доказ во казнената постапка или во постапката пред прекршочниот суд, работникот за обезбедување е овластен да го задржи лицето.

Во текот на извршувањето на работите за приватната безбедност, во ситуација кога во рамките на обезбедувањето на зоната дојде до казнено дело, до прекршок или до друг настан поради што со директен увид треба да се утврдат и да се разјаснат фактите, обврска на работникот за обезбедување е да го *обезбеди местото на настанот* како и: да го обезбеди местото на настанот до доаѓањето на полицијата, со тоа да го заштити и да ги зачува трагите од извршувањето на казненото дело, на прекршокот или на друг начин така што затекнатата состојба ќе остане непроменета; да го задржи лицето (овластување на обезбедувачот) за кое проценил дека може да даде важни информации за разјаснување на настанот. За задржувањето и за причините за задржувањето без одлагање, на соодветен начин, треба да ја извести полицијата, по што ќе постапи по наредба на полицијата; по доаѓањето на полицијата, обезбедувачот усно ќе го информира полицискиот службеник за затекнатата состојба и за фактите на местото на настанот, со преземените дејства, промени и податоци за лицата што биле фатени и на местото на настанот; привремено задржаните лица и привремено задржаните или преземени предмети веднаш треба да и бидат предадени на полицијата; и да направи извештај за примената на овластувањата.

Наведените елементи јасно ја определуваат правната основа за примената на овие овластувања од страна на работниците за обезбедување. Тоа значи дека одлуката за тоа дали работникот за обезбедување ќе пристапи кон обезбедување на местото на настанот не зависи од неговата волја, туку исклучително од тоа дали се исполнети законските услови или не. Значи, врз основа на тие одредби работникот за обезбедување е обврзан да го обезбеди местото на настанот до доаѓањето на полицијата, а особено кога во рамките на обезбедуваната зона се случило казнено дело, прекршок, друг штетен настан или незгода, а работникот за обезбедување во моментот на настанот веќе се нашол на местото на настанот, извршувајќи ги договорените и редовни работи на приватна заштита.

Навременото, соодветното и стручно обезбедените места на настанувањето на казнено дело, на прекршок, на друг штетен настан или незгода, имаат големо значење во натамошната оперативна работа на полицијата. Во прв ред, тоа се однесува на користењето на трагите како доказ или како предмет на идните вештачења, а заради истражување на самото казнено дело, прекршок, друг штетен настан или незгода и за идентификација и пронаоѓање на сторителот. Поради тоа, ова овластување недвосмислено спаѓа во една од основните и најважни задачи на работниците за обезбедување. Поимно гледајќи од аспект на приватната заштита, дејствата и мерките при примената на ова овластување суштествено не се разликуваат од постапувањата на полицискиот службеник во униформа. Подобро речено, тоа е тактичко дејство кое има своевидна форма за помош на полицијата, односно мерка за прва операција до доаѓањето на полицијата. Целта на ова дејство е заштита на трагите и на предметите за кои се претпоставува дека се во врска со казненото дело, со прекршокот, со незгодата или со штетниот настан којшто се случил во рамките на обезбедуваната зона, фаќање на сторителот ако е најден или присутен на местото на настанот, затекнување, идентификација и задржување на очевидците, како и преземање други итни мерки и дејства, како што се помош на оштетените или други лица, отстранување на натамошната опасност која евентуално се заканува со загрозување на животот и на имотот, во зависност од настанот. Сите овие дејства бараат нужно познавање на другите законски овластувања и тактички правила во врска со обезбедувањето на местото на настанот.

Од изнесеното е очигледно дека поимот обезбедување на местото на настанот има повеќекратно значење. Начинот на спроведување на обезбедувањето е условен од конкретните објективни околности на одделен настан, од карактеристиките на неговата локација (отворен или затворен простор), од видот и од природата на трагите и на предметите, од временските услови и од други услови и други модалитети на самиот штетен настан. Брзото и навремено излегување на местото на настанот е итна и нужна оперативна мерка. Пред сè, таа дава шанса да се фатат сторителите да се идентификуваат потенцијалните сведоци и очевидци на настанот, да им се укаже навремена помош на повредените

лица и да се заштитат трагите и предметите на казненото дело, на прекршокот, на друг штетен настан или незгода. Овде треба да се има предвид дека со текот на времето, ситуацијата на местото на настанот и околу него персонално и материјално брзо се менува. Секое доцнење во постапката сигурно може негативно да влијае на самиот тек на постапката и на ефикасноста на работата на работникот за обезбедување. Покрај тоа, предуслов за професионално и стручно обезбедување на местото на настанот, покрај наведеното бара и основно познавање на видот на трагите, на механизмот на нивното настанување, и на нивните појавни форми.

Прегледот на лица, на предмети, на возила и на багаж е важен предуслов што го има работникот за обезбедување како овластување за извршување на работата. Овој супститут мора да биде утврден со прописите што го определува моментот во кој е дозволен таков преглед. Прегледот и претресот се процесни дејствија со кои се навлегува во приватноста на едно лице и затоа во законодавството се регулирани на начин кој предвидува нивна што порестриктивна примена. Прегледот, за разлика од претресот, е средство со кое навлегувањето во сферата на приватноста на личноста е на помало рамниште и затоа Законите за приватното обезбедување предвидуваат овластување исклучиво за преглед. Дури и според Законите за кривичната постапка прегледот на лица, превозни средства и багаж е овластување на полицијата,¹⁹⁰ па оттаму и логиката, ваквото овластување да го имаат и работниците за приватно обезбедување.

За разлика од прегледот којшто во суштина претставува надворешна инспекција, проверка на лица, предмети, возила и багаж, претресот значи подлабоко истражување на простории, лица и предмети кое може да се преземе исклучиво по судска наредба а по барање на јавниот обвинител или во случај на опасност од одлагање и по барање на правосудната полиција.¹⁹¹ Тоа значи дека работниците за обезбедување не смеат да вршат претрес, туку исклучиво преглед.

¹⁹⁰ Исто., чл. 276.

¹⁹¹ Закон за кривичната постапка, чл. 181.

Работникот за обезбедување во согласност со овластувањата, лицето може да го прегледа визуелно, со допир, со увид во содржината или со користење технички средства (огледала, детектори и сл.). Одбивањето на прегледот може да предизвика два вида последици, што зависи од тоа дали лицето влегува во обезбедуваниот простор или излегува од него. Кога лицето излегува од просторот и одбива да биде прегледано, ќе се повика полициски службеник. Кога лицето влегува во обезбедуваниот простор и одбива да биде прегледано, обезбедувачот нема да му дозволи да влезе. Наведениот процес не е пропишан со законска норма во ниту една држава на Југоисточна Европа, туку тоа дејство се регулира со подзаконски акти, каде што се пропишува начинот на постапување на обезбедувачот, што е сосема неприфатливо од причина што во некои подзаконски акти на одделни држави на ЈИЕ се наведува „кога постојат основи за сомнение дека со прегледот на лицето, на предметот или на сообраќајното средство може да се пронајдат предмети кои можат да бидат предмет на казнено дело или на прекршок, односно предмети кои може да послужат за извршување на казнено дело или на прекршок – работникот за обезбедување тогаш лицето ќе го задржи и ќе побара постапување на полициски службеници“.

Прегледот на лица, на предмети и на сообраќајни средства се овластени да го преземаат работниците за обезбедување. Причините за наведениот преглед таксативно се определени – кога тоа е нужно заради откривање предмет кој може да биде: предмет на казнено дело или на прекршок; наменет како средство за извршување казнено дело или прекршок; кој може да послужи како доказ во казнена или во прекршочна постапка; кој може да користи за уништување и за оштетување на објектот кој се обезбедува; кој е соодветен за напад и за самоповредување.

Прегледот на лице се состои од увидот во содржината во облеката и во обувките. Постапката ја определува обезбедувач или полициски службеник. За преглед на сообраќајно средство се смета: преглед на сите отворени и затворени простори на сообраќајното средство; преглед на предметите што се превезуваат и преглед на документите врз чија основа се превезуваат предметите. Прегледот на предметите што лицето ги носи со себе, опфаќа: предметите што се кај лицето; предметите што се во негова

директна близина; предметите што по негов налог се превезуваат во негова придружба.

По правило, заради заштита на достоинството на лицето, прегледот мора да го изврши лице од ист пол. По исклучок, кога тоа е нужно заради спречување напад или опасност, прегледот на лицето, заради одземање оружје или предмети соодветни за напад, може да го изврши и лице од спротивниот пол.

При прегледот работниците за обезбедување може да користат технички средства. При вршење преглед работникот за обезбедување треба да внимава, прегледот да не го претвори во претрес што е истражно дејствие и се врши само по наредба на судија за претходна постапка. Имено работникот за обезбедување може да врши само надворешен преглед без било какви мануелни активности освен кај прегледот на лице кој може да го направи со надворешен преглед на облеката, пред сè, заради пронаоѓање оружје и други загрозувачки предмети или предмети забранети за внесување на објектот што се обезбедува (пример внесување пиротехнички материјали на стадион). Доколку се сомнева дека во џеповите од облеката лицето има таков предмет, ќе го замоли да ги испразни џеповите заради преглед. Кога прегледува предмети, ташна на пример, ќе го замоли лицето да ја отвори и по потреба да извади нешто од неа, без тој лично да ја допира ташната или кој било од предметите.

Во вршењето обезбедување, работник за обезбедување може да ги примени следните *средства за присилба*: физичка сила, гумена палка, средства за врзување на лица, хемиски средства (спреј), огнено оружје и дресирано куче. Средствата за присилба според законот се применуваат само кога работникот за обезбедување не може на друг начин да одбие непосреден противправен напад насочен кон неговиот или животот на лицата кои ги обезбедува или непосреден противправен напад насочен кон уништување, оштетување или отуѓување на имотот што го обезбедува. Пред примена на средствата за присилба, работникот за обезбедување е должен гласно да го предупреди лицето спрема кое ќе го примени средството за присилба.

Употребата на физичка сила е секое директно дејствување на работникот за обезбедување со силата на своето тело спрема

друго лице. Тоа е дејство со кое работникот за обезбедување се стреми да го одведе од определено место, но и да му предизвика болка и телесна повреда заради одбивање на напад или заради совладување на отпорот на лицето. Цел на постапување со телесна сила е одбивање на напад, односно присилување на послушност на лице или негово отстранување од определено место. Ако физичката сила ја разгледуваме во функција на одбивање напад, тогаш во повеќето случаи се извршува со различни зафати за одбрана или со нанесување удари на определено лице. Во прописот се јавуваат два поима со далекусежно значење за сфаќање на овластувањата во заштитата. Тоа се напад и отпор. Поимот напад треба да се толкува во согласност со сфаќањето во казненото право. Во таа смисла, напад е секое повредување или загрозување на некое правно заштитено добро што потекнува од човекот. Се смета дека лицето му дава отпор на работникот за обезбедување ако на активен или на пасивен начин му се спротивставува на неговата заповед издадена заради одржување или заради воспоставување ред и мир – привремено ограничување на движењето, задржување, како и заради извршување други работи наложени во согласност со договорните обврски за заштита на објектот, на лицето или на имотот на корисникот на услугата. Како што следи од определбата, отпорот може да биде активен и пасивен. Активниот отпор е давање отпор со употреба на оружје, орудија, други предмети или телесна сила и на тој начин се оневозможува обезбедувачот во извршувањето на работите за телесна заштита. За активен отпор се смета и поттикнувањето отпор. Пасивен отпор е непостапување по предупредување и по наредба, или ставање во таква позиција со која се оневозможува извршување на работите за телесна заштита (лицето легнува, клекнува, се фаќа за друго лице или за некој предмет и сл.). Без намера да се впуштаме подлабоко во аргументацијата на несоодветноста на нормативното уредување на средствата за принуда во целина, нужно е да се истакнат два проблеми. Прво, законите за приватно обезбедување во земјите на ЈИЕ како услов за употреба на средствата за принуда ги користи поимите напад и отпор. Институцијата казнено право – нужната одбрана, која би морала да биде клучна за ова подрачје – го користи само поимот напад. Законите во голем дел ја користат концептуалната рамка „можат“, „ако поинаку не можат“.

Изнесеното треба да се толкува како обврска за дејствување, ако поинаку не можат да се остварат пропишаните цели. Наведениот заклучок произлегува од фактот според кој работите за обезбедување се преземени со договор и таму не може да биде оставено на волјата на обезбедувачот дали ќе дејствува или ќе биде пасивен, кога се исполнети условите за дејствување. Она што се нагласува е принципот за постапност. Овој принцип обврзува на употребата на телесната сила задолжително да и се пристапува чекор по чекор, при што следниот чекор, т.е. употребата на телесна сила може да настани по неуспешна комуникација.

Причина за нејзината употреба е одбивањето противправен и непосреден напад со кој се загрозува животот на обезбедувачот или животот на лицето што се обезбедува. Противправниот напад, во смисла на разгледуваниот пропис, мора да претставува некое казнено дело, односно обид за сторување такво казнено дело. Се работи за казнени дела во кои објект на заштита е човечкиот живот и тело, и, понатаму, за одбивање противправен и непосреден напад насочен кон уништување и кон намалување на вредноста на имотот што се чува, а притоа штетните последици да не бидат поголеми од оние што се закануваат. Наведената одредба е насочена кон заштита на имотот од уништување и од намалување на вредноста.¹⁹²

Работникот за обезбедување како средство за присилба може да употреби и *дресирано куче*. Дресираните кучиња можат да се користат во извршувањето на работите за телесна заштита, и тоа само под надзор на работникот за обезбедување и со употреба на заштитна кошничка. Кучињата смеат да се користат само за обезбедување лица и објекти во рамките на ограден простор. Значи, чуварското куче може да се користи за обезбедување лица и објекти и како средство за принуда спрема лица. Кога се исполнети условите за употреба на телесна сила, дресираното куче смее да се користити само со заштитна кошничка. Кога се исполнети условите за употреба на огнено оружје, службеното куче смее да

¹⁹² Уништување на имотот значи преземање такви постапки кои имотот го доведуваат во состојба во којашто не ѝ служи на својата намена.

се користи и без заштитна кошничка. Пред употребата на кучето, работникот за обезбедување е должен да го предупреди лицето дека ќе употреби куче како средство за принуда. Прописите не пропишуваат исклучок од наведеново правило во случај на директен напад. Меѓутоа, без разлика на наведеново, обезбедувачот може да го употреби кучето и без предупредување, ако поради близината на нападот или на опасноста тоа не е можно да се реши на поинаков начин. Кучето, како средство за принуда, се користи на тој начин што нема да се предизвика вознемиреност кај граѓаните.

Нема дилема дека за поефикасна реализација на приватното обезбедување употребата на дресирано куче е исклучително ефективна алатка. Дресираното куче, од тактички аспект, може да биде многу корисно при обезбедување на рурални средини, односно доколку треба да се патролира низ ненаселени предели и доколку станува збор за поголема површина која треба да биде обезбедена. Законот предвидува употреба на дресирано куче само во присуство на водич, односно не предвидува употреба на кучиња кои се без постојан надзор, а кои напаѓаат на секој кој ќе се најде на обезбедуваниот, најчесто затворен простор.¹⁹³

Примената на средствата за присилба е чувствителен сегмент во реализацијата на задачите од областа на приватното обезбедување која мора да се извршува само во исклучителни ситуации. *Употребата на огнено оружје* во спроведувањето задачи при обезбедување лица и имот е уште почувствително и сериозно дејствие во исполнувањето на овие задачи. Правото да се поседува огнено оружје произведува сериозни обврски за секого, а посебно за правното лице кое се занимава со приватно обезбедување и неговите работници. Употребата на огнено оружје треба да се сведе на минимум, само во најсериозни и исклучителни ситуации предвидени со законите за приватно обезбедување.

За употреба на огнено оружје, во смисла на Законите, се смета насочено дејствување со пропишано огнено оружје спрема лицата кои напаѓаат. Единствената причина за употреба на огнено оружје е, кога при извршувањето на работите за обезбедување,

¹⁹³ Коментар на законот за приватно обезбедување, оп.цит.

на друг начин работникот за обезбедување не може да го одбие истовремениот или директно претстоен противправен напад насочен против него, имотот или против лицата што ги заштитува. Наведеното упатува дека работникот за обезбедување смее да употреби огнено оружје само заради заштита на лице, а не и заради заштита на други вредности. Правото на употреба на огнено оружје не значи и право на усмртување на лицето спрема кое се употребува оружје, иако во определени случаи може да се прифати таквото усмртување. Усмртување на напаѓачот може да се прифати кога се исполнети и други услови, а се работи за употреба на сила која е нужно потребна за одбрана од противправното насилство спрема лице, но не и спрема други вредности, на пример, имот. Нужно е да се преземе сè што можно за да не дојде до негова употреба во конкретни околности, но ако е преземено сè, а нападот не престанал, работникот за обезбедување е должен да употреби огнено оружје. Нормирајќи ја употребата на огненото оружје, законите ја пропишуваат обврската за истакнување на усното предупредување „Стој!“, а по него и на друго „Стој, ќе пукам!“, а во некои држави „Стој обезбедување“!, а потоа „Стој ќе пукам“! со тоа што и на тој начин на напаѓачот би му се предпочила сериозноста на намерата на работникот за приватно обезбедување, а тоа е последно средство со кое би се одвратил од нападот. Употребата на огнено оружје е ограничена само кога се исполнети услови за негова употреба. Со оглед на фактот дека не е дозволена употребата спрема малолетник, уште повеќе е недозволена спрема дете. Како да се препознае дали се работи за малолетно или за полнолетно лице? Понекогаш работникот за обезбедување има директни сознанија за староста на определено лице, а понекогаш тоа може да го заклучи со забележување. Релативно е едноставно кога се во прашање деца, меѓутоа често тоа е можно и кога се во прашање малолетници во казненоправна смисла (14–18 години). Во случај на погрешна процена, евентуалната одговорност може да се решава според прописите за заблуда. Наведеново ограничување е исклучено кога употребата на огнено оружје е единствено средство за одбрана од директен напад со кој се загрозува животот на работникот за обезбедување или животот на лицето коешто се обезбедува. Употребата на огнено оружје заради заштита

на живот на човек (заштита на својот живот и на животот на други луѓе), наједноставно и најсигурно е да се согледува низ институциите нужна одбрана и крајна нужда. Особено значајна е институцијата нужна одбрана, зашто претставува неотуѓиво право на секое лице, па и на работникот за обезбедување, без разлика на тоа што постојат посебни прописи во Законот. Ситуацијата со институцијата крајна нужда е нешто посложена, со оглед на фактот што на крајна нужда не може да се повикува лице што е должно да се изложува на опасност. Принцип за прецизност е дејствувањето со употреба на огнено оружје со кое се нанесуваат најмалку штетни поседици, а се одбива нападот. Во случај на исполнетост на условите, обезбедувачот не е ограничен во изборот на средствата со кои ќе се брани или со кои ќе брани друго лице. Овде, на пример, можеме да ја спомнеме потребата за одземање и за употреба на оружјето од напаѓачот или од трето лице. Посебен случај на употреба на огнено оружје е кога работникот за обезбедување може да употреби огнено оружје ако на друг начин не е во можност да одбие директен напад од животното врз себе и врз друго лице, или да ја отстрани опасноста што животното може да ја предизвика врз здравјето на луѓето.¹⁹⁴ Исто така, во законите како услов за употреба на средствата за принуда ги користи поимите напад и отпор.¹⁹⁵ Отпорот на лицето често претставува појдовна основа за примена на овластувањата на работникот за обезбедување. Со отпорот, лицето изразува несогласување со барањето што му го упатува обезбедувачот заради оневозможувањето во извршувањето на задачите. Несогласувањето може да се изрази со изречно одбивање, со навредување на работникот за обезбедување, со

¹⁹⁴ Прописот треба да се толкува крајно рестриктивно, т.е. дека употреба може да им се дозволи на обезбедувачите само кога од животното се заканува директна опасност, било да налетува на лицето или самото приближување на лицето е опасно поради здравствената состојба или поради кудта на животното.

¹⁹⁵ За активен отпор се смета и поттикнувањето на отпор. Пасивен отпор постои кога лицето се оглушува на повиците од обезбедувачите, или се доведуваат во таква позиција која им го оневозможува извршувањето на службената задача (легнуваат, клекнуваат, се фаќаат за некој предмет).

избегнување на повикот и сл. Активен отпор постои кога лицето дава отпор со употреба на оружје, на орудија, на друг предмет или со телесна сила и на тај начин го оневозможува работникот за обезбедување во извршувањето на задачите.

Употребата на огнено оружје е забрането во државите од ЈИЕ. Имајќи ја предвид сериозноста на употребата на огненото оружје при вршењето приватно обезбедување неговата употреба е *забранета* доколку со тоа во опасност се доведе животот на други граѓани. Законите, исто така, забрануваат употреба на огнено оружје против: бремена жена чија бременост е видлива, дете, старец - освен ако овие лица со огнено оружје или со други опасни средства непосредно го загрозуваат животот на работникот или животот на лицето кое се обезбедува како и при обезбедување на јавни собири и други настани.

1.2. Одговорности на приватната безбедност

Голем број истражувачи ги компарирале јавната и приватната безбедност и, според тие споредби, полицијата е одговорна за своето дејствување, додека приватниот безбедносен сектор не сноси речиси никаква одговорност, освен од договорните обврски за надомест на настаната штета. Ваквите мислења наведуваат на погрешен заклучок и покажуваат недоволно разбирање за различните основи за одговорност на јавната и на приватната безбедност.

Сори и Пренсер¹⁹⁶ се занимаваат со истражување на одговорноста на приватната безбедност и истакнуваат дека има многу мал број обработени истражувања на тоа подрачје, а авторите се насочиле кон одговорноста во согласност со службените правни прописи.

Кога се зборува за одговорноста на полицијата, како и на другите државни тела, се мисли на четири широки концепти на одговорност: одговорност спрема политичката постапка (политичка

¹⁹⁶ Sarre, R., Prenzer, T: The Regulation of Private Policing: Reviewing Mechanisms of Accountability, Crime and Prevention and Community Safety: An International Journal 1 (3): 1999, стр. 17–28.

одговорност); одговорност преку правосудниот систем (правна и правосудна одговорност); одговорност во рамките на административниот систем на државата (административна одговорност, која може да биде внатрешна, во рамките на самата организација, или надворешна, во рамките на поширокиот административен државен апарат); одговорност директно пред граѓаните на кои им одговара полицијата, заобиколувајќи ги политичките, правните и административните државни установи (директна јавна одговорност).

Наведените концепти на одговорност главно одговараат за полициските службеници од кои се очекува да одговараат за својата работа. Вработените во приватниот безбедносен сектор обично не се сметаат за одговорни во однос на политичките и административните концепти на истиот начин на кој се одговорни полициските службеници, иако државните прописи обично наведуваат аналогни форми на јавна одговорност. Вработените во агенциите за обезбедување секогаш одговорноста ја понесуваат преку државниот правосуден систем (преку казнената одговорност и граѓанската одговорност), како и врз основа на концептот за директна одговорност пред граѓанството како нивни клиенти. Од наведеното е видно дека бројни истражувачи сметаат дека полицијата понесува одговорност, додека приватната безбедност не сноси речиси никаква одговорност, односно сноси симболичка. Меѓутоа, често ова доведува до погрешен заклучок, зашто, главно, се земаат предвид само оние видови одговорност што ги понесува полицијата. Често се димензионира ефикасноста на јавната одговорност на полицијата со тоа што се врши сообразување врз начините на кои тие теоретски се одговорни, при што не се обрнува внимание на вистинските и добро аргументирани ограничувања на ефикасната одговорност што може да се постигне во пракса со тие механизми. На пример, полицијата теоретски понесува одговорност за прекумерна употреба на сила врз основа на казненото и на граѓанското право, но добро е познато дека во праксата е многу тешко да се добие казнена пресуда или граѓанска одлука против полициски службеник за такво дело. Истото се тврди и за административните, и за правосудните механизми воспоставени заради реагирање на жалбите од страна на јавноста во врска со постапувањето на полициските службеници. Значи, може да се

констатира дека често се глорифицира големата одговорност на полицијата.

Друга причина според која одговорноста на полицијата и на приватниот безбедносен сектор значително се разликува, е фактот со кој се занемарува механизмот со кој приватниот безбедносен сектор може да се смета за одговорен. Постојат шест групи преку кои приватниот безбедносен сектор може да понесе одговорност, и тоа преку: државните прописи; прописите што ги утврдуваат државните институции и фирмите; граѓанската одговорност за казнени дела и деликти; Законот за работни односи; одговорноста според договорот и одговорноста што ја диктира пазарот.

Транснационалниот карактер на голем број големи приватни безбедносни компании им овозможува полесно и поефикасно да избегнуваат определени државни прописи и контроли што им создаваат проблеми. Тоа главно се постигнува на тој начин што, од една страна, големите мултинационални приватни безбедносни компании можат да ја користат сопствената економска моќ како закана дека ќе го прекинат своето дејствување, што ќе предизвика невработеност, заради добивање законски повластувања или за да не бидат опфатени со државните прописи. Сигурно е, како што тоа е случај и во другите индустриски дејности, дека ќе дојде до сè поголема потреба за сообразување на прописите и на меѓународните кооперативни договори ако сакаме прописите кои ја регулираат дејноста приватно обезбедување да останат спроведливи и ефикасни.

Повеќето државни прописи на различен начин го третираат приватниот безбедносен сектор, така што таквите прописи се однесуваат само на определени аспекти на приватните безбедносни компании. Во врска со тоа, важно е да се разликува приватната безбедносна практика според договорот и во рамките на приватните фирми. Првата практика се однесува на фирмите коишто според договорот договараат услуги за приватна заштита со голем број клиенти, додека втората практика се однесува на фирмите и агенциите коишто ги даваат сопствените услуги за приватна безбедност, а чии вработени работат само за нив.

Шемите на државните прописи обично ги вклучуваат подрачјата како што се: дозволи за фирми и нивно регистрирање

со или без дополнителна проверка на таквите фирми, утврдување критериуми и квалификации за персоналот што учествува во таквата лиценцирана индустрија, детални прописи за униформите и за другата опрема што може да се користи, услови за обука, осигурување и обврски итн. Прописите, исто така, обично вклучуваат и одредени сродни прекршоци, како што е работа без дозвола, или работа што не е во согласност со дозволата, лажно претставување, кршење на доверливоста, а во врска со кои може да се поведе прекршочна или казнена постапка.

Посебно прашање е надзорот над работата на приватните безбедносни актери во согласност со законските прописи од страна на полицијата. Во повеќето држави, полицијата нема посебни ингеренции за надзор над работата на приватните безбедносни фирми и агенции. Повеќето истражувачи тврдат дека таквата улога воопшто не и одговара на полицијата и нагласуваат дека полициската практика во јавниот интерес мора да се контролира преку државни тела формирани за таа цел. Други, пак, тврдат дека таквата улога на полицијата ја доведува до судир на интересите со приватните безбедносни актери, зашто денес полицијата сè повеќе соработува најмногу со приватните безбедносни организации во давањето безбедносни услуги како на јавните места така и на местата во приватна сопственост.

Поголем број држави во Европа ја поттикнуваат индустријата за утврдување на сопствени прописи, наместо државата да ги утврдува прописите за регулирање на приватната безбедносна индустрија. Таквите прописи на индустријата обично ги постигнуваат истите цели како и државните прописи и ги користат истите механизми, па поради тоа овој начин за утврдување на одговорноста беше критикуван поради слабата ефикасност и поради начинот на утврдувањето на јавната одговорност. Со оглед на фактот што прописите на индустријата во принцип имаат доброволен карактер, нивната примена беше уште поограничена и претставуваше уште поголем камен на сопнување за утврдување на одговорноста отколку државните прописи. Обично во таквите прописи учествуваат само големите компании што доминираат на приватниот пазар за давање безбедносни услуги. Врз основа на изнесеното лесно може да се заклучи дека прописите што ги утврдува индустријата

претставуваат само механизам за опслужување на сопствените потреби кои им служат на интересите само на големите компании и им овозможуваат да ја задржат доминантната позиција на пазарот и да ја смалат ефикасната конкуренција.

Приватниот безбедносен сектор и неговата оператива подлежат на казнениот закон на односната држава во која дејствуваат и врз основа на казнена постапка може да одговараат за кршење на прописите на казнениот закон, во ситуации кога приватните безбедносни субјекти ги кршат прописите, особено со прекумерна употреба на сила, со злоупотреба на законските овластувања, со нарушување на приватноста и слободите.

Граѓанските парници се долготрајни и скапи за да се покажат успешни во сите околности. Меѓутоа, во случајот на полицијата, практичните тешкотии во одбивањето на одлуките во граѓанските парници против таквата полиција се одлично документирани, иако тој квалитет се менува во одделни држави. Тешкотиите при поведувањето постапка против персоналот на полицијата делумно произлегуваат од фактот што во голем број од инцидентите во кои е вклучена полицијата, единствени сведоци се страната што тужи и страната што е обвинета, како и од фактот што обвинителите обично се лица со низок статус. Во такви околности, случаите вклучуваат спротивставување на сведочењето на обвинетите полициски службеници и на тужителите, па така обвинетите полициски службеници можат да извлечат полза од какво било сомнение што може да го има судијата.

Наспроти ова, граѓанските парници против вработените во приватниот безбедносен сектор се многубројни и често успешно завршуваат во големиот број судски постапки. Судовите често донесуваат одлуки за надомест на штетата предизвикана во текот на давањето услуги за приватна безбедност. Таквите парници и судската практика во многу држави значително влијае за воспоставување стандарди за грижа, за нужна заштита, трудољубивост и компетенција на работењето на работникот за обезбедување.

Свесноста за придржување кон стандардите произлезени од пресудите во граѓанските парници, денес се сметаат за значајни за приватните агенции, заради способноста за добивање и за

одржување соодветно осигурување од одговорност, што често претставува предуслов за добивање дозвола за таквата фирма. На тој начин, граѓанската одговорност директно и индиректно ја загрозува одговорноста на вработените во приватниот безбедносен сектор.

Во државите на Југоисточна Европа, фирмите и агенциите што се занимаваат со приватна безбедност и заштита на објекти и имот имаат механизми за колективен договор, за постапување по приговор и за арбитража на работното место, како и за пошироко законодавство за работата што се однесува на прашањата за постапка во врска со потврдувањето на синдикатите, на штрајковите и на привремените блокади на работата. На пример, за ваквите активности во колективниот договор се вклучуваат прописи во врска со безбедносните постапки и протоколи на работното место во врска со чие кршење работниците можат да вложат приговор.

Работноправниот статус на вработените во приватната безбедност се темели врз уставите на државите и врз општите прописи за работа, така и директно врз законот кој го регулира делокругот на приватното обезбедување, врз правилниците и решенијата, како и врз спроведувањето на прописите (подзаконските акти) на тој закон и индиректно врз други прописи (од други правни односи) за носење оружје, за евидентирање, за податоци, за мерки за заштита од пожар и сл. Во наведената дејност исто така спаѓаат и специфичната содржина на договорот за работа, работното време, одморите и празниците, платите и надоместоците и другите материјални права на работниците, забраната за конкуренција спрема работодавецот и условите за работа.

Одговорноста за кршење на договор е друго подрачје на граѓанското право кое дава услови според кои приватната безбедност може да понесе одговорност. Пример се договорите што се склучуваат со самите приватни безбедносни агенции. И договорите за обезбедување исто така обично вклучуваат минимални услови во врска со зачувувањето на редот и мирот и обезбедувањето на сопственоста што се обезбедува, со што се отвораат нови можности со чија помош агенциите за обезбедување може да понесат одговорност.

На одговорноста спрема договорот како механизам преку кој може да понесе одговорност, и одговараат и стандардните услови.

Во одделни судски постапки, владите, во соработка со претставниците на приватните безбедносни агенции и други важни учесници, како што се постојаните клиенти, јавниот интерес и сл., заедно ги утврдуваат минималните стандарди. Во согласност со утврдените стандарди за приватна безбедност, тие можат да се користат при склучувањето договори со приватни безбедносни актери, и тоа како основа според која приватните безбедносни актери мора да понесат одговорност за квалитетот на своите услуги.

1.2.1. Одговорноста на приватната безбедност што ја диктира пазарот

Пазарот дава низа можности на приватниот безбедносен сектор, а истовремено може да понесат одговорност спрема рецепиентите како свои корисници. Фирмите што се занимаваат со многу агресивен и несоодветен начин на давање услуги за приватна заштита, често се наоѓаат во ситуација во која нивните клиенти одат кај други агенции чија докажана работа е поприфатлива. Истото се однесува и на приватните безбедносни агенции и фирми кои недоволно ја чуваат сопственоста. Поради тоа, на пример, главно во градските подрачја со голема концентрација на криминал, агенциите кои имаат безбедносни решенија многу слаби, ќе видат дека станарите бараат друго обезбедување и агенција чии што безбедносни решенија се посериозни. На тој начин, ефективната приватна безбедносна пракса стана врзана пазарна стока со која треба да се привлечат купувачи, додека овој начин на пазарна одговорност е присутен на ниво на избор на поединечен муштерија.

2. ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ ВО С. МАКЕДОНИЈА – ИСТОРИСКИ КОНТЕКСТ

Факторите кои влијаат врз појавата и развојот на приватната безбедност не се сосема исти во зрелите демократии и постсоцијалистичките земји, каков што е случајот и со македонската држава. Во западните земји, главниот императив за приватизација на безбедноста беше побарувачката за зголемување на ефикасноста на државните институции, додека во постсоцијалистичките земји главниот мотив беше заснован на општествениот контекст и историските околности во кои монополот на државата над употребата на сила беше ослабен.

Во овој контекст, и дополнително земајќи ги предвид и факторите во ерата на зголемена урбанизација и економски промени како и во поголем број земји, така и во македонската држава луѓето беа поттикнати да ги напуштат руралните средини и да побараат вработување и можности во градовите. Напоредно со овие промени, значително се зголемува и криминалот и насилството. Иако полициските статистики не биле многу прецизни своєвременно, постои општ консензус дека урбаните општества се под постојана изложеност на закани за кои е потребен соодветен одговор од владините институции. Во услови на неможност за целосна покриеност и постојана присутност на секаде настанува т.н. вакуум, со кој се истакнува потребата за организирање безбедност која не спаѓа ниту во класичните воени формации, ниту како класичен пример за полициско работење. Овој вид организирање на општествени единици авторизирани да нудат безбедносни услуги и производи припадна во доменот на приватниот безбедносен сектор.

Во услови кога се создадоа услови за етаблирање на приватното обезбедување како важна компонента на безбедносниот сектор, концептот за безбедност повеќе не е перцепиран како изолирана функција со едноставно дефинирани задачи, и сè повеќе се имплементира интегрален пристап кој ги соединува претходно

одвоените аспекти на бизнисот или организирањето, со што се создава концепт на интегрална безбедност при функционирањето на секојдневните општествени функции.¹⁹⁷ Значи, во денешни услови, како конкретна илустрација, кога јазот помеѓу одделните видови безбедност придонесува за ранливост на одредена организација или корпорација, важно е да се спојат повеќето категории безбедност кои ги нудат приватните безбедносни агенти, со што за приватната безбедносна индустрија се отвора можност за проширување на делокругот на работа и активности, и паралелно се зголемува вредноста на ниво на потрошувачи. Интеграцијата на повеќето категории исто така ќе придонесе и за посеопфатен преглед на ризиците и нивната превенција и елиминација. Исто така, развојот на управувачкото извршно ниво во структурата на приватните безбедносни агенции забележува динамични промени кои ја заменуваат претходната практика со која се занемаруваше оваа функција и имаше фрагментирана форма. Видлив е тренд кон холистички пристап кон безбедноста, со акцент на усовршување на управувањето, при што се инкорпорираат неколку елементи на управување, како од аспект на човечките ресурси, така и од аспект на физичките, технолошките и информатичките системи, со кои се постигнува интегрирано ниво на безбедност како унифицирана функција. Интегралните компоненти на холистичкиот пристап кон безбедносните процеси во приватните безбедносни агенции се: заштита, детекција и реакција. Заштитата подразбира преземање против-мерки за заштита од напад и упад во имотот/сопственоста. Детекцијата ги мониторира дефектите во мерките и контролата на заштитата. Реакцијата се однесува на човековиот одговор кон детектираните узурпации во заштитните системи за спречување на нападите пред да биде нанесена штета.

Низ историјата приватната и јавната сфера отсекогаш коегзистирале, иако степенот на нивната поврзаност или одделе-

¹⁹⁷ Recommendations for Hiring Private Security Providers. (PSPs). http://www.securityhumanrightshub.org/sites/default/files/publications/Recommendations_for_Hiring_Private_Security_Providers.pdf, посетен на 29/3/2019.

ност варираше. Истото се однесува и на безбедносната функција. Суштината е во тоа што јавната власт не само што има задача да ги гарантира и да ги штити физичкиот и духовниот интегритет на човекот и граѓанинот, туку под неа се и заштитата на приватната сопственост и стопанските активности на физичките и на правните лица. Но општествениот и економскиот развој, проследени со одредени ризици и закани за вредностите, доведуваат до потреба од дополнителна (приватна) заштита и безбедност. Овој тренд зема замав и во поранешните социјалистички земји. Така, во поранешната југословенска федерација, од 70-те години на минатиот век, па до нејзиниот распад, безбедносната функција беше поставена на начин специфичен само за овој систем. Имено, наместо нејзино централизирање исклучиво во рацете на државните (репресивни) институции, теоријата и практиката на општествена самозаштита се потпираше на концептот за т.н. поопштествување и на безбедносната функција, за која заедничка одговорност носеа широк спектар на субјекти (работните луѓе и граѓани, стопанските субјекти, локалните власти и другите општествено-политички заедници). Македонскиот модел на приватизација на безбедноста се создаде на уникатен начин, особено ако се има предвид екс-југословенскиот контекст. Тоа, се разбира, не значи дека процесот не беше макотрпен и обременет со многу предизвици. Клучната особеност се должи на мирниот и правно фундиран начин низ кој Република Македонија се стекна со независност и избегнувањето на замката на создавање паралелни безбедносни институции, уште помалку на структури кои би биле соперници или конкуренти. Имено, безбедносните функции кои традиционално се врзуваа исклучиво со државната сфера почнаа да стануваат поле за ангажман на приватни актери. Се разбира, за да дојде до ваква трансформација на безбедносниот сектор, беше неопходно создавање на другите општествени предуслови кои приватното обезбедување го направија и легитимно и легално. На тоа му претходеше осознавањето на потребата од приватно обезбедување, можностите што ги нуди дејноста во смисла на понудата и побарувачката, вклучувајќи ја и синергијата на поединечните и јавните интереси. Она што е од суштествена важност, а по што македонскиот случај се разликува од другите на подрачјето

на поранешна Југославија, лежи во фактот што дејноста на приватното обезбедување уште од својот зачеток не беше поврзана ниту со криминални елементи, ниту со екстреман национализам ниту беше последица од внатрешен конфликт. Развојот на капиталистичката економија и појавата на бројни стопански субјекти ја наметна потребата од специфични и дополнителни форми на заштита на лица и приватна сопственост. Пазарот имаше потреба од дополнителни безбедносни услуги и тоа на високопрофесионална основа и на комерцијална основа. Такви услуги можеа да дадат приватните агенции за обезбедување. Потребите станаа поочигледни особено со зголемување на интересот за заштита на лица и на нивниот имот и на се поизразеното чувство на бизнис заедницата за барање услуги од приватниот безбедносен сектор.¹⁹⁸

2.1. Потреба од регулирање на дејноста приватно обезбедување

Регулативата е од суштинско значење во поглед на законското работење на фирмата/компанијата и соодветното регулирање значи дека ќе се покрие една премногу чувствителна област во оваа сфера. Регулативата, исто така, може да помогне за подобро да се согледаат одредени состојби со што би се обезбедило што е можно подобро и порационално да се стават во функција сите ресурси. Од ова произлегува дека регулативата е клучен и корисен елемент во работењето на самата фирма/компанија што им помага на раководните тимови да воспостават соодветен баланс меѓу остварените и планираните активности. Без соодветна регулатива тие ќе се претворат во слепи набљудувачи на процесот што може да доведе до отстапувања на планираните цели и задачи и ќе бидат ограничени без можност да го коригираат, а со тоа и да го подобрат своето работење, како и работењето на приватниот субјект. Со други зборови, прописот може да

¹⁹⁸ Монографија на Комора на Република Македонија за приватно обезбедување (2000-2015), Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Попе Компани ДОО, Скопје, 2015, стр. 12-13.

се толкува како обичен формален механизам на контрола кој е воспоставен со цел да се насочува однесувањето и да се обезбеди универзална примена на законот. Во принцип, ние тврдиме дека поголема регулатива може да доведе до зголемена одговорност.¹⁹⁹

Значи, концептот на регулација, особено законската регулатива, ги обединува различните делови на политиката на приватно обезбедување и претставува институционално средство преку кое можат да бидат остварени целите на приватната фирма за обезбедување, односно регулацијата создава еден механизам преку кој се оформуваат активностите на приватниот безбедносен сектор. Според тоа на регулацијата треба да се смета како на централен елемент околу кој се врти политиката на приватното обезбедување.²⁰⁰

Свесни за контекстот, во почетокот од осамостојувањето на македонската држава, а со цел да се избегне сивата зона на дејствување, се направија исклучителни напори за донесување на нормативно-правната регулатива за работа на приватниот безбедносен сектор која е од витално значење и неопходен предуслов за законско извршување на задачите, а пред сè, претставува претпоставка за ефективна организација земајќи го предвид фактот дека криминалот е во постојан пораст.

Во поранешната СФР Југославија, па оттука во тие рамки и тогашна СР Македонија, постоеше дејноста обезбедување лица и имот, но како интегрален дел на Службата за јавна безбедност во Министерството за внатрешни работи. Имотот кој беше предмет на заштита беше во општествена сопственост, а правата на припадниците на милицијата во овој домен произлегуваа од Законот за општествена самозаштита. Распадот на СФРЈ не значеше и автоматско укинување на севкупната правна регулатива, па така иако беше донесен првиот Устав на независна Македонија (ноември 1991 година), за низа области продолжија да важат

¹⁹⁹ O'Connor Lippert, Greenfield & Boyle, 'After the "Quiet Revolution": The Self-Regulation of Ontario Contract Security Agencies', *Policing & Society*, Vol. 14, No. 2, June 2004, стр. 153.

²⁰⁰ White Adam, *The Politics of Private Security-Regulation, Reform and Re-Legitimation*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, стр.14-15.

одредбите од старите закони - сè до донесувањето на новите, сообразени со новите околности и новиот уставен поредок. Всушност, сè до донесувањето на посебен Закон за обезбедување на лица и имот (во 1999 година), обезбедувањето на имот беше донекаде регулирано со Законот за општествена самозаштита и со Правилникот за начинот на вршење на работите на службата за обезбедување на организациите на здружен труд и другите самоуправни организации и заедници.²⁰¹

Во декември 1999 година беа донесени два есенцијални закони со кои се поставија сосема нови нормативни основи на приватната безбедност – Законот за обезбедување лица и имот и Законот за детективска дејност (објавени во Службен весник на Република Македонија, бр. 80, 17 декември 1999 година). Со тоа, приватното обезбедување станува „дејност од јавен интерес“, а Законот за општествена самозаштита престана да важи. По природата на нештата, овој закон е во согласност со Законот за трговски друштва. Со Законот за обезбедување на лица и имот како впрочем и со сите други подоцнежни измени се настојуваше крајните реципиенти да ги согледаат најрелевантните решенија и да се оспособат за извршување на дејноста приватно обезбедување, но и за согледување на разните димензии на сета сложена и противречна антропосоцијална стварност. При конципирањето на првиот Закон за обезбедување на лица и имот беа користени искуствата на повеќе држави со подолга традиција на организирање на дејноста приватно обезбедување.²⁰²

Со Законот за обезбедување на лица и имот се направи суштинско разграничување помеѓу обезбедувањето на лица и имот што е во надлежност на одредени органи на државната управа, од обезбедувањето на лица и имот што го вршат правните лица за обезбедување во вид на услуги, односно за сопствени потреби. Со оглед на тоа што преку вршење на дејноста на своевиден начин,

²⁰¹ Монографија на Комора на Република Македонија за приватно обезбедување (2000-2015), Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Попе Компани ДОО, Скопје, 2015, стр. 14-15.

²⁰² Исто., стр. 14-15.

одреден дел од овластувањата на правните лица за обезбедување на лица и имот се впрочем овластувања кои по својата природа ги врши Полицијата, се наметна потреба да се пропишат високи стандарди за вршење на оваа дејност. Условите за стекнување со дозвола за работа и лиценца за обезбедување беа дополнително прецизно дефинирани, исто како и начинот на вршење на обезбедувањето и начинот на вршење надзор над работата на правните лица што вршат обезбедување на лица и имот. Со тоа, Законот воспостави еден јасен систем во однос на видовите, начинот на вршење на приватното обезбедување, условите кои треба да бидат исполнети, овластувањата на работниците за обезбедување и вршењето на надзорот од страна на Министерството за внатрешни работи. Тоа уште во првите години од примената на законот придонесе и за подобрување на состојбите и навести можност за соодветна специјализација на правните лица кои вршат обезбедување на лица и имот, особено за оние кои тоа го прават во вид на давање на услуги. Дополнително, се воспоставија високи стандарди за вршење на оваа дејност, како модалитет за квалитетна селекција на кадарот, што од друга страна гарантира стручност, совесност и во крајна линија безбедност во вршењето на оваа дејност.²⁰³

Во основа, законот придонесе за подобрување на професионализмот на приватните компании за обезбедување, но придонесе и кон зголемување на довербата на јавноста. Професионализмот стана категоријална црта што се однесува на одредени вредности, вештини, ориентација и управување. Самостојноста (ограниченоста) што ја има приватниот безбедносен сектор се базира врз довербата на општеството дека овој сектор ќе прифати дел од вредностите што ќе ја условува демократската рамнотежа на етичко и на професионално водење.²⁰⁴

Анализата за случајот со македонската држава покажа дека причините за уредување на оваа дејност се класифицирани на след-

²⁰³ Исто., стр. 28-34.

²⁰⁴ *Sourcebook on Security Sector Reform*, Fluri P., Hadžić M. (eds.) Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces/Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, Geneva/Belgrade, 2004, стр. 236-237.

ниот начин: одредување на законската рамка заради регулирање на дејноста приватно обезбедување; вградувања на овластувањата што можат да значат во некои ситуации и суспендирање на човековите права и слободи, регулирање на работата и работењето; заштита на неповредливоста и приватноста на лица што доаѓаат во контакт со овој сектор; заштита на правните субјекти што се определиле да ја вршат дејноста приватно обезбедување; спречување на користење на приватните агенции за политички цели, за сузбивање демонстрации и слично; уредување на прашањата поврзани со улогите, подрачјата на соработка; овозможување на јавноста јасно и видно да ги разликува припадниците на полицијата од вработените во приватните агенции за обезбедување; обезбедување надзор над примената на овластувањата од страна на работниците за обезбедување; исклучување на криминалците и осудените лица од овој сектор преку системот на лиценцирање, односно добивање лиценци; обезбедување еднакви стандарди во постапката на агенциите за обезбедување; одредување на начинот на контрола на поседување огнено оружје во фирмите даватели на безбедносни услуги; надзор над работењето на агенциите за обезбедување, воспоставување минимални услови поврзани за условите за работа итн.²⁰⁵

Значи, Законот за обезбедување на лица и имот, кој стапи на сила на 25 декември 1999 година претставува прв формално-правен механизам кој пропишува критериуми и услови за уредување нов сектор – обезбедување на лица и имот. По донесување на Законот за обезбедување на лица и имот, во 2000 година се донесени четири подзаконски акти: Правилник за програмата и начинот на полагање на стручен испит, за вршење работи на обезбедување на лица и имот („Сл.весник на Република Македонија“ бр. 41/2000), Правилник за образецот на лиценцата за работа на обезбедување на лица и имот („Сл.весник на Република Македонија“ бр.41/2000), Правилник за образецот на легитимацијата за обезбедување на

²⁰⁵ Бакрески, О., Славески, С., Гацоски, Ж. *Безбедноста низ призмата на приватната безбедност*, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2018.

лица и имот и начинот на нејзиното издавање („Сл.весник на Република Македонија“ бр.41/2000), Правилник за видовите и типовите на огнено оружје за потребите на правните лица кои вршат обезбедување на лица и имот, како и бројот на часови за оспособување во гаѓање на работниците кои вршат обезбедување на лица и имот („Сл.весник на Република Македонија“ бр. 41/2000). Неколкугодишната имплементација на основната регулаторна рамка резултираше со поставување солидни темели на новиот сектор, профилирање професионални, стручни вршители на дејноста обезбедување на лица и имот и постигнување и зајакнување на довербата од државниот систем и јавноста. Сепак, со тенденција за унапредување, следејќи ги трендовите на развој во компатибилни опкружувања, во текот на 2007 година Комората на Република Македонија за обезбедување на лица и имот ги лоцира критичните сегменти каде што е потребна интервенција и до Министерството за внатрешни работи поднесе иницијатива за пристапување кон измена и дополнување на Законот за обезбедување на лица и имот, со доставување работна верзија со вклучени забелешки, произлезени од праксата во секторот. Министерството за внатрешни работи, позитивно валоризирајќи го напредокот и препознавајќи во Комората квалитетен партнер, во 2008 година формира работна група со задача изготвување предлог-текст на Законот за обезбедување на лица и имот, која вклучува шест претставници од МВР и двајца претставници од Комората. Изменетата регулатива што го уредува работењето во секторот приватно обезбедување претставува одговор на потребите на дејноста во дадениот период, но сепак не ги задоволува амбициите на субјектите во оваа сфера за сеопфатно решение, со темелни и суштински измени. Така, Комората продолжи со своите активности на ова поле, ги моделираше предлог-решенијата кои ги надминаа фазите на измени и дополнувања на легислативата и резултираа со текст на нов-предлог Закон за приватно обезбедување.²⁰⁶

²⁰⁶ Монографија на Комора на Република Македонија за приватно обезбедување (2000-2015), Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Попе Компани ДОО, Скопје, 2015, стр. 28-34.

Всушност, донесувањето на Законот за приватно обезбедување од 2012 година кој создаде поволна законска рамка за приватната безбедносна индустријата е клучен момент во политиката на приватното обезбедување во македонската држава. Новото решение содржано во Законот за приватно обезбедување укажува на фактот дека станува збор за област која постојано еволуира и дека пред се тоа е материја која уредува мошне значајна сфера во општествениот дискурс што секако дека ја потврдува и актуелноста на овој закон во пошироката општествена средина.

Ако се направи анализа на Законот за приватно обезбедување ќе дојдеме до констатацијата дека законот во делот на условите, како што е наведено во член 8 од Законот стого е пропишано дека приватното обезбедување може да се врши во вид на давање на услуги и за сопствени потреби. Тоа што е нагласено дека доминира обезбедувањето во вид на давање услуги е доволна индикација дека ова е доминантниот вид на приватно обезбедување како дејност од јавен интерес но и со комерцијална природа. Вториот вид приватно обезбедување за сопствени потреби е фактички самозаштитата што одредени правни лица ја организираат согласно закон, за заштита на сопствените вработени, клиенти или други лица, како и сопствениот движен и недвижен имот.²⁰⁷

Во основа, обезбедувањето вклучува цел спектар на прашања од обезбедувањето коешто е поделено на физичко и на техничко обезбедување. Во член 9, став 2 од Законот, физичкото обезбедување подразбира телесна заштита, мониторинг-патролно обезбедување, обезбедување транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки, и обезбедување јавни собири и други настани, а техничкото обезбедување е обезбедување лица и имот со технички средства и уреди според пропишани стандарди заради спречување противправни дејства насочени кон лица и имот, додека, пак, приватното обезбедување за сопствени потреби се врши како физичко обезбедување, и тоа како телесна заштита и мониторинг обезбедување.

²⁰⁷ Бакрески О., и др. *Коментар на законот за приватно обезбедување*, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2014.

Во однос на вршењето физичко обезбедување во законот е предвидено работникот за обезбедување да има одредени овластувања што ќе му бидат во функција: да врши проверка на идентитет на лица при влез во имотот што го обезбедува; да предупреди лице да се оддалечи од имотот што го обезбедува, ако лицето неовластено се задржува во него, односно да го предупреди лицето што со своето однесување или пропуштање да стори нешто ја загрозува сопствената или безбедноста на другите или може да предизвика оштетување на имотот што се обезбедува; да не дозволи влез на неповикано лице, како и да забрани неовластено снимање или внесување средства и опрема за таа намена во имотот што го обезбедува; да задржи и да ѝ предаде на полицијата лице затекнато во вршење кривично дело за кое се гони по службена должност, до доаѓањето на полицијата; да врши преглед на лица, предмети, возила и багаж и да употреби средства за присилба.²⁰⁸ Понатаму во истиот член став 2 се дефинира територијалната надлежност за нивно спроведување што зависи од видот на приватното обезбедување предвидени со член 9 и член 10 од овој закон. Во таа смисла, работниците за приватното обезбедување вработени во правни лица што имаат дозвола за приватно обезбедување за сопствени потреби овие овластување може да ги применуваат само во објектот што се обезбедува или до границата на просторот што се обезбедува при вршење телесна заштита и мониторинг обезбедување (месна надлежност). Доколку овие работници вршат телесна заштита на претставници од правното лице надвор од објектот што се обезбедува или до границата на просторот што се обезбедува, се овластени да го применуваат само овластувањето за употреба на средство за присилба (чл. 45 ст. 1 т. 6) доколку е загрозен нивниот телесен интегритет и живот како и телесниот интегритет и животот на лицето што го обезбедуваат (функционална надлежност).²⁰⁹

²⁰⁸ Закон за приватно обезбедување („Службен весник на Република Македонија“, бр.166/12 и 164/13), член 45.

²⁰⁹ Бакрески О., и др. *Коментар на законот за приватно обезбедување*, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2014.

Значи во вршењето обезбедување, работникот за обезбедување може да примени одредени средства за присилба со што е направен еден исчекор во насока на давање поголеми ингеренции на работник за обезбедување во вршење на своите задачи од делокругот на работа, односно со примена на одредени средства за присилба, како што се: физичка сила, гумена палка, средства за врзување лица, хемиски средства (спреј), огнено оружје и дресирано куче.²¹⁰ Ако се анализираат овие решенија со коишто е предвидено да се зајакнат одредени овластувања, особено околу средствата за принуда, ќе се види дека се направени неколку смели чекори што во основа треба да бидат разбрани само како начин за поефикасно извршување на задачите и дека тоа треба да ја потпомогне работата и на јавната безбедност во заедничките напори за справување со ризиците и заканите насочени кон граѓаните и кон државата.²¹¹

Во однос на начинот на вршење на техничкото обезбедување, исто така, се направени одредени доусогласувања заради допрецизирање на овој сегмент. Така, во Законот за приватно обезбедување е предвидено техничкото обезбедување да се врши со употреба на технички средства и уреди заради спречување противправни дејства насочени кон лица и имот, а особено за заштита од недозволен пристап во објекти и простории што се обезбедуваат; неовластено користење и отуѓување на предмети што се обезбедуваат; неовластено внесување огнено оружје, експлозивни, радио-активни, запаливи и отровни материи; провалување, диверзија или насилан напад на објектот што се обезбедува; неовластен пристап до податоци и документација; напад на возила за транспорт на пари и други вредносни пратки и напад на работници за обезбедување што вршат пренос на пари и други вредносни пратки.²¹²

²¹⁰ Закон за приватно обезбедување („Службен весник на Република Македонија“, бр.166/12 и 164/13), член 54.

²¹¹ Бакрески О., *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет, Скопје, 2012, стр.106-107.

²¹² Закон за приватно обезбедување („Службен весник на Република Македонија“, бр.166/12 и 164/13), член 40.

Законот за приватно обезбедување е дециден и строго пропишува дека приватно обезбедување може да врши физичко лице што поседува: лиценца за приватно обезбедување и легитимација за приватно обезбедување. Лиценцата за обезбедување и легитимацијата за обезбедување ги издава Комората, ако физичкото лице ги исполнува условите утврдени со овој закон.²¹³ Со самото пропишување на ваквите услови повеќе од логично е дека не може кој било да се занимава со активности од областа на приватното обезбедување туку треба да се создадат одредни предуслови за реализација на ваквата можност. Законот ја третира лиценцата како доказ за оспособеност за вршење приватно обезбедување и дозвола за професионално занимавање со работите и работните задачи од областа на приватното обезбедување. Лиценцата за приватно обезбедување е предуслов за добивање легитимација за приватно обезбедување што лиценцираниот кандидат ја добива со засновање работен однос како работник за обезбедување во некое правно лице кое има дозвола за вршење приватно обезбедување. Лиценцата е доказ за положен испит по спроведена обука (еден вид диплома) што се стекнува еднаш засекогаш додека легитимацијата е врзана за вработувањето, па така врз основа на една лиценца кандидатот, во својата работна кариера, може да се стекне со легитимации од различни агенции за обезбедување, но не смее да има повеќе од една легитимација бидејќи има обврска по престанокот на работниот однос истата да ја врати.²¹⁴

Правната регулатива не завршува со донесувањето на Законот за приватно обезбедување, напротив. Понатамошното уредување на дејноста продолжува со подзаконските прописи, во чие дефинирање Комората на РМ за приватно обезбедување, односно вршителите на дејноста земаа значајна улога, по што беа донесени седум правилници и едно упатство и тоа: Правилник за формата и содржината на образецот на барањето за издавање дозвола за приватно обезбедување и формата и содржината на

²¹³ Исто., член 20.

²¹⁴ Бакрески О., и др. *Коментар на законот за приватно обезбедување*, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2014.

образецот на дозволата за приватно обезбедување („Сл.весник на РМ“ бр.49/2013), Правилник за формата и содржината на образецот на барањето до министерот за внатрешни работи за донесување решение по поднесено барање за издавање на дозвола за приватно обезбедување („Сл.весник на РМ“ бр.49/2013), Правилник за формата и содржината на обрасците на легитимациите за приватно обезбедување, начинот на нивното издавање и употреба („Сл.весник на РМ“ бр. 56/2013), Правилник за содржината на програмите и начинот на оспособувањето на физичките лица за физичко и техничко обезбедување; полагањето на стручните испити; формата и содржината на образецот на барањето за издавање на лиценца за приватно обезбедување и формата и содржината на обрасците на лиценците за приватно обезбедување („Сл.весник на РМ“ бр.79/2013), Упатство за начинот на примена на средствата за присилба („Сл.весник на РМ“ бр.86/2013), Правилник за начинот на вршење на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки („Сл.весник на РМ“ бр.89/2013), Правилник за видовите и типовите на огнено оружје и другите средства за присилба за потребите на правните лица кои вршат приватно обезбедување; бројот на часови за оспособување за гаѓање со огнено оружје и формата и содржината на налогот за носење на оружје („Сл.весник на РМ“ бр.89/2013), Правилник за формата и содржината на обрасците на потврдите за успешно завршена дресура на дресирано куче; успешно завршена обука за употреба на дресирано куче; извршена проверка на нивото на работна способност на дресирано куче набавено од странство и за проверка на работната способност на дресирано куче кое врши работи на приватно обезбедување („Сл.весник на РМ“ бр.96/2013). Вреден за издвојување е фактот што МВР го прифати Извештајот за употреба на средства за присилба, кој беше подготвен од страна на Комората како унифицирана алатка за поедноставување на законската процедура за пријава, при употреба на јавните овластувања на вршителите на приватно обезбедување. Дополнително, со донесување Одлука за определување на правни лица кои се должни да имаат приватно обезбедување („Сл.весник на РМ“ бр. 106/13) државата го заокружува нормативниот калеидоскоп за приватното обезбедување. Кон крајот на 2013 беа извршени измени и дополнувања на Законот за приватно обезбедување, во правец на овозможување полагање на теоретскиот дел од стручните

испити за физичко и техничко обезбедување по електронски пат преку решавање тест на компјутер. Последователно беа изготвени и три подзаконски акти: Правилник за изменување и дополнување на правилникот за содржината на програмите и начинот на оспособувањето на физичките лица за физичко и техничко обезбедување; полагањето на стручните испити; формата и содржината на образецот на барањето за издавање на лиценца за приватно обезбедување и формата и содржината на обрасците на лиценците за приватно обезбедување („Сл.весник на РМ“ бр.137/14), Правилник за критериумите во однос на просторните услови и материјално-техничката и информатичката опрема на просториите за полагање на стручните испити за физичко и за техничко обезбедување („Сл.весник на РМ“ бр.137/14), Правилник за начинот на бодување на одговорите на прашањата од стручните испити за физичко и за техничко обезбедување („Сл.весник на РМ“ бр.145/14).²¹⁵

2.2. Придобивки од регулирање на дејноста приватно обезбедување

Општо се смета дека регулирањето на прашањата врзани за приватното обезбедување во законска форма дека се едни од потешките затоа што треба да воспостават избалансиран систем на односи меѓу самите субјекти кои активно учествуваат во ова област: правното лице регистрирано за вршење на дејноста приватно обезбедување како давател на услугата; корисниците на услугата (лица, фирми); Министерството за внатрешни работи како контролор на активностите на агенциите; и Комората за приватно обезбедување како значаен субјект кој треба да создаде предуслови за подобрување на професијата.

Сепак, без разлика на самата комплексност и сложеност на оваа проблематика, приватното обезбедување во Законот за приватно обезбедување се согледува во сите аспекти (содржински,

²¹⁵ Монографија на Комора на Република Македонија за приватно обезбедување (2000-2015), Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Попе Компани ДОО, Скопје, 2015, стр. 28-34.

структурален, функционален па дури и прагматичен) но и секако низ призмата на одредени решенија со кои се поедноставува или усложнува работата на Агенциите за обезбедување, за да се допре до самите потешкотии кои се врзуваат за опфатот и за содржината на приватното обезбедување.

„Што значи Законот за приватно обезбедување?“, „Какви решенија нуди?“. Одговорите на овие прашања не се лесни, ниту се едноставни и барањето на одговор во оваа насока не е само техничко ниту, пак, прагматично прашање. Суштината на ова прашање првенствено е израз пред се на објективната нужност, а не на субјективната потреба, затоа што бројни ситуации говорат за определени потешкотии кои произлегуваат од недореченостите во претходното решение, а некои од имплементирачката процедура. Меѓутоа основното прашање не е „Дали треба да се доуреди дејноста приватно обезбедување?“, туку единствениот избор е дека приватното обезбедување треба да се изведува целосно, прагматично и систематично.

Во основа, Законот за приватно обезбедување супституционално потврдува неколку важни елементи и тоа:

Прво, со овој закон се потенцира основната улога на приватното обезбедување за учество во осигурувањето на безбедноста, затоа што без создавање безбедност не може да стане збор за обезбедување сигурен напредок. Од ова произлегува дека функцијата на приватната безбедност е онаа која е со најдиректно и со најпосредно влијание врз граѓаните, фирмите и заедницата воопшто. Оттука, една од клучните улоги на приватното обезбедување е во насока да го обезбеди правото на граѓаните и фирмите да не бидат заплашувани за своите животи и своето работење од криминал и насилство, односно да ја гарантира општествената стабилност и да ја обезбеди личната и имотната сигурност.

Второ, законот овозможува овластувања да се спроведуваат интегрално. Тоа значи, постоење на поголема функционална дејност и постоење на подобра структурална позиција во државно-општествените врски.

Трето, субјектите што бараат услуги треба да препознаат во законот дека се нудат решенија во контекст на заокружување на потребната рамка за адекватна заштита; квалитетни услуги, ефикасна превенција и заштита од можна злоупотреба.

Четврто, Законот се разбира е и своевидна можност за обезбедување на потребните бизнис вештини во согласност со пазарните трендови што ќе значи и градење на ефикасен систем на управување со агенциите.

Петто, Законот не треба да се доживува како наметната обврска, туку како израз на потребата да се регулира дејноста приватно обезбедување што ќе значи целисходност и применливост на понудените решенија во пракса.

Во овој контекст напорите во наредниот период треба да бидат насочени кон: дообјаснување на придобивките од Законот за приватно обезбедување особено во делот на принципите на работата и работењето на клучните сегменти во овој домен. Главно, секвенцата при набројувањето на посакувани или неопходни карактеристики и приоритети при рангирање на принципите се разликуваат. Вообичаено спомнуваните црти вклучуваат: отвореност, зголемување на угледот, транспарентност, контрола, интегритет во работењето, морална одговорност, професионализација, легитимитет итн.

1. *Отвореноста на правните лица за обезбедување спрема цивилното општество* значи воспоставување на потребниот дијалог на повисоко ниво. Оваа обврска не е задолжително пропишана, односно не е обврска која може да се пропише со некои стандарди (правила). Сепак таа е резултат на надоградувањето на новата перцепција за местото и улогата на правните лица за приватно обезбедување во општеството.

2. *Зголемување на угледот на работата на правното лице околу извршувањето на неговите задачи*. Тука мора да се истакне дека правното лице за обезбедување преку тоа што го прави и начинот на кој што го прави, придонесува да се оформи самата перцепција за оваа дејност. Оттука многу е важно како овие субјекти ќе се претстават условно во јавноста за да не бидат доживувани на ваков или инаков начин, односно треба да се прикажат во вистинско светло во очите на јавноста.

3. *Транспарентност во работата*. Важна претпоставка за одредување на позициите на правните лица за обезбедување во општеството е условена од нивната динамичност, комплексност, специфичност и транспарентност. Транспарентноста не е цел

сама по себе, туку таа е единствениот начин којшто овозможува да постои јавна дебата за сите суштински прашања кои се врзуваат за работата на приватниот безбедносен сектор и како се остваруваат зацртаните цели. Тоа е повеќе од потребно за да може граѓаните да ја создадат основната слика за работата на приватниот безбедносен сектор, а секако да бидат информирани како се остварува дејноста приватно обезбедување.

4. *Контролата на работата на правниот субјект за обезбедување.* Таа треба да произлегува од специфичностите на овластувањата и значењето на дискреционите права што и се дадени. Вака разбрана контролата ќе значи работата на правните лица за обезбедување да биде транспарентна, демистифицирана и ја ограничува можноста за повикување на тајност како би била прикриена некоја незаконска работа. Кога се дискутира за контролата во основа се мисли на следното: 1) дека постојат политички норми за начинот на кој треба да се спроведе; 2) дека има редица економски сили центрирани околу промените во понудата и побарувачката кои служат да ги структурираат активностите на државните и приватните безбедносни субјекти; 3) дека државните субјекти имаат значителен степен на политичко влијание во нивните интеракции со приватната индустрија за обезбедување; и 4) дека приватните безбедносни актери имаат значителен степен на политичко влијание во нивните преговори со државата. Секоја од овие претпоставки се влече директно од сложените политички процеси во земјата. Сепак, треба да се потенцира дека овие претпоставки не можат да се сметаат како апсолутна и објективна основа бидејќи тие - како и сите теоретски претпоставки - се пристрасни и субјективни. И покрај тоа, тие можат да помогнат подобро да се разберат нештата и токму тој процес на подобро разбирање на овие претпоставки низ објективот на целната теоретска рамка служи за водење на политиката на приватното обезбедување кон стабилна теоретска рамка.²¹⁶

²¹⁶ White, A. *The Politics of Private Security, Regulation, Reform and Re-Legitimation*, Palgrave Macmillan UK, 2010, стр. 25-140.

5. Одговорност во работењето. Одговорноста подразбира да се објасни некое однесување и да се биде отворен кон туѓата кристика. Одговорноста бара обврските, овластувањата и функциите на одговорните тела да бидат дефинирани така да може работата на потчинетите да може успешно да се надгледува и да се оценува. Одговорноста како категорија се врзува за извршување на задачите во предвиденото време и во согласност со пропишаните стандарди. Ова води кон професионална организација, која дејствува превентивно сè со цел спречување извршување на криминални дела.

6. Професионализација. Професионализацијата и професионализмот се категоријални црти што се однесуваат на одредени вредности, вештини, ориентација и управување. Принципите на фер однесување, интегритет, грижа за човековите права, одговорност и минимална употреба на сила се основните елементи во секој концепт на демократското управување. Професионализмот не смее да се вмеша во дискриминаторно, корумпирано или насилно искористување на својата моќ. Самостојноста (ограниченоста) што ја има приватниот безбедносен сектор се базира врз довербата на општеството дека овој сектор ќе прифати дел од вредностите што ќе ја условува демократската рамнотежа на етичко и на професионално водење.²¹⁷

7. Легитимитет. Целта на овој пристап е да ја зајакне легитимноста на индустријата на приватното обезбедување - која традиционално има недостаток од овој клучен ресурс - обидувајќи се да ја направи поатрактивна за клиентите кои бараат обезбедување. Овој сложен концепт се состои од три димензии – правна, инструментална и нормативна – од кои секоја влијае врз приватната безбедносна индустрија на различен начин. Правната легитимност, која се однесува на која било активност спроведена во согласност со прифатената правна рамка,²¹⁸ главно не претставувала проблем за приватните компании за обезбедување, бидејќи нивните активности имаат тенденција да извлечат правно прифаќање или

²¹⁷ Fluri P., Hadžić M. (eds.), 2004.

²¹⁸ Beetham, D., *The Legitimation of Power*, Basingstoke: Palgrave, 1991, стр.16.

од правата на приватна сопственост или од владините договори. Инструменталната легитимност, која се однесува на ефективноста на работата на една организација,²¹⁹ обично не претставува проблем за приватните компании за обезбедување. Тоа е така бидејќи мерките на ефективност се релативно објективни и имаат тенденција да ја одразуваат ефективноста на приватните компании за обезбедување во ист степен како кој било друг субјект за обезбедување. Поради постојаната прогресивност и ориентација базирана на преземање ризици во врска со повеќето производи и услуги на приватното обезбедување,²²⁰ може да се случи таквите показатели да ја привилегираат инструменталната легитимност на приватните компании за обезбедување над државните институции (кои често имаат тенденција да се осврнуваат на минатото и да казнуваат). Нормативниот легитимитет, од друга страна, претставува сериозен проблем за приватните компании за обезбедување. Нормативната легитимност се однесува на „современите верувања во дадено општество во врска со тоа што е вистинскиот извор на авторитет“.²²¹ Во безбедносниот сектор, каде институциите често мораат да прибегнуваат кон употреба на физичка сила, има тенденција на заедничко чувство помеѓу населението во однос на тоа кој треба и кој не треба да ја преземе оваа општествена функција. Оние институции кои, од перспектива на населението, треба да бидат вклучени во давањето безбедносни услуги, главно негуваат чувство на сигурност и претежно се обдарени со повисоки нивоа на нормативна легитимност. Оние институции кои, од перспектива на населението, не треба да бидат вклучени во давањето на безбедносни услуги, главно поттикнуваат чувство на несигурност и претежно се обдарени со пониски нивоа на нормативна легитимност. Овој вид легитимност претставувал голем проблем за приватните компании за обезбедување во современи услови.

²¹⁹ Tyler, T.R., *Why People Obey the Law*, New Haven: Yale University Press, 1990.

²²⁰ Johnston, L. and Shearing, C., *Governing Security: Explorations in Policing and Justice*, London: Routledge, 2003, стр. 75–97.

²²¹ Beetham, D., *The Legitimation of Power*, Basingstoke: Palgrave, 1991, стр. 17.

Ова државно-ориентирано очекување или политичка норма е значително ограничување на приватните компании за обезбедување бидејќи ја спречува желбата на населението за приватни услуги за обезбедување. Токму поради оваа причина, извршните директори на приватните агенции за обезбедување бараат да се акумулираат поголеми нивоа на нормативна легитимност за нивните компании.²²²

Важно е да се спомене дека примарната стратегија користена од страна на менаџерскиот тим за да ја постигнат оваа цел, е да го преземат овој клучен ресурс на државата богата со легитимност. Но, за да се разбере овој процес на преземање, важно е да се спомене дека нормативната легитимност не е ресурс со нулти износ кој може едноставно да се пренесе помеѓу државата и субјектите за приватно обезбедување како да е некој дискретен објект. Наместо тоа, тој мора да биде создаден и изграден, често на начин кој се совпаѓа со човечките сфаќања за тоа како светот треба да биде структуриран.²²³ Како такви, политичките процеси со чија помош компаниите за приватно обезбедување се обидуваат да ја преземат легитимноста од државата не се лесни, туку, напротив се сложени и се развлечени. Најважно е тоа што, со текот на времето, една особена стратегија добива предност пред сите други □ онаа дека легитимноста може да биде преземена од државата со помош на законски пропис. Тоа е така бидејќи државно-ориентираните регулаторни механизми им дозволуваат на менаџерите за приватно обезбедување да известат просечните граѓани дека нивните компании не се чисто пазарни субјекти кои функционираат во согласност со логиката на маржите и приватните добра, туку се државно назначени субјекти што работат во согласност со државноориентираните очекувања на населението за тоа како обезбедувањето треба да се спроведе. Значи, регулацијата претставува ефективен метод за усогласување на активностите на при-

²²² White, A. *The Politics of Private Security, Regulation, Reform and Re-Legitimation*, Palgrave Macmillan UK, 2010, стр. 25-140.

²²³ Sparks, R. and Bottoms, A., "Legitimacy and Order in Prisons", *British Journal of Sociology*, 46(1), 1995, стр. 45-62.

ватното обезбедување со длабоко вкоренетите политички норми кои го сочинуваат безбедносниот сектор. Ова припојување на легитимноста и регулацијата е од клучно значење за разбирањето на агендите на приватното обезбедување што се испреплетени низ политиката на приватното обезбедување.

2.3. Приватната безбедност низ призмата на стратегиските цели на Стратегијата за развој на приватното обезбедување

Креирањето на соодветна стратегија претставува процес низ кој во настојувањето да се изгради целносообразено внатре во себе, односно непротивречното настапување на нејзиниот носител, се обединуваат теоретските, искусствените и интуитивно заснованите сознанија за проблемот, од една страна, во однос на парцијалните интересни позиции и видувања на проблемот од друга страна.²²⁴ Оттука, самиот термин стратегија имплицитно подразбира постоење на потребната интеракција на теоријата и праксата, знаењето и вештините, за да може успешно на сите нивоа да се применат одговарачки методи и средства во остварување на планираните цели. Заради тоа особено од клучно значење е научно и стручно разбирање на самата суштина и содржина на стратегијата врз основа на која единствено можат да се донесат реални планови. Ваквата констатација не упатува на заклучокот дека овој процес е исклучително тежок и е пропратен со одредени специфики и фактори кои влијаат на неговото обликување.²²⁵

За ефикасна стратегија можеме да дискутираме ако истата се заснова на научни сознанија. Тие треба да бидат основниот супстрат во обликување на нејзината рамка, а треба да создадат релевантна основа за соодветно утврдување на самите приоритети и цели. Исто така, самите сознанија треба да понудат соодветни начини како треба да се пристапи кон операционализација на поставените цели. Исто така може да се каже дека стратегијата како

²²⁴ Hilsman, R., 1993, стр.36-89.

²²⁵ Maslesa R., 2001, стр. 146.

плански документ е рамка преку која се потенцираат основните приоритети и одредени цели кои вообичаено се презентираат во еден интегриран документ. Овој документ, има сегашна и идна улога, ги зацртува клучните правци за развој и ги дефинира начините како да се пристапи кон нивно исполнување.

Значи, влегувајќи во расправа за дискурсот на дејноста приватно обезбедување, може да се каже дека развојот на дејноста секогаш зависи од добро разработена и јасно формулирана стратегија. Сегментот на прашања кои се поврзани со дејноста приватно обезбедување се предизвик само за субјектите кои се инволвирани во дејноста приватно обезбедување, додека различни сегменти на прашања ги тангираат различните институции, односно голем број други институции во денешни услови утврдиле сопствената стратегија за развој. Сепак, без разлика кој субјект, институција каква стратегија носи постојат одредени фактори што битно ја одредуваат нивната политиката како да се развива самата дејност. Во таа смисла, двојна провокација за секоја организација, институција итн., е почитување на елементите што се од општо значење, но и на елементите од национално значење, бидејќи тој процес е условен со добро познавање на општите и посебните специфики со што директно се одговара на барањата на современата реалност.

Во пристапот на изготвување на одредена стратегија треба да бидат содржани одговори на следните прашања: „На кои принципи треба да се заснива самата стратегија?“; „Каква стратегија е потребна?“; „Какви цели треба да се остварат или да бидат остварени?“; „Кој е најоптималниот начин за постигнување на целите?“; „Кои средства и колкави средства се потребни да се постигнат целите?“ итн.

Одговорот на овие прашање не е ниту лесен, ниту едноставен, напротив тој е сложен, комплексен и повеќедимензионален затоа што зависи од бројни фактори, некои објективни, а некои субјективни. Оттука, по правило, спроведувањето на целите бара многу напор, знаење, енергија, ресурси, потенцијали. Затоа, важно е да се подготви сеопфатна стратегија во која ќе се вклучат сите важни актери и ќе се земат предвид сите аспекти во развојот на дејноста. Само ваквиот приод ќе му даде можност на субјектот

да ги реализира конкретните цели на еден интегрален и на еден сеопфатен начин.

Стратегијата за развој на приватното обезбедување во Република Македонија донесена во 2016 година треба да е во хармонизација со современите трендови во регулативата и практиката во оваа сфера. Неопходна е потребата преку изградба на оптимален модел за развој на приватното обезбедување да се истакне превентивниот карактер на приватното обезбедување и следствено намалување на загубите предизвикани од човечка грешка, невнимание, криминални активности и природни катастрофи.²²⁶ Покрај оваа општа цел, Стратегијата утврдила повеќе стратегиски цели со кои се очекува да дадат конкретен придонес во развој на дејноста приватно обезбедување. Клучните стратегиски цели определени со Стратегијата за развој на приватното обезбедување се: професионализација, обезбедување на квалитетна работна сила, јавно-приватно партнерство, обезбедување на критичната инфраструктура и градењето доверба со заедницата.

2.3.1. Професионализацијата како стратегиска цел

Во основа, во ниту една современа расправа за безбедноста, одбраната, здравството, администрацијата итн., не ја заобиколува темата за професионализација, затоа што таа е сеprisутен фонемен кој се појавува во секој сегмент од општеството. Решавањето на ова прашање е голема грижа не само за институциите, органите и организациите, бизнис заедницата туку и за јавната безбедност и воопшто за државта. Оттука не е сеедно какви чекори се преземаат на овој план и особено прашањето како до поголема професионализација во субјектите кои доминира безбедносната компонента, како природен елемент на безбедносната структура.

Од аспект на остварување на безбедноста нема дилема дека субјектите задолжени за безбедност мора да имаат доволно моќ и авторитет за да ја вршат својата работа, но не во толкава мера

²²⁶ Стратегија за развој на приватното обезбедување во Република Македонија, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2016, стр. 20.

како би ја загрозила благосостојбата на општеството или на поединецот. Оттука, нормалниот одговор на оваа дилема потенцира три аспирации: легитимност, професионализам и одговорност. Оттука, главните цели се насочени кон постојана легитимност, постојан професионализам и постојана одговорност. Сите три услови мора да постојат и да бидат исполнети за да говориме дека постои демократско управување. Професионалното однесување и одговорноста ја поткрепуваат легитимноста, додека одговорноста ја овозможува професионалноста, а легитимноста го овозможува потребниот степен на професионална самостојност.

Генерално, одговорноста значи проактивен пристап за себе, заштита на себе од другите, одговорност кон државата, кон вредностите итн. Професионализмот значи и партиципативно учество и придонес, но и идеја како да се поттикне креативноста што во основа ќе значи иновативност, решителност, како и преземање на акција за да се овозможат промените во безбедносна смисла на зборот. Излегувањето од преградите на професионализмот ќе резултира со грубо, корумпирано и некомпетитивно однесување, а во некои случаи може да доведе дури и до јавни скандали, што ја наметнува потребата од сериозна регулатива во овој сектор.²²⁷

Професионализмот дефинира три карактеристики и тоа: експертиза, одговорност и корпоративност.²²⁸ Во оваа насока во Оксфордскиот речник, при дефинирањето на професионализмот се земаат предвид овие аспекти: експертиза и специјализирани вештини, мотивација (со финансиска компензација), познавање на теоретско знаење како и поврзаност со одредени работни прашања (социјален статус). Алтруизмот, отчетноста, интегритетот, службата, почитта и честа исто така спаѓаат во карактеристиките на професионализмот. Концептот и теориската основа за професионализам при извршување на работата се имплементираат уште во периодот на едукација и оспособување.²²⁹

²²⁷ Born H. Caparini M. and Cole E., 2007.

²²⁸ Military Professionalism in Asia: Conceptual and Empirical Perspectives. East West Center, 2001.

²²⁹ Wear, D, Bickel, J. 2000.

Општо земено, професионализацијата е динамична категорија која е условена од бројни фактори и е во тесна корелација со развојот на општеството. Во основа таа се остварува во подолг временски период и е условена од демократскиот амбиент во државата и од односите меѓу самите субјекти во државата почнувајќи од семејството, училиштата, верските заедници, безбедносните институции, итн.

Значи, согледувањето на проблемот на професионализацијата единствено е можено само преку детално познавање на сложените, испреплетени внатрешни односи, како и преку разгледување на клучните елементи кои ја имаат централната улога во креирањето на соодветен амбиент за работа почнувајќи од средината, достигнатото ниво на образование, нивото на свеста,²³⁰ динамичноста и сложеноста на односите во сферата на безбедноста, општествениот развој, повеќеструктурните форми на комуникација итн.

Оттука, денес основното прашање кое се поставува не е „Дали е потребна професионализација?“; туку прашањето „Како до поголема професионализација?“. За да може да се дојде до поголема професионализација потребно е да се исполнат неколку услови и тоа:

Првиот услов е поставувањето минимум стандарди придонесува кон развој на професионализацијата во овој сектор. Професионалните знаења се основниот столб кој ги одредува почетоците, целите и развојот на процесот на професионализација.

Вториот услов е целосната поделба на работите. Со професионализацијата се остварува целосна поделба на работите. Зајакнувањето на критериумите за внатрешната организација и систематизација на работните места не треба да се однесува само на раководните структури туку и на потчинетите слоеви.

²³⁰ Свеста има клучно значење за иднината на човекот, а со тоа се придонесува граѓаните со своето однесување и ангажман да дадат голема поддршка на односите што треба да доживуваат од поинаков аспект, бидејќи стануваат сознаени во својата законитост.

Третиот услов е оценување на работата и работењето. Се што се работи мора да подлежи на оценување. Овој елемент може да се спроведе преку јакнење на постојаните мерки за проверки на знаењата.

Четвртиот услов што е особено потенциран во Стратегијата за развој на приватното обезбедување е квалитетот на услугата и работењето. Ова е всушност постојаната борба како да се наметнете или „условно“ да се продадете на пазарот, но нема дилема дека тоа може да се направи само со добра и квалитетна понуда и работење.

Петтиот услов е одговорноста која оди рака под рака со професионализацијата. Одговорноста подразбира да се објасни некое однесување и да се биде отворен кон туѓата критика. Одговорноста бара обврските, овластувањата и функциите да бидат дефинирани така да може работата на потчинетите да може успешно да се надгледува и оценува. Одговорноста како категорија се врзува за извршување на задачите во предвиденото време и во согласност со пропишаните стандарди. Ова води кон професионална организација, која дејствува превентивно сè со цел спречување извршување на криминални дела. Исто така, одговорноста значи дека приватната безбедност нема да се раководи само на своите претпоставки за ефикасно и рационално функционирање, туку ќе го земе предвид и сето тоа што заедницата го очекува од неа.

Шестиот услов се врзува со професионални компетенции, а доаѓање до нив е условено од практичното извршување на задачите, а тука до израз доаѓа стекнатото знаење. Ова значи прво, да се стремат самите субјекти за адекватно кадровско планирање и да се избираат најдобрите кандидати заради специфичноста на дејноста и професијата и второ, овој концепт треба да опфаќа стручни профили кои треба да подлежат на континуирано стручно усовршување, нивна соодветна подготовка за разбирањето на секојдневните работи и работење итн.

Седмиот услов е обезбедување политичка неутралност. Вработените во приватната безбедност, односно во Агенциите за обезбедување треба да бидат аполитични, што ќе значи дека тие се посветени на работата и на професионалното извршување на задачите. Во основа, професионализацијата ќе овозможи извршување на задачите врз основа на законот, а не врз основа на нечии желби. Тоа е еден вид гаранција дека вработените професионал-

но ќе ги извршуваат своите задачи и дека целосно ќе бидат посветени на нивното спроведување што ќе значи висок степен на одговорност што впрочем е еден од елементите што го бара и нивната професија.

2.3.2. Обезбедување квалитетна работна сила

Оваа конкретна и несомнено приоритетна цел е насочена кон привлекување квалитетна работна сила, заради актуелната потреба од работници на правните лица кои ја остваруваат дејноста приватно обезбедување. Општ впечаток е дека постепено почнува да се проблематизира ова прашање затоа што индикаторите говорат дека на пазарот на трудот се помалку има заинтересирани кои сакаат да работат во дејноста приватно обезбедување. Тука се поставуваат неколку прашања: „Кои се причините?“; „Кои фактори придонесуваат за таквата состојба?“; „Како да се надмине таа ситуација?“; „Кои механизми треба да се покренат за да се мотивираат младите луѓе за да се определат за оваа професија?“. Одговорот можеби е едноставен, но сепак е сложен затоа што се смета дека привлекување на интересот на младата популација за вршење на дејноста приватно обезбедување не треба да се врзува само за финансискиот мотив, туку тоа треба да биде еден процес на учење за важноста на овој сегмент, а тоа може да се стекне во процесот на образованието.

Образованието е клучен фактор и заедно со обуките и усовршувањата ќе придонесат за поголема професионализација и развој на дејноста приватно обезбедување. Знаењето кое што се добива од образовниот процес е главна детерминанта во развојот затоа што се темели на совладување и стекнување комплексен корпус од компетенции, способности и вештини. Знаењето кое се стекнува во образовниот процес значи стекнување на потребната експертиза, интегритет, моралност, алтруизам и вештини за промоција на јавното добро. Сите овие елементи ја обликува основата за општествениот договор помеѓу професиите и општествата, што за возврат осигурува професионална автономија во практиката, а обезбедува и привилегија на саморегулација. Професиите се базирани на специјализирани знаења кои се основа за добивање на потребниот квалитет.²³¹

²³¹ Oxford English Dictionary, 1989 Oxford: Clarendon Press.

Значи, вокација за која е потребно специјализирано знаење, често е потребна долготрајна и интензивна надградба, што вклучува учење засновано на научни, историски или теориски начела. Тоа специјализирано знаење се одржува преку моќта на организацијата или со усогласување на ставовите за високите стандарди за реализација и однесување, како и со согласност од членовите на професијата на постојано истражување и таков вид на работа, чија примарна цел е вршење јавна служба.²³²

Во современите услови на функционирање на пазарот на труд наметнати пред се поради глобалната специјализација во работењето, првенствено кај компаниите и последователно пренесено и кај самите работници, како и поради побарувањата за образована, стручна и квалификувана работна сила, императив претставува стручното образование, кое го подготвува кандидатот за конкретна професија, обезбедувајќи ги неопходните вештини и знаења за активно работење. Во духот на ваквите практики и искуства, неопходно е да се апострофира дека во дејноста приватно обезбедување се јавува карактеристична специјализација, детерминирана од јавните овластувања на дејноста.²³³

Во контекст на обезбедување на потребната стручна и квалификувана работна сила перманентно треба да се прават чекори за унапредување на образованието, а треба да се спроведе и континуирана едукација. Унапредување на образованието и постојаната едукација се во насока на подобрување на способностите со стекнување нови вештини преку апсорбирање знаења со кои се бараат нови форми и модалитети за обезбедување на урамнотежен процес на донесување одлуки, но и за други нови решенија со кои ќе се решаваат и конкретни проблеми врзани за работата. Ова е особено важно за вработените во приватниот безбедносен сектор затоа што континуираната едукација на својот персонал создава способни кадри кои во секое време можат да се справат со опре-

²³² Merriam Webster (ed.), Webster's Third New International Dictionary, Unabridged, 2000 Springfield, MA: Merriam-Webster.

²³³ Стратегија за развој на приватното обезбедување во Република Македонија, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2016, стр. 21-26.

делени потешкотии и во секое време можат да најдат решенија за конкретните безбедносни проблеми.

Значи, клучен фактор за исполнување на оваа стратегиска цел е образованието. Едно од решенијата кое е посочено и во самата Стратегија е содржан во одговорот за креирање на образовни-студиски програми. Секако дека овој чекор ќе значи голем исчекор и ќе биде солидна основа за обезбедување на адекватен кадар што треба да биде носечки елемент во горесинтетизираната анализа.

2.3.3. Јавно-приватно партнерство

Достигнатото ниво на развој и соработка меѓу јавниот и приватниот безбедносен сектор во определен општествено-политички систем зависи од голем број фактори, меѓу кои: местото што го заземаат во општеството, начинот на одлучување за позицијата и улогата на овие сектори во државата, нивниот придонес и вистинско значење, начинот на финансирање на овие сектори, природата на односи меѓу корисниците на безбедност и тие што ја даваат, работниот статус на вработените кои даваат услуги на одреден корисник итн.²³⁴

Ова значи дека границата меѓу приватниот и јавниот сектор наместо да биде појасна таа ќе станува се понејасна, правејќи се потешко да се одвојат традиционалните јавни полициски сили од нивните приватни колеги.²³⁵ Оттука, првото клучно прашање е: „Дали тоа што е во делокругот на работа на јавната безбедност се поистоветува со приватната безбедност?“, односно „Дали е можно да се прави ваква споредба?“. Второ, „За чиј интерес служи дејноста?“ и трето: „До каде е линијата на приватната, а до каде е на јавната безбедност?“. Ако одговорот на прашањата не оди во прилог на приватната безбедност или на јавната безбедност, тогаш овие тенки линии можеме да ги опишаме како „сива“ област што ги ицртува и самите маргини меѓу овие два субјекта. Тоа значи дека таква е комплексноста на приватната безбедност и толку ја прави блиска а различна од

²³⁴ Ahić J., *Sistemi privatne sigurnosti*, Sarajevo, 2009, стр. 17-37.

²³⁵ Johnson Brian, 2005, стр.419-420.

јавната безбедност што создава дополнителни потешкотии во исцртувањето на линијата.

Следниот проблем во исцртување на границите на јавната и на приватната безбедност е фактот дека има многу вработени кои извршуваат безбедносни функции како дел од нивните генерални задолженија, но на кои овие функции не им се главна улога и цел. На пример, рецепционер чија главна работа е да ги пречекува гостите и да одговара на прашањата, може исто да има функција во делот на контрола на пристап и можеби дури и до видео надзор за набљудување. Дали некој би сметал дека таа личност работи во приватната безбедност? Исто така, обичен персонал како хигиеничари може да биде употребен да пребарува сомнителни предмети ако има дојава за поставена бомба. Дали тоа значи дека хигиеничарот кој мора да го прави тоа често е дел од приватниот безбедносен сектор? Многу граѓани исто вршат волонтерски задачи што можат да бидат толкувани како безбедносни функции, на пример, шеми за набљудување на соседството и волонтерни улични патроли. Дали овие активности се толкуваат како дел од приватниот безбедносен сектор.²³⁶

Споредбата на јавната и приватната безбедност, како и експликацијата на природата на соработката меѓу овие два сектора, изразена преку актуелните јавни-приватни партнерства покажува дека постои простор за зближување на овие два сегменти и дека е јасна потребата за нивна кохабитација за остварување на заедничките цели, иако од историски аспект односот меѓу јавниот и приватниот безбедносен сектор не бил секогаш најдобар. Некогаш полицијата го потценувала приватното обезбедување, кое пак почувствувало дека полицијата нема интерес за неговиот домен на дејствување. Меѓутоа во денешно време се тежнее кон остварување на овие партнерства, чија примарна цел е напредокот и развој на јавниот и на приватниот безбедносен сектор.²³⁷

²³⁶ Bruce George and Button Mark, *Private Security*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, стр.14-15.

²³⁷ Dempsey S.John, *Introduction to Private Security*, Wadsworth, Cengage Learning, 2011, стр.360.

2.3.4. Обезбедување на критична инфраструктура

Зголемената потреба и присутност на приватната безбедност претставува предизвик за фундаменталните политички претпоставки кои се базираат на постулатот дека идејата за безбедноста е во суштина јавно добро е во сржта на модерното поимање на суверенитетот. Монополот врз употребата на сила од страна на државата претставува показател за степенот на современост. Сепак, во ера на пост-модернизам, подемот на приватната безбедност и намалувањето на диспаритетот јавна полиција-приватни безбедносни агенции во одржувањето на мирот и поредокот и контрола на криминалот и владеење на правото во однос на одржување на внатрешната безбедност го предизвикува длабоко вкоренетиот политички дискурс дека монополот на употреба на сила ѝ припаѓа на државата и дека овој процес единствено обезбедува етички пристап во вршењето на оваа општествена функција.²³⁸

Во Република Македонија приватната безбедност е значаен фактор во вкупните односи за градење поволен безбедносен амбиент во државата. Овој сектор е и реален партнер на јавната безбедност во државата со изразити елементи на апсолутна доминација на сопственоста, како и приватизирање на одредени функции што дотогаш беа ексклузивно право на јавниот безбедносен сектор. Исто така, ова создаде можност покрај полицијата и приватните агенции за обезбедување да се вклучат во заедничките напори за заштита на граѓаните и на нивната сопственост, како и на нивните животи. Ова во голема мера ја наметнува и потребата за соработка на ниво на функционалност/контрибуција меѓу овие два сектора која треба да биде несебичен инструмент во вкупниот придонес/ефект на јавната безбедност воопшто, како и во градењето на заедничкиот одговор против заканите што оставаат силни импликации врз безбедноста и ги загрозуваат луѓето и нивниот имот и инфраструктура.²³⁹

²³⁸ Бакрески, О., Славески, С., Гацоски, Ж. *Безбедноста низ призмата на приватната безбедност*, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2018.

²³⁹ Бакрески О.: *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет, Скопје, 2012, стр.104-105.

Критичната инфраструктура како витална, комплексна и меѓусебно структурно поврзана целина е од исклучителна важност и значење за непреченото функционирање на државата. Таа е јасна дијалектика и синергија што ги поврзува индустрискиот сектор, комуникациските системи, енергетскиот сектор, образовниот сектор, здравствениот сектор, телекомуникацискиот сектор и другите сектори, системи и мрежи што се од големо значење за државата бидејќи со неа се обезбедува потребната стабилност. Оттука нарушувањето или прекилот на работата на одредени сектори/системи може да доведе до сериозни последици што може да имаат и ослабувачки ефект на безбедноста на државата, на националната економија, на економскиот развој и просперитет, на стабилниот енергетски сектор, односно нарушувањето или прекилот на работата на само еден од наведените сектори може да доведе до сериозни последици врз другите критични сектори.

Во основа, сегментот на прашања поврзан со критичната инфраструктура во суштина бара избалансираност, заеднички напор и висок степен на соработка на клучните субјекти. И заради тоа општо се смета дека прашањата за заштита на критичната инфраструктура се едни од потешките прашања затоа што треба да воспостават избалансиран систем на односи меѓу самите субјекти кои треба активно учествуваат во ова област: МВР, агенциите за обезбедување, Комората, самите оператори и бројни други субјекти. Сето ова бара еден сериозен антиципативен пристап и градење на соодветна кохерентна политика

Заради самата комплексност и сложеност на оваа проблематика, критичната инфраструктура треба да се согледа во нејзиниот тоталитет за да нема еднострани решенија парцијални, сегментарни и несуштински, туку треба да се пристапи систематски, темелно, целосно прагматично и низ призмата на нудење на соодветни решенија.

Останува да заклучиме дека критичната инфраструктура е столбот на државата. Таа се поврзува со граѓаните и со државата. За граѓаните тоа е степенот на безбедност на клучните ресурси и капацитети, имањето, односно немањето храна за живеење, водата што ја пијат, комуникациските системи што се основна потреба, здравство, образование, и други есенцијални потреби како што е транспортот неопходен: авионски, железнички или патен,

распространетата трговска мрежа, енергетскиот систем итн. За државата критичната инфраструктура се врзува за националната безбедност, за благосостојбата, за национална економска сигурност, за економски развој и просперитет, за подобро здравје и јавна безбедност, за подобар енергетски сектор, за подобар здравствен сектор, за стабилен енергетски сектор итн.

Оттука, заштитата на критичната инфраструктура треба особено да биде апострофирана бидејќи се знае дека овој *сегмент е есенцијален, односно суштински дел на националната безбедност на секоја држава*, па оттука нејзината заштита е врвна цел и приоритет на секоја земја особено ако се знае секоја земја е изложена на општествените девијации (на пример: кражби, измами, индустриски шпиунажи, саботажи, диверзии, злонамерни оштетувања и сл.), природните катастрофи, техничко-технолошките акциденти, човечките пропусти итн., сите можат да предизвикаат големи човечки загуби и материјални штети. Ако на овие елементи се надоврзат и одредени специфични облици на загрозување, во чии рамки спаѓа и употребата на современите оружја и напредни технологии, вклучувајќи го и нуклеарниот материјал, хемиските и биолошките оружја и слично, сето тоа е јасен сигнал дека имаме сериозен безбедносен ризик кој надополнет со веројатноста таквото оружје да биде употребено во акти на незаконско постапување и врз критичната инфраструктура, ја наметнува потребата од создавање соодветни механизми за заштита на критичната инфраструктура.

Од наведеното произлегува дека критичната инфраструктура е сеприсутен феномен кој за целосно ефектуирање е потребно многу знаење, прагматизам и искуство, и најважно соодветен аниципативен пристап на субјектите вклучени во процесот за да се обединат сите ресурси.

Инаку критичната инфраструктура во Република Македонија е релативно нова област којашто сè уште е законски нерегулирана, односно сè уште не постои правна рамка за дефинирање, идентификација и заштита на критичната инфраструктура, а со тоа нема формална утврдена листа на критична инфраструктура. Сепак, треба да се нагласи дека идентификацијата на критичната инфраструктура нема да започне од почеток затоа што реално е да се очекува таа да се заснова на некои постојни акти што ја пре-

познаваат оваа област. Особено треба да се обрне внимание на Законот за приватно обезбедување кој издвојува посебна Глава V за уредување на темата „Задолжително приватно обезбедување“, која во Член 44, став 1 и натаму ја делегира обврската за определување на правните лица на Владата. Треба да се нагласи дека не само во Законот за приватно обезбедување и во други законски рамки овој сегмент на некаков начин се препознава. Проблемите се јавуваат само околу усогласеноста на терминолошките дивергенции околу поимот и употребата на овој термин.

2.3.5. Градење доверба со заедницата

Денес се смета дека едно општеството е демократско ако има простор за поширока дебата околу прашањата коишто имаат големо општествено значење, а транспарентноста може да се постигне само преку активно учество на граѓаните во сите сфери на интерес што ќе значи поделена одговорност, но и можност за креирање на политиката и нејзина имплементација.

Дискусијата за транспарентноста е релативно нова појава. Се укажува потреба за аналитички пристап што ќе го земе предвид особено комплексниот однос меѓу граѓаните како крајни реципиенти и корисници на услуги и давателите на услуги кои директно се фокусираат на давањето и на квалитетот на услугата.

Во однос на приватниот безбедносен сектор транспарентноста е комплексен концепт и е единствен начин за да се иницира јавна расправа за прашањата од приватната безбедност. Тоа значи дека транспарентноста не е цел сама по себе, туку таа е единствениот начин којшто овозможува да постои јавна дебата за сите суштински прашања кои се врзуваат за работата на Агенциите за обезбедување и како се остваруваат нивните поставени цели. Тоа е повеќе од потребно за да може граѓаните да ја создадат основната перцепција за работата на овој сектор.

Транспарентноста е тесно поврзана со отчетноста. Сите работи коишто се од јавен интерес, вклучувајќи ги и работите кои ги остварува приватниот безбедносен сектор треба да им бидат претставени пред граѓаните на најдобар можен начин. Тоа значи дека овој сектор треба да работи во согласност со правните прописи и за нивната работа треба да даваат целосен преглед, односно отчет

пред јавноста за тоа што го сработиле, како го сработиле и дали се постигнати очекуваните резултати. Се очекува тоа што ќе го презентираат пред граѓаните ако е изнесено целосно, прегледно итн., дека ќе придонесе во очекувањата да се добие поголема поддршка и да се стекне поголема доверба.

Централното прашање кое се наметнува тука е прашањето „Како до поголема транспарентност?“. Прво, отвореноста на овој сектор кон граѓаните ќе значи дека неговата работа е транспарентна, а неговата улога демистифицирана. Во основа, отвореноста на безбедносниот сектор ќе значи и своевидна потврда дека тоа што се работи е во интерес на граѓаните и дека е во интерес на зачувување на основните вредности. Значи, една од демократските придобивки во едно општество е граѓаните да знаат, односно да бидат информирани за состојбите во приватниот безбедносен сектор. Со тоа тие ќе имаат и можност да дискутираат и за суштински важни прашања кои се врзуваат за работата на Агенциите за обезбедување. Второ, општествената одговорност треба да значи дека вработените во Агенциите за обезбедување ќе бидат целосно фокусирани на извршување на задачите во објектите и дека ќе ги спроведуваат законите доследно на барањето на нивната агенција и на нивната професија. Тоа ќе значи дека ќе имаат проактивен однос и висока свест во извршувањето на задачите. Овој елемент се поврзува и со високиот степен на безбедносна култура. Безбедносната култура е важна претпоставка за да може да се согледа каква е општата култура во државата, но и каква е културата на поединците (работници за обезбедување) за прашања кои се од безбедносен карактер. Безбедносната култура е условена од бројни фактори почнувајќи од семејството, преку научните институции, до безбедносните институции итн., и таа не се одредува со некои прописи, туку треба да биде резултат на изразот и стремежот за проактивна улога на поединецот-вработен во Агенциите за обезбедување да може навремено да ги идентификува појавите, носителите, причините и последиците што се врзани за состојбата во безбедносен контекст. Тоа значи дека само проактивен однос кон оваа проблематика ќе резултира со акумулација на безбедносно културниот капитал кој ќе овозможи да се создадат позитивни предрасуди за безбедносната парадигма.

3. ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА – ИСТОРИСКИ КОНТЕКСТ

Приватната безбедност на Босна и Херцеговина е сложен феномен кој се соочува со големи предизвици исто како што е сложена и самата структура на Босна и Херцеговина. Дел од тие предизвици се резултат на оптоварувањата од одредени внатрешни проблеми, главно предизвикани од различни политички фактори, а некои од нив се резултат на: заостанатите политички и општествени анимозитети, настанати како последица од војната од 1992 до 1995 година и секако поттикнати од елементите кои заговараат различни видови националистички екстремизам; бавната имплементација на Дејтонскиот мировен договор; проблеми како резултат на политичката транзиција итн.²⁴⁰

Треба да се напомене дека стабилниот политички развој на Босна и Херцеговина е можен само со реформа и надградба на постојаната политичка и административна структура која делумно беше имплементирана од спроведувањето на Дејтонскиот договор²⁴¹ досега, и ова е всушност првиот предуслов за квалитетни безбедносни решенија.

Несомнено е дека ваквата неуредена и многу сложена политичка и безбедносна ситуација, во која се развиваше БиХ долги години придонесе за пораст на криминалот со текот на времето, доведе до појавување на првите приватни компании за обезбедување за услуги и физичка и техничка заштита, и покрај тоа што според одредбите на тогаш важечкиот Закон за основање на социјална самозаштита на поранешниот СР БиХ од 1986 година, ова не беше можно.

²⁴⁰ *Bijela knjiga odbrane Bosne i Hercegovine*, juni, 2005, стр. 14.

²⁴¹ Pejanović M., *“Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu”*, Šhipašić, Sarajevo, 2005., стр. 57.

Слика број 6. Територијални граници на БИХ

Во ваква состојба се развиваше и приватната безбедност во БиХ оптоварена со тековните проблеми и немањето соодветна законска рамка. По 1995 година постепено заштитната активност повторно доживува бум низ призмата на големите пазарни потреби. Самата по себе, оваа активност во голема мера зависи од потребите на корисниците на услуги и од законските одредби што ја регулираат оваа дејност. За жал, во Босна и Херцеговина ова правило не се покажа како неопходно. Имено, оваа активност беше спроведена на спонтано ниво. Од една страна, имаше потреба од посебни услуги за заштита (кое било лице или имот), додека од друга страна, реакцијата на државата во делот на легислативата беше во голема мера одложена. Како производ на оваа состојба, која траеше седум години од 1995-2002 година, создадени се големи можности за злоупотреби на целиот приватен безбедносен сектор. Неможноста за контрола во целосната смисла на зборот, како човечки, материјални и организациски ресурси, доведе до ситуација во која активностите на определени безбедносни агенции да излезат од контрола.

Токму недостатокот на законски прописи во областа на безбедносните активности (бизнисите беа спроведени од претпријатија од различни структурни форми, структурата на образованието на вработените во приватниот сектор е исклучително ниска, работата се извршуваше врз основа на договор за дело, работата на чуварите ја вршеа лицата со криминалното минато и слично), предизвика појава на големи и на значајни неправилности во работата на безбедносните компании. Припадниците за обезбедување незаконски применувале физичка сила, учествувале во арбитрарната арбитража во нерешени имотно-правни односи во начини на кој луѓето биле протерани или насилно им биле земени сопствености, незаконски носеле огнено оружје.

Теоретски и воопшто, веќе елаборираната општествената смисла на постоењето на агенциите полека се претвори во нејзина спротивност. Сложената безбедносна ситуација во однос на политичкиот и безбедносниот менаџмент во целата земја дополнително е комплицирана со нови приватните безбедносни актери, за кои немаше законска регулатива за регулирање на нивните активности.²⁴² Затоа, неизбежно беше конечно да се легитимизира оваа активност и да се доведе во согласност со професионалната номенклатура што треба да се извлече од нејзиното постоење. Ако зборуваме за примарната превенција на криминалот и субјектите кои ја спроведуваат, тогаш сигурно можеме да заклучиме дека голем дел од овој вид превентивни активности е во рацете на оваа професионална категорија – приватна безбедност.

Овој развој на ситуацијата укажува на заклучокот дека Босна и Херцеговина (т.е. Федерацијата на БиХ, Република Српска и дистриктот Брчко) имаа потреба од правна рамка со која ќе се

²⁴² Според податоците на Кантонскиот суд, само во Сараево, според разни основи, регистрирани се петнаесет агенции како: ДОО за обезбедување на услуги за заштита, потрага по исчезнати лица, посредување и застапување, компанија за деминирање, обезбедување на лице и објект, обезбедување на видеонадзор и други системи за заштита, компании за трговија со безбедносна опрема и сл.

регулираат односите во приватниот сектор за безбедност, со што целосно ќе се легитимира оваа комплексна област на обезбедување и давање безбедносни услуги.

3.1. Потреба и придобивки од регулирање на приватната безбедност во Босна и Херцеговина

Со донесување на Законот за заштита на луѓе и имот во Федерацијата БиХ во 2002 година (во понатамошен текст Федерален закон), започнува историјата на една сосема нова дејност. Претходно мора да се нагласи дека во една фаза од развојот на Босна и Херцеговина, со Законот на основите на општествена самозаштита од 1986 година делумно е третирана оваа проблематика, а решенијата кои биле понудени не биле доволни за современите безбедносни предизвици и потребите на пазарот денес.²⁴³ Искекор во регулирањето на овој сегмент е направен во 1998 година кога Зеничко-добојскиот кантон донесол Закон за приватна безбедност на кантонално ниво,²⁴⁴ но сепак целосното нормативно-правно заокружување на оваа дејност е направено со донесувањето соодветни закони во Федерацијата Босна и Херцеговина и во Република Српска со што се создала можност за формирање специјализирани агенции за извршување на работи од оваа област.

Новоформираните агенции за обезбедување се појавиле како носители на дополнителен надзор над криминалитетот, а своите услуги можат, во тој контекст, да ги понудат и да ги продадат и на самиот пазар на работна сила. Утврдените стандарди ги задолжуваат фирмите/агенциите на професионализација на кадарот, самостојна специјализација и почитување на стручниот и етички кодекс при вршење на услугите за обезбедување.²⁴⁵ Работите што се однесуваат за заштита на лица и имот на економските субјекти, установи и други правни лица, според овој закон, се вршат по пат

²⁴³ Ahić J., *Sistemi privatne sigurnosti*, Sarajevo, 2009, стр. 280-318.

²⁴⁴ Zakon o detektivskoj djelatnosti, Sužbene novine ZDK, br.07/98.

²⁴⁵ Ahić J., *Sistemi privatne sigurnosti*, Sarajevo, 2009, стр. 280-318.

на формирање посебни агенции специјализирани за вршење на тие работи или по пат на организирање на внатрешната служба за заштита на правното лице, во согласност со наведениот закон. Во надлежност на агенцијата, според овој закон, се работи што се однесуваат на заштита на лицата и имотот. Мора да се истакне дека Законот во одредени одредби е рестриктивен во делот на извршување на дејноста со редица ограничувања како: агенциите не можат да вршат работа за заштита на лица и имот за потребите на војската на ФБиХ, не можат да вршат работа за заштита на лица и имот за потребите на органите на внатрешни работи, ниту пак работи за заштита на раководните тела на извршната власт и органите на управата, како ниту други тела и органи на ниво на Федерацијата, кантони, градови или општини. Многу важен сегмент на овој Закон е тоа што агенциите не можат да вршат работи за заштита на политички партии и нивните претставници.²⁴⁶

Во согласност со измените и дополнувањата на член 3 од Законот за агенции и внатрешните служби за заштита на лица и имотот усвоени на 16 мај 2013 година, во дејност на агенциите спаѓаат работи кои се однесуваат на заштита на лица и имот и се извршуваат како физичка и како техничка заштита на начин уреден со овој закон. Исто така, во согласност со новите измени и дополнувања дејноста на агенциите за заштита на лица и имот опфаќа: обезбедување на економски, деловни, станбени и други објекти; физичка заштита на лицата; осигурување на превозот, следење и пренос на пари, вредносни хартии и пратки; заштита на природните добра и човековата средина; обезбедување спортски натпревари, културни и други манифестации и јавни собирања.²⁴⁷

Агенциите не смеат да имаат полициски овластувања или овластувања на судските органи (судови, обвинителски канцеларии и сл.), ниту пак можат да врши задачи за службите за одбрана, безбедност или контраразузнавање на домашни или странски

²⁴⁶ Zakon o agencijama i unutrašnjim službama za zaštitu ljudi i imovine, (Službene novine, broj 01-02-573/08), член 2.

²⁴⁷ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o agencijama i unutrašnjim službama za zaštitu ljudi i imovine, (Službene novine, broj 01-02-573/08), член 4 и 4а.

држави, ниту пак задачи што потпаѓаат под надлежност на органот за внатрешни работи.²⁴⁸ При извршување на задачите во рамките на нивната надлежност, агенциите не можат да применуваат оперативни методи и средства што ги применуваат органите за внатрешни работи врз основа на посебни прописи.

Агенциите за заштита на имот и лица во ФБиХ може да основаат само домашни правни и физички лица. Оваа одредба ги исклучува политичките партии, како и извршните директори во извршните и административните тела, како и други органи на ниво на Федерацијата, кантоните, градовите или општините. Во процесот на основање на агенцијата, основачот е должен да добие одобрение за работа од надлежното кантонско тело за внатрешни работи. По приемот на ова овластување, основачот поднесува барање до надлежниот кантонски суд за регистрирање на агенцијата во судскиот регистар.²⁴⁹ Одобрението за работата на агенцијата може да се издаде само на основачот кој ги исполнува условите под кои е должен: да има најмалку пет лица со важечко уверение за вршење на работи за заштита;²⁵⁰ да поседуваат соодветни технички средства и опрема за овој вид активност да достави доказ; дека е државјанин на Босна и Херцеговина,²⁵¹ дека не е гонет и дека не е осуден за кривични дела по службена должност или за прекршок против јавниот ред и мир со карактеристика на насилство; да не бил исклучен од комесарот на ИПТФ²⁵² од полициските сили; дека не бил отстранет од воената служба од страна на командата на СФОР.

Агенциите почнуваат да работат на денот на впишување во судскиот регистар и неговото одобрение за работа престанува да важи ако не започне со работа во рок од шест месеци од денот на добивањето на овластувањето. Сите задачи во надлежност

²⁴⁸ Исто., член 5.

²⁴⁹ Регистрацијата на агенцијата во судскиот регистар ја врши надлежниот кантонски суд според седиштето на агенцијата.

²⁵⁰ Тука ги вбројуваме и одговорните лица.

²⁵¹ Физички лица

²⁵² IPTF – International Police Task Forces (OUN) – продолжување на мисијата EUPM (Europe Union Police Mission)

на Агенцијата можат да ги вршат само лица кои ги исполнуваат следните услови: да се граѓани на БиХ, да имаат сертификат за вршење на заштитни активности, да имаат уверение дека се физички и психички способни за вршење на задачи за заштита, да имаат најмалку средно образование (технички насоки за техничка заштита, а одговорните лица мора да имаат најмалку високо образование), да не се гонети и осудени за кривични дела кои по службена должност се гонети или за нарушување на јавниот ред и мир со карактерот на насилство, да не се исклучени од комесарот на ИПТФ од полициските сили, да не биле отстранет од командата на СФОР за воена служба.

Сертификатот за вршење на работи за заштита може да го стекне лице кое врши соодветна обука за извршување на горенаведените задачи и го полага испитот од оваа обука. Програмата за обука е донесена од страна на Сојузниот министер за внатрешни работи. Организацијата и спроведувањето на обуката ја спроведува Сојузното министерство за внатрешни работи.

3.1.1. Физичка заштита

Физичка заштита ја вршат обезбедувачи со директно преземање мерки до степенот дозволен со закон, за спречување и откривање на штетни практики и нелегални дејства кои можат да предизвикаат оштетување на имотот или да го загрози животот или телото на лица кои се предмет на заштита. Агенциите за физичка заштита може да имаат огнено оружје²⁵³ (кратки цевки) за оваа намена до најмногу 1/2 од нејзиниот персонал. Овие оружја ги носат обезбедувачите со цел за самоодбрана. Лицата обезбедувачи кои вршат физичка заштита на објекти, простории и имотот се овластени да ги преземат следните активности: да го предупреди лицето да ја напуштат областа кое е предмет на заштита од не-

²⁵³ Во контекст на овој закон, огнено оружје со кратка цевка се смета оружјето со цевка не поголема од 20 см во должина, а целата должина на оружјето е 30 см, што автоматски се пополнува по секој куршум и која пука само еден куршум со еден притисок на тригерот. Калибар на ова оружје не смее да надмине 9 мм и не смее да има придушувач.

овластен пристап, да се спречи неовластен влез на лица во просториите или установата која ја обезбедува, да го задржи лицето кое е затечено во извршување на кривично дело во заштитениот објект се до доаѓањето на полицијата, да спречи неовластен влез или излез на возила или лица со багаж од обезбедената област, како и да направи ревизија на овие возила.

Во случај на задржување на лицето, лицето-обезбедувач е должен да води евиденција и веднаш да ја извести полицијата за причините за притворот. Во извршувањето на своите должности, лицето-обезбедувач може да употреби и физичка сила само ако на кој било начин не може да спречи незаконски напад и непосреден напад кој го загрозува неговиот живот или животот на лицата што го штитит. Се разбира, овој напад, исто така, подразбира уништување, оштетување или отуѓување на имотот што треба да се заштити.²⁵⁴ Употребата на физичка сила би вклучила употреба на активностите кои се користат во одбранбената вештина за надминување на отпорот на лицата што физички го напаѓаат лицето-обезбедувач или на лицето на кој имотот обезбедувачот го штити.

Лицето-обезбедувач кој е овластен да носи огнено оружје во текот на извршувањето на своите должности под негова надлежност, е можноста да употреби огнено оружје само кога тоа е неопходно за заштита на животот на лицето кое се обезбедува или на неговиот живот и ако не може да му се одбие директен незаконски напад против него или повреденото лице со користење на физичка сила, односно, не може на друг начин да одбие брз напад врз имот за да биде заштитен. Кога е оправдано, пред директно користење огнено оружје, на лицето-обезбедувач му е забрането да отвори оган без предупредување.²⁵⁵ По употребата на огнено оружје, обезбедувачот е должен да даде писмен извештај и да го достави до одговорното лице во агенцијата. Одговорното лице на Агенцијата, што е можно побрзо, доставува извештај за употреба

²⁵⁴ Закон за внатрешни односи и агенции за заштита на лица и имот (“Службен весник на ФБИ”, бр. 67/13, 14 октомври 2013), Член 23.

²⁵⁵ Исто., член 24.

на физичка сила или огнено оружје до надлежното обвинителство и кантонален орган за внатрешни работи.

3.1.2. Техничка заштита

Задачите за техничка заштита, во согласност со одредбите на овој закон, се спроведуваат преку технички средства за спречување на незаконски дејства насочени кон лица или имот што се заштитени, а кои се однесуваат на: противкражба, против диверзантски техники; заштита на луѓето и животната средина; заштита на податоци и документација; заштита на неовластен пристап до заштитени подрачја; заштита од воведување на експлозивни, јонизирачки и други опасни нешта, заштита од одземање или отстранување на заштитени предмети и работи. Овој вид заштита се врши во областа на заштитеното подрачје, заштитени згради и други објекти, како и придружба и осигурување при превоз на заштитените лица, пари, хартии од вредност и вредности воопшто. Видовите технички уреди, средства, опрема и заштитни направи што можат да се користат за вршење на техничка заштита ги пропишува Федералниот министер за внатрешни работи.²⁵⁶

Лицата кои непосредно вршат задачи за физичка и за техничка заштита се должни да имаат службена легитимација обезбедена од Агенцијата. Легитимацијата, на барање на агенцијата ја издава кантоналното тело за внатрешни работи, а нејзината форма и содржина ги пропишува Сојузниот министер за внатрешни работи. На ист начин овие лица мора да носат и официјална униформа која според бојата, моделот и ознаките не смее да биде иста на униформата на полицијата или на униформата на друг државен орган. Оваа униформа може да се носи само во случаи на директно извршување на работни места врз основа на издадениот работен налог.

3.1.3. Евиденција

Одредбите во законот немаат за цел, постоење точно дефинирани нивоа на евиденција кои треба да се ажурираат за време на

²⁵⁶ Исто., член 26.

наведените активности. Оваа активност е квалитативно поделена на три нивоа.

Првото ниво се спроведува во Федералното министерство за внатрешни работи, кое ги зема предвид евиденциите за: лица на кои му е издадена потврда за вршење на дејностите за физичка и за техничка заштита, издадени со посебни овластувања за придружба и превоз на пари, хартии од вредност и слично, одобрение за набавка на огнено оружје.

На следно ниво, кантоналните органи за внатрешни работи водат евиденција за: агенциите за кои е издадена работна дозвола, правните лица на кои им е дадена согласност за актот за организирање на службата за внатрешна заштита, на лицата на кои му е издадена службената легитимација, одобренијата за набавка на огнено оружје за потребите на агенциите и склучените договори.

Агенцијата, односно правното лице со своја служба за заштита, води евиденција за: вработените лица (особено за физичка и за техничка заштита), за огненото оружје купено за потребите на лицата што директно обезбедуваат заштитени добра, за лица задолжени за службени униформи, за објекти и просториите кои се заштитени со техничка заштита.

Генералниот надзор над работата на агенциите го вршат Федералното министерство и кантоналните органи за внатрешни работи. При извршувањето на инспекцискиот надзор, инспекторот со решение може да ја забрани Агенцијата од вршење на задачи за физичка и за техничка заштита, во рокот предвиден за отстранување на утврдените неправилности, привремено. Таква постапка е предвидена во случаи кога ќе се утврди дека има потешкотии во спроведувањето на законските прописи при вршење на дејноста што не е предвидено во судскиот регистар на агенцијата, ако лицата се ангажирани за работа без пропишан сертификат, доколку нема одобрение за работа во агенцијата, и ако договорот не е склучен за работа во писмена форма.

3.1.4. Обука за добивање сертификати

Обуката на лицата-обезбедувачи се состои од теоретски и практичен дел и се изведува според програмата за обука. Обуката трае 50 наставни часови, од кои 40 часа се теоретски дел и 10 часа

практичен дел од обуката. Обуката на слушателите ја спроведуваат Сојузното министерство за внатрешни работи и кантоналното Министерство за внатрешни работи. Кантоналното министерство издава потврда за завршената обука за лицето-обезбедувач. Сертификатот²⁵⁷ не се издава во случај кога кандидатот не присуствувал на теоретскиот дел од обуката и не го завршил успешно практичниот дел од обуката. По завршувањето на обуката, кандидатот го положил стручниот испит. Со барањето за полагање на стручниот испит се приложува и потврда за завршување на обуката утврдена со посебен правилник за формата и содржината на сертификатот. Професионалниот испит се полага пред комисијата за полагање испит на Сојузното министерство за внатрешни работи.

Стручниот испит се состои од усна верификација на знаењата од теоретскиот дел од обуката. Успехот на кандидатите на испитот се оценува по ранг и тоа: „положил“, „делумно положил“ и „не положил“. Кандидатот се оценува со оценка „положил“ ако тој покажал задоволително знаење, односно ако покажал одлично знаење за сите предмети од теоретскиот дел од програмата за обука. Кандидатот кој не положил најмалку два предмета на стручниот испит, има право да го полага „поправниот испит“ во рокот определен од комисијата за спроведување на испит. Крајниот рок за полагање на „поправниот испит“ не може да биде подолг од два месеца од денот на полагањето на испитот. Кандидат кој е оценет како „неуспешен“ може да го полага испитот најрано 30 дена од денот на последното полагање. Кандидатот кој го положил стручниот испит, комисијата за спроведување на испит му издава сертификат.

3.2. Приватна безбедност во Република Српска

Приватната безбедност во Република Српска има своја генеза уште од поранешна СФРЈ која во најразлични временски

²⁵⁷ Правилник за формата и содржината на сертификатите за вршење на работи за заштита на лица и имот за лицата кои го положиле испитот за извршување на тие задачи (“Службен весник на ФБиХ”, бр. 46/15).

периоди била регулирана со тогашните одговарачки законски и подзаконски акти, кои во извесна мера директно или индиректно ја уредувале оваа област. Меѓутоа во одредени временски периоди намало прописи кои ја регулирале оваа проблематика така што стопанските претпријатија биле без формалноправна можност за самозаштита. Празнините во регулативата довеле до негативни импликации врз системот за обезбедување во тој период. Искор во оваа дејност е направен по 1996 година кога постепено доаѓа до премин кон пазарната економија и појавата на повеќе видови имот (државен, општествен, приватен итн). Во овој период особено општествените претпријатија и приватните претпријатија се самоорганизираат во заштита на сопствениот имот. Меѓутоа сè до 2002 година ниту еден позитивен законски пропис, ниту пак Законот за претпријатија од 1998 година, не им давал посебни овластувања со чијашто примена би имале право да ги штитат своите лица и имотот на своите фирми, односно клиентите.²⁵⁸

Значаен искор во поглед на законските и подзаконските регулативи за приватна безбедност е направен со донесувањето на Законот за агенциите за обезбедување на лица и имоти и приватна детективска дејност,²⁵⁹ на Законот за полиција и на Законот за кривична постапка, како и други закони од особено значење за оваа материја.²⁶⁰ Нормативното уредување на оваа област е заокружено во 2003 година со донесување голем број правилници со кои поблиску се уредуваат одделните прашања за приватна безбедност (легитимација на припадниците за обезбедување,

²⁵⁸ Даничић М., *Специфичности менаџмента у области приватне безбедности у Републици Српској*, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2009, стр. 47-49.

²⁵⁹ Закон o agencijama za obezbjeđenje lica i imovine i privatnoj detektivskoj djelatnost RS (Sl. glasnik RS br. 50 /02).

²⁶⁰ Закон о предузећима («Службени гласник РС» број 24/1998), Закон о оружју и муницији, («Службени гласник РС» број 13/1993), Закон о раду («Службени гласник РС» број 38/2003), Закон о заштити од пожара („Службени гласник РС“ број 16/2002), Закон о јавном реду и миру («Службени гласник РС» број 25/2002), Кривични законик Републике Српске («Службени гласник РС» број 37/2001).

евиденција, просторни и технички услови за работа кои мора да се исполнуваат, деловниот простор од фирмата која извршува дејност за обезбедување на лица и имот, начин на полагање испити за припадниците на физичко и техничко обезбедување и др.). Исто така, Законот за агенциите за обезбедување лица и имоти и приватна детективска дејност на Република Српска меѓу другото, за прв пат сеопфатно, прецизно и детаљно ги уредува најзначајните сегменти на приватната безбедност како и непосредниот надзор на надлежните државни органи, пред сè Министерството за внатрешни работи над работата на фирмите што извршуваат работи за обезбедување лица и имот и приватна детективска дејност. Во овој случај законските одредби се јавуваат како основа за ефикасноста, но и како гаранција за дејствување на агенциите за обезбедување лица и имот и воопшто субјектите на приватна безбедност.²⁶¹

Во Законот за агенциите за обезбедување на лица и имоти и приватна детективска дејност на Република Српска, за разлика од Федералниот закон, покрај заштитната дејност, се регулира приватната детективска дејност, што е најголемата суштинска разлика помеѓу двата закона.

Во првите три поглавја, слично на Федералниот закон, Законот на ниво на Република Српска ги регулира основните одредби, дејноста за обезбедување на лица и имот (активности за физичка и за техничка заштита), како и условите за формирање агенција за обезбедување на лица и имот.²⁶² Во овој дел нема големи концептуални или суштински разлики помеѓу Законите на Федерално и на ниво на Република Српска). Во следните поглавја (IV до VIII), сојузниот закон ги уредува областите: начинот на работа на агенциите,²⁶³ задолжителната организација на службата за за-

²⁶¹ Даничић М., *Специфичности менаџмента у области приватне безбедности у Републици Српској*, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2009, стр. 48-49.

²⁶² Види: чл. 1 до чл. 29, Закон за Агенција за обезбедување на лица и имот и приватна детективска дејност на РС ("Службен весник на РС" бр. 50/02)

²⁶³ Чл. 32, Закон за агенции за заштита на лица и имот (Службен весник на ФБиХ, Година IX, бр. 50, 14 октомври 2002 година)

штита и службите за внатрешна заштита на Комората,²⁶⁴ додека Законот на ниво на Република Српска ја уредува оваа област со подзаконски акти (Уредба за условите и начинот на спроведување на техничката и на физичката безбедност. Последните области (поглавја V до IX),²⁶⁵ како што се: евиденција, спроведување на законот, казнени одредби и преодни и завршени одредби, се скоро идентични со одредбите на Федералниот закон и немаат големи суштински разлики.

Меѓутоа, да се вратиме на најголемата разлика на овие два закона (Глава IV), приватна детективска дејност која е дефинирана и регулирана со Законот на ниво на Република Српска.

За прв пат безбедносниот систем на Босна и Херцеговина го признава супститутот приватната детективска агенција (член 30) која врши детективска дејност, која вклучува задачи за собирање и обработка на податоци и материјални докази, што според нашето мислење е една од големите предности во однос на законските решенија донесени во Федерацијата БиХ.

Треба да се напомене дека Законот го регулира целиот спектар на односи во оваа активност, преку чл. 31 и 32 определува кој и под кои услови може да биде овластен да врши детективска работа, чл. 34 ги регулира просторните и техничките услови за извршување на задачите, чл. 41 права и должности на приватен детектив. Член. 42 ги регулира услугите што може да ги обезбеди приватниот детектив (тој може да врши работи само врз основа на договор склучен во писмена форма помеѓу него и детективскиот оператор).

Евиденцијата, надзорот и преодните, конечните и казнените одредби се регулирани со Законот на ниво на Република Српска, како и во случајот со дел од Федералниот закон за заштита на имотот на луѓето.

²⁶⁴ Исто., член 33. Закон на ФБиХ.

²⁶⁵ Закон за Агенција за обезбедување на лица и имот и приватна детективска дејност на РС (“Службен весник на РС” бр. 50/02)

Табела број 4: Компаративен преглед на спроведувањето на законските решенија во приватниот безбедносен сектор на Босна и Херцеговина

	Федерација БиХ	Република Српска	Брчко
Законски регулирани области на приватниот безбедносен сектор	Физичка заштита Техничка заштита	Физичка заштита Техничка заштита Детективска дејност	Физичка заштита Техничка заштита Детективска дејност
Надлежност за издавање на работни дозволи	Кантонално Министерство за внатрешни работи во согласност со местотот на живеење	Центар за јавна безбедност во согласност со местото на живеење	Центар за јавна безбедност во Брчко
Сертификати и обука	Сертификат се доделува на лице што завршува соодветна обука и го полага испитот од оваа обука. Обуката ја пропишува федералниот министер, а го спроведува Полициската академија во Сараево.	Овластување го стекнува лицето што го положило стручниот испит за вршење на безбедносна работа пред комисија на Министерството за внатрешни работи. Остварувањето на обуката не е споменато во Законот.	Сертификат Федерално МВР Овластување МВР на Р.Српска
Средства за принуда и огнено оружје	Агенцијата може да има огнено оружје со кратки цевки за најмногу 1/2 вработени. Употребата на физичка сила и огнено оружје се определува во согласност со одредбите на Кривичниот законик во нужна одбрана.	Агенцијата може да има огнено оружје до 50% од вработените. Употребата на физичка сила и огнено оружје се определува во согласност со одредбите на Кривичниот законик во нужна одбрана.	Агенцијата може да има огнено оружје со кратки цевки до 1/5 од вработените. Употребата на физичка сила и огнено оружје се определува во согласност со одредбите на Кривичниот законик во нужна одбрана.

Служба за внатрешна заштита	Регулирано со закон	Не е регулирано со закон	Не е регулирано со закон
Казнени одредби	Казни за агенциите кои се движат од 5.000 до 50.000 КМ. Казни за правни лица од 4.000 до 30.000 конвертибилни марки-КМ.	Казни за агенциите од 1.000 до 10.000 КМ. Казни за правни лица од 500 до 8.000 КМ.	Казни за агенциите од 2.000 до 8.000 КМ. Казни за правни лица од 1 000 до 2.500 КМ.
Регистрирани агенции	37	22	5
Број на лица со сертификат	15.000	7. 000	120

Во исто време како и Федерацијата на Босна и Херцеговина и Република Српска напоредно и Дистриктот Брчко донесе соодветен Закон за агенции за заштита на лица и имот со кој се уредува областа на приватниот безбедносен сектор во Дистриктот Брчко. Дистриктот Брчко има речиси идентична регулатива, односно приватната безбедност е поставена на слични основи како што е поставена според Законот за агенциите за обезбедување на лица и имоти и приватна детективска дејност на Република Српска. Имајќи предвид дека единствената разлика е во ситните незначителни мали детали, оцената е дека нема потреба за натамошна елаборација.

3.3. Придобивки од развојот на приватната безбедност

Денес, по две децении на институционализирана приватна безбедност, може да се потенцираат две важни фази во развојот на приватниот безбедносен сектор во БиХ. Првата фаза е периодот кога немаше соодветна законска регулатива за приватната безбедност, а работеа правни лица формирани во согласност со Законот за претпријатија каде како рамка за нивната работа беше Законот за општествена самозаштита на Република Босна и Херцеговина. Во тоа време, тие не беа агенции, бидејќи немаше

закон. Сепак, овие правни лица не вршеле пополнување на кадри во рамки на задоволителен начин и соодветни за професијата. Сето тоа довело до ситуација во која во делот на заштитата на лицата и имотот да бидат ангажирани лица кои немале доволно обука или имале криминално досие, а услугите се извршени од страна на членовите на различни воени формации кои потоа беа отпуштени. Ова било причината поради која Федералното министерство за внатрешни работи конечно почна да ја регулира оваа област и ова е условно втората фаза во развојот на приватната безбедност во БиХ.

Со донесување на Законот за заштита на луѓе и имот во Федерацијата БиХ во 2002 година, започнува историјата на новата активност. Како што потенциравме претходно, Законот за општествена самозаштита од 1986 година, делумно го опфати ова прашање. Сепакк понудените решенија не беа доволни за современите предизвици и потребите на пазарот. Точно е дека во 1998 година, Зеничко-добојскиот кантон го донесе Законот за приватно обезбедување на кантонално ниво, но сепак крунисувањето и регулирањето на оваа област доаѓа по донесувањето на федералниот закон.

Со новиот закон се бара целосна реконструкција на голем број правни лица во смисла на персонал, оружје, начин на работа и неговото донесување постави високи критериуми во поглед на персоналот кој може да биде ангажиран во активности за заштита на Федерацијата. Природно, сите субјекти не можеа да се реструктурираат. Многу правни лица беа затворени затоа што не можеа да се носат со таа промена. Изречно, Законот пропишува кој може да биде сопственик, каде може да биде седиштето, кои возила можат да се користат, колку оружје би можеле да имаат агенција во однос на бројот на вработени, итн.

Законот за агенциите и внатрешните служби за заштита на луѓе и имот ги пропишува правилата за организација и работата на просторот на Федерацијата на БиХ. Сепак, имаме ситуација во која голем број агенции регистрирани во Република Српска функционираат на територијата на Федерацијата. Сите почнаа да ги прифаќаат сертификатите кои нивните вработени ги добиле врз основа на законот кој предвидува дека еден човек кој

сака да поседува сертификат за заштита на лица и имот, истиот може да го добие врз основа на местото на живеење, така што не може да се случи некој да добие сертификат од Република Српска присуствувајќи на семинар во Федерацијата и да работи тука. За да не се стесни просторот за дејствување и слободата на Агенцијата и за да не се спречува слободата на пазарот на трудот во федерацијата без никаков проблем се овозможи сертификатите од Република Српска без проблеми да бидат прифатени и да им се овозможи да вршат дејност на територијата на Федерацијата. Во исто време, можност беше дадена на агенциите во Република Српска слободно да формираат претставништва во областа на ФБиХ и да дејствуваат во согласност со федералниот закон, па така постојат голем број агенции во Република Српска, кои имаат претставништа во ФБиХ и ги вршат задачите без проблеми. За разлика од оваа можност, на територијата на Федерацијата БиХ, на агенциите од Федерацијата им се бара да формираат специјални агенции кои ќе дејствуваат во согласност со прописите на Република Српска.

Во однос на приватната безбедност во БиХ треба да се потенцира дека здружувањето на приватните безбедносни актери беше императив и предизвик за формирање заедничко тело кое ќе ги застапува интересите на сите приватно безбедносни субјекти. Формирањето на Комората долго време беше најголем проблем во Босна и Херцеговина, а основа секогаш постоеше - тоа е Законот. Законот пропишува дека агенциите може да основаат комора со цел решавање на заедничките прашања. Исто така, беше предвидено ова решение и во првиот закон и неговите измени, но никогаш не постоеше доволно разбирање и соработка помеѓу агенциите за создавање на единствена комора. Федералното министерство како поборник на сите прописи со кои се регулира заштитата на луѓето и имотот подолго време не можеше да побара мислење од 35 или 40 агенции за заживување на идејата. Сепак, во 2016 година, созреа можноста и се формира инцијативен одбор. Во тој одбор имаше повеќе менаџери за безбедност, кои се најстари во нудење приватни безбедносни услуги во ФБиХ, кои го иницираа и го спроведоа основањето и функционирањето на Комората. Овој процес беше поддржан од Сојузното министерство за внатрешни работи.

4. ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ ВО ХРВАТСКА

Република Хрватска првпат целосно и институционално вовеле различни форми за приватна заштита со донесување на Законот за заштита на лица и имот од 1996 година, кој во меѓувреме двапати е менуван. Досегашните искуства на Република Хрватска укажуваат на потребата од постојана доработка и измена на законот во делокругот на приватната заштита на лицата и имотот, со што постојните законски решенија во целост би се сообразиле со законодавството на Европската унија. Така, во 2003 година е донесен сосема нов Закон за приватна заштита, а измени и дополнувања на Законот беа направени во 2010 година.²⁶⁶

Во текстот на Законот за приватна заштита се внесени некои решенија што ги изразуваат највисоки стандарди во оваа дејност, а со законот се утврдени меѓусебните односи меѓу полицијата и приватното обезбедување и одговорностите во контрола и во спречување на криминалитетот. Првото ограничување што го пропишува законот е безбедносните фирми што имаат одобрение за извршување на дејноста приватно обезбедување да не смеат да извршуваат работи за заштита на лица и имот што се во надлежност на Министерството за внатрешни работи и на други органи и тела на државната управа, ниту да применуваат оперативни методи и средства што, врз основа на посебни прописи, ги применува полицијата и други тела на државната управа. Второто ограничување се однесува на неможноста за давање заштита на органите и телата на државната власт и на претставничките тела, односно на општините, на градовите и на жупаниите. Истото овластување за заштита на наведените институции, според

²⁶⁶ Закон за приватната заштита, Narodne novine бр. 68/03 од 2003.,
Измени и дополнувања на законот за приватна заштита, Narodne novine
бр. 31/01 и 139/10.

законот, го имаше само Државната агенција за заштита на лица и имот основана од страна на Владата на Република Хрватска. Со измените и дополнувањата на Законот за приватна заштита таквата одредба е ставена надвор од сила.

Во дејноста приватна заштита, во Хрватска се сметаат работите за заштита на лица и имот што се спроведуваат со телесна, односно со телесна и со техничка заштита. Притоа, телесната заштита се врши преку лица кои непосредно ги чуваат и ги обезбедуваат штитените лица и имот, без доминантна употреба на технички средства. Под заштита на имот се подразбира заштита на згради; на производствени простории; на деловни простори; на градилишта; на возила кои превезуваат опасни материи; на пари и на други скапоцености и сл., додека за заштита на лица се смета заштитата на деловни лица, на менаџментот на фирмите и сл., како и лица кои пренесуваат вредности.

Дејноста приватна заштита може да ја извршуваат само регистрирани правни лица и агенции. Основач на таква агенција може да биде само физичко лице кое има одобрение од полициската управа за извршување работи од дејноста приватна заштита. Одобрение за извршување на оваа дејност може да му се издаде на лице кое наполнило 18 години, а има престојувалиште, односно му е одобрен престој, во Република Хрватска, кое ги познава хрватскиот јазик и латиничното писмо и има соодветна стручна подготовка (за одговорно лице е предвидена најмалку виша школа), кое има општа здравствена способност, кое ги исполнува безбедносните услови (позитивна проверка од страна на органите и телата за државна или од јавната безбедност) и кое е достоинствено за извршување на наведената дејност (не е казнивано и не се води истрага против него). Фирмата за обезбедување може да почне со работа врз основа на одобрение од надлежната полициска управа.

Програмата за обука на лицата за обезбедувачи и за чувари ја спроведува овластена установа за обука. Обуката се состои од теоретски и од практичен дел. Програмата за обука на обезбедувачи трае 100 наставни часови, групирани во 6 програмски целини, од коишто 50 часови се теоретски дел, а 50 часови практичен дел.

Програмските целини претставуваат: нормативното уредување на подрачјето за работа и овластувања на обезбедува-

чите и на чуварите, употребата на средства и на уреди за техничка заштита, основи на криминалистиката и правила за постапување, основи на комуницирање, оспособување за ракување со огнено оружје и гаѓање со огнено оружје и оспособување за примена на телесна сила. Министерството за внатрешни работи при полициските управи ги спроведува испитите за дејноста приватна заштита.²⁶⁷

При извршувањето на работите за телесна заштита на лица, вработениот на работите за приватна заштита (обезбедувач), со закон е овластен за време на должноста: да го утврди идентитетот на лицето што влегува, односно излегува од обезбедуваниот објект или простор; да му нареди на лицето кое го нарушува пропишаниот ред и мир да се оддалечи од просторот или од објектот што тој го обезбедува; да им го забрани пристапот на неовластени лица на обезбедуваниот објект или простор; да го задржи лицето што го фатил во извршувањето на казнено дело на просторот или на градбата што ја обезбедува и да и го предаде на полицијата; да го прегледа лицето, предметите или возилото на влезот во обезбедуваниот простор и на излезот од него. При извршувањето на работите за телесна заштита може да се користат и посебни дресирани кучиња чувари, и тоа само за чување објекти. Кучињата може да се користат и како средство за принуда, но само од страна на обезбедувачите, и тоа кога се исполнети законските услови за употреба на телесна сила или на огнено оружје.²⁶⁸

Заради совладување на отпорот што му се дава при спроведувањето на овластувањата, обезбедувачот може да примени телесна сила. За отпор се смета секое оневозможување на примената на пропишано овластување во извршувањето на работите за телесна заштита. Телесна сила обезбедувачот може да примени само ако на друг начин не може да го одбие противправниот и непосреден напад со кој е загрозен неговиот живот или животот

²⁶⁷ Ostojić, A., Horvat, D., Zakonske osnove za ustrojstvo zaštitarske službe, Las d.o.o., Zagreb, 1977.

²⁶⁸ Види: Balić, P., Priručnik za čuvare i portire, Slovo, Beli Manastir, 1974.

на лицето што го чува, односно противправен и непосреден напад насочен на уништување или намалување на вредноста на имотот што го чува. За употреба на телесна сила се сметаат зафатите што се користат во боречките вештини заради совладување на отпорот на лицето коешто физички го напаѓа обезбедувачот, лицата или објектите, односно предметите што се обезбедуваат. Пред употребата на телесна сила, обезбедувачот е должен да го предупреди лицето за нејзината примена, доколку тоа го дозволуваат околностите во конкретниот случај. Интензитетот на употребената телесна сила мора да одговара на видот и на применетата телесна сила кога лицето против кое е употребена таа сила престанало да дава отпор. Обезбедувачот не смее да употреби телесна сила спрема деца, спрема тешки инвалиди, спрема болни лица и жени кај кои бременоста е видлива, освен во случај кога тие лица непосредно му го загрозуваат животот нему или на лицето што го заштитува.

Обезбедувачите може да носат пропишани видови кратко огнено оружје само при извршување на работите за приватна заштита и тоа: заштита на монетарни институции (банки, штедилници, менувачници и др.); за непосредна телесна заштита на лица (телохранител); за обезбедување и за придружба на пари, на вредносни хартии и на скапоцености; интервенирање по сигнал за тревога, а по одобрение на надлежната полициска управа. Со огнено оружје може да се заштитуваат и објекти од критичната инфраструктура; како и да се вршат работи за заштита на културни добра или предмети од научно, од уметничко, од историско или од техничко значење, што се наоѓаат во јавна збирка, во заштитена приватна збирка или е изложена за јавноста.

Пропишано е во законот дека при вршењето работи за непосредно чување и обезбедување лица може да се употреби огнено оружје само кога тоа е нужно заради заштита на лицето коешто се чува или ако е непосредно загрозен личниот живот на обезбедувачот, и доколку истовремениот или непосредно претстојниот противправен напад, спрема штитеното лице или спрема него, не можел да го одбие со примена на телесна сила. Пред употребата на огненото оружје, обезбедувачот е должен да го извести лицето против кое има намера да го употреби огненото оружје, и да го заплаши со пукање во воздух. Ако лицето и по предупредувањето

и по заплашувањето не престане со нападот врз штитеното лице или врз обезбедувачот, односно со нападот врз чуваната вредност, објект и простор, против такво лице дозволено е да употреби огнено оружје.

За употребата на чуварски кучиња, на физичка сила и на огнено оружје, обезбедувачот е должен веднаш, а најдоцна за осум часови, да поднесе писмено известување до одговорното лице во фирмата во којашто е вработен обезбедувачот. Одговорното лице е обврзано во рок од 24 часови да ја извести надлежната полициска управа за употребата на средствата за присилба од страна на обезбедувачот.

Правните лица без разлика на тоа каква услуга нудат на пазарот, работите во делот на приватната заштита можат да започнат да ги извршуваат по добивање на претходно одобрение од страна на Министерството за внатрешни работи, што подразбира дека претходна дозвола за извршување на дејноста приватно обезбедување се дел од полициската област. Правните лица коишто ја извршуваат дејноста приватна заштита мора да исполнат одредени критериуми за да го добијат соодветното одобрение, на пример да поседуваат соодветен акт со кој се запишани во судскиот регистар, да имаат назначено одговорна личност за извршување работи во делот на приватната заштита, да поседуваат акт за систематизација на работни места, односно конкретни овластувања за секој работник за секое работно место, да имаат акт за заштитниот знак на правното лице, да поседуваат работен простор што треба да биде уреден во согласност со посебните просторни и технички услови итн.²⁶⁹

Административна санкција им се изрекува на правни и на физички лица во вид на предупредување или со одземање на дозволата за работа во услови кога овие субјекти нема да го почитуваат законот, а неговите одредби сами по себе носат казниени санкции кои се во исклучителни компетенции на Министерството за внатрешни работи. Оттука, полицијата во Република Хрватска е овластена за издавање одобренја за работа на правните лица за обезбедување

²⁶⁹ Исто., член 13.

на приватна заштита, како и одобренија за работа на лица вработени во секторот за физичка заштита. Според тоа, полицијата врши и управен, односно инспекциски надзор над спроведувањето на Законот за приватна заштита, како и на прописите донесени по тој основ. Конечно, инспекцискиот надзор над извршената работа за заштита на лица и имот, ја спроведуваат специјализирани овластени службени лица (инспектори) во Министерството за внатрешни работи, со тоа што во вршењето на надзорот тие можат да побараат помош од други полициски службеници.

4.1. Нормативна поставеност на системот за приватна заштита

Појдовен принцип при постапувањето на обезбедувачите претставува принципот за нужност, особено при употребата на телесна сила, кој го обврзува обезбедувачот да применува овластувања, кога нивната примена е неопходна, особено на телесна сила и кога тоа е единственото средство за постигнување на целта. Овој принцип, исто така, ги налага рамките, употребата, како и нејзината нужност. Содржината на овој принцип ја наоѓаме изречито во прописот кој зборува за употребата на телесна сила, каде што е наведено „ако не можат на друг начин“. Па оттука употребата на телесна сила значи дека степенот на загрозеност на телото е многу изразен, мора да биде истакнат таков стандард што употребата на средствата за принуда од страна на обезбедувачите би претставувало *ultima ratio*, односно кога никои други, помалку опасни средства не гарантираат ефикасно постапување. Токму тоа е изразено со принципот за нужноста.

Постапноста е принцип кој го обврзува обезбедувачот на извршување на службената задача (чекор по чекор), при што следниот чекор претставува потешок зафат, особено кога е во прашање употребата на телесната сила. Употребата на телесна сила во таа смисла се појавува како најтешко средство. Таа е дозволена кога не гарантираат успех други помалку опасни средства. Секогаш е потребно користење извесни начини за решавање на определен проблем, додека употребата на сила е дозволена кога други, помалку опасни, средства не гарантираат успех.

Примената на овластувањата од страна на обезбедувачот мора да биде сразмерна на потребата зашто, несомнено, нивната примена е ограничување на слободите и на правата на другите, поради што нужноста таа да биде сразмерна е водечки принцип во однесувањето на обезбедувачот. Според разгледуваниот принцип, преземеното дејство мора да биде сразмерно на потребата поради којашто се презема. Од друга страна, примената на овластувањата не смее да биде прекумерно, со оглед на штетните последици коишто би настапиле ако обезбедувачот не ги применел овластувањата, зашто тоа би било спротивно на праведноста. Затоа второто име за тој принцип е забрана на прекумерноста. Принципот е израз на општото барање за слобода на граѓаните спрема државата, во чиј состав основните права може да се ограничуваат во онаа нужна мера која ја гарантира уште како потребната заштита на јавните интереси. Без разлика на фактот што приватната заштита се занимава со заштита на приватните интереси, таа со тоа го штити и јавниот интерес. Прикажаното сфаќање на принципот е ограничувачко за постапувањето на обезбедувачот, зашто забрането е да постапуваат така што мерките коишто тие ги користат можат да доведат до неприфатлив однос меѓу штетата што настанува ако не постапат, и онаа што настанува со нивното постапување. Постапувањето во натамошниот случај би можело да значи самоволие и злоупотреба на правата и затоа тоа треба да се смета за недозволно. Сразмерноста за којашто се зборува треба да се согледува во согласност со сразмерноста во казненото право. Со оглед на тоа што општите установи на казненото право, главно се нужна одбрана и крајна нужда со своите критериуми во врска со овластувањата на приватната заштита, треба да се води сметка за содржината на тој поим во казненото право, зашто токму тие критериуми може да бидат најсигурен патоказ за постапување, кога се навлегува во правата на друг. Разгледуваниот принцип нема значење само при употребата на средствата за принуда, туку и при примената на сите овластувања кај кои е можно да се димензионираат начините и моќта за постапување на обезбедувачите. Значи, примената на овластувањата од страна на обезбедувачите не смее да предизвика поголеми штетни последици од оние кои би настапиле ако обезбедувачот не применил овластувања.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Avant D., Deborah: PMC's and the Future of War. Foreign Policy Research Institute, 2006.
2. Avant Deborah: The Privatization of Security: Lessons from Iraq. Orbis, Vol. 50, No.2.
3. Avant, D.: The privatisation of security and change in the control of force, International Studies Perspectives, vol. 5, No. 2/2004.
4. Andrew Alexandra, Baker D. P, and Caparini M.: Private Military and Security Companies: Ethics, Policies and Civil-Military Relations, 2008.
5. Abazović D. M., Državna bezbjednost-Uvod i temeljni pojmovi, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2002.
6. Alabarda Y. Lisowiec R., The Private Military Firms – Historical Evolution and Industry Analysis, June, 2007.
7. Alderson J., Ljudska prava i policija, Helsinški komitet za ljudska prava, Sarajevo, 1997.
8. Almond G. A., Comparative polities Today: A World View, Boston, 1974.
9. Almond Paul: Corporate Manslaughter and Regulatory Reform. School of Law, University of Reading, Palgrave Macmillan, UK, 2013.
10. Aleksić Ž., Praktikum iz kriminalistike, Naučna knjiga, Beograd, 1988.
11. Arduino A., China's Private Army: Protecting the New Silk Road, Palgrave Macmillan, Shanghai Academy of Social Sciences. UNITO – Shanghai China, 2018.

12. Arduino A., Gong Xue: Securing the Belt and Road Initiative: Risk Assessment, Private Security and Special Insurances Along the New Wave of Chinese Outbound Investments, Springer, Singapore 2018.
13. A Comparative Overview of Legislation Governing the Private Security Industry in the European Union. Final Report of a Project for CoESS/UNI Europa. Funded by the European Commission. Version 11/04/2002.
14. Aćimović Lj., Nauka o međunarodnim odnosima, Beograd, 1987.
15. Ahić J., Dokument o sigurnosnoj politici Bosne i Hercegovine – „Conditio sine qua non“, Kriminalističke teme - Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo, god. III Sarajevo br. 3-4., 2005.
16. Ahić J., Harmonizacija zakonske regulative privatne sigurnosti u Bosni i Hercegovini u kontekstu evropskih integracija, Međunarodna naučno-stručna konferencija, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, 2009.
17. Ahić J., Javno – privatno partnerstvo u oblasti sigurnosti BiH, Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Godište XI, broj 1-2, 2011.
18. Ahić J., Sistemi privatne sigurnosti, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, 2009.
19. Andre-Lemaitre, Recherche sur L`insecurite urbaine et sa prevention Revue Internationale de Criminologie et de police technique, Genive, br. 2, 1982.
20. Anžić A., Uloga sigurnosnih službi u savremenim parlamentarnim sistemima - Nadzor (Inspekcija), Ljubljana, 1996.
21. An Open and Safe Europe – What’s Next? Private Security Services Industry Views to the European Commission Public Consultation on the Future of DG Home Policies, 2014.
22. Бакрески О., Безбедносни системи – компаративна анализа, Филозофски факултет. Скопје, 2018.
23. Бакрески О., Славески С., Гацоски Ж., Безбедноста низ призмата на приватната безбедност, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2018.

24. Бакрески О., Милошевска Т., Алчески Ѓ., Заштита на критичната инфраструктура, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2017.
25. Бакрески О., Даничиќ М., Кешетовиќ Ж., Митевски С.: Приватна безбедност – теорија и концепт. Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2015.
26. Бакрески О. и др. (уред.): Коментар на Законот за приватно обезбедување, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2014.
27. Бакрески О., Триван Д., Митевски С., Корпоративски безбедносен систем, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување. Скопје, 2014.
28. Бакрески О., Контрола на безбедносен сектор, Филозофски факултет, Скопје, 2012.
29. Baljak M., Uloga privatnih bezbednisnih agencija u 21 veku, Teorisko- stručni časopis za ppitanja zaštite, bezbjednosti, odbrane, obrazovanja, obuke i osposobljavanja, Sveska 2, Broj 36, 2015.
30. Bayley H., David Shearing, D., Clifford: The New Structure of Policing – research report, National Institute of Justice, Washington, 2001.
31. Bačić F., Šeparović, Z.: Krivično parvo, Informator, Zagreb, 1998.
32. Bakraktarević M., Zbirka propisa iz oblasti zaštite ljudi i imovine u FbiH sa komentarima i specijalnim dodatkom, Sarajevo, 2005.
33. Babić A., Društvo srednjovjekovne bosanske države u „Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine“, Akademija nauka i umjestnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1987.
34. Baltzer K., Politik und Polizei Verlag fur polizisches Fachschriffittum, Georg Smidt-Romhild, Lubeck, 1984.
35. Banks W. C., P. Raven - Hansen, National Security Law and the Power of the Purse, Oxford University Press, New York, 1994.
36. Baručija M.: Priručnik za rad službe obezbeđenja, Biblioteka Preventiva, Sarajevo, 2001.

37. Basarić, M., Vejzagić, N.: Kriminalistika II (kriminalistička tehnika), Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 1998.
38. Benny J., Daniel: Private Investigation and Homeland Security, CRC Press, Taylor & Francis Group, 2017.
39. Boggero, Marco: The Governance of Private Security. Johns Hopkins University. Palgrave Macmillan, 2018.
40. Benković I. i dr.: Zaštita ljudi i imovine, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1993.
41. Bockenfarde E. W., Recht, Staat, Freiheit, Frankfurt, M, 1991.
42. Böckenforde E. W., Staat, Gesellschaft, Freiheit, Frankfurt, 1976.
43. Business Round Table, The Growing Demand for Security: Opportunities for UK Suppliers, London, 1994.
44. Bourguin M., Le probleme de la securité internationale, Recueil des Cours de L'Academie de droit International, 1934.
45. Brown N., Thinking About National Security, Defense and Foreign Policy in a Dangerous World, Colorado, Westview Press, 1983.
46. Brzezinski Z., Izvan kontrole - globalna previranja uoči 21 stoljeća, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1994.
47. Brzezinski Z., US Foreign Policy: The Search for Focus, Foreign Affairs, July, 1973.
48. Bulat V., Teorija organizacije, Informator, Zagreb. 1977.
49. Burton J. W., System States, Diplomacy and Rules, Cambridge, University Press, 1974.
50. Buzan B., New Pattern of Global Security in the Twenty first century International Affairs, V. 69. No. 3/1993.
51. Buzan B., People States and Fear, The National Security Problem in International Relations, London, 1983.
52. Buckland B., Winkler H., Th: Public- Private Cooperation: Challenges and Opportunities in Security Governance. Working Paper no. 2, 2015.

53. Buckland S., B., Winkler, H., Th: Javno-privatna suradnja. Izazovi i mogućnosti upravljanja bezbednošću, Forum za bezbednost i demokratija, Ženevski centar za demoratsku kontrolu oružanih snaga, Beograd, 2011.
54. Bullock J., Haddow G. D., Coppola D.: Introduction to Homeland Security, Elsevier, 2013.
55. Busch E., Nathan G. D.: Public- Private Partnerships in Homeland Security: Opportunities and Challenges, 2012.
56. Buzan, Barry: People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era. Second Edition, Lynne Reiner Publishers. Boulder, Colorado, 1991.
57. Buzati, Anne-Marie: European Practices of Regulation of PMSC's and Recommendations for Regulation of the PMSC's through International Legal Instruments. The Geneva Center for Democratic Control of the Armed Forces, 2008.
58. Buzatu, Anne- Marie, Buckland, S., Benjamin: Private Military and Security Companies: Future Challenges in Security Governance. DCAF Horizon Working Paper No. 3, 2015.
59. Bilandžić M. : Poslovno obavještajno djelovanje, Business Intelligence u praksi, AGM, Zagreb, 2008.
60. Bilandžić M. i dr. Business intelligence i zaštita tajnih i osobnih podataka i informacija, Knjiga XIV, Defimi, Zagreb, 2005.
61. Bilandžić M.: Poslovno obavještajna i protuobavještajna aktivnost-Business Intelligence-Counterintelligence, Knjiga XIV, „Business Intelligence i zaštita tajnih i osobnih podataka i informacija, Defimi, 2005.
62. Bilek A., Klotter, J., i Federal, R.: Legal Aspects of Private Security, Cincinnati, OH: Anderson Publishing, Co., 1980.
63. Bošković M.V.: Materijalni dokazi u kriminalističkoj obradi. Nova prosveta, Beograd, 1990.
64. Бошковић М., Кековић З., Обезбеђење лица, имовине и пословна предузећа (студија). ВШУП, Београд, 2003.

65. Бошковиќ М., Криминологија, Универзитет Нови Сад, Правен Факултет, Нови Сад, 2006.
66. Buikeman C., Security Regulation: A State – by State Update, Security Management, 1984.
67. Button M., Assessing the Regulation of Private Security across Europe, European Journal of Criminology, No. 4, 2007.
68. Button M., Government Regulation in the United Kingdom Private Security Industry: The Myth of Non-Regulation, Security Journal, No. 1, 2001.
69. Button M., Regulation of Security; New Models for Analysis, Handbook of Security, London, 2006.
70. Berndtsson, Joakim: The Privatization of Security and State Control of Force: Changes, Challenges and the Case of Iraq, School of Global Studies, University of Gothenburg, 2009.
71. Bleaker Ch., Krupanski M: The Rule of Law and Security Sector Reform: Conceptualizing a Complex Relationship, DCAF, Geneva, 2012.
72. Born H., Caparini M., Cole, E.: Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects. Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces (DCAF), Policy Paper No. 20, 2007.
73. Bowers S., Bill, Manzi T., Private Security and Public Space: New Approaches to the Theory and Practice of Gated Communities, article no. 22, 2006.
74. Branović Ž., *The Privatization of Security in Failing States: A Quantitative Assessment*, DCAF, Occasional paper no. 24., Geneva, 2011.
75. Briggs R., Edwards Ch., The Business Resilience. Corporate Security for the 21st Century, Demos, London, 2006.
76. Brislin F., Ralph: Module II. A: Public Relations (Community and Customer). California Association of Licensed Security Agencies, Guards and Associates.
77. Bruce G., Button M.: Private Security, Palgrave Macmillan, New York, 2004.

78. Bryden A., Caparini M.: Private Actors and Security Governance, Geneva, 2006.
79. Bryden A., Fluri Ph. (eds.): Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2003.
80. Bryden A., Hänggi H., (eds.): Reform and Reconstruction of the Security Sector, Lit Verlag Münster, 2004.
81. Varin C.: Mercenaries, Hybrid Armies and National Security: Private Soldiers and the State in the 21st Century. Taylor and Francis Group, London and New York, 2015.
82. Veić P.: Privatna sigurnost u Republici Hrvatskoj, Policija i sigurnost, MUP RH. Zagreb, 1994.
83. Veić P., Nađ I.: Zakon o privatnoj zaštiti s komentarom, Žagar, Rijeka, 2005.
84. Veić P.: Priručnik za osposobljavanje osoba koje obavljaju poslove redara na športskim natjecanjima, Inter Sig, Zagreb, 2007.
85. Veić P.: Zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti, MUP RH, Zagreb, 2000.
86. Vršec M.: Poslovno varnosni menagement – vođenje varnostnih podjetij in službi varovanja v gospodarskih družbah. Vartvoslovje, 3 Ministarstvo za notarnje zadeve Republike Slovenije, 2002.
87. Vodinelic V., Kriminalistika, I tom, Skopje, 1985.
88. Vukadinović R., Sigurnost na jugoistoku Evrope, Varaždin, 1999.
89. Damian L., Von Tangen, Michael (eds.): Security Sector Reform: The Challenges and Opportunities of the Privatisation of Security. International Alert. Adelphy Papers, London, 2002.
90. Damian L.: The Privatization of Security and Peace Building. International Alert, September, 2001.
91. Damjanović D., i dr., Partnerstvo javnog i privatnog sektora, dobra i loša iskustva u odabranim zemljama u tranziciji. Palgo Centar, Beograd, 2010.

92. Давидовић Д., (ур.): Хрестоманија, Центар за превенцију криминалитета, Београд, 2006.
93. Давидовић Д., Кешетовић Ж., Професионализација и партнерство јавног и приватног сектора безбедности у Србији – претпоставке и препреке, Часопис Криминалистичко- полицијске академија из Београда, од. 12, бр.3., Београд, 2007.
94. Daničić M., Stajić Lj.: Privatna bezbjednost. Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2008.
95. Daničić, M.: Obezbeđenje lica i imovine preduzeća u Repuclici Srpskoj, Banja Luka, 2005.
96. Draper H., Private Polices“, Harvest Press, Sussex, 1978.
97. De Ward J., The Private Securityr Industry in International Perspekt- ictive, Europen Journal of Criminal Policy and Research, No. 2, 1999.
98. Dujmović Z.: Pristupi u otkrivanju i razjašnjavanju razbojništva, Policija i sigurnost br. 3/94., MUP-a RH, Zagrab, 1994.
99. Dvoršek A: Zasebna varnost in policija – kriminalističko strateški vidik, Zbornik posveta, Zasebno varovanje in detektivska dejavnost, Portorož, 115–122, 1998.
100. Defense Science Board Task Force. Deployment of Members of the National Guard and Reserve in the Global War on Terrorism, September, 2007.
101. Del Prado, Jose Gomez: The Privatization of War: Mercenaries, Private Military and Security Companies. Center for Research of Globalization. November 7th, 2007.
102. Dempsey S., John: Introduction to Private Security. Cengage Learning, 2007.
103. Dempsey S. John (2010): Introduction to Private Security. Wadsworth, Cengage Learning, 2010.
104. Dempsey S., John: Introduction to Private Security. Wadsworth, Cengage Learning, 2011.
105. Den Boer, Monica: A Report on the ethical issues raised by the increasing role of private security professionals in security analysis and

- provision. Department of Governance Studies, VU University Amsterdam, December, 2009.
106. Del Prado H.: Private Military and Security Companies and the UN Working Group on the Use of Mercenaries. Oxford University Press, 2013.
 107. Diamond, A., Peter: Issues in Privatizing Social Security, MIT Press, 1999.
 108. Dunning R., Heroes or Mercenaries? Blackwater, Private Security Companies and the US Military, The Kenan Institute for Ethics, Duke University, 2007.
 109. Eisner M., Allen: Regulatory Politics in Transition, Baltimore – Maryland: John Hopkins University Press, 1993.
 110. Geoff Burt: From Private Security to Public Good, Regulation of the Private Security Industry in Haiti, The Center for International Governance, SSR Issue Papers, No. 9, 2012.
 111. Gerasimoski S., Experiences and Perspectives of Private Security in Varstvoslovie. University of Maribor, Year 11, No, 2, 2009.
 112. Christman H. John, History of Private Security, Part 1, Los Angeles, California: Security World Publishing Co., Inc., 2005.
 113. George B., Kimber S.: The History of Private Security and its Impact on the Modern Security Sector, Springer, 2014.
 114. Gill M.: The Handbook of Security, Second Edition, Palgrave Macmillan, UK, 2014.
 115. Goddard, C., Scott: The Private Military Company: A Legitimate International Entity Within Modern Conflict. A Thesis presented to the Faculty of the US Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, KA, USA. University of New South Wales, 2001.
 116. Golsby M.: Police and Private Security Working Together in a Co-operative Approach to Crime Prevention and Public Safety, Australian Institute of Criminology, 1998.
 117. Graham A., Treverton, F., Gregory, (eds.): Rethinking America's Security: Beyond Cold War to New World Order. Norton & Company, New York, 1992.

118. Green G., Fisher R., J.: Introduction to Security, Butter-Worth-Heinemann, Boston, 1987.
119. Gunter W., Kidwell J. : Law enforcement and Private Security Liason, York College of Pennsylvania, 2004.
120. Kakalik W., S. Wildhorn: Private Police in the United States (The Rand Report, 5 vols), Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, 1971.
121. Kovčo V., Stanje i kretanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 12, broj 2/2005.
122. Kudara J. i dr.: Fizička i tehnička zaštita objekata, Velika Gorica, 1994.
123. Cameron L., Chetail V., Privatizing War: Private Military and Security Companies Under Public International Law. Cambridge University Press, 2013.
124. Carafano J., James: Private Sector, Public Wars: Contractors in Combat – Afghanistan, Iraq and Future Conflicts. Greenwood Publishing Group, 2008.
125. Carmola K., Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics, Routledge, Contemporary Security Studies, 2010.
126. Kissinger H., Foreign Policy and National Security, An Address at Dallas, March, 22, 1976.
127. Kniesel M., Die Prinzipien der legalitat. Oportunitat und Verhältnismäßigkeit als Polizeiliche Handlungsmaximen, Die Polizei, Heft 6, 1989.
128. Kregar J., Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcije, Zagreb, 1999.
129. Kričančić M., Delišimunović D., Zaštita i sigurnost finansijskih institucija, Priručnik za zaštitu banaka i drugih finansijskih institucija“, Taktus, Zagreb, 2001.
130. Collins A.: Suvremene sigurnosne studije, Politička kultura, Zagreb, 2010.
131. Confederation of European Security Services, Private Security Services in Europe, Facts and Figures, CoESS, Belgium, 2013.

132. Correction, Public Safety and Policing: Private Investigator and Security Guard Training Manual, Ministry of Justice and Attorney General of Canada, 2008.
133. Council Recommendation of June 13th 2002 regarding cooperation between the competent national authorities of Member States responsible for the private security sector, Official Journal of the European Communities, C 153/01.
134. Criminal Justice Handbook Series: State Regulation Concerning Civilian Private Security Services and Their Contribution to Crime Prevention and Community Safety, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, New York, 2014.
135. Critical Infrastructure Security and protection, The Public-Private Opportunity, White Paper and Guidelines by CoESS, Belgium, 2016.
136. Cunningham W. C., Strauch, J., John, Van Meter, W. Clifford: Private Security Trends: The Hallcrest Report II. Hallcrest Systems Inc., 1990.
137. Cunningham W., Taylor T., The Growing Role of Private Security, Washington DC, US Government Printing Office, 1988.
138. Isenberg D.: A Fistful of Contractors: The Case for a Pragmatic Assessment of Private Military Companies in Iraq, Research Report, British- American Security Information Council, September, 2004.
139. Kassebaum D.: A Question of Facts – The Legal Use of Private Security Firms in Bosnia, Columbia, Journal of Transnational Law, Vol. 38, 2000.
140. Kees A.: Regulation of Private Military Companies, Goettingen Journal of International Law 3, 2011.
141. Keković Z., Teorija sistema bezbjednosti, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, 2009.
142. Кесић З.: Однос између јавног и приватног сектора безбедности – стање и перспективе, Зборник радова – Приватна безбедност, стање и перспективе, Нови Сад, 2008.
143. Knezović Z.: Ka pravnoj bezbednosti u Strategija državnog reagovanja protiv kriminala, Beograd, 2003.

144. Kondrotas A.: *Private Armies Throughout the Generations of Warfare: Pitfalls and Prospects*, Tartu, 2010.
145. Krahmann E., Leander A.: *Private Military and Security Companies: Transforming Security Governance?*, 2003.
146. Kržalić A.: *Stanje privatne sigurnosti u BiH*, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, 2009.
147. Law on Private Security Enterprises and Company Internal Security Providers in Royal Decree on Training, December 31st, 1999.
148. Loader I.: *Private Security and the Demand for Protection in Contemporary Britain*, Policing and Society 7, 1997.
149. Lieber R., *Theory and World Politics*, Publishers, Cambridge, Mass, 1972.
150. Liskens H., E. Denninger, *Handbuch des Polizeirechts*, Munchen, 1992.
151. Lewis G., Ted: *Critical Infrastructure Protection in Homeland Security, Defending a Networked Nation*. John Wiley and Sons Publications, 2006.
152. Litavski Jan: *Izazovi Privatnog Sektora Bezbednosti u Novom Veku*, Novi Vek, CES, 2012.
153. Macias H., Andres: *Privatization of Security: Expanding the Concept of Militarization?*, Doctoral Thesis, Tokyo, 2013.
154. Maggio J., Edward: *Private Security in the 21st Century: Concepts and Applications*, Jones and Bartlett Publications, Canada, 2009.
155. Mandel R.: *Armies Without States: The Privatization of Security*, Lynne Reiner Publishers, 2002.
156. Mandrup T.: *Privatisation of Security: The Concept, its History and its Contemporary Application*, Royal Danish Defense College, Copenhagen, 2012.
157. Maogoto, N., Jackson: *Private Military Companies & International Law: Building New Leaders of Legal Accountability & Responsibility*, 2009.

158. Masleša R., Teorije i sistemi sigurnosti. Magistrat, Sarajevo, 2001.
159. McFate Sean: The Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean for World Order, Oxford University Press, 2014.
160. Mijalković S.: O nedržavnom sektoru nacionalnog sistema bezbednosti – inostrana i domaća iskustva, Strani pravni život, br. 2, 2010.
161. Morabito A., Greenberg Sh., Engaging the Private Sector to Promote Homeland Security: Law Enforcement – Private Security Partnerships, US Department of Justice, 2005.
162. Morrison M.: Understanding the Emergence of Private Security Companies & Variance in Security Contracting, University of Ottawa, Canada, 2015.
163. MacHovec, F.: Private Investigation and Security Science, Charles C Thomas Publisher, LTD.MacHovec, 37., 2006.
164. Mandić G.J.: Sistem obezbeđenja i zaštite, Beograd, 2004.
165. Meško G.: Policisti i varnosniki – sodelavci ali tekmeči, Zbornik posveta, Zasebno varovanje in detektivska dejavnost, Portorož, 1999.
166. Modly D.: Osiguranje mjesta kaznenog događaja, MUP RH, Zagreb, 2001.
167. Modly D.:Instrukcije zaštitarima, Policija i sigurnost, broj 1, MUP RH, Zagreb, 2009.
168. Nađ I., Veić P.: Zakon o privatnoj zaštiti sa komentarom, Naklada Žagar, Rijeka, 2005.
169. Nađ I: Sinergija javne i privatne sigurnosti, Zbornik radova I konferencije hrvatskih menadžera sigurnosti, Sigurnost Educa, Zagreb, 2007.
170. Nehmet C.: Private security and the Law, Elsevier Butterworth Heine-mann. Burlington USA, 2005.
171. Nogala D.: Was ist eigentlich so privat an der Privatisierung sozialer Kontrolle? Anmerkungen zu Erscheinungen, indikatoren und Politokonoieder zivilen Sicherheitsindustrie, u knjizi Privatisierung staatlicher Kontrolle: Befunde, Konzepte Tendence, Baden-Baden: Nomos, 1995.

172. National Policy Summit: Building Private Security/Public Policing Partnerships to prevent and respond to terrorism and public disorder. Vital Issues and Policy Recommendations, 2004.
173. Nemeth P., Charles: Private Security and the Investigative Process. Taylor and Francis, 2010.
174. Nemeth P., Charles: Private Security and the Law: Fourth Edition. Elsevier, 2012.
175. Nathan J., Andrew, Scobell A.: China's Search for Security. Columbia University Press, New York, 2015.
176. Nemeth, P., Charles: Private Security: An Introduction to Principles and Practice. Taylor & Francis Group, 2017.
177. Nikač Ž., Korajlić N., Ahić J., Bećirović M.: Pravne regulative privatne bezbednosti na prostorima nekadašnje SFRJ, sa osvrtom na poslednje promene u Srbiji. Kriminalističke teme, pregledni naučni rad, br. 3-4, 2013.
178. Nikač Ž., Pavlović G.: Pravo privatne bezbednosti. Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2012.
179. Nikač Ž.: Privatna bezbednost i detektivska delatnost: Novi propisi u Republici Srbiji, Poslovni biro, Beograd, 2013.
180. Olschok H.: Private Security in Germany and the Cooperation with the Police, 2002.
181. Ottens R.W., Olschok H., Landrock S.: Recht und Organisation Privater Sicherheitsdienste in Europa, Stuttgart, Boorberg, 1999.
182. Operation Partnership: Trends and Practices in Law Enforcement and Private Security Collaborations. U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services. Washington, 2009.
183. Ostensen Åse, Gilje: UN Use of Private Military and Security Companies: Practices and Policies. DCAF, 2011.
184. Ortiz C.: Private Armed Forces and Global Security. An Imprint of ABC-Clio, Santa Barbara, California, Denver, Colorado, Oxford, England, 2010.
185. Ortiz, Carlos: Private Military and Security Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects. VS Verlag, 2007.

186. Pavlović G.: Pravo privatne bezbjednosti – uporedna studija. Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja. Banja Luka, 2011.
187. Percy S.: Regulating Private Security. Taylor and Francis, New York, 2013.
188. Pečar J.: Zasebno varovanje in samovarovanje v lokalni skupnosti, Zbornik posveta, Zasebno varovanje in detektivska dejavnost, Portorož, 1998.
189. Petar S., Marjanović B.: Jeste li sigurni da ste sigurni, Osnove osobne i poslovne sigurnosti, Rijeka, 2003.
190. Pušeljčić M., Magušić F., Nađ I.: Organizacija i funkcioniranje policije, MUP RH, Zagreb, 2008.
191. Plessis D., Andre: The Global Code of Conduct for Private Security Companies: Why it Matters to Humanitarian Organizations. Humanitarian Exchange Magazine, 2010.
192. Policy Statement on Privatization of the Security Sector. Extra Assembly of the Parliamentary Forum on Small Arms and Light Weapons. Panama City, 2007.
193. Post R., S.: Security Administration: An Introduction, Anderson, Cincinnati, 1970.
194. Private Military Companies – Geneva Centre for Democratic Control of the Armed Forces, 2006.
195. Private Military Companies: Options for Regulation, Foreign and Commonwealth Office. The Stationary Office, London, 2001.
196. Private Security Services in Europe, CoESS Facts and Figures, CoESS General Secretariat, 2011.
197. Private Security: Report of the Task Force on Private Security. National Advisory Committee on Criminal Justice Standards and Goals. Washington DC, 1976.
198. Pustahija, Almir, Ganić, Emir: Privatna sigurnost kao dio globalnog sistema zaštite I najprofitabilnija uslužna djelatnost današnice. Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. Godište XIV, broj 3-4, 2014.

199. Razvojni Program Ujedinjenih Nacija (UNDP) i Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope SALW I firme za privatno obezbeđenje u jugoistočnoj Evropi: uzrok ili posledica nesigurnosti? Beograd, 2008.
200. Roper A. C., Grau J. A., Fischer F. L.,: Security Education; Awareness and Training, Elsevier Butterworth Heinemann. Burlington USA, 2006.
201. Robertson Cliff, Birzer L., Michael: Introduction to Private Security. Prentice Hall, New Jersey, Columbus, Ohio, 2012.
202. Sarre R., Prenzer T.: The Regulation of Private Policing: Reviewing Mechanisms of Accountability, Crime and Prevention and Community Safety: An International Journal 1 (3): 1999.
203. Sajko Josip, Mikac, Robert: Privatizacija sigurnosti kao trend novog doba: Privatna industrija sigurnosnog sektora kao integralni dio nacionalne sigurnosti SAD-a, Journal of Interdisciplinary Research on War and Peace, 2009.
204. Scholzen R.: Personen-schutz, geschichte, ausbildung, ausrüstung, Stuttgart, 2004.
205. Simić D., i dr.: Fizička i tehnička zaštita u organizacijama udruženog rada, Zagreb, 1985.
206. Sklansky D.: The Private Police, UCLA Law Review 46(4): 1999.
207. Solomun D.: Ekonomski aspekti nacionalne sigurnosti, Policija i sigurnost, broj 12/06, Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Zagreb, 2006.
208. Stenning P.: Firearms and the Private Security Industry in Canada, Ottawa, Solicitor General Canada, 1979.
209. Stinchcombe A.: Institutions of Privacy in Determination of Police Administrative Practice, American Journal of Sociology, 69: 1963.
210. Stolnik D.: Vatreno oružje u privatnoj zaštiti, Pučko otvoreno učilište, Zagreb, 2006.
211. Simonsen, E., Clifford: Private Security in America: An Introduction, Upper Saddle River, NJ. Prentice Hall, 1998.
212. Simpson, J.: Private Security in Serbia: Industry growth is offset by poor legislation, creating a dangerous vacuum. Neobjavljeni material, 16. Mart, 2005.

213. Singer W., Peter: *Corporate Warriors: The Rise of the privatized Military Industry and its Ramifications for International Security*, Cornell University Press, 2003.
214. Skakavac Z.: *Privatni sektor bezbednosti u Republici Srbiji – u susret zakonskoj regulativi*, Časopis Civitas, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2011.
215. Small M.: *Privatisation of Security and Military Functions and the Demise of the Modern Nationstate in Africa*. Durban, African Centre for the Constructive Resolution of Disputes, 2006.
216. Spear J.: *Market Forces: The Political Economy of Private Military Companies, Economies of Conflict, Private Sector Activity in Armed Conflict*, Fafo, 2006.
217. Steenkamp G., Douw: *The Role of Private Security in Crime Prevention*, Department of Criminal Justice, University of Zululand, January, 2002.
218. Stojanović S.: *O potrebi i istraživanja privatnog sektora bezbednosti u Srbiji*, OEBS, Beograd, 2008.
219. Спасески Ј., Алимоски П., Герасимоски С.: *Приватна безбедност, Полициска академија, Скопје и Факултет за туризам и угостителство*, Охрид, 2008.
220. Стајић Ј., *Контрола приватног сектора безбедности у иностранству*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, Правни факултет, Нови Сад, 2012.
221. Стајић Ј.: *Правни оквир приватне безбедности*, Зборник радова Правног Факултета у Новом Саду, бр. 1-2/2008.
222. Swol K.: *Private Security and Public Policing*, Statistics Canada, Catalogue no.75-007, 1999.
223. Talijan M.: *Prve ustanove privatne bezbednosti (policije) u Srbiji*, Zbornik radova, Privatna bezbednost – stanje i perspektive, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2008.
224. Task Force on Private Security, Washington, DC: *National Advisory Committee on Criminal Justice Standards and Goals*, 1976.

225. The Oxford Dictionary: A New English Dictionary on Historical Principles, Vol.7. Klarendon Press, Oxford, 1933.
226. Tzifakis, Nikolaos: Contracting Out Private Military and Security Companies. Center for European Studies, 2012.
227. Todd H. Taylor: The Hallcrest Report: Private Security and Police in America, Chancellor Pres, 7316 Hooking Road, McLean, Virginia, 1985.
228. United Nations Guidelines for the Prevention of Urban Crime. ECO-SOC Res. 1995/9 Annex:
229. Vasiljev V.: Osnovne karateristike javno - privatnih partnerstava, Javne politike, stručni članak, Beograd, 2014.
230. Verkuil R., Paul: Outsourcing Sovereignty: Why Privatization of Government Functions Threatens Democracy and What We Can Do About It? Cambridge University Press, 2007.
231. Wagner D., Private Security Guards Play Key Roles, The Arizona Republic, January, 2006.
232. White A.: The Politics of Private Security Regulation: Reform and Re-Legitimation, Palgrave Macmillan, New York, 2010.
233. Williams D., Paul: Security Studies: An Introduction. Routledge, London and New York, 2008.
234. Winkler H., Theodor: Managing Change: The Reform and Democratic Control of the Security Sector and International Order, DCAF, Geneva, 2002.
235. Winston P. Nagan, Craig, Hammer: The Rise of Outsourcing in Modern Warfare: Sovereign Power, Private Military Actors and the Constitutive Process, Levin College of Law, University of Florida, 2008.
236. Wolfers A.: National Security as an Ambiguous Symbol, Discord and Collaboration, John Hopkins University Press, Baltimore, 1962.
237. Збирка прописи од областа на приватното обезбедување, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2013.
238. Јоксић И.: Приватна безбедност у светлу нацрта Закона о приватном обезбеђењу у Србији, Војно дело, Нови Сад, 2011.

239. Пајковић Д.: Обезбеђење одређених личности и објеката, МУП Републике Србије, Београд, 2003.
240. Hendrickson D.: A Review of the Security Sector Reform. The Conflict, Security and Development Group Founded by DfID, Center for Defense Studies, King's College London, September, 1999.
241. Hess M., Kären: Introduction to Private Security 5th Edition, 2008.
242. Hess, M., Kären: Introduction to Private Security, Wadsworth, Cengage Learning, 2009.
243. Hewedy, Amin: Militarization and Security in the Middle East, Printer Publishers, London, 1989.
244. Heywood, Andrew: Politics. Palgrave Macmillan Ltd., 2002.
245. Horvatić Ž.: Osnove kriminologije. MUP RH, Zagreb, 1998.
246. Chaloka Beyani, Damian, Lilly. Regulating Private Military Companies,. International Alert, London, 2001.
247. Chandler D., Alfred, Jr.: Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge MA, 1994.
248. Chesterman, Simon, Fisher, Angelina: Private Security, Public Order: The Outsourcing of the Public Services and its Limits. Oxford University Press, 2010.
249. Chesterman S., Lehnardt Ch.: From Mercenaries to Market: The Rise and Regulation of Private Military Companies, Oxford University Press, 2007.
250. Čolović V.: Law of the Countries in the Region, Institute of Comparative Law, Beograd, 2010.
251. Jager T., Kummel G. (eds.): The Private Military Company: An Entity at the Centre of Overlapping Spheres of Commercial Activity and Responsibility, 2007.
252. Johnson R., Brian: Principles of Security Management, Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2005.
253. Jones T., Newburn T.: Private security and Public Policing, Clarendon Press, Oxford, 1998.

254. Jordans and Son: Britan's Security Industry, London, Jordans and Son, 1992.
255. Johnston L, The Rebith of Private Policing ili Southouvu „Policing for Profit“, London, Sage, 1992.
256. Fabien M., Dearden N.: Corporate Mercenaries: The Threat of Private Military and Security Companies, War on Want, London, 2006.
257. Fisher R.: Introduction to Private Security 5th, 6th, 8th Edition, Butterworth-Heinemann, 2008.
258. Fluri Ph., Hadžić M., (eds.): Sourcebook on Security Sector Reform, Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces/Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, 2004.
259. Foreign Affairs Committee, Private Military Companies, London, The Stationary Office, 2002.
260. Freeman J.: Extending Public Law Norms Through Privatization, Harvard Law Review 116, 2003.
261. Jones, T., Newburn T.: Private Security and Public Policing, Oxford, Clarendon Press, 1998.
262. Hakala J.: Why Regulate Manned Private Security? Department of Sociology, City University of London, 2012.
263. Schiff R.: The Military and Domestic Politics. A Concordance Theory of Civil-Military Relations, Routledge, 2008.
264. Schnabel A. Farr V., (eds.): Back to the Roots: Security Sector Reform and Development, DCAF, 2012.
265. Schreier F. Caparini M.: Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies, Geneva, 2005.
266. Schulz S., Yeung Ch.: Private Military and Security Companies and Gender, DCAF, Geneva, 2005.
267. Shearer D.: Private Armies and Military Interventions, IISS, 1998.
268. Shearing Clifford, Kempa Michael: The Role of Private Security in Transitional Democracies, 2001.
269. Sheehy B., Maogoto J., Newell V.: Legal Control of the Private Military Corporation, Palgrave Macmillan, New York, 2009.

ЗАКОНСКИ И ПОДЗАКОНСКИ АКТИ

1. Закон за приватно обезбедување („Службен весник на РМ“ број: 166/2012, 26.12.12).
2. Закон за изменување и дополнување на Законот за приватно обезбедување (Службен весник број: 164/2013, 27.11.2013).
3. Закон за обезбедување на лица и имот („Службен весник на РМ“ бр.80/99), 09.03.2010).
4. Закон за внатрешни работи („Службен весник на РМ“, бр. 41/14, 07.08.2014).
5. Закон за полиција („Службен весник на РМ“, бр. 41/14, 07.03.2014).
6. Закон за оружје („Службен весник на РМ“, бр. 7/05, 20.11.2012)
7. Закон о полицији („Službeni glasnik RS”, br. 101/2005, 63/2009).
8. Закон за детективска дејност („Службен весник на РМ“ бр. 80/1999)
9. Закон за оружјето („Службен весник на РМ“, бр. 7/2005)
10. Закон за полиција („Службен весник на РМ“, бр.114/2006)
11. Закон о krivičnom postupku Federacije BiH, Službene novine Federacije BiH, broj 43 od 20. 11. 1998. godine.
12. Закон о unutrašnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine, “Službene novine Federacije BiH!, broj 1/96. godine.
13. Закон о друштеној самозаštiti SR BiH, Sl. list SR BiH, br. 26 -1986.
14. Закон о agencijama за заштиту ljudi i imovine Federacije BiH (Službene novine FBiH, god IX, br 50, 14. oktobar 2002. godine)
15. Закон о agencijama за obezbjeđenje lica i imovine i privatnoj detektivskoj djelatnost Republike Srpske (Sl. glasnik RS br. 50 /04)
16. Закон о agencijama за obezbjeđenje lica i imovine i privatnoj detek-

- tivskoj djelatnost Brčko distrikta (Sl. glasnik Brčko distrikta br. 20 /04)
17. Zakon o agencijama i unutrašnjim službama za zaštitu ljudi i imovine u Federaciji BiH (Sl.glasnik Federacije BiH br. 78/08)
 18. Zakon o zaštiti osoba i imovine, Narodne novine Republike Hrvatske, 83/1996.
 19. Zakon o privatnoj zaštiti, Narodne novine Republike Hrvatske, 68/2003.
 20. Pravilnik o obuci radi sticanja certifikata za obavljanje poslova fizičke ili tehničke zaštite ljudi i imovine – (Službene novine Federacije BiH, god IX-br. 54, 02. 11. 2002. godine)
 21. Pravilnik o načinu polaganja stručnog ispita za pripadnike fizičkog i tehničkog obezbjeđenja i privatnog detektiva (Sl. glasnik RS, br. 20/03)
 22. Pravilnik o uslovima i načinu sprovođenja tehničkog i fizičkog obezbjeđenja (Sl. glasnik RS, br. 20/03)
 23. Pravilnik o legitimaciji pripadnika obezbjeđenja i detektivskoj legitimaciji (Sl. glasnik RS, br. 19/03)
 24. Pravilnik o evidencijama (Sl. glasnik RS, br. 20/03)
 25. Izmjene i dopune Zakona o agencijama i unutrašnjim službama za zaštitu ljudi i imovine (“Službene novine FBiH”, broj 67/13)
 26. Uredba o načinu i postupku provođenja mjera zaštite i vršenja prijevoza i prijenosa gotovog novca, vrijednosnih papira i dragocjenosti (“Službene novine FBiH”, broj 76/15)
 27. Uredba o poslovima tehničke zaštite koji se odnose na upotrebu alarmnih sistema, videonadzora ili drugih tehničkih sredstava i opreme te poslova intervencije u slučaju aktiviranja alarmnog sistema (“Službene novine FBiH”, broj 72/15)
 28. Pravilnik o tehničkim sredstvima i opremi za obavljanje poslova fizičke i tehničke zaštite (“Službene novine FBiH”, broj 92/14)
 29. Pravilnik o obliku i sadržaju službene iskaznice (“Službene novine FBiH”, broj 92/14)
 30. Pravilnik o knjigama evidencija koje vode agencije za zaštitu ljudi i imovine i pravna lica koja imaju organizovanu vlastitu unutrašnju službu zaštite kao i kantonalna Ministarstva (“SNFBiH”, broj 92/14)

31. Pravilnik o sadržaju, obavezama i načinu vršenja radnji koje preduzima čuvar, korištenja vatrenog oružja i fizičke sile tokom obavljanja poslova fizičke zaštite ljudi i imovine ("Službene novine FBiH", broj 92/14)
32. Pravilnik o načinu organiziranja periodične provjere sposobnosti rukovanja oružjem, zdravstvene i psihofizičke sposobnosti i stručne obuke zaposlenika agencija ("Službene novine FBiH", broj 40/16).
33. Pravilnik o izmjenama Pravilnika o načinu organiziranja periodične provjere sposobnosti rukovanja oružjem, zdravstvene i psihofizičke sposobnosti i stručne obuke ("SN FBiH", 92/14)
34. Pravilnik o vatrenom oružju za obavljanje poslova fizičke zaštite ljudi i imovine ("SNFBiH", 92/14)
35. Uputstvo o sadržaju obrasca zahtjeva za dobijanje odobrenja za rad agencija za zaštitu ljudi i imovine i saglasnosti na akt o organiziranju zaštitarske službe i odobrenja za rad pravnih lica koja su organizirala zaštitarsku službu ("Službene novine FBiH", broj 32/15)
36. Zakon o radu privatnih detektiva i sigurnosti od 4.7.2003. godine, Lege, Nr. 283
37. Zakon o zaštiti objekata, dobara, vrijednosti i ljudi , Legean nr. 333 od 08.07.2003 godine